

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TIP TARİHİ ve ETİK ANABİLİM DALI

**DE MATERIA MEDICA ve EDVİYE-İ MÜFREDE IŞIĞINDA
ANADOLU'DA BİTKİLERLE TEDAVİ**

Bilim Uzmanı Eczacı Özgür KIRAN

TIP TARİHİ ve ETİK ANABİLİM DALI DOKTORA PROGRAMI DOKTORA TEZİ

DANIŞMANI
Doçent Doktor Selim KADIOĞLU

ADANA-2017

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TIP TARİHİ ve ETİK ANABİLİM DALI

**DE MATERIA MEDICA ve EDVİYE-İ MÜFREDE IŞIĞINDA
ANADOLU'DA BİTKİLERLE TEDAVİ**

Bilim Uzmanı Eczacı Özgür KIRAN

TIP TARİHİ ve ETİK ANABİLİM DALI DOKTORA PROGRAMI DOKTORA TEZİ

DANIŞMANI
Doçent Doktor Selim KADIOĞLU

ADANA-2017

KABUL ve ONAY

Tıp Tarihi ve Etik Doktora Programı Çerçevesinde yürütülmüş olan
"De Materia Medica ve Edviye-i Müfrede Işığında Anadolu'da Bitkilerle Tedavi"
adlı çalışma, aşağıdaki jüri tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tarihi: 08 / 12 / 2017

TEZ SINAV JÜRİSİ

Doç. Dr. Selim Kadioğlu
Çukurova Üniversitesi
Başkan

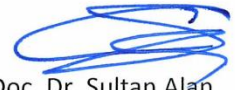
Prof. Dr. İftir Uzel
İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Üye

Prof. Dr. Sevgi Şar
Ankara Üniversitesi
Üye

Doç. Dr. Funda Gülay Kadioğlu
Çukurova Üniversitesi
Üye

Doç. Dr. Sultan Alan
Çukurova Üniversitesi
Üye

Yukarıdaki Tez, Yönetim Kurulunun / / tarih ve
edilmiştir.

sayılı kararı ile kabul

Prof. Dr. Behice Durgun
Sağlık Bilimleri Enstitü Müdürü

T.C. ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'ni okuduğumu ve anladığımı ve Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Tez olarak sunduğum bu çalışmanın özgün olduğunu bildirir aksi bir durumda bu konuda hakkımda yapılacak tüm yasal işlemleri ve aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

25/12/2017

Özgür Kıran

Kayıtlı olunan Program: Tıp Tarihi ve Etik Doktora Programı

Tezin Konusu: De Materia Medica ve Edviye-i Müfrede Işığında Anadolu'da Bitkilerle Tedavi

Tezin Türü: Doktora Tezi

Danışmanın Adı-Soyadı: Selim Kadioğlu

Danışmanın İletişim Bilgileri

Telefon: 0322 338 60 60 dahili 3443

E-Posta: selimkad@cu.edu.tr

Öğrencinin İletişim Bilgileri

Telefon: 0505 590 11 24

E-Posta: ozgurkiran@hotmail.com.tr

Adresi: Nejat Uygur Caddesi 3/6

Güzelyalı Çukurova Adana

TEŞEKKÜR

Tezimin ortaya çıkıőına katkılarından dolayı ilk danıőmanım Prof. Dr. İlter Uzel'e ve son danıőmanım Doç. Dr. Selim Kadioğlu'na, doktora programı öğretim üyeleri Doç. Dr. Funda Gülay Kadioğlu'na ve Doç. Dr. Sultan Alan'a, çalışma sürecimi destekleyen arkadaşlarım Gülay Halidi'ye, Sibel Öner Yalçın'a, Müfide Kuvvetli'ye, Sadık Nazik'e ve son olarak desteğini bir ömür boyu arkamda hissettiğim aileme içtenlikle teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

KABUL ve ONAY	ii
ETİK BEYAN FORMU	iii
TEŞEKKÜR	iv
İÇİNDEKİLER	v
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
ÇİZELGELER DİZİNİ	ix
ÖZET	x
ABSTRACT	xi
1. GİRİŞ	1
2. GENEL BİLGİLER	5
2.1. Ön Bilgiler	5
2.1.1. Canlılığın Ortaya Çıkışı ve Biyoçeşitlilik Açısından Anadolu	5
2.1.2. Tarih Öncesinde Bitkilerle Tedavi	8
2.1.3. Farklı Kadim Uygarlıklarda Bitkilerle Tedavi	12
2.1.4. Grek ve Roma Uygarlıklarında Bitkilerle Tedavi	15
2.1.5. Türk Tıbbında ve İslam Tıbbında Bitkilerle Tedavi	21
2.2. Dioskorides ve De Materia Medica	26
2.2.1. Anavarzalı Pedanius Dioskorides	26
2.2.2. De Materia Medica	31
2.2.3. De Materia Medica’da Bitkilerin Sınıflandırılması	36
2.2.4. De Materia Medica’daki Drogların Tam Listesi	39
2.3. İshak bin Murad ve Edviye-i Müfrede	69
2.2.1. Yazar ve Eser Hakkında	69
2.2.2. Edviye-i Müfrede Nüshaları	72
2.2.3. Edviye-i Müfrede’nin Kısımları	74
2.2.4. Edviye-i Müfrede’de Yer Alan Droglar	76

3. GEREÇ ve YÖNTEM	90
4. BULGULAR: İKİ ESERİN KARŞILAŞTIRILARAK DEĞERLENDİRİLMESİ	93
4.1. Bitkisel Droglar	93
4.2. Hayvansal ve Madensel Droglar	189
5. TARTIŞMA	198
5.1. Dioskorides ve De Materia Medica Hakkında Tartışmalı Hususlar	198
5.2. İshak bin Murad ve Edviye-i Müfrede Hakkında Tartışmalı Hususlar	207
5.3. Genel Tartışma	212
6. SONUÇ	217
7. KAYNAKLAR	219
8. ÖZGEÇMİŞ	226

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Türkiye'nin bitki coğrafyası bölgeleri	8
Şekil 2. Dört unsur, dört humor, dört mizaç, 12 burç arasındaki ilişki şeması	17
Şekil 3. Dioskorides, ressam, Epinoia ve adamotu figürlerinin yer aldığı illüstrasyon	203
Şekil 4. Antik dönemin yedi önemli eczacı–hekimini bir arada gösteren illüstrasyon	204
Şekil 5. Dioskorides'i Euresis, köpek ve adamotu ile birlikte gösteren illüstrasyon	205

ÇİZELGELER DİZİNİ

Tablo 1. De Materia Medica'da yer alan tıbbi maddeler	39
Tablo 2. Edviye-i Müfrede'de yer alan müfred devalar	77
Tablo 3. Hastalıklara veya Şikayetlere Karşı ya da Belirli Etkiler İçin Kullanılan Droglar Listesi	87
Tablo 4. İki eserde benzer kullanımı olan droglar	213

ÖZET

De Materia Medica ve Edviye-i Müfrede Işığında Anadolu'da Bitkilerle Tedavi

Tez çalışması çerçevesinde Grek-Roma tıbbı olarak başlayıp İslam tıbbı olarak devam eden uzun soluklu geleneğin erken ve geç dönemlerinden bitkisel droglarla tedaviyi esas alan iki eser; Dioskorides'in De Materia Medica'sı ve İshak bin Murad'ın Edviye-i Müfrede'si karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

İlki geniş çapta botanik bilgisi içeren bir basit ilaç ve tedavi bilgisi temel kitabı, ikincisi ağırlıklı olarak basit ilaçları ve onların kullanım endikasyonlarını bildiren bir el kitabı olan bu iki eseri bir arada değerlendirmek, söz konusu geleneğin zihniyetini anlamayı ve evrimini ortaya koymayı sağlamaktadır.

Konunun ele alınışı bağlamında her iki eserin asılları üzerinde çalışılmış, onları konu edinen çalışmalardan da yardımcı kaynak olarak destek alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tıp Tarihi, Bitkisel İlaçlar, Dioskorides, İshak bin Murad

ABSTRACT

Therapy with herbal drugs in Anatolia in the Light of De Materia Medica and Edviye-i Müfrede

In the context of this dissertation two ancient books focused on the therapy with herbal drugs; De Materia Medica of Dioscorides and Edviye-i Müfrede of İshak bin Murad have been evaluated comparatively.

They are both products of the long-standing tradition, beginning as Greek-Roman medicine and continuing as Islamic medicine. The first one is a textbook of treatment and simple drugs based on the botanical knowledge; and the second one is a handbook regarding predominantly simple drugs and their indications. It is possible to comprehend the mentality and the evolution of the above mentioned tradition by comparing these two books.

In terms of methodology original texts of two books were examined and some selected works regarding them were used as supporting materials.

Key Words: History of medicine, herbal drugs, Dioscorides, İshak bin Murad

1. GİRİŞ

Doktora tezi olarak hazırlanan bu tıp tarihi çalışması aynı geleneğin, Grekçe'den Arapça'ya ve Türkçe'ye uzanan serüveninin erken ve geç dönemlerindeki parçaları olan iki eserin karşılaştırmalı incelemesidir. Tedavi kitabı niteliğindeki bu eserlerden birincisi, botanik-farmakognozi temelli De Materia Medica, ikincisi ise etiyoopatogenez temelli Edviye-i Müfrede'dir (1,2). İki eserin karşılaştırılmalarının nedeni genel olarak tıp anlayışının, özel olarak da bitkilerle tedavinin zaman içerisindeki evrimini görmeyi sağlamaktır.

Eserlerin seçimi tez konusunu zaman ve mekan bakımından sınırlayarak daha ayrıntılı ele alınabilmesini sağlamaya yöneliktir. Tezimizde Anadolu'da bitkilerle tedavi anlayışının I. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar gerçekleşen değişimi ele alınmıştır. Odaklanılan dönemin başlangıcında yazılan Anavarzalı Pedanius Dioskorides'in (I. yüzyıl) eseri De Materia Medica, 1.500 yıl boyunca alanında temel başvuru kaynağı olmuş, hekimler ve tıp yazarları ondan sıkça faydalanmıştır. Geredeli İshak bin Murad'ın (XIV. yüzyıl) eseri Edviye-i Müfrede ise basit ilaçlar hakkında temel bilgiler içeren bir derleme olup temel başvuru kaynağı değil uygulama sırasında devreye girecek bir el kitabı niteliği taşımaktadır. Çok istinsah edilmesi bu şekilde yaygın bir kullanıma erişmiş olduğunu göstermektedir.

Anadolu coğrafyası dünya tarihi boyunca, hem farklı biyolojik türler hem de birbirini izleyen uygarlıklar için yaşam merkezi olagelmıştır. Eski tıp anlayışlarının doğa-insan ilişkisi üzerinden belirlendiği kabulü edildiğinde, Anadolu'nun flora ve fauna zenginliğinin, Anadolu tıbbının oluşmasında önemli bir etken olduğu aşikardır. Bu bakımdan her iki eserin Anadolu'da yaşayan ve onun flora zenginliğini tıbbı yansıtan hekim yazarlara ait olması önem taşımaktadır. Tezimizin amacı günümüzde artan bir ilgiyle yönelinen bitkilerle tedavi konusunun, Anadolu coğrafyasında doğan-yaşayan tıp yazarları tarafından ele alınışını ve insanlık tarihi boyunca dönüşümünü ortaya koymaktır.

Tezimizin genel bilgiler bölümünün ilk alt bölümünde dünyanın oluşumu ile birlikte bitkilerin evrimleşme süreci ele alınmış ve Anadolu florasının eşsizliği verilerle ortaya konmaya çalışılmıştır. Ardından tarih öncesi insanın içgüdüsel tıp etkinliği, bitkilerin sağaltım gücünden faydalanarak tedavi amaçlı kullanılmış olma olasılıkları örneklerle açıklanmıştır. Yazının icadıyla birlikte, farklı kadim uygarlıklarda bitkilerle tedavi konusunu ele alan metinler kronolojik olarak verilmiş ve metin içerikleri kısaca aktarılmıştır.

İlk alt bölümün devamında tezimizin ana eksenine oturan tıp yazarlarından Dioskorides'in yaşadığı dönemi içine alan Grek ve Roma uygarlıklarında bitkilerle tedavi, tıbbı dinden-felsefeden ayırarak ampirik-rasyonel tıp anlayışını ortaya koyan Hipokrat'ın humoral patoloji teorisi ve dönemin diğer tıp ekolleri incelenmiş, ardından bitkilerle tedavi konusunun ele alındığı önemli eserler ve yazarları hakkında kronolojik bilgi aktarımı yapılmıştır. Daha sonra tezimizin ana eksenine oturan diğer tıp yazarı İshak bin Murad'ın hekim olarak bağlı bulunduğu İslam tıbbında ve İslamlaşma öncesi Türk toplumlarında bitkilerle tedavinin yeri ve bu konuda yazılan eserler hakkında bilgi verilmiştir.

Genel bilgilerin ikinci alt bölümünde tez çerçevesinde üzerinde çalışılan iki eserden daha uzak geçmişe ait ve daha hacimli olanı De Materia Medica ile onun yazarı Anavazalı Pedanius Dioskorides hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu alt bölümü oluşturan dört alt-alt bölümden ilki yazarın, ikincisi ise eserin tanıtımına ayrılmıştır. Üçüncü alt-alt bölümde, eserin sadece tıp ve eczacılık değil botanik disiplini açısından da tarihi önem taşıması göz önüne alınarak, De Materia Medica'da bitkilerin sınıflandırılması konusu ele alınmıştır. Dördüncü ve son alt-alt bölümde ise kitapta yer alan tüm droglar çok dilli bir liste halinde sunulmuştur.

Genel bilgilerin üçüncü alt bölümünde ise, XV. yüzyıla ait bir eser olan Edviye-i Müfrede ve onun yazarı İshak bin Murad hakkındadır. Dört alt-alt bölümden ilkinde yazar ve eser hakkında genel bilgiler bulunmaktadır. Eserin günümüze ulaşan nüshalarına ikinci alt-alt bölümde değinilmiş, üçüncü alt-alt bölüm ise Edviye-i Müfrede'nin tam bir bütünlük arz etmeyen kısımlarının tanıtımına ayrılmıştır. Son alt-alt bölümde ise Edviye-i Müfrede'de yer alan tüm droglar liste halinde yer almaktadır.

Materyal ve metot hakkındaki kısa bölümde, çalışma sürecinde yararlanılan ana kaynaklarının ve yardımcı kaynaklar arasında ön plana çıkanların tanıtımı yapılmış ve bu kaynaklardan ne şekilde yararlandığı, tez metninin kurgusunun nasıl yapıldığı hakkında bilgi verilmiştir.

Tez çalışmasının bulgular bölümünde hem Materia Medica'da hem de Edviye-i Müfrede'de yer alan 120 drog hakkında iki kitapta verilen bilgiler eşleştirilerek karşılaştırılmıştır. Bu droglardan bitkisel olanlar ilk, hayvansal ve madensel olanlar ise ikinci alt bölümde ele alınmıştır. Alt bölümlerde droglar Edviye-i Müfrede'deki sıralamaya uygun olarak konumlandırılmış; her bir drogun iki kitapta ve günümüzde kullanılan adları belirtilmiştir. İki kitapta yer alan aynı droglar hakkındaki metinlerin geniş özetlerinin bir arada verilmesi, yazarların yaklaşımları arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların açıkça ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Tezimizin tartışma bölümünde eserler ve onları ortaya çıkartan anlayışlar genel olarak karşılaştırılmış ve her ikisinin de ait olduğu geleneğin hangi etkenlere bağlı olarak nereden nereye ilerlediği yorumlanmış; bulgu olarak sunulan eşleşen drogların karşılaştırılması ile ilgili değerlendirmelere gidilmemiştir. Söz konusu tartışma ve yorum tartışmanın üçüncü alt bölümüne yerleştirilmiş, ilk iki alt bölümde ise ana kaynak niteliğindeki eserler ve yazarları ele alınmıştır. Bu ele alış bağlamında De Materia Medica ve Dioskorides ile Edviye-i Müfrede ve İshak bin Murad hakkında genel bilgilerin ilgili alt bölümlerinde aktarılmayan tartışmaya açık bilgiler ve öznel değerlendirmeler gündeme getirilmiştir.

Tartışma bölümünün görece kısa olması orada son noktası konulmuş olan karşılaştırmalı değerlendirmenin tez metninin diğer kısımlarına da yayılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Eserler ve onları ortaya koyan anlayışlar arasındaki ortak ve farklı unsurlar gerek genel bilgiler bölümünde eserlerin ayrı ayrı tanıtıldığı alt-alt bölümlerde gerekse bulgular bölümünde ortak droglar hakkındaki metinlerin eşleştirilmiş sunumlarında açıkça görülebilmektedir. Tartışma bağlamında bunların yinelenmesi yoluna gidilmemiş, genel hususların vurgulanmasıyla yetinilmiştir. Yazarlar ve eserler hakkında hem genel bilgiler hem de tartışma bölümlerinde birbirini tamamlayan

paralel alt ve alt-alt bölümler bulunması ise tez formatı çerçevesinde kesin ve spekülâtif bilgileri ayırma arayışının bir sonucudur.

Kısa sonuç bölümünde genel olarak tezin bütününden özel olarak tartışmanın üçüncü alt bölümünden yapılan çıkarımlar vurgulanmış ve bu çıkarımlardan hareketle gidilen saptamalara-değerlendirmelere yer verilmiştir.

2. GENEL BİLGİLER

Üç alt bölümden oluşan bu bölümde ilk olarak konunun oturduğu genel çerçeveyi belirlemeye yönelik olarak bir dizi ön bilgi aktarılmıştır. İkinci ve üçüncü alt bölümler ise sırayla Dioskorides ve De Materia Medica ile İshak bin Murad ve Edviye-i Müfrede hakkında kapsamlı tanıtım yapılmasına ayrılmıştır.

2.1. Ön Bilgiler

Beş alt-alt bölümden oluşan bu alt bölümde tezin başlığında yer alan ana unsurlar; bitkilerin ve özellikle Anadolu florasının evrimleşme süreci, tarih öncesinde ve kadim uygarlıklarda bitkilerin tedavi amacıyla kullanılması, Klasik Tıp ve İslam Tıbbi anlayışları ve özellikle bunlarda bitkilerle tedavi yaklaşımları hakkında genel ve temel bilgi aktarımı bulunmaktadır. Tezin ana konusu olan iki yazarın ve iki eserin yerleştiği çerçeveleri oluşturan Klasik Tıp ve İslam Tıbbi üzerinde görece daha uzun ve ayrıntılı olarak durulmuştur.

2.1.1. Canlılığın Ortaya Çıkışı ve Biyoçeşitlilik Açısından Anadolu

Tez çerçevesinde insan türünün belli bir dönemde ve belli bir coğrafyada sağlık sorunlarına çözüm arayışı bağlamında gündeme gelen bitkilerin pek çok farklı açıdan ele alınması, değişik yaklaşımlarla haklarında pek çok değerlendirme yapılması olanaklıdır. Ön Bilgiler'in bu ilk alt-alt bölümünde önemli bir kısmı bitkiler olan canlı varlıkların ortaya çıkışlarından günümüze kadar geçirdikleri serüven kısaca gözden geçirilmiş ve bu genel çerçevede Anadolu bitki örtüsünün belirleyicileri ve mevcut durumu hakkında kısa bilgi notları verilmiştir.

Büyük patlamanın ardından, günümüzden dört buçuk milyar yıl önce, soğuyarak ortaya çıkan dünyamızın üzerinde canlılık, sudaki bir dizi kimyasal reaksiyon sonucu oluşmuştur (3). Yaklaşık üç milyar yıl önce fotosentez yapan siyanobakteriler (mavi-

yeşil algler) aracılığıyla gerçekleşen ve milyonlarca yıla yayılan bir süreçte, atmosferdeki oksijen oranı yükselmiş ve zararlı radyoaktif ışınların geçişini engelleyecek ozon tabakası meydana gelmiştir (3). Böylece ileri-karmaşık canlılık biçimleri için gerekli koşullar oluşmuş, dünya üzerinde türlerin çeşitliliği çoğalmıştır (3).

İlk kara bitkilerinin, fosil kanıtlara dayanarak, Kambriyen periyotta (yaklaşık 499 ila 488 milyon yıl önce) ortaya çıkmış olabileceği paleobotanistler tarafından ifade edilmektedir (4). Yine fosil kanıtlarına göre, ortaya çıkışları yaklaşık 385 milyon yıl öncesine tarihlenen damarlı bitkilerin çiçekli bitkilere evrilmesi yaklaşık 250 milyon yıl almıştır (4). Bugün dünya üzerinde 391.000 damarlı bitki bulunmakta ve bu damarlı bitkilerin 369.000'ini çiçekli bitkiler oluşturmaktadır. (5). Her geçen yıl keşfedilen yeni türlerin eklenmesiyle bu sayı artmaktadır.

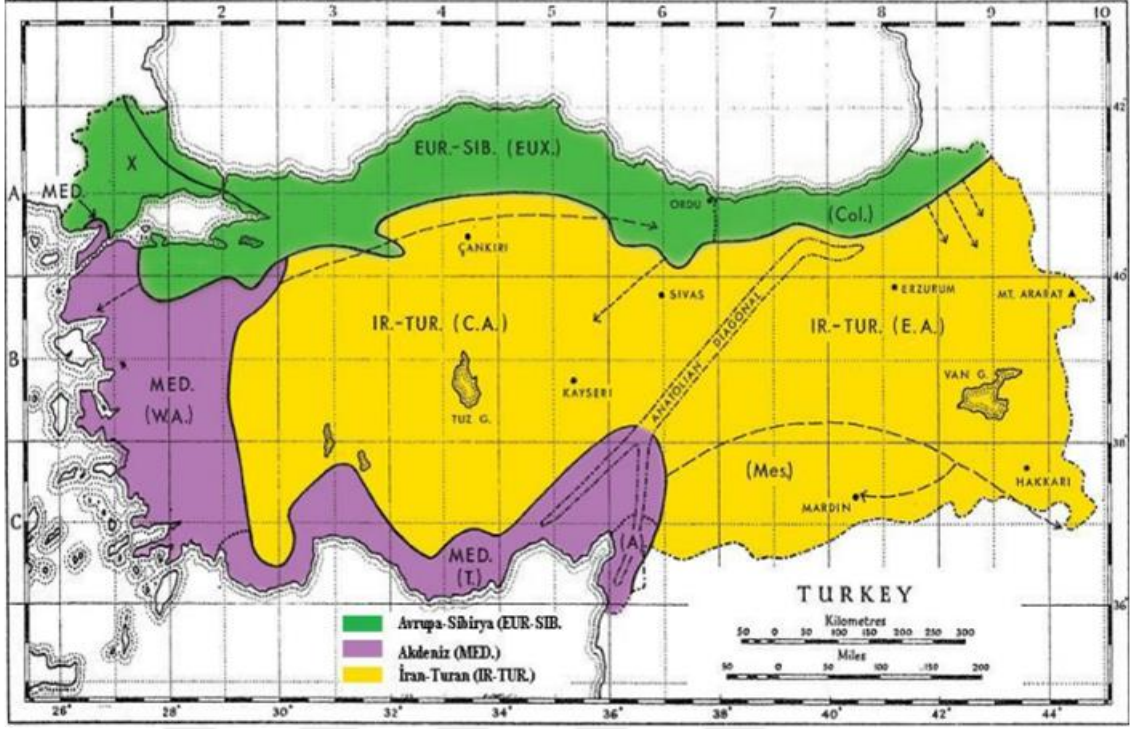
Dünya oluşumundan bu yana dört önemli buzullaşma evresi geçirmiş ve buzullar Avrupa, Asya ve Amerika kıtalarındaki ılıman iklim bölgelerine kadar inmiştir (6). Döngüsel olarak yaşanan ve Pleistosen adı verilen buzul çağları dönemi, günümüzden 2,5 milyar yıl öncesi ile 12.000 yıl öncesi aralığını kapsamaktadır (6). Pleistosen dönemde yeryüzü topraklarının % 30'undan fazlası buzlarla kaplanmıştır (6). Son buzul çağı olan Würm buzul etkinliği (günümüzden 110.000 yıl öncesi ile 12.000 yıl öncesi aralığı) ile birlikte biyolojik türler daha ılıman bölgelere göç etmişler ve bu bölgelerde sığınak alanları oluşturmuşlardır (7). Dünya üzerinde farklı bölgelerde, farklı türlerin oluşturduğu bu sığınak alanlarının başında Akdeniz havzası gelmektedir (7). DNA kökenli paleocoğrafya çalışmalarıyla, içerisinde ortaya çıkarılan genetik farklılıklar nedeniyle Akdeniz havzası alt sığınak alanlarına ayrılmış ve böylece içlerinde Anadolu'nun da yer aldığı "sığınak içinde sığınak" olarak ifade edilen güçlü alt yapıların varlığı saptanmıştır (7). Anadolu günümüzde bazı türler için hem bir biyoçeşitlilik merkezi hem Avrupa bitki ve hayvan soylarının olası orijin merkezlerinden birisi olarak kabul görmektedir (7).

Dünya üzerinde biyoçeşitlilik açısından önemli kabul edilen 34 coğrafi bölge bulunmakta ve bu bölgelerin toplam alanı dünya yüz ölçümünün % 2,3'ünü kaplamaktadır (8). Bu bölgelerden ikisinin kesiştiği ülkeler Çin, Kenya, Güney Afrika ve Amerika Birleşik Devletleri iken, yalnızca Anadolu bu coğrafi bölgelerden üçünün

kesişim noktasında bulunmaktadır. Dünya'daki bitki türlerinin % 50'si bu bölgelerde yer almakta ve dünyadaki tüm karasal omurgalıların % 42'sinin bu bölgelere endemik olduğu ifade edilmektedir (8). Biyolojik çeşitlilik bakımından bir kıta özelliği gösteren Anadolu, dünya üzerinde farklı biyoiklim özelliklerine sahip otuzdört bitki coğrafyasından üçü olan, Avrupa-Sibirya (Kuzey Anadolu'da boydan boya uzanan ve Trakya'nın Karadenize bakan kısımlarını içine alan bölge), Akdeniz (Akdenize kıyısı olan tüm yöreler ve Trakya'nın batı kısımlarını kaplayan bölge) ve İran-Turan (Orta Anadolu'dan başlayıp Moğolistan'a kadar uzanan bölge) bitki coğrafyalarının kesişim bölgesinde yer almaktadır (8). Tüm Avrupa kıtasında kayıtlı 12.500 civarında açık ve kapalı tohumlu bitki türü varken, Anadolu'da, yaklaşık üçte biri endemik, 11.000 civarında açık ve kapalı tohumlu bitki türü olduğu bilinmektedir (8).

Anadolu'daki biyoçeşitliliğin diğer bir önemli faktörünün, Kuzey Anadolu'yu Güney Anadolu'ya bağlayan doğal hattın varlığı olduğu ortaya konmuştur. Anadolu florası üzerine yapılmış en kapsamlı çalışma olan "Türkiye ve Doğu Ege Adaları Florası" adlı eseri yazan Peter Hadland Davis tarafından "Anadolu Çaprazı" adı verilen bu hat, Doğu Karadeniz kıyı dağlarının yağmur bölgelerinde kalan Gümüşhane-Bayburt yörelerinden başlayarak güneyde Orta Toroslar'a kadar uzanmakta ve dağlık alanlar arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır (9,10,11). Dünyadaki buzullaşma ve iklim değişiklikleri süresince, Anadolu'da görülen bitki hareketliliğinin bu hat boyunca ve çevresinde gerçekleştiği saptanmıştır (10). Anadolu çaprazının, Orta Toroslar'da yer alan Bolkarlar'a ve Aladağlar'a uzandığı bölüm ile Amanos Dağları'na uzandığı kolun kesiştiği noktayı oluşturan, Çukurova'yı içine alan, "C5 Karesi" adıyla tanımlanan bölgenin, Anadolu'da endemiklik açısından en zengin bölge olduğu ortaya konulmuştur (10).

Çukurova özelinde kısa değerlendirme yaparak bu yöreye özgü bitki çeşitliliğinin ve bitkisel droglara yönelişin tarihi ve efsanevi boyutları bulunduğu saptamasını yapmak olanaklıdır. Çukurova'nın zengin bitki örtüsü bir yandan Tarsus farmakoloji geleneğinin oluşmasını sağlamış diğer yandan Şahmeran ve Lokman Hekim söylencelerinin esin kaynağı olmuştur.

Şekil 1. Türkiye'nin bitki coğrafyası bölgeleri (8).

Bu zenginliğe karşılık Anadolu'da tıbbi bitkilerden yeterince yararlanılmamaktadır. Dünya üzerinde 2016 yılının verilerine göre tıbbi amaçlı kullanılan 17.810 bitki türü bulunmaktadır (5). Bunların kaçının Anadolu'da yetiştiği hakkında bir çalışma bulunmamaktadır. Tıbbi amaçla kullanılan bitki sayısı ise flora potansiyelinden beklenebilecek olana göre düşüktür. Baytop'un çalışmalarına göre tıbbi amaçlı kullanılan bitki türü sayısı Anadolu'da 500 civarında, sadece Fransa'da ise 1.500 kadardır (12,13). Biyoçeşitlilik açısından böylesine zengin Anadolu coğrafyasında, günümüzde tıbbi amaçlı kullanılan bitki sayısının düşük oluşu düşündürücüdür.

2.1.2. Tarih Öncesinde Bitkilerle Tedavi

Bitkiler farklı hayvan türleri için gıda kaynağı olmanın yanı sıra sağlık sorunlarına çözüm arayışında da yönelik nesnesidir. Bu alt-alt bölümün konusu, insan türü özelinde çok yoğun ve karmaşık bir hal almış bulunan bu yönelişin tarih öncesi çağlardan kalan izleridir.

Yaklaşık 2,5 milyon yıl önce insan türünün başlangıcında ana beslenme yolunun bitki toplayıcılığı olduğu iddia edilmekte; anatomik bakımdan modern insandan önce hayvansal ürünlerin kullanımına ilişkin herhangi bir kanıt rastlanmadığı öne sürülmektedir (14,15). Doğu Afrika'da bulunan fosil dişler üzerine yapılan elektron mikroskop çalışmaları, çoğunlukla meyvelerden oluşan beslenme rejimine işaret ederken, Kenya'daki Koobi Fora bölgesinde bulunan 1,5 milyon yıllık taş aletler üzerinde yapılan benzer incelemeler, bu aletlerin bitkiler üzerinde kullanıldığını göstermektedir (14). Erken paleolitik dönemin beslenme rejiminde rastlanılan az miktardaki et, muhtemelen, av hayvanlarından ziyade hayvan leşlerinden elde edilmiştir (14).

İlk atalarımızın yoğun bitkisel beslenme rejiminin, gözlem ve deneyim yoluyla, fayda sağlayacak veya toksik etki gösterecek bitkilerin ayırt edilmesini sağlamış olduğu düşünülmektedir (16). Bu özellik nesilden nesile yeni bilgi ve deneyimler eklenerek aktarılmıştır. Bu bağlamda belli bitkilerde ishale yol açma veya kusturma, bazılarında ağrılı durumları hafifletme, bazılarında da zihinsel durumda değişmeye neden olma gibi farklı birçok özellik tekrarlayan deneyimler sonucu belirlenmiş olmalıdır (16).

Bazı farklı tartışmalara yol açmış olsa da, bu konuya dair en eski bulgu orta yontma taş devrine dayandırılmaktadır. Kuzey Irak'ta yer alan Zagros Dağlarında 1960'ta keşfedilen Şanidar Mağarasındaki Neanderthal insanına ait gömülerden birinde 28 çiçekli bitki türüne ait polen kalıntılarının, radyo-izotop tekniği kullanılarak, yaklaşık 60.000 yıl öncesine ait olduğu tespit edilmiştir (16,17). "Çiçek Gömü" olarak adlandırılan Neanderthal insanına ait kalıntıların çevresinde bulunan bu çiçek polenlerinin yedisinin, günümüzde dahi çok uzun zamandır diüretik, uyarıcı, kan durdurucu ve antibiyotik etkilerinden dolayı kullanılan, civanperçemi (*Achillea millefolium*), peygamberçiçeği (*Centaurea cyanus*), yıldız devedikeni (*Centaurea solstitialis*), kanarya otu (*Senecio vulgaris*), salkım sümbül (*Muscari neglectum*), orman atkuyruğu (*Equisetum sylvaticum*), gülhatmi (*Alcea cetosa*) bitkilerinin çiçekli kısımlarının olduğu görülmüştür (18).

Konuya ilişkin farklı görüşlerde, söz konusu polen taneciklerinin Neanderthal'lerin cenaze törenlerinde kullanılma amaçlı toplanmış olmaları ya da yörenin bir faresi olan

Meriones persicus'un tünel açıp besin toplama etkinliği sırasında gömüye bulaşmış olabileceği itirazları yer almaktadır (16). Bulunan polenlerin arasında yer alan psiko-stimulan etkileri de bilinen efedra (*Ephedra altissima*) bitkisinin varlığı, ayrıca Neanderthal iskeletinin efedra dalları üzerinde bulunmuş olması, yazılı en eski Çin kaynaklarında da bu bitkinin yer alması psiko-farmakoloji açısından ilgi çekicidir (16).

Yakın zamanda Kuzey İtalya'nın Lucca yakınlarındaki Riparo Fredian bölgesinde yapılan arkeolojik çalışmalarda 13.000 ila 12.740 yıl öncesine tarihlenen, aynı kişiye ait iki üst orta sivri diş keşfedilmiştir (19). Her iki dişte yüzeyden derinlere kadar açılmış iki oyukta, elektron mikroskop çalışmalarıyla, katran, bitki lifleri ve saç kalıntılarına rastlanmıştır (19). Keşfi gerçekleştiren Benazzi ve arkadaşları tarafından, *American Journal of Physical Anthropology* dergisinde yayınlanan makalelerinde, taş aletlerle açılan bu oyuklara yerleştirilen katran, bitki lifleri ve saç karışımının antiseptik dolgu olarak kullanılmış olabileceği öne sürülmüştür (19).

Uzak Doğu'da yapılmış yakın tarihli diğer bir arkeolojik araştırmada ise, yaklaşık 11.000 yıl önce başlamış Cilalı Taş Devri'ne ait, ilaç amacıyla bazı bitki kısımlarının kullanıldığını düşündüren dolaylı kanıtlar elde edilmiştir (16). Tayland'ın kuzey-batısında yer alan "Spirit Cave" adlı mağarada bulunmuş hafif psikoaktif etkileri bilinen areka (*Areca catechu*) tohumlarının buraya MÖ 7000-5500 yılları dolaylarında yerleştirilmiş olabileceği düşünülmektedir (16).

Hayatta kalabilmek için doğayla bütünleşmiş şekilde yaşayan avcı toplayıcı toplulukların binlerce bitki ve hayvanın biçimini, niteliğini ve davranış biçimini hatırlamak zorunda olduğu tahmin edilmektedir (20). Gezici olan bu toplulukların gerek bitkisel ağırlıklı beslenme rejimleri gerekse harekete dayalı gündelik alışkanlıkları sayesinde hastalık etkenlerine karşı daha dirençli oldukları düşünülmektedir. Cilalı taş devrinde buğdayın evcilleştirmesiyle daha kısıtlı alanlarda yerleşik yaşamaya başlayan insan ekosistemde büyük bir tahribata yol açmış, tarıma ve hayvancılığa dayalı, sınırlı bir alanda yaşama biçimi yeni hastalıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur (15,21,22). Örneğin Çatalhöyük'te tarımın keşfiyle ekilebilir alanların çoğalması, üretimin artması için açılan sulama kanalları, göletler sivrisineklerin çoğalmasına sebep olduğundan, sıtmanın yaygın ve tüketici bir hastalık olmasına yol açmıştır (21,22).

Ayrıca evcilleştirilen hayvanların sütü, derisi, kürkü ve de barınaklardaki tozlar tüberküloz ve brusella gibi hastalıkların insana aktarılmasına araç olmuşlardır (21,22). Paleoekolojinin verilerine göre Cilalı Taş Devri'nden itibaren sıtma, talasemi, orak hücreli anemi ve osteoporoz sıklıkla rastlanmaktadır (21).

Hastalık etkenlerinin artışıyla uzmanlaşma alanı olarak ortaya çıkan tıp ve eczacılık etkinliği, Hipokratik tıp anlayışına kadar büyücü-doktorlar aracılığıyla bitkilerin sağaltım gücünden faydalanarak, etken madde içeren kısımlarını toz, hap, ovül, supozotivar, infüzyon, dekoksasyon, merhem, tıbbi yağ, kokulu yağ, tentür ve ekstrakt gibi ilaç şekillerine dönüştürerek çareler üretmeye çalışmıştır. Taşıyıcı olarak genellikle su, bal, süt, bitkisel yağ, hayvansal yağlar, sirke, şarap ve bira kullanılmıştır (12).

Bitkilerin, hayvanların ve madenlerin etken madde içeren kısımlarını tanımlayan, Farsça kökenli olduğu düşünülen, "drog" kelimesi günümüzde daha çok tıbbi bitkilerin etkin bileşik içeren yaprak, çiçek, kabuk, meyve, tohum ve toprak üstü kısımlarını ifade etmektedir (12). Drogların kullanılması bağlamında en basit yöntem onları havanda veya değirmende toz haline getirip suya karıştırarak içmektir. Hap hazırlamak için ise ince toz halindeki drog bal, nişasta, arap zamkı veya meyan balı gibi sıvı maddelerle hamur haline getirilmekte ve hamurdan çubuklar küçük parçalara bölünmektedir. Drogların ilaç olarak alınmasında en çok kullanılan şekil olan infüzyonun hazırlanma yöntemi ufalanmış bitki parçaları üzerine kaynar su dökülmesini, beş dakika kısık ateşte beklettikten sonra soğumaya bırakmayı ve tülbentten süzmeyi içermektedir. Dekoksasyon hazırlamak için ise bitki kısımlarının üzerine soğuk su eklenmekte ve kısık ateşte sık karıştırılarak yarım saat ısıtıldıktan sonra ve sıcakken ince bir tülbentten süzülmemektedir. Merhemler, havanda iyice toz edilen drogların katı yağ, sıvı yağ, lanolin ve vazelin gibi sıvı yağlar ile karıştırılarak elde edilen ilaç şekilleridir. Tıbbi yağlar (olea medicata) kuru drogların zeytinyağı veya haşhaş yağında güneşte bekletilerek hazırlanan ilaç şekilleridir ve genellikle haricen kullanılmaktadırlar. Kokulu yağlar (olea aromatica), kokulu çiçek veya bitki parçaları zeytinyağında veya susam yağında bekletilerek hazırlanmaktadırlar. Tentürler, bitkisel materyalin su, alkol veya eter gibi çözücülerle tüketilmesi sonucu elde edilen sıvı preparatlar, ekstrakt ise bitkisel drogun

su, alkol veya eter gibi uçucu çözücülerle tüketilmesi sonucu elde edilen bal kıvamında veya toz halinde preparatlar olarak tanımlanmaktadır.

2.1.3. Farklı Kadim Uygarlıklarda Bitkilerle Tedavi

Tarih öncesinden beri var olan bitkilerden tıbbi amaçla yararlanma yaklaşımı, yazının icadından hemen sonra bu yaşamsal öneme sahip konuyu ele alan metinlerin oluşturulmasına yol açmıştır. Bu alt-alt bölümün konusu kadim uygarlıklardan günümüze kalan bitkilerle tedavi hakkındaki eserlerdir.

Güney Mezopotamya'da, MÖ 3500-3000 yıllarında, Sümerler'in kısmi yazıyı icadıyla binlerce veri kayıt altına alınmaya başlanmıştır (20,23). Olgu ve resimlerle sınırlı olan erken yazı örnekleri vergi ödemeleri ve mülkiyet sahipliği üzerineyken, MÖ 3000 ile 2500 yılları arasında Sümer yazı sistemine giderek daha fazla işaret eklenmiş ve zamanla yazı bugün çivi yazısı dediğimiz tam yazı sistemine dönüşmüştür (20). Aşağı yukarı aynı zamanda Mısırlılar hiyeroglif denilen başka bir tam yazı sistemini geliştirmişlerdir (20). Diğer tam yazı sistemleri de MÖ 1200 yıllarında Çin'de ve MÖ 1000-500 yılları arasında Orta Amerika'da geliştirilmiştir (20).

Tedavi amaçlı kullanılan bitkiler de yazının icadıyla birlikte kayıt altına alınmaya başlanmış ve ilk örneklerinden günümüze bunların miktarı sürekli artış göstermiştir (12). Mezopotamya uygarlığı döneminde 250 civarında, Grek döneminde 600 civarında, Arap-Fars uygarlığı döneminde 4.000 civarında bitkisel drog kayda geçirilmiştir (12).

Bitkilerle tedavi konusunda bilinen en eski yazılı kaynak, Mezopotamya Kodeksi olarak adlandırılan MÖ 2000'lerde, Asurlular zamanında yaşamış Nab.leu adlı hekim tarafından Sümer dilinde yazılmış taş tabletlerdir (24,25,26). Mezopotamya Kodeksi, Mezopotamya tıbbının De Materia Medica'sı olarak kabul edilebilecek en eski farmakope olarak tanımlanmaktadır (25,26,27,28). Nippur'da bulunan, şu an Berlin Ön Asya Müzesinde sergilenen tabletin her iki yüzündeki üç sütunda, ilaç yapımında kullanılan maddeler on üç grup halinde sınıflandırılmıştır (27,28). Birinci kolonda bitkinin adı, ikinci kolonda hangi hastalıklarda kullanıldığı ve üçüncü kolonda ise

hazırlanışı ve kullanımı vardır (27,28). Farmakope 250 kadar bitkisel, 120 kadar madensel ve hayvansal drog içermektedir (27,28).

İlk grup bağlamında siyah banotu, sarımsak, rezene, hardal, kenevir, nar kabuğu, hurma şarabı, ketentohumu, mürsafi, yıldız anason, kasnı, anber ağacı, stiraks, terebentin, şeytanterisi, zeytinyağı, gül suyu, hurma, selvi, çam, çınar, şimşir, söğüt, zeytin, incir, badem, elma, armut, nane, çilek, defne, meyan kökü, kamış, saz, safran, hindiba, salatalık, soğan, pırasa, turp, semizotu, gül, arpa, kaplıca, buğday, susam, fasulye gibi bitkilerin kök, sap, kabuk, reçine, sakız, filiz, dal, çiçek, usare, kozalak gibi kısımlarının kullanıldığı belirtilmektedir (24,27,28). Bitkisel drog içeren yağ, bira gibi ürünlerin tıbbi kullanımı da aktarılmıştır (24,27,28). Metinde geçen bazı hayvansal droglar, bal, balmumu, aslan yağı, fil yağıdır. Ayrıca sığır, sarı sığır, domuz, koyun, keçi, eşek, köpek (özellikle siyah köpek), aslan, kurt, tilki, geyik, gazal, fare, deve kuşu, kuğu, şahin, mağara kuşu, akbaba, kartal, karga, baykuş, tavuk, güvercin, kırlangıç, yılan, kaplumbağa, sazan balığı, yengeç, arı, hububat kurdu gibi hayvanların dili, eti, gözü, derisi, kanı, böbreği, yağı gibi kısımlarından da yararlandığı görülmektedir (24,27,28). Madensel droglar olarak ise kükürt, alçı, kireç, dağ taşı, şap, bakır, sert bakır, bakır tozu, tuz, dağ tuzu, çamur, nehir kumu, su, nehir suyu, kuyu suyu gibi maddeler sıralanmıştır (24,27,28).

Bugüne kadar Eski Mısır uygarlığına ait tıbbi konuların işlendiği sekiz papirüs bulunmuştur (16,23,26,29). Bunlar arasında özellikle Ebers papirüsü, içerdiği hastalıklar, reçete sayısı ve bu reçetelerde yer alan drogların çeşitliliği bakımından en kapsamlı tıbbi papirüs sayılmaktadır (16,25,26,29). Ebers Papirüsü, Alman Mısırbilimci George Maurice Ebers tarafından Luksor'da (Teb) bulunmuştur. MÖ 1550'lerde yazılmış olan papirüs yedi yüz dolayında ilaç ve reçete içermektedir (16,25,26,29). Bugün Leipzig Üniversitesi kütüphanesinde korunmakta olan papirüste adı geçen droglar arasında akasya, sarısabır, adasoğanı, arpa, hintyağı, fasulye, şeytan şalgamı, tarçın, kişniş, hurma, acı karpuz, incir, üzüm, kenevir, ardıç, pırasa, soğan, nar, acı pelin, ılgın, söğüt, bal, süt, et, karaciğer, kalsiyum karbonat, potasyum, çinko oksit, alüminyum silikat, demir oksit, sodyum sülfat, su ve tuz gibi maddeler bulunmaktadır (16,29).

Mısır tıbbında kullanılan birçok drog Dioskorides'in "De Materia Medica" adlı eseriyle Roma, İslam ve Avrupa tıbbına aktarılmıştır (24,27,28). Ebers 783 nolu papirüste kadınlarda gebeliği sonlandırmak için kullanılan reçete örneğinde olgunlaşmamış akasya meyvesi (*Acacia nilotica* Dell.), acı karpuz (*Citrullus colquithis* L.) ve hurma (*Phoenix dactylifera* L.) dövülüp balla karıştırılarak, bitki liflerinden hazırlanan pesere sürülüp vajinaya yerleştirilir. Dioskorides de acı karpuzu vajinal peser olarak önermiştir (1,28).

Orta Anadolu'da MÖ 1500 yıllarında kurulan Hitit uygarlığında tıp ve bitkisel ilaçlara dair bilgilerimiz, Hitit başkenti Hattuşaş'ta (Boğazköy) bulunmuş olan tabletlere dayanmaktadır (12,23,25,26,30,31). Tabletlerde ismi geçen bitkilerin karşılıkları henüz tam olarak bilinmemekle beraber, reçetelerde adamotu, alıç, aksırıkotu, arpa, badem, banotu, buğday, defne, dişotu, hardal, haşhaş, kaysı, köknar, mazi, mersin, meyankökü, safran, sarımsak, sedir, selvi, soğan, üzüm, zeytin gibi Anadolu'da yetişen bitkiler yanında abanoz ağacı, myrrha, Mekke pelesenki, şeytantesi gibi dış ülkelerden getirtilen drogların da olması dikkat çekmektedir (12).

Eski Hint tıbbının gelişmesinin ilk evresi Vedik döneme (MÖ 1200-800) ait binlerce mısralık ilahiler şeklinde yazılmış dört Veda'nın (Rigveda, Samaveda, Ayurveda ve Atharveda) Sanskritçe kayıtları günümüze ulaşmıştır (16,23,28,32). Bunlardan özellikle Atharveda'da büyü, muska gibi mistik yaklaşımlar ile birlikte bazı bitkilerin de hastalıkların tedavisi amacıyla veya zehirlenmelerde antidot olarak önerildiği görülmektedir (16,28,32). İkinci evre ise MÖ 800-500 yıllarına denk gelen Brahmatik dönemdir. Bu döneme, MÖ 300 yıllarında yaşadıkları tahmin edilen Susruta ve Charaka adlı iki hekim tarafından yazılan Susruta Samhita ve Charaka Samhita adlı Sanskritçe yazılmış iki büyük eser damgasını vurmuştur (16,23,28,32). Özellikle Charaka Samhita'da çeşitli tıbbi tedaviler ve başta bitkisel olmak üzere çeşitli droglar yer alır (16,28,32). Charaka Samhita'da 241 bitki ve bitkisel ürün dikkati çekerken, Susruta Samhita'da 395 bitkisel, 57 hayvansal ve 54 madensel drog yer almaktadır (16,28,32).

Çin tıbbında ise bitkilerle tedaviye dair en eski örnek İmparator Shen Nong'a ithaf edilen, MÖ 200 dolaylarında yazıldığı kabul edilen Pen Tsao Ching adlı eserdir (16). Çin

tıp kültürünün De Materia Medica'sı kabul edilen bu eserde 252 bitkisel, 67 hayvansal ve 46 madensel drog bulunmaktadır (16,24,27,28).

2.1.4. Grek ve Roma Uygarlıklarında Bitkilerle Tedavi

Grekçe konuşan Romalı bir hekim olan Dioskorides, Grek-Roma tıbbının bir temsilcisidir. Onu daha iyi anlayıp değerlendirmeye katkı sağlamak adına bu alt-alt bölümde söz konusu tıp anlayışının kimi genel özellikleri ve özellikle de içerdiği bitkilerden tedavi amacıyla yararlanma yaklaşımları hakkında, kısa notlar halinde, bilgi aktarımı yapılmıştır.

Grek Tıbbı MÖ V. yüzyılda tıbbın, felsefeden ayrılarak rasyonel adımlar atmasını sağlamıştır. Laik-rasyonel tıbbın babası olarak kabul edilen Hipokrat, dinsel ve sihirsel tedavi metotlarına karşı, akla ve deneyime dayanan bir tıp anlayışı ortaya koymuştur (21,33,34). Asklepios geleneğine bağlılığı çerçevesinde tıbbı tanrısal bir sanat olarak görmekle birlikte hekimin tanrıların manevi yardımını aldığını ama esas olarak tabiatın iyileştirici gücünden faydalandığını kabul etmiştir. Mısır, Knidos ve Kos tıp okullarının birikimlerini sistemleştirip, tümevarıma dayanan bir klinik yaklaşım geliştirmiş, hurafelerin tıptan ayıklamasının önünü açmıştır (21,33,34). Hastalıkların vücut içinde belli oranlarda bulunan dört sıvının dengelerinin bozulmasıyla meydana geldiğini savunmuştur (33,21,34). Humoral Patoloji Teorisi olarak adlandırılan bu anlayış 2.000 yıldan uzun bir süre geçerliliğini korumuştur.

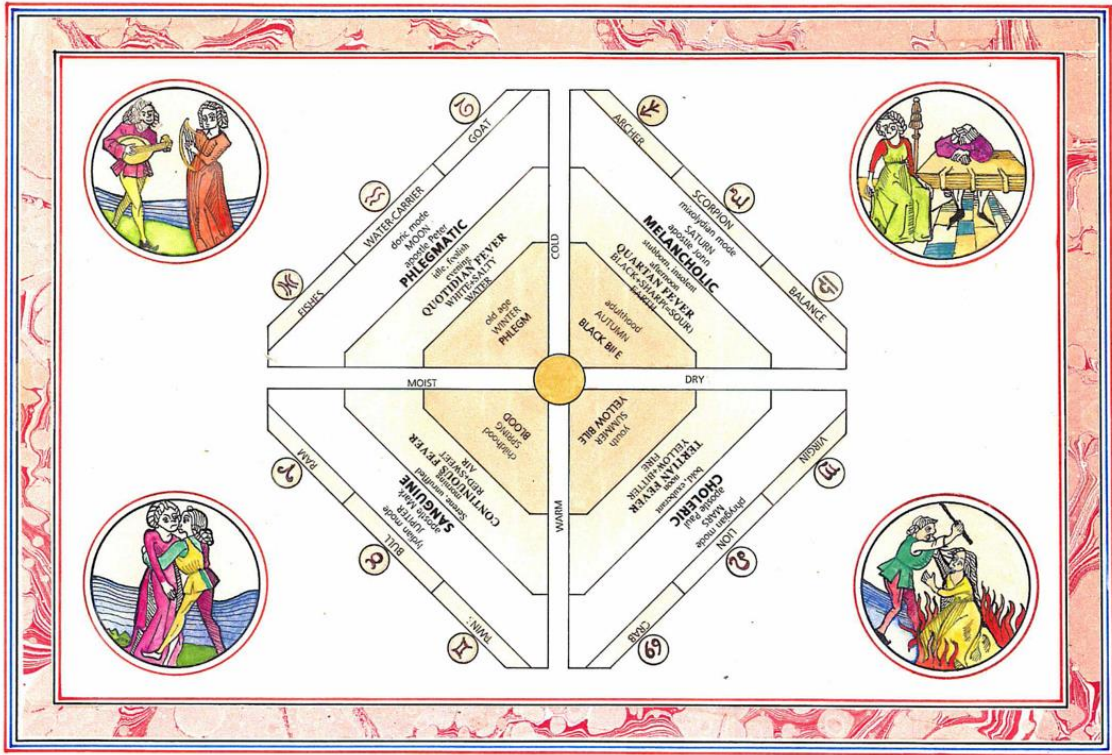
Antik Grek filozofları doğanın temel unsurlarını açıklamaya çalışırken, Tales (MÖ 625-545) suyu, Anaksimenes (MÖ 588-524) havayı, Herakleitos (MÖ 540-524) ateşi temel olarak kabul etmişlerdir (21,23,34). MÖ 570-495 yılları arasında Sisam (Samos) adasında yaşamış İyonyalı filozof Pisagor (Pythagoras) ise, evrenin "bir" in yansımaları olan sayılardan medyana geldiğini ve doğaya dört ana yönün (Kuzey, Güney, Doğu, Batı), dört temel elemanın (ateş, hava, su, toprak) ve bunların dört fiziksel özelliğinin (sıcaklık, soğukluk, kuruluk, yaşlık) hakim olduğunu savunmuştur (21,23,34). Pisagor'a göre, doğanın dört ürünü (insan, hayvan, bitki, maden), dört mevsim (ilkbahar, yaz,

sonbahar, kış) gibi dörtlü ritimler doğaya hakim olduğundan, dört sayısı mükemmel oranı temsil etmektedir (21,23,34).

MÖ V. yüzyılda Sicilyalı Empedokles (MÖ 492-432) bu görüşlerden etkilenerek, Peri Phseos (Doğa Üstüne) adlı eserinde, evrenin ikişer özellik taşıyan birbirine zıt dört temel elemandan meydana geldiğini ileri sürmüştür (21,23,34). Güneşin karşılığı olan ateşin kuru ve sıcak; havanın yaş ve sıcak; suyun soğuk ve yaş; toprağın soğuk ve kuru tabiatları olduğunu ve bu dört temel unsurun belirli oranlarda birleşmesiyle farklı özellikleri olan yapıların meydana geldiğini savunmuştur (21,23).

Empedokles'in bu teorisi Hipokrat tarafından benimsenmiş ve insan bedenine uyarlanmıştır (21,34). Humoral Patoloji Teorisi (Ahlat-ı Erbaa, Hıltlar, Dört Hilt, Dört Sıvı ya da Dört Suyuk nazariyesi/kuramı) diye isimlendirilen bu anlayışa göre canlılık, beden katı kısımlarını oluşturan toprak, sıvı kısımlarını oluşturan su, solumayı sağlayan hava ve canlılığın özü olan ruhu oluşturan ateşten meydana gelmektedir (21,23). Evrenin bir parçası olan insan dört temel elementten meydana gelmiş ve bunların karşılığı olarak vücutta dört humor; kan, balgam, safra (sarı safra) ve sevda (kara safra) yer almaktadır. Teoriye göre safra, sıcak ve kuru olan ateşe; kan, sıcak ve yaş olan havaya; balgam, soğuk ve yaş olan suya; sevda ise soğuk ve kuru olan toprağa karşılık gelmektedir (21,23,34).

İnsan, sıvıların farklı oranlarda karışmış olmasına göre özel bir mizaca sahip olmaktadır (21,23). Mizaçlar bu dört sıvıdan birinin vücutta fazla olmasına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Fazla olan sıvının kan olması halinde sıcakkanlı (demevi), balgam olması halinde soğukkanlı (balgami), sarı safra olması halinde öfkeli (safravi) ve kara safra olması halinde karamsar (sevdavi) mizaç ortaya çıkmaktadır (21,23).

Şekil 2. Dört unsur, dört humor, dört mizaç, 12 burç arasındaki ilişki şeması (Çizim İlter Uzel).

Bu kuram çerçevesinde sağlık ve hastalık durumları, kişinin mizacına göre humorların vücuttaki dengesine bağlı olarak biçimlenmekte ve hastalıkların teşhisi hangi sıvının arttığına-azaldığına tespitiyle konulmaktadır (21,23). Tedavi ise hasta organın kendine özgü sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve yaşlılık durumuna uygun olarak düzenlenmekte; dengesi bozulan humorun zıddı ya da benzeri özelliklere sahip basit ya da kompoze ilaçlardan yararlanmanın yanı sıra diyet düzenlemeleri de yapılmaktadır (21,23). Teoride yiyeceklerin ve ilaçların kuvvetli-zayıf, yaş-kuru, ısıtıcı-serinletici, bağırsakları boşaltıcı-kabız yapıcı etkileri birden dörde kadar numara vererek belirtilen bir düzen içinde sınıflandırılmaktadır (21). Bir ilaç etkisini gerekli miktarda ilk kez alındığında göstermeyip, ikinci defa alındığında gösteriyorsa birinci dereceden; ilk kullanımda gösteriyorsa ikinci dereceden; ilk alındığında zararlı etkisi görülüyorsa üçüncü dereceden; etkisi öldürücü ise dördüncü dereceden olmaktadır (21). Örneğin safran, ikinci dereceden sıcak, birinci dereceden kuru olarak tanımlanmaktadır (21).

Humoral Patoloji teorisine göre ilaç ve gıdaların tedavide kullanılması için mizaçlarının da bilinmesi gerekmektedir (21,23). Bitkisel, hayvansal ve madensel droglar kabız yapıcı, laksatif, yumuşatıcı, dokuya nüfuz edici, uyutucu, uyuşturucu ve

açıcı gibi özellikler taşımaktadır (21). Örneğin marul, nilüfer, it üzümü, afyon uyutucu; ebeğümeci, pazı, hatmi, yer fesleğeni yumuşatıcı; et, kuvvetli ve kabız yapıcı; fasulye laksatif ve su çekici; deniz ürünleri, kuru ve hafif; peynir, kuvvetli ve besleyici özellikleriyle tanımlanmıştır (21).

Hipokrat'tan sonra Humoral Patoloji teorisini tamamen reddeden veya kısmen sahiplenip farklı tıp anlayışını benimseyen ekoller ortaya çıkmıştır. MÖ IV. Yüzyılda yaşayan Karistuslu Diokles'in kurucusu olduğu Dogmatik ekol, tıp doktrinlerinin yeniden düzenlenmesi ihtiyacından yola çıkarak, Hipokrat'ın görüşlerinin ve bilimsel bilginin iyi bir mantık düzeni içinde, iyi bir anlatımla verilmesi gerektiğini vurgulamıştır (23,35,36). Hastalıkların sebeplerinin anlaşılmasına yarayacak mantıklı teorileri, anatomi ve diseksiyonu desteklemişlerdir (35,36). Diokles, Sicilya Tıp okulu ve Kos Tıp okulu bilgilerini sentezleyerek fizyoloji, farmakoloji ve beslenme alanlarında yeni bir çığır açmıştır. Kökler üzerine yazdığı Rhizomotikon adlı kitabı bitkilerin insan vücuduna etkilerini anlatan ilk kitap olup yüzyıllar boyunca başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır (35,36).

Dogmatik ekole karşı, İskenderiyeli Serapion'un MÖ 200'lerde ortaya attığı deneysel tıp fikrini benimseyen Ampirik ekolde anatomi reddedilmiş, diseksiyon ve özellikle viviseksiyon zalimce, iğrenç ve yanıltıcı sayılmıştır (23,35,37). Ampiristler ölü beden canlı olanın fonksiyonları hakkında bilgi veremeyeceğine inanmışlardır (35,37). Hipokrat'ın gözlem, deneyim ve prognozu takip etme prensiplerinin uygulayıcısı olduklarını savunmuşlar, "hastalık yok teşhis var" prensibiyle, hastaları gözleyip, doğadaki bitkileri ve madenleri hastalıklardaki görünüş ve şekillere dayandırarak tedaviye çalıştıklarından farmakolojinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır (21,35). Tarantumlu Heraclides (MÖ III. yüzyıl) ve Colophonlu Nicander (MÖ 185-135) bu ekolün mensuplarıdır (21,35).

Prusias'ta (günümüzde Bursa) doğmuş, MÖ 129-40 yılları arasında yaşamış Asklepiades Humoral Patoloji teorisini reddedip, atomlar üzerine kurulu Atomik Tıp Teorisi'ni ortaya atmıştır (37). Bu teoriye göre hastalık atomun bedendeki gözeneklerdeki düzensiz veya harmonik olmayan hareketi sonucu meydana gelmektedir (37). Teorisi Demokritus ve Epiricus'un atom teorilerine kısmen benzeyen

Asklepieades hastalıkların tedavisi için diyet, egzersiz ve banyo önermiştir (37). Zihinsel hastalıklarda müzikle tedaviyi de kullanmıştır (21).

Bir diğer ekol, Asklepiades'in öğrencilerinin I. yüzyılda kurdukları Metodizm'dir. Humoral Patoloji ve diğer karmaşık teorileri reddeden Metodistler bütün hastalıkların vücudun kuruluşu, nemi ve bunların karışık varyasyonlarının bir ürünü olduğunu savunmuşlardır (38). Hekim aşırı kuru bedeni nemli, aşırı nemli bedeni kuru duruma getirmeye çalışır (38). Tedaviyi, bütüncül tedaviye uygun bir şekilde, deneyim yardımıyla öğrenilmiş basit ilaçlarla ve diyetle uygulamışlardır (38).

MÖ II. yüzyılda Atheneus etrafında gelişen Pnömatizm ekolünde ise dört humora beşinci olarak pnöma (hava) eklenmiş ve Stoacı felsefe prensipleri üzerine fizyoloji geliştirilmiştir (21,23). Pnömonistler insan için yaşamın temel kaynağının hava (nefes) olduğunu savunmuşlardır. Erasistratus (MÖ 150) bu ekolün en önemli temsilcilerindendir (21).

Grek ve Roma uygarlıkları döneminde, farklı tıp ekollerine mensup yazarlar tarafından tümü ya da bir bölümü bitkilerle tedavi hakkında olan birçok eser verilmiştir.

Corpus Hippocraticum (Hipokrat Külliyesi), bir kısmının Hippokrat tarafından, bir kısmının da onunla aynı anlayıştaki öğrencileri tarafından MÖ 400'lerde yazıldığı düşünülen, İskenderiye Kütüphanesinde toplanmış altmış eserlik koleksiyona verilen isimdir (39,40). Corpus Hippocraticum'da 380 kadar bitkisel drogdan bahsedilmiştir (39,40).

Rhizotomikon (Kökler Üzerine), MÖ 400'lerde bitki kökü toplayıcısı Karistoslu Diokles tarafından yazılmıştır (40,41). İlk Grek botanikçi sayılan Diokles kökler üzerine olan bu kitabında, bitkilerin tanınması, kökeni, besin değerleri ve tıbbi kullanımına değinmiştir (40,41).

Tarentumlu Heraclides, MÖ 387-312 yılları arasında yaşamış Platon'un öğrencisi filozof-hekimdir (12). Zamanının çoğunu zehirler ve antidotlar üzerine çalışarak geçirmiştir (12). Zehirli hayvanlar üzerine bir kitap yazmıştır. Ayrıca laksatifler üzerine şu an kayıp olan bir kitap yazdığı bilinmektedir (12). Afyonu ağrı kesici olarak kullanan ilk hekim olduğu kabul edilmektedir (12).

De Historia Plantarum (Bitkiler Hakkında İncelemeler) ve De Causis Plantarum (Bitkilerin Sebepleri), Theophrastus tarafından MÖ 300'lerde yazılmışlardır (21). Bilinen en eski sistematik botanik çalışmaları olan bu kitaplarda beş yüz kadar bitki yapraklarına, gövdelerine, köklerine, tohumlarına ve yetiştiği mevsimlere göre sınıflanıp tanımlanmıştır (21).

MÖ 185-135 yılları arasında günümüz İzmir-Ahmetli'sinde yaşamış Grek hekim, şair olan Colophonlu Nicander zehirler ve antidotlar üzerine iki didaktik şiir yazmıştır (24,27). Uzun olanı Theriaca 958 satırdan oluşan hegzameter şiirdir ve zehirli hayvanların doğası üzerine yazılmıştır (24,27). İkinci şiir Alexipharmaca 630 satırdan oluşmakta ve zehirli bitkilerin özelliklerinden bahsetmektedir (24,27).

Mithridaticum, MÖ 132-63 yılları arasında yaşamış Pontus Kralı VI. Mithridates'in zehirlenmelere karşı hazırladığı, 48 kadar drogtan içeren panzehirler kitabına verilen isimdir.

MÖ I. yüzyılda yaşamış Crateus tarafından yazılmış olan Rhizotomikon, kökler üzerine bir eserdir ve bu eserde bitkiler ilk defa resmedilmiştir (24,27).

De Materia Medica, MÖ I. yüzyıl ve MS I. yüzyıllarda yaşamış, Augustus dönemi tıp dünyasının önemli figürlerinden biri olan Sextius Niger tarafından yazılmıştır (12). Kendisinden sonra gelen Dioskorides, Plinius, Galen ve tıp tarihinin diğer önemli isimleri, günümüze birkaç parçası kalan bu eserden alıntılar yapmışlardır (12).

Historia naturalis, dönemin ünlü ansiklopedi yazarlarından olan, MS 23-79 yıllarında yaşamış Gaius Plinius Secundus tarafından yazılmıştır (24,27,42,40). "Yaşlı Pliny/Plinius" olarak da bilinen yazar bu eserinde kendinden önceki yazarlardan ve eserlerinden bahsetmiştir. Aralarında Theophrastus ve Sextius Niger'in de bulunduğu yazarların eserlerinden alıntılar yaparak, ansiklopedik çalışmasında tıbbi olarak kullanılan ağaçlara, bitkilere ve hayvanlara geniş bir yer ayırmıştır (24,27,40,42). Yaşlı Plinius, Dioskorides'le çağdaş olmakla birlikte, birbirlerinden ve eserlerinden haberdar olmadıkları düşünülmektedir (24,27,40,42).

MS 129-200 yıllarında yaşamış olan Galen, tıbbi eserlerinde Hippokrates'in Humoral Patoloji ve Erasistratus'un Pneuma teorilerinin sentezleyerek kendi teorisini ortaya koymuş, 500 kadar bitkisel, hayvansal, madensel drogun tarifini yapmış ve

etkilerini belirtmiştir (12,35). Tedavilerinde bazen 25'e yakın maddeyi ihtiva eden terkipler kullandığından, sonraki dönemlerde birden fazla drog içeren ilaçlara "Galenik preparatlar" denilmiştir (12,35).

2.1.5. Türk Tıbbında ve İslam Tıbbında Bitkilerle Tedavi

İshak bin Murad'ın hekim olarak bağlı bulunduğu gelenek İslam tıbbıdır. Dioskorides'i anlamak değerlendirmek adına düzenlenmiş olan bir önceki alt-alt bölüme koşturularak bu alt-alt bölümde de İslam tıbbı ve bu tıp anlayışında bitkilerle tedavinin yeri hakkında kısa notlar halinde bilgi aktarımı yapılmıştır. Ancak buna geçmeden önce Türk tıbbının söz konusu gelenekle bütünleşmeden önceki dönemine göz atmak uygun olacaktır.

Orta Asya Türk toplumlarından İslamlaşma öncesi tıp uygulamalarına ışık tutabilecek günümüze ulaşmış tarihsel veri sınırlıdır (43,44). Bunların en eski tarihli olanları Uygur Türklerinden kalma yazılı belgelerde yer almaktadır. Tarihleri net olarak bilinmemekle birlikte VIII. yüzyıl dolaylarında yazıldığı düşünülen, günümüze kadar elde edilip çözülmüş Uygur tıp metinleri Uygur Türkleri'nin Hint, Tibet, Sogd ve Çin kaynakları gibi eski tıp metinlerinden faydalandıklarını göstermektedir (43,44).

İslam öncesi Orta Asya Türkleri'nde hekimlik etkinliği tedavi metotlarına ve amaçlarına göre iki gruba ayrılmaktadır. İlki kam (şaman) veya baksı denilen şamanizmin büyüsel tedavi yöntemlerini uygulayan büyücü-hekimlik, diğeri ise otacı, emci ve atasagun denilen, droglarla ve diğeri maddi tedavi yöntemleriyle yapılan hekimlik olarak tanımlanmaktadır (21,43,44,45).

Yakın tarihe kadar incelenmiş Uygur tıp metinlerinde, hazırlanış ve kullanım biçimi ve de uygulanacak hastalıkların da verildiği 107 bitkisel, 19 hayvansal ve 6 madensel drogun yanı sıra yedi karışım drog reçetesinin bulunduğu saptanmıştır (16). Kaynaklarda ismi geçen bitkisel ve hayvansal droglar şeytanterisi, öd ağacı, ardıç, yıldız anasonu, zencefil, darifüfül, çivit, üzüm, şarap, sirke, meyan, dut, eğir otu, deve diken, kuşburnu, itüzümü, kabak, tarçın, kakule, hint keneviri, ağaç çileği, keten tohumu yağı, susam, safran, karanfil, ağaç kavunu, karabiber, mersin, nar, küstüm otu, sarımsak,

kaysı, fesleğen, soğan, şeker kamışı, zerdeçal, topalak, turp, şeftali, hint inciri, menekşe, yonca ve bal, süt, köpek sütü, eşek sütü, yoğurt, kunduz testisi, tavuk yumurtası, çeşitli hayvan ödleri, etler, idrar, beyin, deri, boynuzdur (46). Kullanılışı anlatılan madensel droglar arasında ise tuz, lületaşı, amonyak, cıva suyu, zırnık (arseniktrisülfür), nişadır (amonyumklorür) yer almaktadır (46).

Kaşgarlı Mahmut tarafından XI. yüzyılda yazılan Divan-ı Lugati't-Türk'te "otacı", "emci" ve "atasagun" unvanlı hekimler tarafından, tıbbi amaçlı kullanılan 194 cins bitki yer almaktadır (45,47,48,49). Bu bitkilerden alıç, ayırık, andız, boy otu, çiğit, çöğen, eğir, ışgın, yarpuz, üzerlik bugün de aynı şekilde kullanılmaktadır (45,48). Eserde bitkilerden hazırlanan ilaçların yanı sıra hayvansal ve madensel droglardan da sıkça bahsedilmektedir (48).

İslam Tıbbının gelişmesinde, tercüme faaliyetlerine öncülük eden Cundişapur okulunun büyük bir rolü olmuştur. V. yüzyılda Nasturilerin İran'a zorunlu göçüyle Horistan'da kurulan Cundişapur okulu zaman ilerleyip Atina ve İskenderiye okullarının kapatılmasıyla Doğu'nun en güçlü tıp eğitimi kurumlarından biri olmuştur (21,50,51,52). Atina ve İskenderiye'den gelen ilim insanları ile Grek kültürünün, Hint, Çin ve İran kültürleriyle bağdaşmasına yol açmış, birçok alanda önemli eserler verilmesine olanak sağlamıştır. Bilim dili olarak Süryanice kullanan okulun mensupları birçok Grekçe eseri Süryaniceye çevirmişlerdir (21,50,51). IX. ve XII. yüzyıllar arasında Hipokrat, Galen, Dioskorides ve diğer önemli tıp üstatlarının eserleri ya Grekçe asıllarından ya da Süryanice'den Arapçaya çevrilmişlerdir (21,50,51,53).

Aynı dönemde bitkilerle tedaviye dair çeviri eserlerin yanında özgün eserler de verilmeye başlanmıştır. Bu konuda yapılan çalışmalar, ya doğrudan bitkilerle tedavi içeren eczacılık kitapları ya da tıp kitaplarını içinde yer alan akrabadin veya akrabazin diye adlandırılan ilaçla ilgili bölümler halindedir. Eczacılık ve tıp ile ilgili kaynaklarda ilaçların basit ilaçlar (el-Edviye-el-Müfrede) ve bileşik ilaçlar (el-Edviye-el-Mürekkebe) olmak üzere iki ana bölüme ayrıldığı görülmektedir (54).

İslam tıbbının gelişme aşamasında ilaç ve bitkilerle ilgili eserlerden en çok okunan ve kullanılan Dioskorides'in Arapçaya Kitab'ül-Haşayiş adıyla çevrilen De Materia Medica'sı, Dineveri'nin Kitab'un-Nebat'ı, Gafiki'nin "Kitabu'l-Edviyeti'l-Müfrede"si

olduğu bilinmektedir (21). Zamanla bitkilerle tedavi konusunda birçok eser daha ortaya konmuştur.

Dineveri (820-895) İran'da doğmuş, Basra, Kufe ve İsfahan şehirlerinde yaşamış ansiklopedik bir alim olarak tanınmaktadır (12). Yazdığı altı ciltlik bir botanik ansiklopedisi olan Kitab'ün-Nebat'ta yalnız tıbbi bitkilere değil genel olarak botanik bilimine de yer vermiştir (12). Kitapta bitkilerin sınıflandırılması, morfolojik özellikleri, yetiştirme şartları, faydaları-zararları ve onlardan faydalanma olanakları gibi bölümler bulunmaktadır. Kitap bir sözlük bölümü ile tamamlanmıştır (12). Dioskorides'in De Materia Medica'sının Arapçaya çevrilmesinden önce yazılmış olan bu eser İslam dünyasının orijinal bir çalışması olarak kabul edilmektedir (12).

Klasik dönemde İslam dünyasında yetişen en önemli doğa bilginlerinden, Türkmenistan'da doğup Gazne'de ölmüş, bir süre Afganistan ve Hindistan'da yaşamış olan Biruni (973-1051), farmakolojiyle ilgilenmiş ve Kitab el-Saydana fi'eltıb (Eczacılık Üzerine Kitap) adlı bir eser kaleme almıştır (12,51,54,55). İslam tıbbının ilk eczacılık kitabı sayılan eserde 200 kadar bitkisel drog isminin başta Sanskritçe olmak üzere, Farsça, Arapça, Hintçe, Latince ve Türkçe karşılıklarını vermiştir (12,54,55). Bunlar arasında karabiber, keçiboynuzu, meşe mazısı, mahlep, oğulotu, sinameki, süsen kökü gibi günümüzde hala kullanılan droglar da bulunmaktadır (12,54,55). Eserde Dioskorides'in ve Galen'in isimleri sıkça geçmektedir (55).

Batıda "Avicenna" adıyla tanınan Buharalı filozof-hekim İbn-i Sina (980-1037), bitkilerle tedavi konusunu en önemli tıbbi eseri olan "el-Kanun fi't-Tıbb"da ele almıştır (12,51). Kanun beş kitaptan oluşmaktadır. Birinci kitap insan vücudunun tarifi, anatomisi, fizyolojisi ve diğer özelliklerine, ikinci kitap basit ilaçlara, üçüncü kitap genel sağlığa, dördüncü kitap hastalıkların tedavisine ve beşinci kitap ilaç terkiplerine ayrılmıştır (51,56). Basit drogları içeren ikinci kitapta 785 kadar bitkisel, hayvansal ve madensel drogun tarifine ve tıbbi kullanılışlarına yer verilmiştir (51,56). Bu kitapta yazılı drogların çoğunluğu Dioskorides'de ve Galen'de bulunan droglar olmakla beraber, İbn-i Sina Arap ve Hint kökenli drogları da ekleyerek kitabındaki drog listesini zenginleştirmiştir (12).

Endülüs Emevi Devleti'nin son dönemlerinde yaşamış olan Ebu Cafer el-Gafiki'nin (MS XII. yüzyıl) kaleme aldığı "Kitabu'l-Edviyeti'l-Müfrede" (Basit İlaçlar Hakkında Kitap) adlı eser basit ilaçlar ve tıbbi bitkiler konusunda kayda değer bir çalışma olarak bilinmektedir (12,54). Yalnız birinci cildi günümüze kadar ulaşan eserde yer alan tasvirlerin gerçeğe uygunluğu ve bilgi zenginliği etkileyici olup Gafiki'nin kitabı droglar hakkındaki literatürde özel bir yere sahip bulunmaktadır (12,54).

Endülüs'ün Malaka şehrinde doğmuş ve Dimaşkuşşam'da (Şam) ölmüş olan İbn-i Baytar (1197-1248) İslam dünyasının eczacılık alanında yetiştirdiği nadir simalardan biri olarak tanınmaktadır (57,58). Suriye, Anadolu, Yunanistan ve Kuzey Afrika'da dolaşarak bitkilerin hayatını ve özelliklerini yakından incelemiş, bu konuda edindiği bilgileri ve tecrübelerini, Gafiki'nin "Kitabu'l-Edviyeti'l-Müfrede" adlı eserini esas alarak düzenlediği, kısaca "Baytarname" olarak anılan el-Cami'fi-Müfredati'l-Edviye ve l'Ağziye' adlı eserinde aktarmıştır (57,58).

İbn-i Baytar eserinin önsözünde Dioskorides'in eserinin beş bölümünü ve Galen'in ilaç yapımında kullandığı bitkiler hakkında bilgiler verdiği altı kitabını incelediğini, bu bilgileri sadakatle eserine aktardığını belirtmiştir (57,58). Eserde kendilerinden yararlandığı birçok hekim ve eczacıdan söz etmiş, 150 kadar müellifin adını kaydetmiştir (57,58). Alfabetik olarak tertiplelediği bu eserde 2.353 ilaç ismini maddeler halinde sıralamıştır (57,58). Ağırakça'nın iddiasına göre, Baytarname'nin Türkçe tercümesi XV. yüzyılda Geredeli İshak bin Murad tarafından Timurtaş Paşaoğlu Umur bey adına yapılmış olup muhtelif kütüphanelerimizde nüshaları bulunmaktadır (57).

Osmanlılardan önceki dönemlerde, Türk dünyasında bilim dili Arapça iken, Anadolu Selçuklularından sonra beylikler döneminde, yöneticilerin teşvikiyle, Türkçe edebiyat ve bilim dili olarak öne çıkmaya başlamıştır (59,60). XIV. Yüzyıldan itibaren edebiyat, tıp, tarih, astronomi, din ve felsefe alanlarında Türkçe eserler yazılmaya başlanmıştır (59,60).

İlk dönem Türkçe tıp yazmalarında göze çarpan ilk nokta, özenti ve sanat endişesi gütmeyen, yalnız öğretmek ve halka faydalı olmak amacıyla, mümkün olduğunca sade bir dille yazılmış olmalarıdır (59). İlk yazılan kitapların çoğunda zamanın geleneklerine

uyularak tarih verilmediği görülmektedir (59). Anadolu'da bulunan en eski Türkçe tıp yazması Aydınöğlü Umur Bey döneminde (1340-1348) yapılan, "Baytarname" adıyla bilinen, Müfredat-ı İbn-i Baytar çevirisidir (43,44,61). Hekim Bereket'in Arapça yazıp sonradan Türkçe'ye çevirdiği Tuhfe-i Mübarizi adlı eseri ilk Türkçe tıp kitabı, İshak bin Murad'ın Edviye-i Müfrede adlı eseri ise yazılış tarihi bilinen Türkçe yazılmış ilk tıp kitabı olarak bilinmektedir (2,43,44,59,61,62).

Hekim Bereket, Tuhfe-i Mübarizi'nin önsözünde Anadolu'ya gelmeden önce kitabı Lübanü'n-Nuhab fi't-tıb adıyla Arapça olarak kaleme aldığını kaydetmiş, daha sonra Selçuklu hükümdarı Alaeddin Keykubad'ın Amasya emiri Melikü'l-ümera Müberizü'd-devle ve'd-din'e sunduğunu ve onun eseri çok beğendiğini fakat " Türkçe yazılmış olsaydı çok değerli olurdu" dediğini belirtmiş, bunun üzerine kitabı önce Farsça'ya sonra da Türkçeye çevirdiğini ifade etmiştir (43,44,59,60,63). Tuhfe-i Mübarizi İbn-i Sina'nın el-Kanun fi't-tıb adlı eserinin basit ilaçlar hakkındaki ikinci kitabının özeti mahiyetinde olup biraz farklı bir tasnif ve ilavelerle telif edilmiştir (59,60,63).

Konyalı bir hekim olan, Hacı Paşa adıyla tanınan, Celaledin Hızır bin Ali tıbbı dair Arapça olarak "et-Ta'alimfi'ilmî't-Tıb, el-Feride fi'zikri'l-agziyeti'l-müfide", "Şifa'ül-eskam ve Deva'ül-alam, el-Uşulu'l-hamse" ve "Kitabü's-Sa'ade've'l-ikbal"; Türkçe olarak da "Müntehab-ı Şifa" ve "Teshil" adlı eserleri kaleme almıştır (57,59,61,64,65,66). Bunlardan "Şifa'ül-eskam ve Deva'ül-alam" Hacı Paşa'nın 1380 yılında Aydınöğlü İsa Bey adına Kahire'de iken yaptığı araştırmaları, incelediği tıp kitaplarından derlediklerini ve kendi deneyimlerini aktardığı dört bölümlük bir eserdir (57,59,66). İlaç olarak kullanılan yiyecekler ve içecekler, basit ve mürekkep ilaçlar, hastalıkların tedavi usulleri hakkında bilgi içermektedir (59,66). Müntehab-ı Şifa ve Teshil adlı eserleri ise belli ölçülerde Şifa'ül-Eskam'ın Türkçe olarak özetlenmiş ve kısmen basitleştirilmiş halleridir. Hacı Paşa'nın Müntehab-ı Şifa adlı eseri Anadolu'da yazılmış ilk Türkçe tıp kitaplarının en tanınmışlarından (43,44,59,61,64,65,66). Sade bir Türkçeyle yazılmış olan bu eser üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm teorik ve pratik tıp bilgilerini; ikinci bölüm yiyecek, içecek ve ilaçları; üçüncü bölüm

hastalıkların teşhisini ve tedavisini konu edinmektedir (59,61,64). Eserde dualar, tılsımlar ve muska formülleri de bulunmaktadır (57,59,64).

Tutmacı mahlaslı birine ait olduğu bilinen Tabiatname, mesnevi tarzında yazılmış 372 beyitlik bir eser olup Türkçe'ye Farsça'dan tercüme edilmiştir (59). Eser su, ekmek, meyve, meyve suları, yemekler, çiçekler ve kokuları özellikleri, yan etkileri ve bunların giderilmesi yanında, yay çekmek, hamama gitmek, uyumak, müzik ve müzik aletlerinin özelliklerinin insana etkisi konularını içermektedir (59).

Bildiğimiz ilk Türkçe çeviri eser XIV. yüzyılda Aydınoğlu Umur Bey adına yapılmış Müfredat-ı İbn'ül Baytar Tercümesi'dir (12,58). Genel olarak çevireninin bilinmediği kabul edilen bu eser, İbn-i Baytar'ın Anadolu'yu gezerek hazırlamış olmasından dolayı Anadolu tıbbi bitkileri açısından önemli bir kaynak teşkil etmektedir (12,58). Ağırakça'nın iddiasına göre bilinmeyen çevirmenin İshak bin Murad olduğunu bu noktada belirtmek uygun olacaktır(57). Eserde drog isimleri alfabetik sırayla Türkçe ve Grekçe olarak verilmiştir (12,58,59).

2.2. Dioskorides ve De Materia Medica

Bu alt bölümde tez çerçevesinde üzerinde çalışılan iki eserden daha eski ve kapsamlı olanı De Materia Medica ve onun yazarı Anavarzalı Pedanius Dioskorides hakkında bilgiler yer almaktadır. Dört alt-alt bölümden ilki yazarın ikincisi eserin tanıtımına ayrılmıştır. Üçüncü alt-alt bölümde sadece tıp ve eczacılık değil botanik disiplini açısından da tarihi öneme sahip olan eserin bu yönü üzerinde durulmuş; kitapta bitkilerin sınıflandırılması konusu ele alınmıştır. Dördüncü ve son alt-alt bölümde ise De Materia Medica'da yer alan tüm drogların listesi Grekçe, İngilizce, Türkçe ve botanik terminolojisindeki Latince adlarının belirtildiği bir tablo halinde yer almaktadır.

2.2.1. Anavarzalı Pedanius Dioskorides

Helenistik dönemde Anadolu'nun Akdeniz kıyısının doğu kesiminde Lamas Çayı'ndan (Mersin Limonlu Çayı) İssos (İskenderun) Körfezine kadar uzanan bölge

Kilikya Pedias (Ovalık Kilikya, Çukurova) diye anılmıştır (67,68). Lamas Çayı'ndan Melas (Manavgat) Çayı'na kadar olan bölge ise Kilikia Trakheia (Dağlık Kilikya) olarak adlandırılmıştır. Romalılar Ovalık Kilikya'ya Cilicia Campestira (Düzlük Kilikya), Dağlık Kilikya'ya ise Cilicia Asperia ya da Cilicia Petrosa (Kaba Kilikya ya da Kayalık Kilikya) isimlerini vermişlerdir (67,68).

Kilikia Pedias'ta oldukça büyük bir şehir olan Anavarza, Pyrumus (Ceyhan) Nehri'nin sol kıyısında, dağ eteğinde kurulmuştur (39). Günümüzde Adana'nın kuzey-doğusuna düşen, Kozan ilçesine bağlı Dilekkaya köyü civarındaki bir yerleşim bölgesidir. MÖ 19 yılında Augustus, şehri ziyareti sırasında, ismini "Caesarea ad Anazarbum" olarak vermiştir (39).

Klasik tıbbın önemli eserlerinden De Materia Medica'nın yazarı, anadili Grekçe olan Romalı hekim Pedanius Dioskorides, Anavarza'da MS I. yüzyılda doğmuştur. Bu kentte yetişen ve adları kentin adıyla birlikte anılan iki önemli tarihi kişiden biridir. Onun gibi "Anavarzalı" olarak anılan diğer bir önemli isim olan Anavarzalı Oppian, II. yüzyılda yaşamış, balıkçılık üzerine beş ciltlik didaktik bir manzum eser yazmıştır (39).

Helenistik geleneğe göre bölge insanları tek bir isim taşımakta, ancak Roma vatandaşlığını almaları halinde yerel dildeki bu isme bir Romalı ismi eklenmekte; bu ikinci isim vatandaşlık alan kişiyi destekleyen üst düzey bir Romalı'dan gelmektedir (37). Hem kendi eserinde hem de sonraki kaynaklarda "Anavarzalı Pedanius Dioskorides" olarak anılan tıp yazarının "Pedanius" ismi için bu durum söz konusudur (37). Yaşadığı dönem incelendiğinde Dioskorides'in destekleyicisi olabilecek ismi "Pedanius" olan üç kişi göze çarpmaktadır. MS 56'da yüksek rütbeli Romalı bir memur olan Pedanius Secundus, MS 50'li yıllarda Roma bölgesi Asya valisi olan Pedanius Secundus ve MS 60'da konsül olan Pedanius Salinator (37).

Dioskorides'in hayatı ile ilgili bilgiler, büyük ölçüde, De Materia Medica'nın başında yer alan, hocası Areios'a yazılmış bir mektup şeklindeki önsözden edinilenlerdir. Dioskorides tıp eğitimini, dönemin eczacılık ve farmakoloji merkezi olan Tarsus'ta almıştır. Birçok kaynakta askeri hekim olduğu bilgisi yer almakla birlikte bu konu günümüzde tartışmalı hale gelmiştir (1,37,69). Mektupta "Bana gelince, küçüklüğümden bu yana ilaçların ana unsurunu öğrenme konusunda bastırılmaz bir

arzum vardı. Bu hususta birçok yolculuk yaptım ki siz aşinasınız benim askerce hayatıma.” şeklinde bir ifade yer almaktadır (37). Bu ifadede geçen “askerce hayat” genel olarak “asker hayatı” şeklinde anlaşılmış ve buna dayanılarak Dioskorides’in askeri hekim olduğu düşünülmüştür.

Mektubu ayrıntılı bir şekilde inceleyen John Riddle, John Scarborough ve Vivian Button, “askerce hayat”ın aslında “asker gibi yaşama” anlamına geldiği; ordu mensubu olmayı değil disiplinli bir yaşam sürdürmeye yol açan adanmışlığı ifade ettiği çıkarımını yapmışlardır (1,37,69).

Nitekim Dioskorides’in eserinin tamamına bakıldığında savaş yaralanmaları konusunda uzmanlaşmadığı açıkça görülmektedir. Eserin tamamı incelendiğinde yaralanmaya ve kanamaya dair 138 adet ilaç tanımlandığı buna karşılık 411 ilacın kadın hastalıkları ile ilgili olduğu görülmektedir (37,70). Dioskorides’in yaşadığı dönemde Roma askerlerinin evlenmesine izin verilmediğinden, bir ordu hekimi için kadın hastalıkları üzerine böylesine bir uzmanlaşmanın mümkün olamayacağı düşünülmektedir.

Ayrıca Dioskorides’in, eserinde isimleri geçen, gezdiği bölgelerden çoğunun Roma lejyonlarıyla bağlantılı olmaması nedeniyle, Dioskorides’in askeri hekim olarak görev yapmadığı, yapmışsa bile bunun kısa süreliğine olduğu sonucuna varılmaktadır (37). Dioskorides kitabında, tanımladığı bitkilerin yetiştirildiği bölgelere değinmiş, Anadolu’dan 67 (16’sı Kilikya bölgesi), Balkanlar ve Yunanistan’dan 30, İtalya’dan 12, Ege ve Akdeniz adalarından 24, Afrika’dan 38, Batı’dan (İspanya-Fransa çevresi) 15, Doğu’dan (Suriye, Arabistan, Hindistan, Ermenistan) 52, Kuzey’den (Kırım-Gürcistan dolayları) beş yer ismi vermiştir (1,37).

Dioskorides’in yaşadığı dönemde hekimler ne hastalıkların doğasını tanımlamada ne de tedavi yöntemlerini belirlemede fikir birliği içinde olmuştur. Teşhis ve tedavide genel olarak Hipokratik anlayış dayanak alınmış; humoral patoloji teorisi kabul görmüştür (24,27). De Materia Medica, Dioskorides’in bu teoriye bağlılık göstermediğini, onu büyük ölçüde görmezden geldiğini göstermektedir. Dioskorides droglar hakkında bilgi aktarırken genellikle humoral patolojiye atıf yapmamıştır. Yine de bazı vücut sıvılarını tanımlarken Hipokratik humoral teoriden faydalanmış, örneğin

Hint yağının çok kuvvetli müshil etkisini tanımlarken, “sulu humorları bağırsaklardan def eder” ifadesini kullanmıştır (1,37).

İlaçla tedavi konusunda Dioskorides De Materia Medica'nın önsözü niteliğindeki mektupta şöyle yazmıştır: “Eski yazarlar, bilgileri sınırlı olmakla birlikte doğru olduğu için takdir edilmelidir. Asklepiades'in izleyicileri Julius Bassus'un, Niceratus'un, Petronius'un, Niger'in ve Diodotus'un da aralarında bulunduğu çağdaş yazarlar için ise böyle bir durum söz konusu değildir. Bu çağdaş yazarlar her yerde bulunan ve hakkında herkesin bilgi sahibi olduğu maddeleri ayrıntılı olarak betimleme eğilimi göstermekte ancak ilaçların özelliklerini açıklama ve nasıl deneneceklerini bildirme konusunda isteksizlik ve özensizlik içinde bulunmaktadır. İlaçların etkisini ampirik olarak değerlendirmek yerine sorunlar hakkında gevezelik etmekte, ayrıntıdaki farklılıkların her biri hakkında yorum yapmakta ve kendilerini böyle spekülasyon yapmaya vermelerinin en kötü sonucu olarak hangi durumda hangi ilacın kullanılması gerektiği konusunda kafa karışıklığı yaşamaktadırlar” (1).

Dioskorides'in mektubunda takipçileri hakkında olumsuz değerlendirmeler yaptığı MÖ 129-40 yılları arasında yaşamış olan Asklepiades, humoral patoloji teorisini reddedip, “atomik tıp” teorisini ortaya atmıştır (1,37). Gerek yukarıda alıntı yapılan sözleri gerek eserinde hiç refere etmemiş olması, Dioskorides'in bu teoriye de sıcak bakmadığını göstermektedir. Aynı gerekçelere dayalı daha genel bir değerlendirme yaparak, onun patogenezi teorilerine karşı ilgisiz kaldığını, tedaviye dolayısıyla ilaçların gözlediği-deneyimlediği etkilerine odaklanmış bir hekimlik anlayışına sahip olduğunu söylemek olanaklıdır.

Pedanius Dioskorides rasyonel Grek tıp geleneğinden gelmekle birlikte De Materia Medica incelendiğinde, yaşadığı dönemin fikir çatışmaları içerisinde Dioskorides'i bir kategoriye dahil etmek pek mümkün görünmemektedir. Geleneğin ampirik ve spekülatif boyutlarından ilkinin kuvvetle benimsemiş ikincisini ise fazla önemsememiştir. Areios'a yazdığı mektupta bulunan “ilaçların özellikleri klinik gözlemlerle bilinebilir” ve “ilaç denemeleri” ifadeleri, Dioskorides'in ampirik yaklaşıma hatta günümüzün bilimsel anlayışına yakın olduğunu göstermektedir (37).

Dioskorides De Materia Medica'yı yazarken kendinden önce gelen birçok yazarın eserinden faydalanmış, fakat çağdaşı Yaşlı Plinius'un aksine aktardığı bilgilerde kaynak göstermemiştir (37). Özellikle önsözde andığı, Sextius Niger'in, günümüze birkaç parçası intikal etmiş olan, "Tıbbi Maddeler Üzerine (De Materia Medica)" ve Crateus'un "Kökler üzerine (Rhizomotikon)" adlı eserlerinden faydalandığı düşünülmektedir (12,37). De Materia Medica'da ismi geçen diğer yazarlardan Tarentumlu Heraclides (MÖ 387-312) "Zehirli Hayvanlar" ve "Laksatifler Üzerine"; Theophrastus (MÖ IV. yüzyıl) "De Historia Plantarum" ve "De Causis Plantarum"; Boloslu Mendes (MÖ III. yüzyıl) "Taşlar Üzerine"; Colophonlu Nicander (MÖ 185-135) "Theriaca" ve "Alexipharmaca"; Diodotus (MÖ I. yüzyıl) "Çiçeklerin Toplanması Üzerine"; Andreas (MÖ III. yüzyıl) "İlaç Dolabı"; Thessalus (MÖ V.-IV. yüzyıl) "İlaçlar Üzerine"; Sostratus (MÖ III. yüzyıl) "Hayvansal Droglar Üzerine"; Petronius (MÖ IV. yüzyıl) "Tıbbi Maddeler"; Philonides (MÖ I. yüzyıl) "İlaçlar Üzerine" adlı eserleri yazmışlardır (37).

Dioskorides ile ilgili bir diğer tartışma konusu, XVI. yüzyıl boyunca birçok kopyası yapılan, "Basit İlaçlar Üzerine" adlı çalışmanın ona ait olup olmadığıdır (37). Bazı kopyalarında "Aile İlaçları" adıyla çoğaltılan çalışma Dioskorides'e atfedilmiş; uzun bir dönem birçokları eserin onun tarafından yazıldığını düşünmüştür. XVI. yüzyıl bilim insanları bu çalışmadaki alıntıları Amidalı Aetius'a (VI. yüzyıl) dayandırmışlar fakat bununla birlikte yazarının Dioskorides olduğu konusunda inançlarını korumuşlardır (37). Ancak 1795'te Ioannes A Fabricius bu eserin Dioskorides'in özgün eseri olmadığını öne sürmüştür (37). Dioskorides'in modern editörü Max Wellmann, 1903 yılında yazdığı bir ansiklopedi maddesinde çalışmanın düzmece olduğunu ve III. veya IV. yüzyılda adı bilinmeyen bir yazar tarafından yazıldığını belirtmiştir (37). Wellmann daha sonraları fikrini değiştirmiş ve hazırladığı bir kitapçıkta, eserin orijinalinin Dioskorides'e ait olduğunu fakat zaman içinde metne birçok eklentinin yapıldığını ileri sürmüştür (37). Kesin kanıtlanamamakla birlikte, Basit İlaçlar Üzerine adlı eser konusunda halen genel kabul gören değerlendirme onun Dioskorides'e ait olduğu ve De Materia Medica'dan önce yazıldığı şeklindedir (37).

2.2.2. De Materia Medica

Dioskorides'in yaşadığı dönemde Anadolu'nun büyük bir kısmı Roma İmparatorluğu'nun yönetiminde olmasına rağmen, Grek dilinin ve kültürünün egemen olduğu bilinmektedir. Dioskorides tarafından I. yüzyılda Grekçe yazılan eserin orijinal ismi "Peri Hyles İatrikes (İlaçlar Bilgisi Üzerine)"dir. Beş kitaptan oluşan "De Materia Medica" 827 madde içermektedir (1,37). Bunların 651'i bitki ve bitkisel preparat, 87'si hayvansal ürünler ve 89'u madensel droglardır. Eserde bu etkili maddelerin 4740 tıbbi kullanımından ve stimulan, antiseptik, antienflamatuar gibi 360 farklı tıbbi etkisinden söz edilmektedir (37).

Tıbbi bitkilere dair anlatımlarda tıp ve eczacılık ile ilgili özelliklerin ötesinde genel botanik bilgileri de aktarılmıştır. Bu çerçevede bitkilerin söz konusu edilen nitelikleri aşağıda listelenmiştir:

1. Adları ve varsa sinonimleri ile resimleri
2. Yetiştikleri bölgeler
3. Botanik tanımlanmaları
4. İlaçların etki şekilleri
5. Tıbbi kullanımları
6. Zararlı yan etkileri
7. Dozajları
8. Toplanma, hazırlanma, saklanma şekilleri
9. Seyreltilme yöntemleri ve tanınma testleri
10. Veterinerlikteki kullanımları
11. Büyü, gıda ve diğer tıbbi olmayan kullanımları
12. Bitki örtüsünde yer aldıkları coğrafi koşullar ve bölgeler

De Materia Medica "kitap" olarak adlandırılan beş ana bölüm ve bunların alt bölümleri şeklinde bir düzene sahiptir (37,71). Kitabın bölümlendirme şeması aşağıda yer almakta olup alt bölümlerin yanında parantez içinde verilen rakamlar içerdikleri madde sayısını göstermektedir:

I. KİTAP

Aromatik Bitkiler ve Baharatlar (29 madde)

Yağlar, Merhemler, Reçineler (44 madde)

Ağaçlar ve Çalılar (56 madde)

II. KİTAP

Hayvansal Ürünler, Bal (84 madde)

Tahıllar, Baklagiller (25 madde)

Sebzeler (49 madde)

Bitkiler (28 madde)

III. KİTAP

Bitkiler, Kökler, Tohumlar (155 madde)

Ökseotu, Zamklar (3 madde)

IV. KİTAP

Bitkiler ve Kökler (192 madde)

V. KİTAP

Madenler (89 madde)

Şaraplar (56 madde)

Üzümler, Sirkeler, Su ve Sirkengubin (17 madde)

Eser milattan sonra yedinci ve dokuzuncu yüzyıllar arasında Batı'da Latince'ye çevrilerek "De Materia Medica" adını almış; Doğu'da ise Süryanice üzerinden Arapça'ya çevrilmiş ve adı "Kitabü'l-Haşaiş fi't-Tıbb" olmuştur. Dioskorides'in adı çalışmasından alıntı yapılan Arapça ve Türkçe tıp metinlerinde "Skorides" veya "Zikorizos" olarak geçmektedir (72). On beş yüzyıl boyunca tıbbi botanik konusunda temel başvuru kaynağı olan De Materia Medica'nın Doğu'daki serüveni bağlamında birçok tercümesi yapılmış; İslam tıp tarihinin önemli hekim yazarları eserin ya tam çevirisini yapmış ya da içindeki önemli bilgilerden alıntılar yaparak yeni eserler vermiştir.

İslam coğrafyasında De Materia Medica'nın ilk tercümesi IX. yüzyıl başlarında II. Abbasi Halifesi Mansur'un saray hekimi olarak görev yapan Cebrail bin Buhtiyüşu (Gabriel bin Bocht-Icho) tarafından Grekçe aslından Süryanice'ye yapılan tercümedir (57,59,72,73). IX. yüzyıl sonlarında onuncu Abbasi Halifesi Mütevekkil zamanında ise eser Stefan bin Bazil tarafından Grekçe aslından faydalanılarak Arapça'ya çevrilmiş ve İslam tercüme okulunun önemli isimlerinden Huneyn bin İshak tarafından tashih

edildiği için en güvenilir tercüme olmuştur. Halen bir nüshası Paris'te Bibliothèque Nationale'de bulunmaktadır (57,59,72,73).

İslam dünyasında De Materia Medica'nın üçüncü tercümesi III. Abdurrahman bin Muhammed Nasır zamanında (912-961) Endülüs'te yapılmıştır. Bizans İmparatoru VII. Konstantin tarafından kendisine hediye edilen Grekçe yazılmış resimli De Materia Medica hükümdarin dikkatini çekmiş ve o tarihlerde Endülüs'te eski Grekçe'yi bilen olmadığından, Halifenin ricası üzerine VII. Konstantin tarafından Kurtuba'ya gönderilen Rahip Nikola, saray hekimlerinin de yardımıyla 951'de De Materia Medica'yı Grekçe aslından Latince'ye çevirmiştir (57,59,72,73).

Bir diğer De Materia Medica çevirisi XII. yüzyılda Artukoğullarında Diyarbakır Meliki Kutluğ Bey'in hükümdarlığı zamanında Süryanice'den Arapça'ya yapılmıştır (57,59,72,73). Çeviriye Malatyalı Ebu Salim başlamış, ancak Kutluğ Bey'in huzurunda onun metnini inceleyen bir heyet kimi hatalar görmüş ve işi tamamlamak üzere 1165 yılında Mihran bin Mansur görevlendirilmiştir (57,59,72,73). Mihran bin Mansur bu çeviriyi yaparken Huneyn bin İshak'ın Süryanice çevirisini esas almıştır (57,59,72,73). Bu tercüme de ismi bilinmeyen başka bir çevirmen tarafından Emir Salar bin Rüstem namına Farsça'ya çevrilmiştir (57,59,72,73). Arapça ve Farsça çevirilerin her ikisi önce Ayasofya Kütüphanesi 3704 numarada, sonra da Topkapı Ahmet III kütüphanesinde 2147 numarada kayda geçirilmişlerdir (57,59,72,73).

Görece yakın dönemde yapılmış bir De Materia Medica tercümesi Kütab-ül Nebat adıyla 1777'de yapılmış; Pietro Andrea Matthioli'nin 1544'te yayınlanmış İtalyanca çevirisini Osman bin Abdurrahman Türkçe'ye aktarmıştır (72,73,74).

De Materia Medica çeviri çalışmalarına konu olmanın yanı sıra birçok yeni eserin ortaya çıkışında temel kaynak olarak rol oynamıştır. Endülüs Halifesi Müeyyed Hişam (976-1013) döneminde saray hekimliği de yapmış İbn Cülcül, 982 yılında kaleme aldığı Tefsiru Esmâ'il Edviyet'il-Müfrede min Kitab-ı Dioskorides adlı eserinde De Materia Medica'daki drog isimlerini açıklamış ve Dioskorides'in bahsetmediği birçok bitki eklemiştir (57,59,72,73,75). Eserden günümüze kalan birkaç sayfası Madrid Kütüphanesinde bulunmaktadır. Gafiki'nin ve İbn Baytar'ın edviye-i müfrede kitaplarında İbn Cülcül'ün bu eserinden aktarımlar bulunmaktadır (57,59,72,73).

Ebu Bekir Muhammed bin Zekeriya Razi, 854-932 yılları arasında Rey şehrinde yaşamış, kendisinden önceki tıp eserlerinden de faydalandığı, el-Havi adlı eseri kaleme almıştır. Razi eserin bitkilerden bahsettiği bölümünde, Dioskorides'in De Materia Medica'sından oldukça geniş alıntılar yapmıştır (57,59,72,73). İbn Sina'nın (980-1037) beş ciltlik el-Kanun fit-Tıb adlı eserinin edviye-i müfrede kısmındaki, alfabetik sırayla yazılmış, tıbbi kullanılışları verilen 785 bitkisel, hayvansal ve madensel drog hakkındaki metinlerin yaklaşık 130'unda Dioskorides'in ismi geçmektedir (56).

De Materia Medica'dan faydalanan ve eserinde Dioskorides'ten bahseden bir İslam alimi de 973-1052 yılları arasında yaşamış olan Biruni'dir. 80 yaşındayken yazdığı Kitabü's-Saydana fi't Tıb adlı kitabı farmakoloji ve botanik bilimleri açısından önemli bir eserdir. Eserde Biruni, Dioskorides başta olmak üzere, kendisinden önceki droglarla ilgili bilgi verenlerin görüşlerini de aktarır. Önsözünde Dioskorides'e ithafen şöyle demiştir: "Eğer Ziskorides bugün tarafımızda yani İslam aleminde bulunmuş ve bizim dağlarımızda ve kırlarımızda biten otları görmüş olsaydı bunların hepsindeki kuvvet ve hasiyetleri tetkik ile meydana çıkarır ve böylece bunların hepsinin birer ilaç oldukları anlaşılırdı" (57,59,72,73).

Dioskorides'in eserinden faydalanan bir diğer alim 560-1165 yıllarında yaşamış olan Ahmet bin Muhammed el-Gafiki'dir. Gafiki'nin yazdığı Kitab'ı Cami'ül-Müfredeat isimli ünlü eserinde 1858 drogtan bahsetmektedir. Eserde sıklıkla Galen'in ve Dioskorides'in isimleri geçmektedir (57,59,72,73). İbn Baytar da (1197—1248) el-Cami'fi't-tıb fi'l-Edviyeti'l-Müfrede adlı eserinde Dioskorides'i birçok yerde refere etmiştir. Bu eserde alfabetik sırayla dizilmiş 2353 müfred deva bulunmaktadır. Eser ilk olarak Aydınoğlu Umur Bey (1340-1348) adına Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Drog isimleri alafabetik sıraya göre Türkçe ve Grekçe olarak verilmiştir (57,59,72,73).

İslam tıp tarihinde sayılanların dışında da Dioskorides'in De Materia Medica'sından faydalanarak eser veren birçok yazar vardır. Edviye-i Müfrede adlı eserinde Dioskorides'ten bahseden Ali bin Rıdvân (998-1068); Dioskorides ve Galen'in kitaplarının toplamından meydana gelen El Edviyet'ül Müfrede adlı eseri yazan İbn Vafis el-Endülüsî (XI. yüzyıl); İntizaat min Kitab-ı Dioskorides fi Sifati'l-Haşayiş adlı kitabı yazan Abdullatif el-Bağdadi (1161-1231); Tefsiru Esmâ'il Edviyet'il-Müfrede min Kitab-ı

Dioskorides isimli eseri yazan Ebu'l-Abbas bin Rummiye (XIII. yüzyıl) bu yazarların anılmaya değer olanlarıdır (57,59,72,73).

Batı dünyasında ise De Materia Medica çevirileri yoğunlukla XVI. yüzyılda yapılmıştır. İtalyan Doktor Ermolao Barbaro, De Materia Medica'nın Rönesans dönemindeki ilk ayrıntılı çevirisini Grekçe'den Latince'ye yapmıştır (37). Fransa kralı I. François'nın doktoru ve tıp fakültesi dekanı olan Jean Ruel Latince ilk baskı De Materia Medica'yı mükemmelleştirmiş ve 1516 tarihinde yayımlamıştır (37). Ruel'in çalışması diğer birçok De Materia Medica yazarına örnek teşkil ederek popüler olmuştur. Botanikçi ve Doktor Pietro Andrea Matthioli 1544'de Ruel'in Latince De Materia Medica metnini İtalyanca'ya çevirmiştir (71).

Eserin Almanca çevirileri 1546 tarihinden itibaren basılmaya başlanmıştır (37,76). Fransız doktor Martin Mathee 1553, İspanyol doktor Andres Laguna ise 1554 yıllarında De Materia Medica'yı kendi dillerine kazandırmıştır (37). Eserin ilk İngilizce çevirisi 1655'te John Goodyer tarafından yapılmıştır (77). Bu çevirinin yayımlanması ancak 1934'te mümkün olmuş ve kitabın editörlüğünü Robert T Gunther üstlenmiştir (1).

Kurt Polycarp Joachim Sprengel 1829-1830'da eserin Latince ve Grekçe metinlerini yayımlamış; Julius Berendes onun eserinden faydalanarak ve modern Linean sınıflandırma yöntemini kullanarak De Materia Medica'yı Almanca'ya çevirmiştir (1). Eserin Max Wellman tarafından 1906-1914 yılları arasında üç ciltlik Grekçe baskısı yapılmıştır (1).

Goodyer-Gunther metni 2000 yılında Tess Anne Osbaldeston tarafından günümüz İngilizcesi'ne uyarlanmış ve illüstrasyonlu olarak yayımlanmıştır (78). Kısa bir süre sonra, 2005 yılında ise Lily Y Beck, Max Wellman'ın Grekçe baskısından faydalanarak, ayrıntılı bir çalışmayla, De Materia Medica'nın yeni bir İngilizce çevirisini yayımlamıştır (1).

De Materia Medica'nın bilinen en eski Grekçe el yazma kopyası, "İstanbul Kodeksi (Constantinopolitan Codex)" veya "Viyana Kodeksi (Vienna Codex)" olarak bilinen, 512 yılında Batı Roma İmparatoru Anicius Olybrius'un kızı, prenses Anicia Juliana adına hazırlanmış olan kopyadır (12).

XVI. yüzyıla kadar İstanbul ve çevresinde kalan yazma, Kanuni Sultan Süleyman'ın başhekimi Musa bin Hamon'un oğlundan, Avusturya'nın İstanbul'daki elçisi Ogier Ghislain de Busbecq'in tavsiyesi üzerine imparator I. Ferdinand tarafından 100 düka altına satın alınarak Viyana'ya intikal etmiştir (12). Halen Viyana'da, Avusturya Devlet Kütüphanesinde muhafaza edilen kopya yüzyıllar boyunca birçok el değiştirmiş, eserdeki Grekçe bitki isimlerinin yanına Arapça, Farsça, Süryanice, İbranice, Latince ve Türkçe isimleri sonradan eklenmiştir.

Metni alfabetik düzenle hazırlanmış 984 sayfadan oluşan eserde, 392 adet tam sayfa ve 87 adet de metin arasında olmak üzere 479 renkli bitki resmi bulunmaktadır (37). Bu resimlerin bir kısmı İskenderiye devri eserlerinden diğer bir kısmı ise Pontus Kralı VI. Mithridates'in hekimi Crateus'un eseri Rhizomotikon'daki resimlerden faydalanılarak hazırlanmıştır (12). Bu resimler tıbbi bitkiler açısından olduğu kadar sanat tarihi açısından da önem taşımaktadır (12).

2.2.3. De Materia Medica'da Bitkilerin Sınıflandırılması

İnsanlık tarihi kadar eski olan bitkilerin sınıflandırılması, ilk olarak yenilebilir ve zehirli bitkilerin ayrımıyla başlamıştır (79). İlk yazılı kaynaklardan itibaren bitkilerin hastalıkları tedavi için kullanılmasının örneklerine rastlanmaktadır. Bilimsel sınıflandırma ise Aristo'nun (MÖ 384-322) , günümüzde hala kullanılan, canlıların sınıflandırılması çalışmalarıyla başlamıştır. Aristo'nun ve Platon'un (MÖ 427-347) öğrencisi olan Theophrastus (MÖ 370-285), bilinen bütün bitkileri sınıflandırdığı 480 tür içeren De Historia Plantarum adlı eseri yazmış ve sınıflandırmasını bitkilerin yetiştirme şekline dayandırmıştır (80).

Ortaçağ'a kadar bitkilerin sınıflandırılmasında temel kaynak olarak yararlanılan De Historia Plantarum'da geçen Narcissus (nergis), Crocus (çiğdem), Cornus (kızılcık) gibi bitkilerin cins isimleri günümüzde dahi kullanılmaktadır (80). Yaşlı Plinius'un (23-79) yazdığı Historia Naturalis adlı eserde de birçok bitki tanımlanmış ve Latince isimler verilmiştir. Bitkilere verdiği ikili Latince isimler bilimsel sınıflandırmada kullanılan

isimlendirmenin ilk öncülleridir (80). Eserde geçen *Populus alba* (akkavak) , *Populus nigra* (karakavak) isimlendirmeleri günümüzde hala kullanılmaktadır (80).

Avrupa'da birçok doğa bilimci, botanikçi, XVIII. yüzyıla kadar bitkilerin sınıflandırılması konusunda çalışmalar yapmış ve bu konuda eserler vermişlerdir. Brunfels, Bock, Fuchs, Matthioli, Turner, L'Obel, Gerard, L'Ecluse gibi bitki bilimciler bu alanda etkinlik göstermiş ancak yaptıkları çalışmalar Theophrastus'un ve Dioskorides'in eserlerini kopyalamadan öteye gidememişlerdir (80,81). Bu yazarların bir kısmını sonrasında Linnaeus tarafından, onları onurlandırmak adına, bazı bitkilere verilen *Brunfelsia*, *Matthiolia*, *Turnera*, *Lobelia*, *Gerardia* and *Fuchsia* isimlerinden tanımaktayız (80).

İtalya'da, Caesalpino (1519–1603) 1583 yılında yazdığı *De Plantis* adlı eserinde yaklaşık 1.500 bitki türünü, yetişme alanlarına, meyve ve tohum şekillerine göre sınıflandırmıştır. Günümüzde hala onun adlandırdığı *Brassicaceae* ve *Asteraceae* familya isimleri kullanılmaktadır (80). İsveçli Bauhin kardeşlerin (1541–1631; 1560–1624) 1623 yılında yazdıkları *Pinax Theatri Botanici* adlı eserlerinde 6.000 bitki türünü tanımlamışlardır (80). Hayatı boyunca bu alanda birçok eser veren İngiliz doğabilimci John Ray'in (1627–1705) 1682'de yayımlanan *Methodus Plantarum Nova* adlı eserinde yaklaşık 18.000 bitki türü tanımlanmıştır (80). Fransa'da, Joseph Pitton de Tournefort (1656–1708) tarafından 1700 yılında yayımlanan, *Institutiones Rei Herbariae* adlı eserde 698 cins altında 9.000 bitki türünü tanımlanmıştır (80). Ancak bu çalışmalar ortak kabulle yapılmadığından, bir bitki türüne birden fazla isim verilmesi bilim dünyasında karışıklıklara neden olmuştur.

Bitkilerin günümüz bilimsel sınıflandırılmasında kullanılan ikili adlandırma yöntemi, İsveçli botanikçi ve hekim Carolus Linnaeus (1707-1778) tarafından oluşturulmuş, ilk kez 1753 yılında *Species Plantarum* (Bitki Türleri) adlı eserde kullanılmış ve bilim dünyasında kabul görmüştür (9). Linnaeus, *Methodus Plantarum Nova* adlı eseri yazan John Ray'in (1647-1717) türler hakkındaki görüşünü benimsemiş ve her türün iki Latince kelimedden oluşan bir yapıyla adlandırılmasını önermiştir (82). İlk kelime bitkinin ait olduğu cinsin ("genus") ismidir. İkinci kelime ise o cinsin değişik türlerini ("species") belirtmek için seçilen bağımsız bir kelimedir (82). Bu yaklaşım

çerçevesinde bitki isimleri yazılırken cins isimleri büyük, tür isimleri küçük harfle başlamalıdır (82).

De Materia Medica'yı sınıflandırma açısından eşsizliğinin ipuçları, Dioskorides'in hocası Areios'a yazdığı mektupta gizlenmektedir (83). Kendinden önceki yazarları sınıflandırma açısından eleştirirken, özellikle isim vererek, Bithnialı Ilollas'ın (MÖ III. yüzyıl) ve Tarentumlu Heraclides'in (MÖ I. yüzyıl) birçok bitkiyi eserlerine dahil etmediklerini, minerallere ve baharatlara hiç değinmediklerini ifade etmiştir. Kökçü Crateus'u ve Hekim Andreas'ı eleştirirken de bazı faydalı kökleri ve bitkileri atladıklarını belirtmiştir (1,37). Sextius Niger hakkında ise şöyle söylemiştir: "Niger ve ilaçlar üzerine yazan diğerleri maddelerin düzenlenmesi konusunda hatalar yaptılar. Bazıları bağdaşmayan özellikleri bir araya getirirken, diğerleri ise alfabetik düzende yazarak maddelerin cinslerini ve özelliklerini, benzerlerinden ayırmamışlardır. Sonuç olarak tamamıyla akılda tutmak imkansızdır. " (1,37).

Dioskorides'den önceki Andreas, Diodotus, Heraclides, Thessalus, Crateus, Petronius, Philonides, Nicander, Niger, Theophrastus gibi yazarlar maddeleri sınıflandırmayı biyolojik özelliklerine göre ya da İskenderiye Kütüphanesi etkisiyle alfabetik düzende yapmışlardır (37,83). Dioskorides ise sınıflandırmasında biyolojik özelliklerinin yanı sıra farmasötik özellikleri de göz önüne almıştır (37,83).

Linnaeus'un modern sınıflandırma yönteminin kabulüne kadar (1753) birçok botanikçi Dioskorides'in sınıflandırma yöntemini çözmeye çalışmışlar, ancak sırrına erişilmez olduğunu ifade etmişlerdir (37). Oxford Üniversitesi botanikçisi John Sibthorp (1758-1796) Dioskorides'in bitkilerini habitatlarında tanımlamak ve Linnaeus'un yeni sistemine göre sınıflandırmak için Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'a geziler düzenlemiştir (9,37,81). Dioskorides'in sistemini yeniden keşfetmek isteyen Sibthorp, gezilerinde birçok bitki tanımlamasına rağmen Dioskorides'in sistemini anlamada başarısız olmuştur (9,37,81). Günümüzde dahi Dioskorides'in bitkileri sınıflandırma sistemi tam olarak anlaşılmış ve tanımlanmış değildir.

2.2.4. De Materia Medica'daki Drogların Tam Listesi

Bu alt-alt bölümde De Materia Medica'da yer alan tüm tıbbi maddelerin isimleri, eserdeki sıralamaya sadık kalınarak ve eserin "kitap" olarak adlandırılan beş bölümünün her biri için ayrı ayrı numaralandırılmış olarak aşağıdaki tabloda listelenmiştir. Tablonun ilk sütununda söz konusu numaralar ve son sütunda ilgili maddenin Edviye-i Müfrede'de (EM'de) yer alıp almadığı bilgisi bulunmaktadır. Bunların ortasındaki sütunlarda ise maddenin adı Grekçe, Latince, İngilizce ve Türkçe olarak verilmiştir. Latince sütunu tıbbi bitkilerle sınırlı olup günümüzde botanik terminolojisinde kullanılan adlandırmaları içermektedir. Tablonun çok dilli olarak hazırlanmasında Lilly Y Beck'in ve Tess Anne Osbaldeston'un İngilizce De Materia Medica metinlerinin yanı sıra Turhan Baytop'un "Türkiye'de Bitkilerle Tedavi", "Türkçe Bitki Adları Sözlüğü" ve "Türkiye'nin Tıbbi ve Zehirli Bitkileri"; Ertan Tuzlacı'nın "Türkiye Bitkileri Sözlüğü" ve "Şifa Niyetine: Türkiye'nin Bitkisel Halk İlaçları" adlı kitaplarından faydalanılmıştır (12,13,84,85,86).

Tablo 1. De Materia Medica'da yer alan tıbbi maddeler.

	Grekçe	Latince (Botanik Terminolojisi)	İngilizce	Türkçe	EM'de olma
I. KİTAP AROMATİKLER					
1	Iris	Iris germanica veya I. Florentina L.	Iris	Gök süsen	+
2	Akoron	Iris pseudacorus L.	Yellow flag	Bataklık süseni	
3	Meon	Meum athamanticum	Spignel, Baldmoney	Ayı rezenesi	
4	Kuperios	Cyperus rotundus L.	Galingale	Karatopalak, Topalak	+
5	Eterios Kuperios	Curcuma longa L.	Turmeric	Zerdeçal	
6	Kardomomon	Elettaria cardomomum	Cardomom	Kakule	
7	Nardos	Nardostachys jatamansi DC	Spikenard	Hint sümbülü	
8	Nardos keltike	Valeriana celtica L.	Celtic spikenard	Kelt sümbülü	
9	Nardos oreine	Valeriana tuberosa L.	Mountain spikenard	Dağ sümbülü	
10	Asoron	Asarum euraeum L.	Hazelwort	Afşar otu	
11	Phou	Valeriana phu L.	Cretan spikenard	Büyük kedi otu, Girit sümbülü	
12	Malabathron	Pogostomon patchouli	Malabar spinach	Malabar ıspanağı	

13	Kassia	Cinnamomum cassia	Cassia	Çin tarçını	
14	Kinamomon	Cinnamomum zeylanicum	Cinnamon	Tarçın	+
15	Amomon	Amomum subulatum	Nepal cardamom	Nepal kakulesi	
16	Kostos	Saussuera lappa	Costusroot	Kostus	
17	Schoinos	Cymbopogon schoenanthus	Camel hay, lemongrass	Limon otu	
18	Kalamos eudoos	Acorus calamus	Sweet flag	Eğir otu	+
19	Balsomon	Commiphora opobalsamum L.	Mecca balsam	Mekke balsamı	+
20	Aspalathos	Alhagi maurorum	Camel's thorn	Acem kudrethelvası, devedikeni	
21	Bruon	Evernia prunastri L.	Tree moss, oakmoss	Ağaç likeni	
22	Agalochon	Aquilaria agalocha	Aloewood, Eaglewood	Öd ağacı	+
23	Nascaphton	Nascaphton	Indian bark	Aromalı ağaç kabuğu	
24	Kankamaon	Commiphora kataf	Dryand, Bisabol	Bir arap ağacının özü	
25	Kuphi	Cyphi	Cyphi	Eski Mısır içkisi (16 drog içerikli)	
26	Krokos	Crocus sativus L.	Saffron	Safran	+
27	Krokomagma	Crocus sativus L.	Saffron residuum	Safran tortusu	
28	Elenion	Inula helenium L.	Elecampane	Andız otu	
29	Elenion aiguption	Thymus incanus L.	Another elecampane	Diğer andız otu	
30	Elaion omotribes	Olea sativa	Olive oil	Zeytinyağı	+
31	Elaiomeli	Olea slyvestris	Oil-honey	Yabani zeytinyağı	
32	Kikion elaion	Ricinus communis L.	Castor oil	Hint yağı	
33	Elaion amygdalinon	Prunus amygdalus	Almond oil (bitter almond)	Acı badem yağı	
34	Balaninon elaion	Balanites aegyptiaca	Oil from the nut of the ben tree	Cehennem ağacı (zukkum)	
35	Uoskuaminon elaion	Hyocyamus niger	Oil of henbane	Banotu yağı	
36	Knikelaion	Daphne gnidium L.	Oil from berries of spurge flax	Arabistan defnesi, Beynep meyvesi yağı	
37	Raphanelaion	Raphanus sativus L.	Oil of radish	Turp yağı	
38	Melathelaion	Brassica nigra	Mustard oil	Hardal yağı	
39	Mursinelaion	Myrtus communis	Oil of Myrtle	Mersin yağı	
40	Daphnelaion	Laurus nobilis	Oil of sweet bay	Defne yağı	

41	Schinelaion	<i>Pistacia lentiscus</i>	Oil of mastic	Sakız ağacı yağı (olgun meyvelerle)	
42	Mastichelaion	<i>Pistacia lentiscus</i>	Mastic oil	Sakız ağacı yağı (reçinesinden)	
43	Rhodion	<i>Rosa arvensis</i>	Unguent of roses	Gül merhemi	
44	Elatinon	<i>Phoenix dactylifera</i> L.	Unguent of date palm inflorescence	Palmiye çiçeği merhemi	
45	Melinon	<i>Cydonia oblongo</i> Miller	Unguent of quince	Ayva merhemi	+
46	Oinanthion	<i>Vitis vinifera</i>	Unguent of wild vine inflorescence	Yabani üzüm çiçeği merhemi	
47	Telinon	<i>Trigonella foenum-graecum</i>	Unguent of fenugreek	Çemenotu merhemi	
48	Sampsuchinon	<i>Origanum majorana</i> L.	Unguent of marjoram	Mercanköşk merhemi	
49	Okimonon	<i>Ocimum basilicum</i> L.	Unguent of basil	Fesleğen merhemi	
50	Abrotinon	<i>Artemisia arborescens</i>	Unguent of wormwood	Acipelin merhemi	
51	Anthinon	<i>Anethum graveolens</i> L.	Unguent of dill	Dereotu merhemi	
52	Susinon	<i>Lilium candidum</i>	Unguent of lily	Zambak merhemi	
53	Narcissinon	<i>Narcissus tazetta</i> L.	Unguent of narcissus	Nergis merhemi	
54	Krocion	<i>Crocus sativus</i>	Unguent of saffron	Safran merhemi	
55	Kuprinon	<i>Lawsonia inermis</i>	Unguent of henna	Kına merhemi	
56	Irinon	<i>İris germanica</i>	Unguent of iris	Süsen merhemi	
57	Gleucinon		Unguent of sweet wine	Tatlı şarap merhemi	
58	Amarokinon	<i>Origanum majorana</i> L.	Unguent of marjoram	Mercanköşk merhemi	
59	Metopion	<i>Ocimum</i> sp.	Unguent of basil	Fesleğen merhemi	
60	Stacte	<i>Artemisia arborescens</i>	Unguent of wormwood	Pelinotu merhemi	
61	Kinnamominon	<i>Cinnamomum zeylanicum</i>	Unguent of cinnamom	Tarçın merhemi	
62	Nardinon muron	<i>Nardostachys jatamansi</i> DC	Unguent of spikenard	Hintsümbülü merhemi (nard)	
63	Malabahrinon	<i>Pogostomon patchouli</i>	Unguent of the leaf of malabar	Malabar yaprağı merhemi	

64	Smurna	Commiphora myrrha	Myrrh	Mür ağacı reçinesi	
65	Boiotike smurna	Commiphora myrrha	Boiotian myrrh	Boeotia mür ağacı reçinesi	
66	Sturax	Styrax officinalis L.	Storax	Ayıfındığı ağacı reçinesi	
67	Bdellion	Commiphora mukul	Bdellium	Mekke pelesenk ağacı reçinesi	
68	Libanon thus	Boswellia thurifera L.	Frankincense	Günlükağacı reçinesi	+
69	Pitus	Pinus	Pine	Çam reçinesi	
70	Schinos	Pistacia lentiscus L.	Mastc	Sakızağacı reçinesi	
71	Terminthos	Pistacia terebinthus L.	Terebinth	Menengiç reçinesi	
72	Pissa	Pinus	Pitch	Zift, karasakız	
73	Asphaltos	Asphaltus	Asphalt	Karasakız	
74	Kuparissos	Cupressus sempervirens L.	Cypress	Servi	
75	Arkeothos	Juniperus L.	Juniper	Ardıç	
76	Bratus	Juniperus sabina L.	Savin	Karaardıç	
77	Kedros	Juniperus L.	Cedar	Dağ selvisi, sedir	
78	Daphne	Laurus nobilis L.	Sweet bay	Defne	+
79	Platonos	Platanus orientalis L.	Plane	Çınar	+
80	Melia	Fraxinus ornus L.	Manna ash	Dişbudak	
81	Leuke	Populus alba L.	White poplar	Akkavak	+
82	Maker	Holarrhena antidysenterica Wall.	Mace	Afrika hurması	
83	Aigerios	Populus nigra L.	Black poplar	Karakavak	
84	Ptelea	Ulmus campestris L.	Elm	Karaağaç	
85	Kalamos	Arundo donax L.	Reed	Kargı kamışı	+
86	Papuros	Cyperus papyrus L.	Papyrus	Papirüs	
87	Murike	Tamarix gallica L.	Tamarisk	İlgın	+
88	Ereika	Erica arborea L.	Tree heath	Süpürge otu, funda	
89	Akakalis	Tamarix orientalis L.	Acacallis	İlgın	
90	Ramnos	Rhamnus cathartica L.	Boxthorn	Akdiken, adicehri	
91	Alimos	Atriplex halimus L.	Tree purslane	Unluca, karapazı	
92	Paliouros	Paliurus spina-christi	Christ's thorn	Karaçalı	
93	Oxuakantha	Cotoneaster pyracantha	Fiery thorn	Dağmuşmulası	
94	Kunosbaton	Rosa sempervirens L.	White rose	İtburnu	
95	Kupros	Lawsonia inermis L.	Henna	Kına ağacı	+

96	Phillurea	Phillyrea latifolia L.	Lime tree	Akçakesme	
97	Kustos	Cistus sp. L.	Rockrose	Laden, karağan, pamukluk	
98	Ebenos	Diospyrus ebenum	Ebony	Abanoz	
99	Rhodon	Rosa sp. L.	Rose	Gülgiller	+
100	Lukion	Rhamnus petiolaris	Dyer's buckthorn	Cehri	+
101	Akakia	Acacia vera	Shittah tree	Akasya	
102	Amorge	Amurca	Sediment of olive oil	Zeytinyağı çökeltis	
103	Agnos	Vitex agnus-castus L.	Chaste tree	Hayıt	+
104	Itea	Salix sp. L.	Willow	Söğüt	+
105	Agrielaia	Olea europaea L.	Wild olive	Yabani zeytin	+
106	Drus	Quercus sp. L.	Oak	Meşe	
107	Kekides	Cecis	Fruit of oak tree	Meşe palamudu	
108	Rous	Rhus coriaria L.	Sumac	Sumak ağacı	+
109	Phoinix	Phoenix dactylifera L.	Date palm	Hurma ağacı	+
110	Rhoa	Punica granatum L.	Pomegranate	Nar ağacı	+
111	Balaustion	Punica granatum L.	Flower of the wild pomegranate	Yabani narçiçeği	
112	Mursine	Myrtus communis L.	Cultivated myrtle	Mersin, Murt, hambeles	+
113	Kerasia	Prunus cerasus L.	Fruit of cherry	Kiraz ağacı	
114	Keratia	Ceratonia siliqua L.	Fruit of carob tree	Keçiboynuzu ağacı	
115	Melea	Pyrus malus L.	Apple tree	Elma ağacı	+
116	Apion	Pyrus communis L.	Pear	Armut ağacı	+
117	Lotos	Celtis australis L.	Nettle tree	Çitlenbik, Dağun	
118	Mespilon	Mespilus germanica L.	Medlar	Muşmula	
119	Krania	Cornus mas L.	Cornellian cherry	Kızılıcak ağacı	+
120	Oua	Sorbus domestica L.	Sorb apples	İğde, üvez ağacı	+
121	Kokkumelia	Prunus domestica L.	Plum	Erik ağacı	+
122	Komaros	Arbutus unedo L.	Strawberry tree	Kocayemiş, Sandal ağacı	+
123	Amugdale	Prunus amygdalus	Almond	Badem ağacı	+
124	Pistakia	Pistacia vera L.	Pistachio nuts	Damla sakızı, sakız ağacı	+
125	Karua basilika	Juglans regia L.	Walnuts	Ceviz ağacı	+
126	Morea	Morus nigra L.	Mulberry	Karadut ağacı	+

127	Sukomoron	Ficus sycomorus L.	Sycamore fig	Daluca inciri, Arabistan inciri	
128	Sukon	Ficus carica L.	Figs	İncir ağacı	+
129	Persea	Mimusops schimperi L.	Persea	Labak ağacı	
II. KİTAP HAYVANSAL DROGLAR					
1	Echinos thalassios	Echinus esculentus	Sea urchin	Deniz kirpisi	
2	Echinos chersaios	Hystrix cristata	Hedgehog	Kirpi	
3	Hippokampos	Syngnatus hippocampus	Sea horse	Denizatı	
4	Porphura	Porphura murex	Murex	Dikenli salyangoz	
5	Muakes	Dreissena sp.	Pontic sea mussel	Karadeniz midyesi	
6	Tellinai	Tellina	Small bivalve shellfish	Çift kabuklu yumuşakça	
7	Porphura	Murex brandaris	Opercula of murex	Salyangoz solungacı	
8	Onux	Onyx	Lid of a cockle	Midye kabuğu	
9	Kochlias	Helix pomatia	Land snail	Kara salyangozu	
10	Karkinoi	Thelphusa sp.	Ash of calcined riverine crabs	Yengeç	
11	Scorpios chersaios	Scorpio sp.	Scorpion	Kara akrebi	
12	Scorpios thalassios	Scorpaena scrofa	Sea scorpion	Deniz akrebi	
13	Trakon thalassios	Trachinus draco	Greater weever	Trakonya balığı, Çarpan balığı	
14	Scolopendra	Scolopendra sp.	Sea scolopendra	Deniz çokayaklısı	
15	Narke	Raia torpedo	Electric ray	Torpedo balığı	
16	Echidne	Coluber aegyptius	Viper	Engerek	
17	Orpheos geras	Senecta angium	Sloughed skin of snakes	Yılan değiştirilmiş derisi	
18	Lagoos thalassios	Aplysia depilans	Sea hare	Deniztavşanı	
19	Lagoos chersaios	Lepus timidus	Land hare	Kara tavşanı	
20	Trugon thalassia	Raia pastinaca	Stingray	Vatoz	
21	Sepia	Sepia officinalis	Cuttlefish	Mürekkep balığı	
22	Trigla	Mullus barbatus	Mullet	Tekir balığı	
23	Orchis hippopotamau	Hippopotamus amphibious	Testicle of hippopotamus	Su aygırı testisi	
24	Kastaros orchis	Castoreum	Testicle of Beaver	Kunduz testisi	
25	Gale katoikidios	Mustela putorii	Domesticated weasel	Evcilleşmiş gelincik	
26	Batrachoi	Rana sp.	Frogs	Kurbağalar	
27	Ailouros	Silurus glanis	Sheatfish	Atbalığı	

28	Smaris	Smaris vulgaris	Small sheatfish	Küçük atbalığı	
29	Mainis	Maena vulgaris	Picarel	İzmarit	
30	Kubuos	Gobius niger	Goby	Kayabalığı	
31	Omotarichos	Omotarichos	Lakerda	Lakerda	
32	Garron	Garum	Garum	Balık sosu	
33	Zomos ichthuron		Fish broth	Balık çorbası	
34	Koreis	Cimex lectularius	Bed bugs	Tahtakurusu	
35	Koubarides	Oniscidea	Woodlouse	Tespinböceği	
36	Silphe	Blatta orientalis	Cockroach	Hamamböceği	
37	Pneumon thalassios	Scopelidae	Jellyfish	Denizanası	
38	Pneumon choirios		Pig and lamb lung	Domuz ve kuzu akciğeri	
39	Pneumon alopekos		Lung of fox	Tilki akciğeri	
40	Hepar oneiron		Ass's liver	Eşek karaciğeri	
41	Aidoion arrenos elaphou		Genitalia of stag	Geyik testisi	
42	Onuches onon		Asss' hooves	Eşek toynağı	
43	Leichenes hippon		Chestnuts of horses, night eye	At dizine yakın oluşan nasır	
44	Onuches aigon		Hooves of she-goats	Dişi keçi toynağı	
45	Hepar aigos		Juice of she-goat liver	Dişi keçi karaciğeri suyu	
46	Hepar kaprou		Boar's liver	Domuz karaciğeri	
47	Hepar kunos lussontos		Liver of rabid dog	Yabani köpek karaciğeri	
48	Kattumata		Old leather	Eski deri	
49	Alektorides		Hens	Dişi tavuk	+
50	Oon		Egg	Yumurta	+
51	Tettiges	Periodical cicada	Ciccada	Ağustosböceği	
52	Akrides	Robinia sp.	Locust	Çekirge	
53	Phinis	Falco ossifragus	Phene	Balık kartalı	
54	Korudallos	Alauda cristata	Lark	Tarlakuşu	
55			Liver of shearwater	Yelkovankuşu karaciğeri	
56	Chelidon	Hirundo rustica	Swallows nestlings	Kırlangıç yavrusu	
57	Elephontos odontos		Elephant's tooth	Fildişi	
58	Astragalos uos		Hog's hock	Büyük domuz içdizi	

59	Elaphou keras		Hart's horn	Erkek kızıl geyik boynuzu	
60	Kampai	Erucae sp.	Caterpillars	Tırtıllar	
61	Kantharides	Meloidae fam.	Blister beetles	Kınkanatlılar	
62	Salamandra	Salamandra terrestris	Salamander	Semender	
63	Arachne	Arachnidae fam.	Spider	Örümcek	
64	Saura	Lacertidae fam.	Lizard	Kertenkele	
65	Seps	Chalcides ocellatus	Seps	Pullu kertenkele	
66	Skinkos	Scincus officinalis	Skink	Pullu sürüngen	
67	Entera ges	Lumbricus	Earthworms	Toprak solucanı	
68	Muogale	Myogale sp.	Schrewmouse	Tarla faresi	
69	Mues	Mus musculus	House mouse	Ev faresi	
70	Gala		Milk	Süt	+
71	Turos nearos		New cheese	Taze peynir	
72	Buturon		Butter	Tereyağı	
73	Eria		Greasy wool	Yağlı yün	
74	Oisupon		Fat from greasy wool	Yün yağı, lanolin	
75	Pitua		Rennet	Peynir mayası	
76	Stear		Goose fat	Kaz yağı	+
	Stear hueion kai arneion		Lard and bear grease	Domuz ve ayı yağı	
	Stear trageion kai probathion		Mutton suet	Koyun içyağı	
	Stear boeion		Ox or cow suet	Öküz veya inek içyağı	
	Stear toureion		Bull suet	Boğa içyağı	
	Stear pos aromatisteon		Fats blended with scent	Esanslı yağ	
	Stear pos sampsuchitetai		Perfumed fat with marjoram	Mercanköşk kokulu yağ	
	Stear cheneion cai ornitheion		Fat of geese and poultry	Kaz ve tavuk yağı	
	Seaton dunamis		Medicinal uses of fats	Yağların tıbbi kullanılışı	
77	Murelloi		Marrow	Kemikiliği	
78	Chole pasa		Bile	Safralar	
79	Peri haimaton		Blood	Kan	
80	Apoptatos		Dung	Gübre	
81	Ouron		Urine	İdrar	
82	Meli		Honey	Bal	+

83	Keros		Wax	Balmumu	
84	Propolis		Bee glue	Arı yapışkanı (propolis)	
85	Puroi	<i>Triticum vulgare</i> L.	Wheat	Buğday	+
86	Krithe	<i>Hordeum sativum</i> L.	Barley	Arpa	+
87	Zuthos		Beer	Bira	
88	Kourmi		Courmi (a kind of beer)	Bir çeşit bira	
89	Zeia	<i>Triticum monococcum</i> and <i>T. diococcum</i>	Zea	Siyez, kaplıca	
90	Krimnon	Crimnon	Semolina	İrmik	
91	Olura	<i>Triticum romanum</i>	Rice-wheat	Bulgur	
92	Athera	<i>Triticum monococcus</i> L.	Gruel	Küçük kızıl buğday	
93	Tragos	<i>Triticum spelta</i> L.	Spelt	Kılçıksız buğday	
94	Bromos	<i>Avena sativa</i> L.	Oats	Yulaf	
95	Oruza	<i>Oryza sativa</i> L.	Rice	Pirinç	+
96	Chondros		Groats	Dövülmüş kabuksuz buğday	
97	Kenchros	<i>Panicum miliaceum</i> L.	Millet, Panic millet	Karaca darı, arnavut darısı	+
98	Elumos	<i>Seteria italica</i> L.	Italian millet	İtalyan darısı	
99	Sesamon	<i>Sesamum indicum</i> L.	Sesame	Susam	+
100	Aira	<i>Lolium temulentum</i> L.	Darnel	Delice otu, karamuk, zivan	
101	Amulon		Starch	Niştasta	
102	Teleos aleuron	<i>Trigonella foenum-graecum</i> L.	Meal of fenugreek	Çemen, hülbe, boy tohumu	+
103	Linon	<i>Linum usitatissimum</i> L.	Linseed	Keten tohumu	
104	Erebinthos	<i>Cicer arietinum</i> L.	Chickpea	Nohut	+
105	Kuamos hellenikos	<i>Vicia faba</i> L.	Greek bean	Grek baklası	
106	Kuamos aiguptios	<i>Nelumbo nucifera</i>	Egyptian bean	Mısır baklası	
107	Phakos	<i>Ervum lens</i> L.	Lentil	Mercimek	+
108	Orobos	<i>Vicia ervilla</i> Willd.	Bitter vetch	Karaburçak, küşne	
109	Thermos emeros	<i>Lupinus pilosus</i> L.	Lupine	Acı bakla	
110	Thermos agrios	<i>Lupinus angustifolius</i> L.	Wild lupine	Yabani bakla	
111	Bounas	<i>Brassica napus</i> L.	French turnip	Fransız şalgamı	+
112	Raphanis	<i>Raphanus sativus</i> L.	Radish	Turp	+
113	Sisaron	<i>Pastinaca sativa</i> L.	Parsnip	Yabani havuç	+

114	Lapathon	Rumex patientia L.	Monk's rhubarb	Papaz ravendi, kuzukulağı	
115	Hippopathon	Rumex aquaticus L.	Dock sorrel	Su kuzukulağı	
116	Lampsane	Raphanis raphanistrum L.	Charlock	Yabani hardal	
117	Bliton	Amaranthus blitum L.	Amaranth	Yabani kadife çiçeği	
118	Malache agria	Malva silvestris L.	Mallow	Ebegümece	+
119	Atraphaxis	Atriplex hortensis L.	Orach	Kara pazı	
120	Krambe emeros	Brassica oleraceae L.	Cabbage	Lahana	+
121	Krambe agria	Brassica cretica	Wild cabbage	Yabani lahana	
122	Krambe thalassia	Convolvulus soldanella L.	Sea cole	Deniz razyanesi, taşkıran	
123	Teutlon	Beta vulgaris L.	Wild beet	Pazı	
124	Andrachne	Portulaca oleraceae L.	Purslane	Semizotu	+
125	Aspharagos	Asparagus officinalis L.	Asparagus	Yabani kuşkonmaz	
126	Arnoglosson	Plantago major L.	Plantain	Sinirli ot, sinirotu	+
127	Sion	Sium angistifolium	Water parnsip	Su havucu	
128	Sisumbrion	Nasturtium officinale R. Br.	Watercress	Su teresi	+
129	Krithmon	Crithmum maritimum L.	Samphire	Deniz rezenesi	
130	Koronopus	Plantago cronopus L.	Bucks horn, hartshotrn	Boğao tu	
131	Sonchos	Sonchus asper, S. Oleraceous L.	Sow thistle	Eşek marulu	
132	Seris	Chicorium endivia L.	Endive	Hindiba	
133	Kondrille	Chondrilla juncea, C. Ramosissima L.	Gum succory	Akhindiba	
134	Kolokhunta	Lagenaria vulgaris	Edible bottle gourd, calabash	Su kabağı	
135	Sikuos emeros	Cucumis sativus L.	Cucumber	Hıyar	+
136	Thridax emeros	Lactuca sativa L.	Lettuce	Marul	+
137	Gingidion	Mallabaila sekakul	Gingidium	Bir nevi yabani havuç	
138	Skandux	Scandix pecten-veneris L.	Wild chervil	Frenk maydanozu	
139	Kaukalis	Caucalis grandiflora L.	Caucalis	Bir çeşit havuç	
140	Euzomon	Eruca sativa Mill.	Rocket	Roka	
141	Okimon	Ocimum basilicum L.	Basil	Fesleğen, reyhan	+
142	Orobanke	Orobancha crenata Forsk.	Broomrape	Canavarotu	
143	Trapogon	Trapogon porrifolius L.	Salsify	Tekesakalı	+
144	Ornithogalon	Ornithogalum umbelatum L.	Star of bethlehem	Şemsiye çiçekli akyıldız	

145	Hudnon	Tuber cibarium L.	Truffle	Trüf	
146	Smilax	Vigna sinensis Endl.	Kidney bean	Börülce	+
147	Medice	Medicago sativa L.	Alfalfa	Kaba yonca	
148	Aphake	Vicia sativa var. Angustifolia	Tare	Delice	
149	Prason	Allium porrum L.	Leek	Pırasa	+
150		Allium ambeloprassum L.	Wild leek	Yabani pırasa	
151	Kromuon	Allium cepa L.	Onion	Soğan	
152	Skorodon	Allium sativum L.	Garlic	Sarımsak	+
153	Skorodoprason	Allium descendes L.	Garlic leek	Taze sarımsak	
154	Sinepi	Sinapis alba L.	Mustard	Hardal	+
155	Kardamon	Lepidium sativum L.	Garden cress	Adi su teresi	+
156	Thlaspi	Capella bursa pastoris L.	Shepherd'S purse	Çobançantası	
157	Draba	Lepidium draba L.	Whitetop	Kır teresi	
158	Eusimon	Sisymbrium officinale L.	Hedge mustard	Yaban hardalı	
159	Piperi	Piper nigrum L.	Pepper	Karabiber	
160	Zingiberi	Zingiber officinalis L.	Ginger	Zencefil	+
161	Udropiperi	Polygonum htdropiper L.	Smartweed	Subiberi	
162	Ptarmike	Achillea ptarmica L.	Sneezewort	Akilla	
163	Strakion	Saponaria officinalis L.	Soapwort	Çöven, sabunotu, helvacıkökü	+
164	Kuklaminos	Cyclamen graecum Link.	Cyclamen	Siklamen, domuz soğanı	
165	Kuklaminos etera	Cyclamen hederifolium Aiton	Cyclamen	Siklamen	
166	Drakontion	Arum dracunculus L.	Dragon arum	Yılanıyastığı, Yılan bıçağı	+
167	Aron	Colocasia antiquorum Schott.	Cuckpoint	Filkulağı	
168	Arisaron	Arisarum vulgare	Hooded arum	Yılan bıçağı	
169	Asphodelos	Asphodelus ramosus L.	Asphodel	Çiriş otu	
170	Bolbos edodimos	Muscari comosum Miller	Purse tassel, tassel hyacinth	Arap sümbülü	
171	Skilla	Scilla maritima L.	Squill, scilla	Ada soğanı	
172	Pankraiton	Pancreaticum maritimum L.	Sea daffodil	Kum zambağı	
173	Kapparis	Capparis spinosa L.	Caper	Kapari, kebere	+
174	Lepidion	Lepidium latifolium L.	Pepperwort	Tere	
175	Batrachion	Ranunculus sp. L.	Ranunculus	Düğünçiçeği	
176	Anemone	Anemone coronaria L.	Poppy anemone	Gelincik çiçeği	
177	Argemone	Papaver argemone L.	Wind rose	Kum haşhaşı	
178	Anagalis	Anagallis arvensis L.	Pimpernel	Farekulağı	

179	Kissos	<i>Hedera helix</i> L.	Ivy	Sarmaşık	+
180	Chelidonium	<i>Chelidonium maius</i> L.	Celandine	Kırlangıç otu	
181	Chelidonium mikron	<i>Ranunculus ficaria</i> L. <i>Ficaria verna</i> Huds.	Pilewort	Basur otu	
182	Othonna	Othonna			
183	Muos oton	<i>Aspurego procumbens</i> L.	Madwort	Deli otu	
184	Isatis emeros	<i>Isatis tinctoria</i> L.	Woad	Çivit otu	
185	Isatis agria	<i>Isatis agrestis</i> L.	Wild woad	Yabani çivit otu	
186	Telephion	<i>Andrachne telephioides</i> L.	Telephonion	Duvar nohutu	
III. KİTAP BİTKİLER, KÖKLER, TOHURLAR					
1	Agaricon	<i>Agaricus</i> sp. L.	Agaric	Kırmızı mantar, Katranköpüğü mantarı	+
2	Ra	<i>Reum ribes</i> L.	Rhubarb	Ravent, papaz raventi	
3	Gentian	<i>Gentiana lutea</i> L. <i>G. purpurea</i> L.	Gentian	Güşad, centiyan otu	
4	Aristolochia	<i>Aristolochia rotunda</i> L. <i>A. Longa</i> L.	Birthwort	Kurtluca, zeravent	
5	Glukoriza	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	Licorice	Meyan kökü, ayıkulağı	
6	Kentauron makron	<i>Centaurea centauron</i> L.	Centaury	Büyük kantaryon	
7	Kenaturon mikron	<i>Erythraea centarium</i> L.	Feverfew	Küçük kantaryon	
8	Chamaileon leukos	<i>Atractylis gummifera</i> L.	Pine thistle	Sakız dikenini, beyaz kurtluca	
9	Chamaileon melas	<i>Cardopatum corymbosum</i> L.	Chamelon thistle	Siyah kurtluca	
10	Krokodeilion	<i>Eryngium maritimum</i> L.	Sea holly	Kirpi dikenini	
11	Dipsakon	<i>Dipsocus sylvestris</i> L. <i>D. fullonum</i> L.	Teasle	Tarak otu	
12	Akantha leuke	<i>Cnicus ferox</i> L. <i>C. acarna</i> L.	Fish thistle	Deve dikenini	
13	Akantha arabike	<i>Cirsium syriacum</i> , <i>Notobasis syriacum</i> G.	Smaller Milk thistle	Küçük meryemana dikenini	
14	Skolumos	<i>Scolymus maculatum</i> L. <i>S. Hispanicus</i>	Golden thistle	Altın dikenini	
15	Poterion	<i>Astragalus poterium</i> L.	Goats thorn	Keçi geveni	
16	Akanthion	<i>Onopordum acanthium</i> L. <i>O. illyricum</i> L.	Cotton thistle	Pamuk dikenini, eşek dikenini	
17	Akantha erpekantha	<i>Acanthus spinosus</i> L. <i>A. mollis</i> L.	Bear's foot	Ayı pençesi	
18	Anonis	<i>Ononis antiquorum</i> L.	Rest horrow	Kayış kiran, acram	+

19	Leukakantha	Cirstium tuberosum All.	Tuberous thistle	Kütüklü diken	
20	Tarakanthe	Astragalus aristatus Labill.	Tragacanth	Tavşancıl tırnağı	
21	Erungion	Eryngium campestre L.	Eryngo	Boğa dikeni	
22	Aloe	Aloe vera L.	Aloe	Sarısabır	
23	Apsinthion	Artemisia absinthium L.	Wormwood	Absent, pelin otu	
	Apsinthion thalassion	Artemisia maritima L.	Worm seed	Deniz pelini	
24	Abroton	Artemisia abrotanum L.	Southernwood	Kaysum, Kara pelini, zivan çiçeği	
26	Ussopos	Tybmra spicata L. Satureia graeca L.	Hyssop	Kara kekik, zahter	
27	Stoichas	Lavandula stoechas L.	French lavender	Karabaş otu	
28	Origanos erakleotike	Origanum onitis L.	Oregano	Bilyalı kekik	
29	Agrioriganos	Origanum viride Boiss.	Marjoram	Mercanköşk	
30	Tragoriganos	Thymus graveolens Pers.	Goat's marjoram	Girit keklik otu	
31	Glechon	Mentha pulegium L.	Pennyroyal	Yarpuz, fütenç, avşan otu	
32	Diktamnion	Oroiganum dictamnus L.	Dittany of Crete, False dittany	Girit otu, mangır otu, girit diktamı	
33	Eleliphakon	Salvia officinalis L.	Sage	Adaçayı	
34	Eduosmos	Mentha sativa L. M. Aquatica L.	Mint	Nane, su nanesi	+
35	Kalaminthe	Calamintha sylvatica	Catmint	Kedi nanesi	
36	Thumos	Tyhmus angustifolius L.	Wild thyme	Yabani kekik	
37	Thumbra	Satureia thymbra L.	Cretan thyme	Girit kekiği	
38	Erpullos	Tyhmus sibthorpii	Tufted tyhme	Tepeli kekik	
39	Sampsuchon	Marjorana hortensis Moench.	Marjoram	Mercanköşk	
40	Melilotos	Melilotus officinalis L.	King's clover, melilot	Sarıyonca, kokulu yonca	+
41		Mentha silvestris L. M. viridis L.	Bergamot mint	Bergamot nanesi	
42	Maron	Origanum spyleum L. Amaracus sipyleus	Maron, hysobryon	Anadolu çayı, güvey otu	+
43	Akinos	Tyhmus acinos L. Acinum pilosum Willd.	Wild basil, acinos	Yabani fesleğen	+
44	Bakcharis	Gnaphalium sanguineum L.	Red everlasting, red cudweed	Kırmızı kadife çiçeği	
45	Peganon	Ruta graveolens L.	Rue	Sedefotu	+
46	Peganon agrion	Ruta harmala L.	Harmal, wild rue	Üzerlik otu	+
47	Molu	Alium nigrum L.	Garlic	Sarımsak	

48	Panakes herakleion	Opopanax hispidus Griseb.	Hercules' woundwort	Çavşır otu	
49	Panakes asklepion	Ferula nodosa, Echinophora tenuifolia L.	Asculapius allheal, tutin	Çörtük, tarhana otu, çavşır	
50	Panakes cheironion	Inula helenium L. Helianthus ovatum	Chirons allheal	Andız otu	
51	Ligustikon	Levisticum officinale Koch.	Lovage	Selam otu, yabani kereviz	
52	Staphulinos agrios	Daucus carota L.	Wild carrot	Yabani havuç	
53	Seseli massaleotikon	Seseli tortuosum L. Tordylium officinale	Massilian hartwort	Marsilya sasalı	
	Seseli aithiopikon	Bupleurum fruticosum L.	Ethiopian hartwort	Etyopya sasalı	
	Seseli peloponnesiakon	Marabaila aurea Sibth.	Peloponnesian hartwort	Peloponez sasalı	
54	Tordulon	Tordylum officinale L.	Cretan Hartwort	Girit sasalı	
55	Sison	Sison amomum L.	Stone parsley	Sison	
56	Anison	Pimpinella anisum L.	Anise	Anason	+
57	Karos	Carum carvi L.	Caraway	Karaman kimyonu, frenk kimyonu	+
58	Anethon	Anethum graveolens L.	Dill	Durak otu, tere otu	
59	Cuminon emeron	Cuminon cyminon L.	Cultivated cumin	Kimyon	+
60	Cuminon agrion	Lagoecia cuminoides L.	Wild cumin	Yabani kimyon	
61	Cuminon agrion	Nigella arvensis L.	Another kind of wild cumin	Bir çeşit yabani kimyon	
62		Corum copticum B.	Ajowan	Hint baharatı	
63	Koriannon	Coriandrum sativum L.	Coriander	Kişniş otu	+
64	Selinon kepaion	Apium graveolens L.	Celery	Kereviz	+
65	Oreoselinon	Athamanta macedonica L.	Mountain parsley	Makedonya maydanozu	
66	Petroselinon	Petroselinon hortense L.	Parsley	Maydanoz	
67	Ipposelinon	Smyrnum olisatrum L.	Alexandres	Yabani kereviz, azmiryon	
68	Smurnon	Smyrnum perfoliatum Mill.	Cretan alexandres	Girit kerevizi	
69	Elaphabokson	Pastinaca sativa L.	Parsnip	Yaban havucu	
70	Marathron	Foeniculum vulgare L.	Fennel	Rezene, razyene	+
71	Ippomarathron	Prangos ferulaceae L.	Horse fennel	At rezenesi	
72	Daukos	Athamanta cretensis L.	Daucos	Pire otu	+
73	Purethron	Anthemis pyrethrum L.	Pellitory	Nezle otu, akırkahra	

74	Libanotis kaptimos	Ferula ferulaga L. Ferula elaeochytris L.	Rosemary frankincense	Çakşır otu	+
75	Libanotis	Rosemarinus officinalis L.	Rosemary	Biberiye	
76	Sphondulion	Heracleum sphondylium L.	Cow parsnip	İsfendilyon	
77	Narthex	Ferula communis L.	Giant fennel	Sek beni, at kasnısı	
78	Peukedanon	Peucedanum officinale L.	Sulfurtwort	Hinzir rezenesi, domuz kuyruğu	
79	Melantion	Nigella sativa L.	Black cumin	Çörek otu, karamuk	+
80	Silphion	Ferula tingitana L.	Laserwort	Çakşır türü	
81	Sagapenon	Ferula persica willd.	Sagapenon	Hilhit	
82	Euphorbion	Euphorbia resinifera Berg.	Spurge	Sütleşen otu, forbion, şebrem	+
83	Chalbane	Ferula galbaniflua F. Gummosa	Galbanum	Çakşır türü	
84	Ammoniakon	Ferula marmarica L.	Gum ammoniacum	Çakşır türü	
85	Sarkokolla	Astragalus fasciculifolius sp.	Sarcocolla	Anzarot	
86	Glaukion	Glaucium corniculatum L.	Glaucion	Kırmızı çiçekli kırlangıç otu	
87	Kolla	Glue	Bull's hide glue	Boğa postu yapışkanı	
88	Ichthuokolla		Fish glue	Balık yapışkanı	
89	Ixos	Viscum album L.	Birdlime	Ökseotu, beyaz burç ağacı	
90	Aparine	Galium aparine L.	Cleavers	Çoban süzeği, Yapışkan, kazayağı	
91	Alluson	Biscutella sp. L.	Madwort	Deliotu	
92	Asklepias	Cynanchum vincetoxicum L.	Swallowwort	Kırlangıçkuyruğu, panzehir otu	
93	Atraktulis	Catharmus lanatus L.	Distaff thistle	Dişi kenger	
94	Poluknemon	Zizyphora capitata L.	Field basil	Kır fesleğeni	
95	Klinopodion	Clinopodium vulgare L.	Horse thyme, wild basil	Yabani fesleğen	
96	Leontopetalon	Leontice leontopetalum L.	Leontopetalon	Arslan pençesi	
97	Teukrion	Teucrium flavum L.	Yellow germander	Sarı yavşan	
98	Chamaidrus	Teucrium chamaedrys L.	Wall germander	Kısamahmut otu	
99	Leukas	Lamium album L.	Dead nettle	Ballıbaba, balıcak	
100	Luchnis stephanomatike	Lychnis coronaria L.	Rose campion	Gelincik çiçeği, şakayık	

101	Lucnis agria	Agrostemma githago L.	Corn cockle	Buğday karamuğu	
102	Krinon	Lilium candidum L.	Lily	Beyaz zambak	
103	Ballote	Ballota nigra L.	Black horehound	Kara yer pırasası, yalancı ısırgan	
104	Melissophulon	Mellisa officinalis L.	Balm	Oğulotu, acem otu, kovan otu	
105	Prasion	Maribium vulgare L.	Houndsbane	Bozotu, köpek otu, it sineği	
106	Stachus	Stachys palaestina L.	Palestine woundwort	Filistin dağ çayı	
107	Phullitis	Scolopedrium officinale L.	Hart's tongue	Geyikdili, kazkaz ayağı	
108	Phalaggion	Anthericum liliago L. Lloydia graeca L.	Spiderwort	Örümcekotu	
109	Triphullon	Psorella bituminosa L.	Treacle clover	Kataran yoncası	
110	Polion	Teucrium polium L.	Hulwort	Coda, koyun yavşanı	
111	Skordion	Teucrium scordium L.	Garlic germander	Su sarmısağı	
112	Bechion	Tusillago farfara L.	Colt's foot	Öksürük otu, devetabanı	
113	Artemisia	Artemisia campestris L. A. Arborescens L.	Wormwood	Pelin, koyun otu, kara yavşan	
114	Ambrosia	Artemisia maritiima L.	Sea wormwood	Deniz yavşanı	
115	Botrus	Chenopodium botyrs L.	Oak of jerusalem	Kızılacak	
116	Geranion	Geranium tuberosum L.	Cranesbill	Çakmuz, devetabanı	
117	Gnaphalion	Gnaphalium sp L. Filago sp. L.	Cottonweed	Keçeotu	
118	Tuphe	Typha sp. L.	Reed mace	Saz, su kamışı	
119	Kirkaia	Vincetoxicum nigrum L.	Black swallowwort	Kara kırlangıçotu	
120	Oinanthe	Spirea filipendula L.	Dropwort	Büyük baldıran	
121	Konuza	Inula graveolens L. I. Viscosa L.	Fleabane	Boz ot, Akıllı sarı ot	
122	Emerokallis	Lilium martagon L.	Martagon lily	Türk zambağı	
123	Leukoion	Matthiolia incana L.	Gilliflower	Şebboy	
124	Krataiogonon	Polygonum persicaria L.	Willow weed	Söğüt otu	
125	Phullon	Mercurialis annua L.	Mercury	Sultan otu, Ağca otu, yer fesleğeni	
126	Orchis	Orchis papilionacea L. O. Longicruis L.	Orchid	Orkide	
127	Orchis eteros	Orchis morio L.	Another orchis	Orkide	

128	Saturion	<i>Fritillaria graeca</i> L.	Man orchis	Orkide	
129	Orminon	<i>Salvia horminum</i> L.	Clary	Devetabanı	
130	Edusaron	<i>Securigera securidica</i> L.	Axe weed	Balta otu	
131	Onosma	<i>Onosma echinoidis</i> L.	Stone bugloss	Oğlan düşüren	
132	Numphaia	<i>Nymphaea alba</i> L.	White water lily	Beyaz su zambağı	
133	Androsaces	<i>Acetabularia mediterranea</i> L.	Sea navel	Deniz algi	
134	Asplenon	<i>Asplenium ceterach</i> L. <i>Ceterach</i> off. Mill	Miltwaste	Dalakotu	
135	Emionitis	<i>Scolopendrium hemionitis</i> L.	Mule fern	Geyikdili eğreltisi	
136	Anthulis	<i>Cressa cretica</i> L.	Anthylis	Reçine otu	
137	Anthemis	<i>Anthemis chia</i> L.	Chamomile	Beyaz papatya	+
	Anthemis porpuranthes	<i>Anthemis rosea</i> L.	Purple flowered chamomile	Mor çiçekli papatya	
	Anthemis melalanthes	<i>Anthemis tinctoria</i> L.	Yellow flowered dyer's chamomile	Öküzgözü, sarıpapatya	
		<i>Matricaria chamomilla</i> L.	German chamomile	Alman papatyası	
138	Parthenion	<i>Chrysanthemum parthenium</i> Bernh.	Feverfew	Koyungözü	
139	Buphthalmion	<i>Chrysanthemum coronarium</i> Bernh.	Oxeye	Arnika, san papatya	
140	Paonia	<i>Paeonia</i> sp. L.	Peony	Şakayık, ayı gülü	
141	Lithospermon	<i>Lithospermum officinale</i> L.	Gromwell	Hodançiçeği	
142	Phalaris	<i>Phalaris canariensis</i> L.	Canary grass	Serçe otu	
143	Eruthrodanon	<i>Rubia tinctorum</i> L.	Madder	Kızılkök, Kökboyası	
144	Logchitis	<i>Serepias lingua</i> L.	Lonchitis	Dil orkidesi	
145	Logchitis etera	<i>Aspidium lonchitis</i> L.	Holy fern	Eğreltiotu	+
146	Althaia	<i>Althea officinalis</i> L.	Marsh mallow	Hatmi, gül hatmi	+
147	Alkea	<i>Malope malacoides</i> L.	Hairy mallow	Tüylü hatmi	
148	Kannabis	<i>Cannabis sativa</i> L.	Hemp	Esrar, kenevir	+
149	Kannabis agria	<i>Althea cannabina</i> L.	Palm-leaf Marsh mallow	Yabani kenevir	
150	Anaguris	<i>Anagyris foetida</i> L.	Stinking bean treofil	Kokar çalı, keçigevişi	
151	Kepaia	<i>Sedum cepaia</i> L.	Cepaia	Buzlu damkoruğu	
152	Alisma	<i>Alisma plantago</i> L.	Water plantain	Su sinirotu	
153	Onobrychis	<i>Onobrychis viciifolia</i> L.	Cock's head	Korunga	
154	Uperikon	<i>Hypericum crispum</i> L.	St. John's wort	Kantaron	

155	Askuron	<i>Hypericum perforatum</i> L.	St. John's wort	Sarı kantaron, mayasıl otu, yara otu	+
156	Androsaimon	<i>Hypericum perforatum</i> L.	St. John's wort	Kantaron	
157	Koris	<i>Hypericum coris</i> L.	St. John's wort	Kantaron	
158	Chamaipitus	<i>Ajuga reptans</i> L.	Ground pine	Yer çamı	
	Chamaipitus etera	<i>Ajuga reptans</i> Schreb.	Mountain germander	Acıgıcı	
	Chamaipitus trite	<i>Ajuga reptans</i> Schreb.	Herb ivy	Anber boy	
IV. KİTAP BİTKİLER VE KÖKLER					
1	Kestron	<i>Stachys officinalis</i> L.	Betony	Kestere	
2	Bettonike	<i>Rumex aquatica</i> L.	Water dock	Su kuzukulağı	
3	Lusimach	<i>Lusimachia vulgaris</i> L.	Loosestrife	Altın kamış	
4	Polugonon arren	<i>Polygonum aviculare</i> L.	Knotgrass	Çobandeğneği, çayır otu	
5	Polugonon thelu	<i>Hippuris vulgaris</i> L.	Mares' tail	Atkuyruğu	
6	Polugonaton	<i>Polygonatum verticillatum</i> L.	Solomon's seal	Mührü süleyman	
7	Klematis	<i>Vinca minor</i> L.	Periwinkle	Cezayir menekşesi	
8	Polemonion	<i>Polemonium caeruleum</i> L.	Jacob's ladder	Grek kediotu	
9	Sumphuton petraion	<i>Symphytum tuberosum</i> L.	Low pine	Karakafesotu	
10	Sumphuton allo	<i>Symphytum tuberosum</i> L.	Comfrey	Karakafesotu, eşekkulağı	
11	Oleston	<i>Plantago bellardii</i> All, <i>P. albicans</i> L.	Allbone	Sinirliot	
12	Stoibe	<i>Poterium spinosum</i> L.	Thorny burnet	Abdest bozan otu	
13	Klumenon	<i>Scorpiurus verniculatus</i> L.	Bearbind	Gündüzsefası, kahkaha çiçeği	
14	Periklumenon	<i>Lonicera etrusca</i> L.	Honeysuckle	Hanimeli, kurtkulağı	
15	Tribolos enudros	<i>Tribulus terrestris</i> L.	Caltrops	Demir dikenini	+
	Tribolos enudros	<i>Trapa natans</i> L.	Water chestnut	Su kestane ağacı, göl kestanesi	
16	Leimonon	<i>Beta maritima</i> L.	Sea lavender	Kıyı pancarı	
17	Lagopus	<i>Trifolium arvense</i> L.	Hare's foot trefoil	Yonca	+
18	Medion	<i>Campanula trachelium</i> L.	Medion	Kıllı çan çiçeği	
19	Epimedion	<i>Epimedium alpinum</i> L.	Epimedion	Keşiş kalpağı	
20	Xiphion	<i>Gladiolus sagittatus</i> Gawler.	Corn flag	Kılıç otu	
21	Sparganion	<i>Sparganium angustifolium</i> Curt.	Bur reed	Kindıra	

22	Xuris	Iris sp. L.	Gladwyn	Kılıçotu, süsen	
23	Anchousa	Anchousa tinctoria L.	Alkanet	Eşek hıyarı, sığırdili	
24	Anchousa etera	Echium diffusum Sibth.	Another alkanet	Diğer sığırdili	
25	Anchousa	Lithospermum fruticosum L.	Another alkanet	Diğer sığırdili	
26	Lukopis	Echium italicum L.	Viper's herb	Kurt kuyruğu	
27	Echion	Echium plantagineum L. E. rubrum L.	Echion	Kırkbatıran	
28	Okimoeides	Silene gallica L.	Catchfly	Serçe çiçeği	
29	Agrostis	Cynodon dactylon Pers.	Dog's tooth grass	Köpekdişi	
30	Kalamagrostis	Calamagrostis epigeios Roth.	Calamagrostis, reed grass	Kamış çim	
31	Agrostis en parnasso	Parnassia palustris L.	Grass of parnassus	Parnasia çiçeği	
32	... Klikia	Hordeum murinum L.	Wall barley	Duvar arpası	
33	Sideritis	Sideritis romana L.	Ironwort	Dağ çayı	
34	Sideritis trite	Sanguisorba officinalis	Burnet	Çayır düğmesi	
35	Sideritis etera	Scrofularia lucida L.	Figwort	Sıraca otu	
36	Achilleios	Achillea millefolium L.	Achilles' woundwort, yarrow	Civanperçemi	
37	Batos	Rubus ulmifolius Schott.	Bramble	Dağ çileği	
38	Batos idaia	Rubus idaeus L.	Raspberry	Dağ çileği, ağaç çileği	
39	Elxine	Convolvulus arvensis L.	Bindweed	Çadır çiçeği, küçük boru çiçeği	
40	Elatine	Linaria spuria L.	Cancerwort	Elatin	
41	Eupatorion	Agrimonia eupatoria L.	Agrimony	Koyun otu	
42	Pentaphullon	Potentilla reptans L.	Cinquefoil	Beşparmakotu	
43	Phoinix	Lolium perenne L.	Rye grass	Süt otu	
44	Idia rhiza	Idaia rhiza			
45	Rhodia radix	Sedum roseum Scip. Rhodia rhiza	Kidneywort	Dam kuruğu, Kaya kuruğu	
46	Ippouris	Equisetum silvaticum L.	Horsetail	Atkuyruğu	
47	Ippouris etera	Equisteum arvense L. E. Maximum	Horsetail	Atkuyruğu	
48	Kokkos baphike	Quercus coccifera L.	Kermes oak	Kermes meşesi	
49	Tragion	Pistacia palestina Boiss.	Terebinth	Filistin sakızı	
50	Tragion agria	Pimpinella tragion Vill.	Pimpinell	Anason	
51	Tragos	Ephedra distacheia L.	Tragos	Denizüzümü	

52	Schoinos	Juncur acutus L. Scirpus L.	Rush	Samar, asal, atkuyruğu cinsi	
53	Leichen		Lichen, liverwort	Liken	
54	Paronuchia	Paronychia sp. Mill.	Paronychia, nailwort	Tırnak otu	
55	Chrusokome	Chrosocoma linosyris, Aster linosyris	Goldyllocks, Immortelle	Altınsaçı	
56	Chrusogonon	Leontice leontopetalum L.	Rakaf	Arslan pençesi	
57	Elichruson	Helichrysum orientale L. H. Siculum L.	Gold flower	Altın çiçeği	
58	Ageraton	Achillea ageratum L.	Pot marjoram	Binyaprak, dülger tou	
59	Peristereon	Lycopus europaeus L.	Gypsywort	Kurtotu, tiroidotu	
60	Peristereon Ierobotane	Verbena officinalis L.	Vervain	Güvercin otu, mine çiçeği	
61	Astragalos	Astragalus sp L.	Milk vetch	Geven	
62	Uakinthos	Scilla bifolia L.	Wild hyatinch	Orman sümbülü	
63	Mekon roias	Papaver rhoeas L.	Corn poppy	Gelincik çiçeği	
64	Mekon	Papaver somniferum L.	Opium poppy	Haşhaş	+
65	Mekon keratites	Glaicum flavum L. G. Luteum L.	Horned poppy	Sarı haşhaş	
66	Mekon aphrodes	Silene inflata L. S. muscipula L.	Sclupit	Sinekkapan	
67	Upekoon	Hypecoum procumbens L.	Horned cumin	Boynuzlu kimyon	
68	Uoskuamkos	Hyascyamus sp. L.	Henbane	Banotu	
69	Psullion	Plantago psyllium L. P. Cynops L.	Fleawort	Pireotu	
70	Struchnon kepaios	Solanum nigrum L.	Hound's berry	İt üzümü	+
71	Struchnon alikalakabon	Physalis alkekengi L.	Bladder cherry, Winter cherry	Fener çiçeği, güvey feneri	+
72	Struchnon upnotikon	Withania somnifera L.	Ashwagandha, Sleepy nightshade	Kış çileği	
73	Struchnon manikon	Datura stromonium L.	Thorn apple	Tatula, şeytan elması, boru otu	
74	Doruknion	Convolvulus oleaefolius Desr.	Dorycnion	Sürmeli yayılğan	
75	Mandragoras	Mandragora sp. L.	Mandrake	Adamotu	
76	Akoniton	Doronicum pardaliaches Jacq.	Leopard's bane	Kaplan otu, baylık otu	
77	Akoniton eteron	Aconitum napellus L.	Wolfsbane	Kurtboğan	
78	Koneion	Conium maculatum L.	Hemlock	Baldıran	+
79	Smilax	Taxus baccata L.	Yew	Porsuk ağacı	
80	Apuconon	Cynachum erectum L.	Dogbane	İtboğan	

81	Nerion	Nerium oleander L.	Oleander	Zakkum	+
82	Muketes	Fungi sp.	Mushrooms	Mantarlar	
83	Kolchikon	Colchicum autumnale L.	Meadow saffron	Acı çiğdem	+
84	Ephemeron	Polygonatum multiflorum L.	Solomon's seal	Mührüsüleyman, boğumluca otu	
85	Elxine	Parietaria officinalis L.	Pellitory	Yapışkan otu	
86	Alsine	Thelygonum cynocramba L.	Lichwort	Kuş yüreği	
87	Phatos epi ton telmaton	Lemna minor L.	Duckweed	Su mercimeği	
88	Aeizoon to mega	Sempervivum arboreum L.	Houseleek	Kayakoruğu	
89	Aeizoon to mikron	Sempervivum tectorum L.	Houseleek	Kayakoruğu	
90	Aeizoon eteron	Sedum sp. L.	Stonecrop	Damkoruğu	
91	Kotuledon	Cotyledon umbilicus L.	Navelwort	Saksıgüzeli (damkoruğugiller)	
92	Kotuledon eteron	Saxifraga sp. L.	Saxifrage	Taşkırançiçeği	
93	Akaluphe	Urtica sp. L.	Stinging nettle	Isırgan otu	+
94	Galiopsis	Scrophularia peregrina L.	Brownwort	Sahil sıracası	
95	Gallion	Galium verum L.	Bedstraw	Yoğurt otu	
96	Erigeron	Senecio vulgaris L.	Groundsel	Kanaryaotu	
97	Thaliktron	Thalictrum flavum L. T. minus L.	Meadow rue	Düğün çiçeği, çayırsedefi	
98	Bruon thalassion	Ulva lactuca L.	Sea lettuce	Deniz marulu	
99	Phukos thalassion	Posidonia oceanica Del. Nitrophylon punctatum L. Cystoseria foeniculosa L.	Seaweed	Denizyosunu	
100	Potamagetion	Potamegaton natans L.	Pondweed	Su otu	
101	Stratiotes o en toi udasin	Pistia stratiotes L.	Water lettuce	Su marulu	
102	Stratiotes o chiliophullos	Achillea millefolium L.	Yarrow or milfoil	Civanperçemi	
103	Pholomos	Verbascum sp. L.	Phlome	Siğirkuyruğu	+
104	Aithiopsis	Salvia aethiopsis L.	Silver sage	Habeş adaçayı	
105	Arktion	Inula candida L.	Bearwort	Andızotu	
106	Arkeion	Arctium lappa L.	Burdock	Dulavrat otu	
107	Petasitis	Petasitis officinalis Moench.	Butterbur	Kabalak	
108	Epipaktis	Herniaria glabra L.	Rupturewort	Atyaran	
109	Kapnos	Fumaria officinalis L.	Fumitory	Şahtere	+
110	Lotos emeros	Melilotus Adans.	Italian melilot	İtalyan yoncası, Taşyoncası	

111	Lotos agrios	Trigonella elaitor L.	Wild fenugreek	Yabani çemenotu	
112	Kutisos	Medicago arborea L.	Tree medick, moon trefoil	Meşe yoncası	
113	Lotos aiguptios	Nymphaea lotus L. Nelumbo nucifera G.	Egyptian lotus	Nil su zambağı	
114	Muriophullon	Myriophyllum spicatum L.	Water milfoil	Başaklı sucivanperçemi	
115	Murriss	Myrrhis odorata Scop.	Sweet cicely	Misk maydanozu, horozgözü	
116	Muagrios	Camelina sativa Crantz.	Camelina	Ketencik	
117	Onagra	Epilobium angustifolium L.	Fireweed	Yakıotu	
118	Kirsion	Cirsium sp. L	Thistle	Kangal, devedikeni, köygöçüren	
119	Aster astikos	Aster amellus L.	Blue daisy	Yıldız patı	
120	Isopuron	Corydalis claviculata L.	Fumitory	Şahtere	
121	Ion	Viola odorata L.	Violet	Menekşe	+
122	Kakalia	Senecio thapsoides Dc.	Cacalia	Kanaryaotu	
123	Bounion	Bunium ferulaceum Sibth.	Earthnut	Yer fistiğı	
124	Pseudobounion	Pimpinella cretica L.	Cretan pimpinel	Girit anasonu	
125	Chamaikissos	Glechoma hederacea L.	Ground ivy	Yer sarmaşığı	
126	Chamaipeuke	Chamaepeuce mutica	Fishbone thistle	Devedikeni çeşidi	
127	Bouglosson	Anchusa italica Retz.	Bugloss	Siğirdili	+
128	Phuteuma	Reseda phyteuma L.	Montpellier rocket	Yamaç gerdanlığı	
129	Ippoglosson	Ruscus hypoglossum L.	Horse tongue	At dili	
130	Antirrhion	Antirrhinum orontium L.	Calf's snout	Aslanağızı	
131	Katananke	Ornithopus compressus L.	Vetch	Karaburçak	
132	Tripolion	Aster tripolium L.	Sea starwort, sea aster	Deniz yıldızpatı, yıldız çiçeği	
133	Kamos	Plantago cretica L. Evax pymaea Pers.	Cemos	Kısa keçeotu	
134	Adianton	Adiantum capillus veneris L.	Maiden hair	Venüssaçı	
135	Trichomanes	Asplenium trichomanes L.	Waterwort	Saçakotu	
136	Xanthion	Xanthium strumarium L.	Rough coclebur, clotbur	Pıtrak	
137	Agilops	Aegilops ovata L.	Goatgrass	Konbaş	
138	Glaux	Coronopus procumbens Gilib.	Wartcress	Dejinik (yabani tere)	
139	Polugalon	Polygala venulasa Sibth.	Milkwort	Sütotu	
140	Osuros	Osyris alba L.	Poet's cassia	Morcak	

141	Ekinos	Echinos			
142	Smilax tracheia	Smilax aspera L.	Rough bindweed	Gıcır dikenli	
143	Smilax leia	Convolvulus sepium L.	Great bindweed	Tarla sarmaşığı	
144	Mursine agria	Ruscus ascleatus L.	Butcher's broom	Tavşanmemesi, ölmez diken	
145	Daphne alexandrina	Ruscus hypophyllum L.	Daphne alexandria	Tavşan kirazı	
146	Daphnoides	Daphne laureola L.	Spurge daphne	Çıtlak	
147	Chamaidaphne	Ruscus damosus L.	Chamaidaphne	Tavşanmemesi	
148	Ellebros	Veratrum album L.	White hellebore	Dokuztepelili	
149	Sesamoeides mega	Reseda alba L.	Bastard rocket	Ak gerdanlık	
150	Sikus agrios	Ecballium elaterium Rich.	Squirting cucumber	Eşek hıyarı	+
151	Elaterion	Cucumis sativus L.	Root of the cultivated cucumber	Hıyar kökü	
152	Staphis agria	Delphinium staphisagria L.	Stavesacre	Hezaren	
153	Thapsia	Thapsia garganica L.	Deadly carrot	Delikörek	
154	Spartion	Spartium junceum L.	Spanish broom	Katırtırnağı	
155	Silubon	Silybum marianum Gaertn.	Milk thistle	Meryemana dikenli	
156	Balbos emetikos	Narcissus tazetta L.	Narcissus	Nergis	
157	Balanos aurepsike	Moringa arabica Pers.	Ben	Moringa	
158	Narkissos	Narcissus poeticus L.	Narcissus	Nergis	
159	Ippophaes	Euphorbia acanthoothamnos Heldr.	Spurge	Dikenli grek sütleğeni	
160	Ippophaiston	Centurea spinosa L.	Hippophaiston	Deniz geveni	
161	Kroton e kiki	Ricinus communis L.	Castor oil tree	Hintyağı ağacı	+
162	Elleboros melas	Helleborus officinalis L.	Hellebore	Çöpleme, düğün çiçeği	
163	Sesameoides mikron	Aubrieta deltoides L.	Purple rock cress	Köşeli obrizya	
164	Tithumalos	Euphorbia sp. L.	Spurge	Sütleğen	+
165	Pituousa	Euphorbia pityusa L.	Quacksalver's spurge	Sütleğen	
166	Lathuros	Euphorbia lathyris L.	Caper spurge	Hubbüsselatin	
167	Peplos	Euphorbia peplus L.	Wartweed	Bahçe sütleğeni	
168	Peplis	Euphorbia peplis L.	Wild purslane	Kıyı sütleğeni	
169	Chamaisuke	Euphorbia chamaisyce L.	Thyme spurge	Şebrem, sütleğen	
170	Skammonia	Convolvulus scammonia L.	Scammony	Bingözotu	+

171	Chamelaia	Daphne oleides L.	Spurge olive	Gövscek, yabani defne	
172	Thumelaia	Daphne gnidium L.	Spurge flax	Beynep, Arabistan defnesi	
173	Akte	Sambucus nigra L.	Elder	Ağa mürver	
174	Puknokomon	Leonurus cardiaca L.	Motherwort	Aslankuyruğu	
175	Apios	Euphorbia apios L.	Tuberous spurge	Fıiotu	
176	Kolokunthis	Citrullus colocynthis Schrader.	Colocynth	Acı karpuz	
177	Epithumon	Cuscuta epithymum L.	Epithymon	Cinsaı, eftimun, küsküt, bağboğan	+
178	Alupon	Globularia alypum L.	Herb terrible	Kurrevi	
179	Empetron	Frankenia hirsuta L. F. Pulverulenta L.	Sea heath	Tülpembe	
180	Klematitis	Clematis vitalba L. C. Cirrhosa L.	Traveler's joy	Akasma, Bahar sarmaşığı	
181	Ampelos agria	Vitis silvestris L.	Wild grapevine	Deli asma	
182	Ampelos leuke	Bryonia dioica L.	Bryony	Binkula	
183	Ampelos melania	Tamus communis L.	Black bryony	Dövülmüş avrat otu	
184	Pteris	Polystichum filix mas Roth.	Male fern	Erkek eğreltiotu	
185	Thelupteris	Pteris aquiline L.	Bracken	Kartal eğreltisi	
186	Polupodion	Polypodium vulgare L.	Polypody	Benli eğrelti, bespaye	+
187	Druopteris	Asplenium onopteris L.	Black oan fern	Kalkan eğreltisi	
188	Knikos	Catharmus tinctorus L.	Safflower	Aspir	
189	Linozostis	Mercurialis annua L.	Mercury	Parşen	
190	Eluotropion mega	Heliotropium europaeum L.	Large heliotrope	Akrep otu	
191	Eluotropion mikron	Chrozophora tinctoria Juss.	Small heliotrope	Siğil otu	
192	Skorpioides	Coronilla scorpioides Koch.	Scorpionwort	Akrep burağı	
V. KİTAP					
ŞARAPLAR ve MADENLER					
1	Ampelos oinophoros	Vitis vinifera L.	Grapevine	Asma	+
2	Ampelos agria	Vitis silvestris L.	Wild grapevine	Yabani asma	
3	Staphule		Grape	Üzümler	
4	Oinanthe		Oinanthe	Yabani asma meyveleri	
5	Omphaicon		Omphaicon	Ham üzüm suyu	
6	Oinos		Wines	Şaraplar	+
7	Melitites	Vinum melitites	Old wine prepared with honey	Ballı eski şarap	

8	Oinomeli	Mulsum	Mixture of wine and honey	Bal şarap karışımı	
9	Melikraton	Melicarte	Mixture of honey and water	Bal su karışımı	
10	Udor		Water	Su	
11	Udor thalassion		Sea water	Deniz suyu	
12	Thalassomeli		Sea water mixed with honey	Ballı deniz suyu	
13	Oxus	Acetum	Vinegar	Sirke	+
14	Oxumeli	Oxymel	Oxymel	Bal sirke karışımı	
15	Oxalme	Acetum salsum	Brine vinegar	Sirke ve tuzlu su(deniz) karışımı	
16	Thumoxalme		Brine vinegar with Cretan thyme	Kekik sirkesi	
17	Skilletion oxus		Vinegar flavored with squill	Adasoğanı sirkesi	
18	Oinos skilletios		Wine from squill	Adasoğanı şarabı	
19	Oinos thalassikos		Wines made with sea water	Deniz suyuyla yapılan şarap	
20	Oinos kudonites		Wine flavored with quinces	Ayva şarabı	
21	Melomeli		Honey flavored with quinces	Balda bekletilen ayva prep.	
22	Udromelon		Water and honey flavored with quinces	Balve suda bekletilen ayva prep.	
23	Omphacomelitis		Unripe grapes and honey drink	Üzüm suyu bal karışımı	
24	Oinos apites		Pear wine	Armut şarabı	
25	Oinos oinanthinos		Wine flavored with wild grape flowers	Yabani asma çiçeği şarabı	
26	Oinos roites		Pomegranate wine	Nar şarabı	
27	Oinos rodites		Wine flavored with roses	Gül şarabı	
28	Oinos murtites		Myrtle wine	Murt şarabı (meyveler)	
29	Oinos mursinites		Wine flavored with myrtles	Murt şarabı (dallar, yapraklar, meyveler)	
30	Oinos schininos		Mastic wine	Damla sakızı şarabı	
31	Oinos phoinikites		Date wine	Hurma şarabı	
32	Oinos tharokites		Fig wine	İncir şarabı	

33	Oinos sukomorites		Wine of sycamore fig	Firavun inciri şarabı	
34	Oinos retinites		Wine flavored with resin	Reçine şarabı	
35	Oinos strobilites		Wine flavored with pine cone	Çam kozalağı şarabı	
36	Oinos kedrinos		Wine flavored with cedar	Sedir şarabı	
37	Oinos kedrites		Wine flavored with resin of syrian cedar	Sedir reçinesi şarabı	
38	Oinos pissites		Wine flavored with pitch	Zift, karasakız şarabı	
39	Oinos absinthites		Wine flavored with wormwood	Apsent, pelinotu şarabı	
40	Oinos ussopites		Wine flavored with hyssop	Zufa, çördük otu şarabı	
41	Oinos chamaidruites		Wine flavored with germander	Kısacık mahmutotu, yer meşesi şarabı	
42	Oinos stichadites		Wine flavored with french lavender	Lavanta şarabı	
43	Stichadikon		French lavender vinegar	Lavanta sirkesi	
44	Oinos kestrites		Wine made from betony	Kestere otu şarabı	
45	Oinos tragoriganites		Wine flavored with goat's marjoram	Kekik otu şarabı	
46	Oinos boinities		Wine flavored with earthnuts	Yerfıstığı şarabı	
47	Oinos diktamnites		Wine flavored with dittany of crete	Girit otu şarabı	
48	Oinos prasites		Wine flavored with horehound	Köpekotu şarabı	
49	Oinos thumites		Wine flavored with Cretan thyme	Girit kekiği şarabı	
50	Oinos thumbrites		Wine flavored with savory	Geyik otu şarabı	
51	Oinos organites		Wine flavored with oregano	Güveyotu şarabı, Keklikotu şarabı	
52	Oinos kalaminthites, glechonites, abrotonites		Wine with catmint, pennyroyal, wormwood	Kedinanesi, yarpuz ve pelin şarabı	

53	Oinos konuzites		Wine flavored with fleabane	Pireotu şarabı	
54	Oinos aromatites		Wine made with aromatics	Aromatiklerle yapılan şarap	
55	Oinos katarronus		Wine for headcolds	Soğukalgınlığı şarabı	
56	Oinos nektarites		Wine flavored with elecampane	Andızotu şarabı	
57	Oinos Dia nardou kai malabatrau		Syrian and celtic spikenard, malabar leaf	Hint sümbülü ve malabar yaprağı şarabı	
58	Oinos asarites		Wine flavored with hazelwort	Afşarotu şarabı	
59	Oinos agria nardu		Wine flavored with wild spikenard	Yabani hint sümbülü şarabı	
60	Oinos daukites		Wine flavored with daucos	Pireotu şarabı	
61	Oinos elelispakites		Wine flavored with sage	Adaçayı şarabı	
62	Oinos panakites		Wine flavored with allheal	Çavşır şarabı	
63	Oinos akorites		Wine flavored with yellow flag and liquorice	Süsen ve meyan kökü şarabı	
64	Oinos selenites		Wine flavored with celery	Kereviz şarabı	
65	Oinos Marathrites kai anethinos		Wine flavored with fennel, dill, parsley	Rezene, dereotu, maydanoz şarabı	
66	Oinos alos anthinos		Wine from salt-water froth	Tuzlu su köpüğü şarabı	
67	Oinos phthorios emruon		Abortifacient wine	Düşük yapıcı şarap	
68	Oinos thumelaites		Wine flavored with spurge flax	Arabistan defnesi, beynep şarabı	
69	Oinos khamelaites		Wine flavored with spurge olive	Gövçek, yabani defne şarabı	
70	Oinos khamaritinos		Wine flavored with ground pine	Yer çamı şarabı	
71	Oinos mandragorites		Wine flavored with mandrake	Adamotu şarabı	
72	Oinos elleborites		Wine flavored with hellebore	Çöpleme şarabı	

73	Oinos skammonites		Wine flavored with scammony	Mahmude şarabı	
74	Kadmeia		Calamine	Tutya taşı, kalamın	
75	Pompholux	Pompholyx	Pure zinc oxide	Saf çinko oksit	
76	Chalkos kekumenos		Burned copper	Yanmış bakır	
77	Chalkou anthos		Flower of copper	Bakır tozu	
78	Lepis		Flake (of copper ore)	Bakır tortusu	
79	los xustos		Verdigris	Bakır pası	
80	los sidoreu		Iron rust	Demir pası	
81	Molubdos peplumenos		Washed lead	Yıkanmış kurşun	
82	Skoria molubdou		Lead dross	Kurşun cürufu	
83	Molubdoeioes lithos		Leadstone	Kurşun taşı	
84	Stimmi		Antimony	Antimon sülfid, Rastık taşı	+
85	Molubdaina		Galena	Kurşun sülfid	
86	Skoria argurou		Silver dross	Gümüş cürufu	
87	Litharguros		Litharge	Kurşun oksit	
88	Psimuthios		White lead	Beyaz kurşun	
89	Chrusokolla		Chrysocolla	Malaşit, bakır silisat	
90	Armenion		Azurite	Bakır karbonat	
91	Kuanos		Lapis lazuli	Lacivert taşı	
92	Indikon		Indigo	Çivit	
93	Ochra		Yellow ocher	Sarı toprak boyası	
94	Kinnabari		Cinnabar	Zincifre	
95	Udraguros		Mercury	Civa	
96	Miltos sinopike		Sinopic red earth	Sinop kırmızı toprağı	
97	Lemnia ge		Lemnian earth	Lemnia toprağı	
98	Chalkanthes		Copper sulfate solution	Bakır sülfat solüsyonu	
99	Chalkitis		Rock alum	Bakır filizi	
100	Misu		Misy	Kıbrıs bakırı	
101	Melantheria		Shoemaker's black	Siyah ayakkabı boyası	
102	Soru		Melanterite	Mürekkep taşı	

103	Diphryges		Pyrite from copper mines	Bakır sülfürü	
104	Arsenikon		Yellow orpiment	Sarı arsenik sülfür	
105	Sandrache		Sulfide of arsenic	Arsenik sülfür, zırnık	
106	Stupteria		Alum	Şap, kantaşı	
107	Theion		Sulfur	Sülfür, kükürt	
108	Kisseris		Pumice stone	Sünger taşı, ponza taşı	
109	Ales		Salt	Tuz	+
110	Alos achne		Salt froth stone	Denizköpüğü taşı, lüle taşı	+
111	Alme		Brine	Güherçile, okyanus suyu	
112	Alos anthos		Salt efflorescence	Tuz köpüğü	
113	Nitron		Soda	Soda	+
114	Trux		Wine lees	Şarap tortusu	
115	Asbestos		Unslaked lime	Sönmemiş kireç	
116	Gupsos		Gypsum	Alçı taşı	
117	Tephra klematine		Ash of vine twigs	Üzüm çöpü külü	
118	Alkuonion		Alcyonion	Sünger çeşidi (Kızıl Deniz ve Akdeniz)	
119	Adarkes		Adarces	Kalsiyum klorit	
120	Spoggoi		Sponges	Süngerler	
121	Korallion		Coral	Mercan	
122	Anthiphates		Antiphates	Mercan türü	
123	Phurigos lithos		Phyrigan stone	Şaplı sünger taşı	
124	Asios lithos		Assian stone	Asya taşı	
125	Purites lithos		Copper pyrites	Bakır piriti	
126	Aimatites		Hematite	Hematit	
127	Schitos lithos		Talc	Su içeren magnezyum silikat	
128	Gagathes lithos		Lignite	Linyit kömürü	
129	Thrakias lithos		Thracian stone	Trakya taşı	
130	Magnites lithos		Magnet	Mıknatis taşı	
131	Arabikos lithos		Arabian stone	Arap taşı	
132	Galaktites lithos		Milkstone	Süt taşı	
133	Melitites lithos		Honey stone	Bal taşı	

134	Morocchthos lithos		Pipe clay	Lüleci çamuru	
135	Alabastrites lithos		Alabaster	Su mermeri, kaymak taşı	
136	Thuites lithos		Thyites	Turkuaz taşı	
137	loudaikos lithos		Judaic stone	Yahudi taşı	
138	Lithos Asbestos		Asbestos	Asbest	
139	Sapheires lithos		Lapis lazuli	Lacivert taşı	
140	Memphites lithos		Memphitic stone	Memfis (Mısır) taşı	
141	Selenithes lithos		Selenite	Selenit taşı	
142	laspis lithos		Jasper	Yeşim taşı	
143	Lithos ophites		Serpentine	Serpantin, yılan taşı	
144	Lithos e spoggon		The stones in the sponges	Süngerde bulunan taşlar	
145	Lithokolla		Stone glue	Taş zımpı	
146	Lithos ostrakites		Clay stone	Kil taşı	
147	Smuris lithos		Emery stone	Zımpara taşı	
148	Ammos		Sand	Kum	
149	Akone		Powder from Naxian whetstone	Naxia bileği taşı tozu	
150	Geodes lithos		Earth-like stone	Yeryüzü taşı	
151	Ge		Earth	Toprak	
152	Eratrias		Eretrian earth	Eretria toprağı (Yunanistan)	
153	Samia		Samian earth	Samos adası toprağı (Yunanistan)	
154	Lithos samios		Stone found in Samian earth	Samos adası toprağındaki parlatma taşı	
155	Chia		Chian earth	Chian toprağı	
156	Kimolia		Cimolian earth	Cimolite	
157	Pniitis		Pnigidis earth	Pnigidis toprağı (Pnigeus köyü - Libya)	
158	Ostraka		Potsherds	Çanak çömlek parçaları	
159	Ge melia		Melian earth	Melia toprağı (Aydın)	
160	Ge ampelitis		Ampelitis earth	Pharmacitis (Suriye)	

161	Asbole		Soot	İs	
162	Melan		Black ink	Siyah mürekkep	

2.3. İshak bin Murad ve Edviye-i Müfrede

Bir öncekine paralel olarak hazırlanan bu alt bölümde tez çerçevesinde üzerinde çalışılan eserlerin ikincisi olan Edviye-i Müfrede ve onun yazara İshak bin Murad ele alınmıştır. Dört alt-alt bölümden ilkinde bu çerçevede genel bilgi aktarımı yapılmış, ikinci alt-alt bölümde eserin nüshalarına ve üçüncüde kısımlarına değinilmiş, son olarak da Edviye-i Müfrede’de yer alan tüm droglar liste halinde sunulmuştur.

2.3.1. Yazar ve Eser Hakkında

Osmanlı tıbbında Türkçe olarak kaleme alınan ve yazılış tarihi bilinen ilk eser olması bakımından önem taşıyan Edviye-i Müfrede’nin yazarı İshak bin Murad hakkında bilinenler çok az; neredeyse eserin sahibi olmasıyla sınırlıdır (12,21,24,27,33, 62,87,88). “Hoca Tabib” olarak anıldığı ve Bursa Yıldırım Darüşşifası'nda hasta kabul ettiği ve öğrenci yetiştirdiği şeklinde bilgiler bulunmakla birlikte bunların doğruluğu şüphelidir (27,89).

Öte yandan kitabın ismi konusunda da bir belirsizlik söz konusudur; kitabın başlangıç kısmında nerede ve ne zaman yazıldığıнын yanı sıra bir edviye-i müfrede yani müfred devalar, tek etken madde içeren basit ilaçlar derlemesi olduğu belirtilmektedir (90). Bu çerçevede başlık halinde gösterilmiş olmayan “Edviye-i Müfrede”nin kitabın özel adı mı yoksa ondan niteliğini belirterek söz etme bağlamında kullanılan bir kalıp mı olduğu tartışmaya açıktır (2,90).

“Havâssü'l- Edviye” (İlaçların Özellikleri) ve “Hulâsatü't- Tıb” (Tıbbın Özeti) kitaba yakıştırılan diğer adlardır (89). Bunların ilki “Edviye-i Müfrede” gibi eserin ilk kısmına gönderme yapmakta; ikincisi konusunda Demirhan Erdemir, katıldığını belirterek, Sarton’un bu ismin içeriğın tümünü daha iyi ifade ettiği şeklindeki görüşünü aktarmaktadır (89). Kitap kimi kayıtlarda, genellikle birlikte ciltlenmiş olmalarından

kaynaklanan bir karışıklıkla, Hacı Paşa'nın kitabının adıyla "Müntehab-ı Şifa" olarak da geçmektedir (90,91).

Adivar, Osmanlı Türklerinde İlim'de eser hakkında şu bilgileri vermektedir: "Murat I ve Yıldırım Beyazıt devirlerinde (1359-1402) Osmanlı ülkesinde tıp alanında bir hareket görülmeye başlıyor"; "... yazılan ilk tıp eserinin Havass-ül-Edviye adıyla İshak bin Murad adında biri tarafından derlendiğini sanıyoruz"; "Bu kitap 792 (1387) yılında 'Gerede kalesinin katında ve Erkot dağında cem' olunmuştur" (dağın günümüzdeki adı "Arkut"tur); "Eserde birtakım ilaçların etkileri kısaca ve bayağı bir yolla anlatılmaktadır. Bilgilerinin büyük bir kısmının Zeyneddin bin İsmail-ül- Cürcanî'nin eseri olan Zahire-i Harezmişahî'den ve bir de İbn Sina'nın Kanun'undan alınmış olduğu görülür. En çok rastlanan hastalıkların tedavisinden de kısaca bahseden bu yazara dair bildiğimiz bir şey yoktur" (2,90,91,93).

Uludağ, Beş Buçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi kitabında İshak bin Murad'ın kitabının, isminden de anlaşılacağı üzere her şeyden evvel bir "müfredat-ı tıb", her biri kendi başına bir derde deva olan basit ilaçlardan sayılan bitkilerden bahseden bir kitap olduğunu belirtmiştir (87). Yine aynı kitapta, Edviye-i Müfrede'de görülen bilgilerin çoğunun derin gözlem ve deneye dayanmadığını ve kitabın yazılışı esnasında Hipokrat'ın ve Galen'in bilgilerinden epeyce faydalandığı ifade etmiştir (87).

Ağırakça, Osmanlı Tıbbının Kaynakları başlıklı makalesinde İshak bin Murad'ın II. Murad devri ilim adamlarından, tabip ve mütercim olduğunu ifade etmiştir (57). Hem Ağırakça hem de Demirhan Erdemir, İshak Bin Murad'ın İbn-i Ceze'nin genel hastalıklar ve ilaçları aktardığı Takvimü'l-Ebdan fi'lmi't-Tıb adlı eserini Türkçeleştirdiğini belirtmekte, Ağırakça İbn-i Baytar'ın Baytarneme'sinin Türkçe çevirisinin de ona ait olduğunu dile getirmektedir (57,89).

Türk tıp tarihi hakkındaki değişik kaynaklarda bu bilgiler tekrarlanmakta; Edviye-i Müfrede'nin yazılış tarihi belli ilk Türkçe tıp kitabı olduğu, basit ilaçlar hakkında temel tıbbi bilgiler içerdiği, derleme niteliği taşıdığı vurgulanmaktadır (12,21,24,27,33,62,87). İshak bin Murad hakkında yazılanlar ise büyük ölçüde eserinden yola çıkılarak yapılan yorumlardır (12,21,24,27,33,62,87). Bu yorumlar bağlamında yazara en olumlu yaklaşımların Uludağ ve Bayat olduğunu söylemek olanaklıdır (12,21,24,27,33,62,87).

Edviye-i Müfrede dilinin ağır olmamasının yanı sıra ele aldığı konuları derinlemesine işlememesi, onların anlaşılması için ön bilgi gerektirmemesi bakımından hem hekimlere gündelik uygulamalarıyla ilgili hatırlatmalar yapan hem de tıp dışı okuryazar kişilere kimi temel bilgileri aktaran bir el kitabı olarak değerlendirilebilir. Eser İslam Tıbbı çerçevesinde incelendiğinde, İshak bin Murad'ın kendinden önce gelen yazarlardan özellikle İbn-i Sina'dan etkilendiği ve yararlandığı; humoral patoloji teorisini benimsemiş ve eserini bu teoriyi esas alarak hazırlamış olduğu görülmektedir. İshak bin Murad, farklı sağlık sorunlarına karşı etkili olan çok sayıda bitkiden söz ederken, bunlar hakkında fiziksel özellikleri, yetiştikleri yerler gibi genel bilgiler aktarmamakta; basit bir dille humoral özelliklerini ve tıbbi kullanımlarını anlatmakla yetinmektedir.

Edviye-i Müfrede'nin ana kaynağının İbn-i Sina'nın el-Kanun fi't-Tıbb adlı eserinin basit bitkisel drogların tanıtıldığı ikinci kitabı olduğunu söylemek olanaklıdır. İshak bin Murad bu kaynaktan yararlanma bağlamında temel bilgiyi değil uygulamayı esas alan ve ona yönelik bilgileri seçerek kendi eserine aktaran bir yaklaşım benimsemiştir. Bu durumu bir dizi örnek üzerinden ortaya koymak yerinde olacaktır.

İbn-i Sina eserinin ikinci kitabında süsenin (*Iris florentina* L.) genel niteliklerini aktarırken Dioskorides'in kitabından alıntı yapmış, humoral özellikleri olan sıcaklık ve kuruluşu ekledikten sonra dalak ağrısı için kullanıldığını belirtmiştir (56). İshak bin Murad Edviye-i Müfrede'nin birinci kısmındaki süsen maddesinde sadece bu bitkinin sıcak ve kuru olduğunu ve dalak ağrıları için kullanıldığını bildirmiştir (2).

İbn-i Sina Mekke pelesenki (*Commiphora opobalsamum* L.) hakkında bilgi verirken, Dioskorides'in bu ağacın sadece İsrail ve Filistin'de bulunduğunu ve boylarının birbirinden farklı olduğunu söylediğini ifade etmiş; bu bilgileri kitabına aktarmayan İshak bin Murad bu bitkinin sıcak ve kuru olduğu, baş dönmesine iyi geldiği, idrar yolunu açtığı, yağının soğuk hastalıklarda kullanıldığı bilgilerini sıralamakla yetinmiştir (2,56).

Bir diğer maddede İbn-i Sina tarçının (*Cinnamomum* sp.) genel özelliklerini aktarırken Dioskorides'in ifadelerinden faydalanmış ve etkilerini açıklarken Dioskorides'in bütün tarçınların etkisinin açıcı, ısıtıcı ve düzeltici olduğunu, bütün kötü

etkileri çekip iyileştirdiğini söylediğini belirtmiştir (2,56). Ardından Edviye-i Müfrede'de de yer alan tarçının sıcak ve kuru olduğu, göze çekilirse iyi geldiği, beyni rahatlattığı, kronik nezleyi giderdiği, mideyi güçlendirdiği ve haşere sokmalarında kullanıldığı bilgilerine yer verilmiştir (2,56).

2.3.2. Edviye-i Müfrede Nüshaları

Edviye-i Müfrede'nin günümüze ulaşan ve bilinen altı yazma nüshasından dördü Türkiye'de ikisi Fransa'da ve Almanya'da farklı kütüphanelerinde muhafaza edilmektedir. Bu örneklerden hareketle eserin genellikle XIV. yüzyılda yaşamış tıp alimi Hacı Paşa'nın Müntahab-ı Şifa adlı kitabıyla birlikte istinsah edildiği; ikisinin tek bir kitap gibi kullanıldığı saptamasını yapmak olanaklıdır (2,90,91).

1. Paris Nüshası (Bibliothèque Nationale A.F. 170)

Eser Müntahab-ı Şifa ile birlikte bulunmakta; 260 varak tutan yazmanın 1a-188a sayfaları arasında Müntahab-ı Şifa, 188b'den itibaren de Edviye-i Müfrede yer almaktadır (2,90,91). İstinsah tarihi 16 Zî'l-ka'de 900 (8 Ağustos 1495) olarak belirtilmiştir. Harekeli nesihle yazılmış olan bu nüsha, eldeki yazmalar içerisinde en tutarlısı olarak değerlendirilmektedir (2,90,91).

2. Malatya Nüshası (Malatya Genel Kütüphanesi 1196-1)

Yazmanın ilk 77 varakında Edviye-i Müfrede, daha sonraki 188 varakında Müntahab-ı Şifa yer almaktadır (2,90,91). Her iki eser de Muhammed el-Zenceri tarafından hicri 954 (1547) yılında istinsah edilmiştir (2,90,91). Harekeli nesih ile yazılmıştır. Kitap ismi metin dışında yer almakta ve sonradan yazıldığı anlaşılmakta olup Kitab-ı Müntahab-ı Şifa ve Kütübün Ahar min Mu'teberani't-Tıb biçimindedir (2,90,91).

3. Bursa Nüshası (Haraççioğlu Kitaplığı No. 1134)

Nüshada Edviye-i Müfrede ve Müntahab-ı Şifa birlikte bulunmaktadır. Edviye-i Müfrede ilk elli beş varak içerisinde (2,90,91). Sonraki yüz otuz altı varakta Müntahab-ı şifa yer almaktadır. İstinsah edildiği yıl hicri 1083'tür (1672). Kütüphane kayıtlarında her iki eser Müntahab-ı Şifa adı altında yer almakta ve yazarı İshak Bin Murad olarak gösterilmektedir (2,90,91).

4. Topkapı Nüshası (Topkapı Kitaplığı, Revan Kısmı No. 1693)

Takvimü'l-Büldan adlı eserin arkasına eklenmiş eksik bir nüshadır (2). Edviye-i Müfrede'nin en baştan 'kavun' maddesine kadar olan kısmı nüshanın 85b-112a sayfaları arasında yer almaktadır. Edviye-i Müfrede kitaplık kayıtlarına geçmemiştir (2,90,91). Yazı ve kağıt karakterlerinden XIX. yüzyılda istinsah edildiği anlaşılmaktadır (2,90,91). Bu eksik nüshada eserin dilinin oldukça değiştirildiği, birtakım kelimelerin yerine Arapça karşılıklarının kullanıldığı ve ayrıca metninde eklemeler ve çıkarmalar şeklinde birçok değişiklik yapılmış olduğu görülmektedir (2,90,91).

5. Ali Emiri Nüshası (Millet Kütüphanesi Tıp Yazmaları No. 109)

XIX. yüzyılda güzel bir harekesiz rik'a ile yazılmış olan ve 77 varak tutan bu nüshanın her sayfasında on yedi satır bulunmaktadır (2,90,91). Adı kütüphane kayıtlarına "Kitab-ı Edviye-i Müfrede" olarak geçmiştir (2,90,91). Eserin Adnan Adıvar tarafından incelenen nüshası budur (2,90,91). Yeni olmasına karşın Paris ve Malatya nüshaları ile çok uyumlu ve onlardaki kimi yanlışların düzeltilmesine yardımcı olan bir nüshadır (2,90,91).

6. Gotha Nüshası

Pertsch katalogunda tanıtılan bu nüshanın adı "Müntahab-ı Şifa" olarak verilmektedir (2,90,91). Ancak ilk ve son sayfaları sonradan eklenen notlarla dolu olduğu bildirilen bu nüshada, eser adının metin içinde mi geçtiği yoksa bu notlar arasında mı bulunduğu belirtilmemektedir (2,90,91). Eserin genellikle Müntahab-ı Şifa ile birlikte bulunmasından hareketle bu nüshanın ikili bir yapıdan ayrılmış ve ayrılma sonrası diğer parçanın ismini muhafaza etmiş olduğunu düşünmek olanaklıdır (2,90,91). Bu nüshada eserin yazılış yılının diğerlerinden farklı verilmiş; iki yıl öne çekilerek hicri 790 (1388) olarak gösterilmiş olması dikkat çekicidir (2,90,91).

Tez çalışmasında Mustafa Canbolat ve Zafer Önler tarafından yayına hazırlanan, Paris nüshasının esas alındığı, eserin tıpkıbasımın yanı sıra transkribe edilmiş tam metnini de içeren Türk Dil Kurumu yayını Edviye-i Müfrede'den yararlanılmıştır (2,90,91). Bu kitap eserde yer alıp halen kullanılmayan sözcüklerin günümüz dilindeki karşılıklarının yer aldığı bir sözlük de içermektedir (2,90).

2.3.3. Edviye-i Müfrede'nin Kısımları

Edviye-i Müfrede dört kısımdan oluşmaktadır. Bunların ilk ikisini ana bölümler, biri aktarılmış makaleler içeren diğeri tematik olarak düzenlenmiş bir sözlükçe niteliği taşıyan son ikisini ise ana bölümlere yapılmış ekler olarak değerlendirmek olanaklıdır.

I. Kısım (Paris nüshası, 1b-43b):

Bu kısımda tek başına ilaç olarak kullanılan bitkisel, hayvansal ve madensel droglar, büyük ölçüde alfabetik bir düzen içinde sıralanmış ve her birinin özellikleri ile başlıca hangi hastalıklara karşı kullanılacakları, zararları, zararlarının nasıl giderileceği konularında bilgiler verilmiştir (2,90,91). Kısımın son bölümü farklı bir yaklaşımla yazılmış; sağlık sorunları esas alınarak bunların her birine hangi maddelerin iyi geldiği özet halinde anlatılmıştır (2,90,91).

İlk kısmın ılık sudan söz edilen bölümünde bu genel şablonun dışında kalan hoş bir anekdot bulunmaktadır. Bu anekdotta "İsa zamanında" bir kişinin ölüyü dirilttiğini haber alan Galen'in "Gidin bakın, eğer ılık su ile diriltmişse hikmet bilir bir hekimdir, eğer ılık su ile değilse mucizesi olan bir peygamberdir, ona uyun" şeklindeki yorumu aktarılmaktadır (2).

II. Kısım (Paris nüshası, 43b-57a):

Hastalıklar ve tedavilere ilişkin olan bu kısım, makale olarak adlandırılan dört alt bölüme ayrılmıştır. Başla ilgili hastalılardan başlayarak, boyun, göğüs, karın bölgesi ve ayaklara ilişkin hastalıklar yukarıdan aşağıya ilerleyen bir sıralamaya göre ele alınarak nedenleri, özellikleri ve sağaltımları konusunda bilgiler verilmiştir (2,90,91). Kısımın sonunda nabızla ilgili bilgi aktaran ve kitaba sonradan eklenmiş izlenimi veren kısa bir metin yer almaktadır (2,90,91).

İlk makalede başla ilgili hastalıklar; baş ağrısı, menenjit, uykusuzluk, çok uyumak, sekte, spazm ele alınmaktadır (2,90,91). İkinci makalenin konusu insanın yukarı yarısındaki hastalıklar; nezle, kulakla ilgili hastalık (tanin), dil ağrısı, boğaz ağrısı, akciğer hastalığı, verem, göğüs kafesinde kitle, nefes darlığı, kalp çarpıntısı, ağızdan kan gelmesi, bayılma, bağırsak sancısı, hıçkırık, göbek sancısı, dizanteri, bağırsaktaki gaz sancısı, karaciğer ağrısı, siroz ve sarılıktır (2,90,91). Üçüncü makalede insanın aşağı yarısındaki hastalıklar; böbrek ağrısı, mesane hastalıkları, makat hastalıkları,

mesaneden idrar ve meninin durmadan aktığı hastalık, fitik, regl kanının fazlaca akması ve cinsel isteksizlik, eklem sorunları anlatılmaktadır (2,90,91). Ağırıklı olarak ciltte olan hastalıklar hakkındaki dördüncü makalede yer alan sağlık sorunları ise, kellik ve cüzam, sam lekesi, çiçek hastalığı, cilt kanseri ve çıbanlar ile ciltle dolaylı ilişkisi bulunan sıtmalar ve nabızlardır (2,90,91).

III. Kısım (Paris nüshası, 57a-68a):

Eklektik bir yapısı olan bu kısımda sırayla Cürcani'nin Zahire-i Harzemşahi'sinden ve İbn-i Sina'nın Kanun'undan yapılan alıntılar, çeşitli ilaç terkipleri ve cinsel konulara ilişkin bilgiler yer almaktadır (2,90,91).

Zahire-i Harzemşahi'den alıntılanan bölüm yaşlıların mizaçları almaları gereken tedbirler hakkındadır (2,90,91). Kanun'dan alıntılanan Arapça ve Farsça karışımı Türkçe çevirisi yapılmamış bölümde İbn-i Sina'nın yemekle ilgili öğütleri ve humoral patoloji teorisi üzerine Galen'in adının geçtiği kısa bir metin bulunmaktadır (2,90,91).

Kısımın bahname izlenimi veren son bölümü yedi alt bölüm halinde olup bunlarda sırayla cinsel ilişkinin yararları, cinsel ilişkinin yararlı olacağı zamanlar, cinsel ilişkinin zararlı olduğu durumlar, cinsel ilişkiden kesilme, cinsel isteği arttırıcı basit maddeler, cinsel isteği arttırıcı karışımlar, cinsel isteğin az olmasının belirtileri işlenmiştir (2,90,91). Benzer eserlerde de sıklıkla rastlanan bu konular anlatılırken bir yerde Galen'den "abartılı yapılmadığı sürece seksin vücuda çok faydalı olduğu" şeklinde bir aktarım yapılmış, bir başka yerde Hipokrat'ın ismi anılmıştır (2,90,91).

IV. Kısım (Paris nüshası, 68a-71a):

Arapça, Farsça ve Türkçe terimler sözlüğüdür. Toplam iki yüz kırk dokuz terimin yer aldığı bu sözlük dört kısımdan oluşmaktadır. Hastalık adlarının yer aldığı ilk kısımda 78; organ adlarının ve fizyoloji ile ilgili terimlerin bulunduğu ikincide 80 madde yer almaktadır. Üçüncü kısımdaki 67 madde sebze, meyve, çeşitli bitki ve yiyecek; dördüncüdeki 24 madde ise eşya ve alet adlarıdır (2,90,91). Önceki kısımlarda söz edilmiş olan kimi hastalıkların ve drogların sözlükte yer almaması dikkat çekicidir.

2.3.4. Edviye-i Müfrede'de Yer Alan Droglar

Edviye-i Müfrede'nin ilk kısmında yer alan müfred devalar hakkındaki bilgiler, maddeler halinde sıralanmış olarak değil bütünlük-süreklilik arz eden bir metnin içine yerleştirilmiş durumda bulunmaktadır. Numaralandırılmış olmaları da söz konusu değildir. Drogların sıralanma düzeninin ne şekilde belirlendiği açık olmayıp kitap kısa bir girizgahı takiben önce üç bitkisel drog örneğinden sonra kategorik bir yaklaşımla etlerden ve ekmeklerden söz edilmesiyle başlamaktadır. Ekmeklerden sonraki sıralanış düzenli halde olup droglar adlarının ilk harflerine göre oluşturulmuş bablara yerleştirilmiş bulunmaktadır.

Kitapta hakkında bilgi verilen drog veya gıda maddesi niteliğindeki müfred devaların toplam sayısı 260 olup bunların 202'si bitkiler, bitki kısımları ve bitki türevi ürünlerdir. "Yağ"ın tıbbi niteliklerinden söz edilen kısımda kökeninin bitki mi, hayvan mı olduğu belirtilmemiştir. Hayvansal ürünlerin sayısı 42 ve inorganik maddelerinki ise 15'dir. Bu müfred devaların her biri hakkında bilgi aktarımının ardından kitabın ilk kısmının sonunda hastalık veya yakınma niteliğinde 57 farklı sorun sıralanmış ve bunların her birinde hangi drogların kullanılacağı belirtilmiştir.

Tez çalışması bağlamında, kitaptaki müfred devaların tümünün isimleri metinde söz edilme sırasına göre numaralanarak liste haline getirilmiştir. Bu liste Tablo 2'nin ilk iki sütununa yerleştirilmiştir. Üçüncü sütunda Edviye-i Müfrede'de kullanılan isimlerin günümüz dilindeki; dördüncüde ise bitkisel olanların botanik terminolojisindeki karşılıkları bulunmaktadır. Son sütunda ise De Materia Medica'da da yer alan drogların hangi kitapta ve kaçınıcı sırada olduğu belirtilmiştir.

Tablonun hazırlanmasında Turhan Baytop'un "Türkiye'de Bitkilerle Tedavi", "Türkçe Bitki Adları Sözlüğü" ve "Türkiye'nin Tıbbi ve Zehirli Bitkileri", Ertan Tuzlacı'nın "Türkiye Bitkileri Sözlüğü" ve "Şifa Niyetine: Türkiye'nin Bitkisel Halk İlaçları" adlı kitaplarından, Zafer Önler'in XIV. ve XV. Yüzyıl Anadolu Türkçesi Botanik Terimleri, XIV-XV. Yüzyıl Tıp Metinlerinde Türkçe Bitki Adları adlı makalelerinden ve hazırladığı kitabın sonunda verilen Türkçe sözlükten faydalanılmıştır (12,13,84,85,86,92,94). Bitkisel kökenli olmayan müfred devaların, kolaylıkla ayırt edilmeleri için, sıra numaraları gri zeminde beyaz rakamlarla verilmiştir.

Tablo 2. Edviye-i Müfrede’de yer alan müfred devalar.

	Edviye-i Müfrede’deki Ad	Günümüz Türkçesindeki Ad	Botanik Terminolojisindeki Latince Ad	De Materia Medica’daki Yer
1	Ebem gömeci	Ebegümeci	Malva silvestris L.	2./118
2	Dilkü üzümü	Köpek üzümü,İt üzümü	Solanum nigrum L.	4./70
3	İt boncugi	İt boncuğu		
ETLER				
4	At eti	At eti		2./42
5	Oğlak	Oğlak		
6	Balık eti	Balık eti		2./14,19,20,21,30,31,32
7	Yılan balık	Yılan balığı		
8	Tarınc balık			
9	Bidnus	Horoz		
10	Tavuk	Tavuk		2./48
11	Serçe	Serçe		
12	Dilkü eti	Tilki		2./38
13	Sırtlan eti	Sırtlan eti		
14	Ayu	Ayı		
15	Çil eti	Dağ tavuğu		
16	Sığır eti	Sığır eti		
17	Oğlak eti	Oğlak eti		
18	Koyun eti	Koyun eti		
19	Keçi eti	Keçi eti		2./43,44
20	Deve eti	Deve eti		
21	Gögercin eti	Güvercin eti		
22	Geyik eti	Geyik eti		
ETLER				
23	Etmek	Ekmek		
24	Bazlamac	Bazlama		
25	Beksimat	Peksimet		

26	Arpa etmegi	Arpa ekmeği		
27	Birinç etmegi	Pirinç ekmeği		
28	Taru etmegi	Mısır ekmeği		
29	Uruz otı	Sinirli ot	Plantago major L.	2./126
30	Arpa	Arpa	Hordeum vulgare L.	2./86
31	Erük	Erik	Prunus domestica L.	1./121
32	Emrud	Armut	Pyrus communis L.	1./116
33	Yüzerlik	Üzerlik	Peganum harmala L.	3./46
34	Üzüm	Üzüm	Vitis vinifera L.	5./1,2,3,4
35	Isfinah	İspanak	Spinacia oleracea L.	
36	Isırgan dikenini	Isırgan	Urtica dioica L.	4./93
37	Eşek Turpi	Eşek turpu	Armoracia rusticana L.	
38	Uşnan	Çöven	Saponaria officinalis L.	2./163
39	Ağaç kavunu	Ağaç kavunu	Citrus medica L.	1./119
40	Oglan aşı	Çakşır otu	Ferula elaeochytris L.	3./74
41	Ağu ağacı	Zakkum	Nerium oleander L.	4./81
42	Eftimun	Bağboğan, küsküt	Cuscuta epithymum L.	4./177
43	Efyun	Afyon, haşhaş	Papaver somniferum L.	4./64
44	Egir	Eğir otu, kasikotu	Acorus calamus L.	1./18
45	Egren	Kızılçık	Cornus mas L.	1./119
46	Aluc	Alıç	Cratageus monogyna L.	
47	İlgun	İlgın	Tamarix parviflora L.	1./87
48	Alma	Elma	Malus domestica L.	1./115
49	Yılan boncugı	Yılan yastığı	Arum maculatum L.	2./166
50	İğde	İğde	Elaeagnus sp.	1./120
51	İklil-ül melik	Sarıyonca, kokulu yonca	Melilotus officinalis L.	3./40
52	Encir	İncir	Ficus carica L.	1./128
53	Anisun	Anason	Pimpinella anisum L.	3./56

54	Ayıt	Hayıt	Vitex agnus-castus L.	1./103
55	Ayran	Ayran		
56	Ayva	Ayva	Cydonia oblonga L.	1./45, 5/20,21,22
BABU'I-BA'İ				
57	Babadya	Papatya	Matricaria chamomilla L.	3./137
58	Badam	Badem	Amygdalus communis L.	1./123
59	Badincan	Patlıcan	Solanum melongena L.	
60	Bal	Bal	Mel	2./82
61	Badrık	Yabani fesleğen	Ocimum sp.	3./43
62	Burçak	Burçak	Coronilla coronata	
63	Birinç	Pirinç	Oryza sativa L.	2./95
64	Biryana	Büryan kebabı		
65	Besbase	Küçük hindistan cevizi çek. Kb	Myristica fragrans L.	
66	Besfayıç	Bespaye	Polypodium vulgare L.	4./186
67	Buğday	Buğday	Triticum sp.	2./85
68	Bakam	Bakam ağacı, boya ağacı	Caesalpinia echinata L.	
69	Beg börki (şehtere)	Şahtere, kadife çiçeği	Fumaria officinalis L.	4./109
70	Bögrülce	Börülce	Vigna sinensis L.	2./146
71	Bögürtlen	Bögürtlen	Rubus caesius L.	
72	Beladır	Beladır ağacı	Semercarpus anacardium L.	
73	Belad-ı kimnun	Karaman kimyonu	Carum carvi L.	3./57
74	Baldırı kara	Baldırıkara	Adiantum capillus-veneris	
75	Belesan	Pelesenk ağacı, Mekke balsamı	Commiphora opobalsamum	1./19
76	Benefşe	Menekşe	Viola sp.	4./121
77	Peynir			
78	Bure	Boraks		
79	Bure-i ermeni	Kilermeni, Sodyum karbonat		5./113

80	Boy	Çemen otu	Trigonella foenum graecum	1./47, 2./102
BABÜ'T-TA'İ				
81	Tebaşir	Bambu şekeri	Galactites	
82	Tohmekan	Semiz otu	Portulaca oleracea L.	2./124
83	Turb	Turp	Raphanus sativus L.	1./37, 2./112
84	Tarhun	Tarhun otu	Artemisia dracunculus L.	
85	Teke sakalı	Teke sakalı	Tragopogon porrifolius	2./143
86	Temirhindi	Demirhindi	Tamarindus indica L.	
87	Tut	Dut	Morus sp.	1./126
88	Tutiya	Çinkolu bileşik		
BABÜ'Ş-ŞA'İ				
89	Şirmun	Ilıca, Kaynamış su		
BABÜ'L-CİM'İ				
90	Çörek otu	Çörek otu	Nigella sativa L.	3./79
91	Çogan	Çöven otu	Gypsophia struthium L.	
92	Çakır diken	Çakır diken	Eringium campestre	
93	Çiğdem	Çiğdem	Colchicum sp. L.	4./83
94	Çügündür	Şeker pancarı	Beta vulgaris-folliora	
95	Çenar	Çınar	Platanus orientalis L.	1./79
96	Cevz-i buva	Küçük hindistan cevizi	Myristica fragrans L.	
BABÜ'L-HA'				
97	Hınna	Kına	Lawsonia inermis L.	1./95
98	Hardal	Hardal	Brassica nigra L.	1./154
99	Hurma	Hurma	Phoenix dactylifera	1./44, 1./109
100	Haşhaş	Haşhaş	Papaver somniferum L.	4./64
101	Hatmi	Gülhatmi	Althea officinalis L.	3./146
102	Hıyarşenber	Acur	Cucumis flexuosus	
103	Hıyar	Salatalık	Cucumis sativus L.	4./151
BABU'D-DAL				
104	Dar-ı fulful	Başbiberi	Piper longum	

105	Darçini	Tarçın	Cinnamomum sp. L.	1./14
106	Dopalak	Topalak	Cyperus rotundus L.	1./4
107	Durak otı	Dere otu	Anethum graveolens L.	1./51, 5./65
108	Destenbuy	Şamama	Cucumis dudaim	
109	Deniz köpüğü	Lüle taşı, eskişehir taşı	Spuma salis	
110	Dilkü taşı	İtkasarı, tilkitaşağı	Orchis hircina	
111	Demür diken	Demirdiken	Tribulus terrestris L.	4./15
112	Duz	Tuz		5./109
BABÜ'ZALİ				
113	Zefni	Defne	Laurus nobilis L.	1./40, 1./78
BABÜ'R-RA				
114	Razyane	Rezene	Foeniculum vulgare L.	3./70
115	Rasuht taşı	Rastık taşı, antimon		5./84
116	Rişte	Erişte, ev makarnası		
BABÜ'Z-Za				
117	Zac	Demir sülfat		
118	Zerdalü	Zerdali	Armeniaca vulgaris	
119	Zernih	Zırnık, zerne, amonyum sülfür		
120	Za'firan	Safran	Crocus sativus L.	1./26,27
121	Zift	Zift		
122	Zencebil	Zencefil	Zingiber officinalis	2./160
123	Zeyt	Zeytin yağı	Oleum olivae	1./30,31
124	Zeytun	Zeytin	Olea europea L.	1./105
BABU'S-SİN				
	SÜDLER	SÜTLER		2./69
125	At südi	At sütü		
126	Eşek südi	Eşek sütü		
127	Deve südi	Deve sütü		
128	Siğır südi	Siğır sütü		
129	Avrat südi	Kadın sütü		

130	Koyun südi	Koyun sütü		
131	Keçi südi	Keçi sütü		
132	Süd çürügi	Bozuk süt		
133	Südlügen	Sütleğen	Euphorbia sp. L.	3./82
134	Süci	Şarap		5. kitap
135	Sirke	Sirke		
136	Sarmısak	Sarmısak	Allium sativum L.	2./152
137	Sarmaşuk	Sarmaşık	Hedera helix L.	2./179
138	Sufal	Sifal, saksı		
139	Sakız	Sakız	Pistacia lentiscus L.	1./ 124
140	Söğüt	Söğüt	Salix sp. L.	1./104
141	Sinirlüce ot	Sinirli ot	Plantago sp. L.	2./126
142	Söğülme	Kebap		
143	Sumak	Sumak	Rhus coriaria L.	1./108
144	Su kerdemesi	Su teresi	Nasturtium officinale L.	2./128
145	Susen	Süsen	İris sp. L.	1./1, 56
146	Simsim	Susam	Sesamum indicum L.	2./99
BABU'Ş-ŞİN				
147	Şam sakızı	Çam sakızı	Pinus sp. L.	1./69
148	Şeftalu	Şeftali	Prunus persica L.	
149	Şakakul	Yabani havuç, karakök	Pastinaca sativa L.	2./113
150	Şeker	Şeker		
151	Şalgam	Şalgam	Brassica rapa L.	2./111
152	Şinhıyar	Acur	Cucumis anguria L.	
153	Şirugan	Şırlağan otu		
BABU'Z-ZADİ				
154	Sabun	Sabun otu		
155	Şabr	Sabır otu, sabırlık	Agave americana	
156	Sadef	Sedef otu	Ruta graveolens	3./45

157	Saru boya	Sarıboya otu	Serratula tinctoria	
158	Sığır dili	Sığırdili otu	Anchusa sp.	4./127
159	Sığı kuyruğu	Sığırkuyruğu	Verbascum sp.	4./103
160	Sandal	Sandal ağacı, koca yemiş	Arbutus unedo	1./122
BABÜ'Z-ZADI				
161	Zaymuran	Yabani fesleğen	Ocimum basilicum	3./43
BABÜ'T-TA'İ				
162	Taru	Darı	Panicum miliaceum	2./97
163	Tırfıl	Üçgül	Trifolium campestre	
164	Tataranbu	Oğulotu	Melissa officinalis	
165	Tomalan	Keme, domalan	Terfezia sp.	
BABÜ'ZA'İ				
166	Zayyan	Yasemin	Jasminum officinale	
BABÜ'L-'AYN				
167	Akırkarha	Pireotu	Anacyclus pytethrum	3./72
168	Aşfur	Yalancı safran, aspir	Carthamus tinctorius	
169	Anber	Amber çiçeği	Geum urbanum	
170	Üd	Öd ağacı	Aquilara aggalocha	1./22
BABÜ'L-GAYN				
171	Garikun	Katran köpüğü mantarı	Agaricus campestris	3./1
BABÜ'L-FA'				
172	Ferfiyun	Sütleğen	Euphorbia officinarum L.	4./164,165,167
173	Fıstık	Fıstık	Pistacia vera	
174	Fulful	Biber	Capsicum sp. L.	
175	Fınduk	Fındık	Corilus maxima	
BABÜ'L-KAFI				
176	Kabak	Kabak	Cucurbita sp.	
177	Katır kuyruğu	Katırkuyruğu, atkuyruğu	Anagyris foetida	

178	Kadun tuzluğu	Dikenüzümü, kadintuzluğu	Berberis crataegina	
179	Karpuz	Karpuz	Citrillus lanatus	
180	Kurut	Kurutulmuş çökelek		
181	Koruk	Koruk		
182	Kuru üzüm	Kuru üzüm		
183	Kuzgun otı	Kuzgu otu	Driopteris filix-mas	
184	Kızıl iğde	Kırmızı iğde	Elaeagnus multiflora L.	
185	Kasni	Kadiağcı, şeytanboku	Ferula assa-foetida	
186	Katran	Katran		
187	Kamış	Kamış, kargı	Arundo donax	1./85
188	Kantariyun	Kantaron	Hypericum perforatum	3./154, 155, 156, 157
189	Kunduş taşığı	Çakşır otu	Ferula elaeochytris L.	3./74
190	Koz	Ceviz	Juglans regia L.	1./125
191	Kanbil	Güveyfeneri, kanbil otu	Physalis alkengi	4./71
192	Kavak	Kavak	Populus alba	1./81
193	Kavun	Kavun	Cucumis melo	
BABU'L-KÂFİ				
194	Kasni	Hindiba, yaban marulu	Cichorium endiva	
195	Kebabe	Kebabe, kuyruklu biber	Piper cubeba	
196	Kebere	Kapari, kebere	Capparis spinosa	2./173
197	Kepek	Kepek		
198	Keraviya	Karaman kimyonu	Carum carvi L.	3./57
199	Kesira	Kitre, geven dikeneni	Astragalus sp. L.	
200	Küjen	Kızılıcak ağacı	Cornus mas L.	1./119
201	Kerefs	Kereviz	Apium graveolens	3./64
202	Kerdeme	Kerdeme otu, su teresi	Lepidium sativum	2./155
203	Kestene	Kestane	Castanea sativa L.	
204	Kişnic	Kişniş	Coriandrum sativum	3./63

205	Keşur	Yaban havucu	Scorzonera mollis	
206	Gil-i ermeni	Ermeni kili		
207	Gil-i bemuhre	Tıbbi ki, mühürlü balçık		
208	Gül	Gül	Rosa sp. L.	1./99, 5./27
209	Gülguz	Kulkas otu	Colocasia esculenta	
210	Kelem	Lahana	Brassica oleracea	2./120
211	Kimnun	Kimyon	Cuminum cyminum	3./59
212	Gendena	Pırasa	Allium ampeloprasum	2./149
213	Kene tohmı	Keneotu, bidencir, hintyağı	Ricinus communis	4./161
214	Kündür	Ak günlük, buhur	Boswelia thurifera	1./68
215	Kenevür	Kenevir, kendir	Cannabis sativa L.	3./148
216	Kaşım-ı beyebani	Baldıran, yılan otu, şevkeran	Conium maculatum L.	4./78
217	Kökнар	Kökнар	Abies cilicica	
218	Kehribar	Kehribar		
219	Güvegü otu	Güvey otu, keklik otu	Origanum vulgare	5./51, 3./42
220	Kündus	Çöven otu	Gypsophia struthium L.	
221	Kübbad	Bir tür limon		
BABÜ'L-MİM				
222	Marul	Marul	Lactuca sativa L.	2./136
223	Mazu	Mazı ağacı	Thuja sp. L.	
224	Mercan	Mercan ağacı	Erythrina crista galli	
225	Maş	Mürdümük	Lathyrus sativus	
226	Mahmude	Mahmudiye otu	Convolvulus scammonia	4./170
227	Mercimek	Mercimek	Lens culinaris	2./107
228	Müşk	Misk		
229	Mum	Mum		
230	Mersin	Mersin, murt	Myrtus communis	1./39,112
BABU'N-NUN				

231	Narinc	Turunç	Citrus aientium amara	
232	Nar	Nar	Punica granatum L.	1./110,111, 5./26
233	Nebat	Nebat şekeri		
234	Nohud	Nohut	Cicer aietinum L.	2./104
235	Nişeste	Nişasta		
236	Nuşadır	Nişadır, amonyum klorür		
237	Na'na	Nane	Mentha piperita L.	3./34,35,41
238	Neft	Neft yağı		
239	Nilüfer	Nilüfer çiçeği	Nymphaea sp.	
BABÜ'L-VAVI				
240	Vesligun	Fesleğen	Ocimum basilicum	1./49, 2./141
241	Venbel otı	Boyacı diken, cehri	Rhamnus petiolaris	1./100
BABÜ'L-HAI				
242	Helyun	Kuşkonmaz	Asparagus officinalis	
243	Hindustan kozu	Hindustan cevizi	Cocos nucifera	
BABÜ'L-YA'İ				
244	Yağ	Yağ		
245	Yaliki eyraltü	Eğrelti otu	Driopteris filix-mas	4./184
246	Arslan yağı	Arslan yağı		
247	Eşek yağı	Eşek yağı		
248	Balık yağı	Balık yağı		
249	Dilkü yağı	Tilki yağı		
250	Deve yağı	Deve yağı		
251	Sığır yağı	Sığır yağı		2./78
252	Tonuz yağı	Domuz yağı		2./76
253	Kaz ve ördek yağı	Kaz ve ördek yağı		2./75,82
254	Yaban hıyarı	Eşek hıyarı, acı dölek	Ecballium elaterium	4./150
255	Yonca	Yonca	Medicago sativa	2./147
256	Yumurda	Yumurta		2./50

257	Yund dişi	İtboğan, acı çiğdem	Colchicum autumnale	4./83
258	Yantak	Yantak diken, demirdikeni	Ononis spinosa	3./15
259	Yosun	Yosun		
260	Yoğurt	Yoğurt		

Edviye-i Müfrede'nin ilk kısmının sonunda yer alan farklı endikasyonlar için hangi drogların kullanılacağı hakkındaki bilgiler Tablo 3'de özetlenmiştir.

Tablo 3. Hastalıklara veya Şikayetlere Karşı ya da Belirli Etkiler İçin Kullanılan Droglar Listesi.

Sağlık Sorunu ya da İstenen Etki	Kullanılan Droglar
Baş ağrısı	Oğlan aş, acıbadem yağı, anason, papatya, menekşe, sabırlık, sandal, oğulotu, katranköpüğü mantarı, kabak yağı, koruk, kişniş, marul tohumu, nilüfer
Soğuktan olan baş ağrısı	Katran, acur, kırmızı gül, çakşır, mahmudiye otu
Kulak ağrısı	Acıbadem yağı, turp yağı, çinkolu bileşik, soğan, şeker pancarı, sirke, buhar, sumak, fındık yağı, katran, kenevir tohumu yağı, mazı, tilki yağı
Şakak ağrısı	Sarıyonca, papatya tohumu, küçük Hindistan cevizi, hatmi, acur, amber çiçeği, safran, nilüfer
Göz ağrısı	Çinkolu bileşik, sirke, sumak, gülâb
Kulak dibinde olan şişler	Yabani rezene
Burun kanaması	Isırgan diken, yabancı fesleğen, tavuk beyni, kişniş, pırasa, kimyon, güvercin kanı ve yumurtası, kırmızı demir sülfat
Ağız ağrısı	İlgün meyvesi, böğürtlen, topalak, sinir otu yaprağı, sığırdili, yalancı safran, kebabe, kişniş, Ermeni kili, mazı
Ağız kokusu	İlgün yemişi, tarhun otu, topalak, lüle taşı, zerdali, oğulotu, anber, kereviz, kişniş, küçük Hindistan cevizi
Diş ağrısı	Ebegümeci, ilgin yemişi, at sütü, kadife çiçeği, böğürtlen yaprağı, çınar kabuğu, sirke, sarımsak, sarı boya otu, kapari, nohut suyu
Boğaz ağrısı	İt üzümü suyu, incir suyu, badem yağı, tarhun otu tohumu, dut suyu, acur, kişniş, keklük otu, mercimek, amonyum klorür
Boğazdan kan gelmesi	Yılan bıçağı, sabırlık, mum, mercimek, mersin
Öksürük	Ebegümeci, at sütü, ıspanak, çakşır otu, badem yağı, burçak, menekşe, turp, haşhaş, erişte, şırlağan otu, sığırdili, kabak, katran, kavak yemişi, lahana, kitre, marul, mürdümük, mülühıya, nişasta, nef t yağı
Grip	Çörek otu, tarçın, ketttan tütün, sarımsak, marul, nişasta
Kalp çarpıntısı	Ak sandal, ağaç kavunu, karaman kimyonu, sığırdili, oğul otu, anber, kadı ağacı, öd ağacı, lahana, kehribar, misk, nar
Akciğer zarı iltihabı	Isırgan tohumu, badem yağı, menekşe, hatmi

Dalak ağrısı	Ebegümeci, it boncuğu, acı badem yağı, üzerlik, eğir otu, çöven, anason, semizotu, soğan, çiğdem, hardal, lüle taşı, safran, söğüt, süsen, katranköpüğü mantarı, biber, katirkuyruğu, kapari, boyacı diken, yaban hıyarı
Felç ve yüz felci	Bağboğan, bespaye, çakırdikeni, şeker pancarı, zencefil, sütleğen, ceviz yağı, nohut suyu, nef t yağ, kuşkonmaz, çiğdem
Bağırsaklardaki gaz sancısı	Acı badem yağı, çakırdikeni, kına, yantak diken
Siroz hastalığı	İt üzümü yaprağı, ayva, tarçın, it kasarı, rezene, antimon, sütleğen, sirke, darı, öd ağacı, katran, yaban havucu tohumu, kimyon, göynek
Sarılık hastalığı	Eşek turpu suyu, baldırı kara, çiğdem, acur, sarımsak, söğüt, sabırlı, sarı boya otu, sığır eti, katirkuyruğu, katranköpüğü mantarı, güveyfeneri, limon, nane
Alerjik cilt hastalıkları	Ebegümeci, kişniş, sandal, marul
Zararlı böcek ısırıkları ve yılan, çıyan, akrep, zehirli böcek sokmaları	Isırgan tohumu, elma, incir, hayıt yaprağı, yabani fesleğen, buğday, burçak, turp, çörek otu, çiğdem, hıyar tohumu, tarçın, tuz, defne, rezene, zencefil, üçgül, katranköpüğü mantarı, kadı ağacı, ceviz, kavak meyvesi, sarımsak, kiraz
Zehirli maddeler	Ebegümeci, defne, keçi sütü, sarımsak, mahtum kili
Nezle	Isırgan, kızıl iğde, Ermeni kili
Uyuz ve kaşıntı	Ilık su, bakam ağacı, menekşe, şahtere, lüle taşı, tuz, koyun sütü, oğul otu, nohut yağı
Kan gelmesi	İğde, semizotu, tekesakalı, defne, sumak, kişniş, Ermeni kili, mahtum kili, güle gan, kimyon, günlük, marul, nane, yosun
Karındaki kurtlar	Zakkum, karaman kimyonu, boraks, çiğdem, hardal, it kasarı, defne, sarımsak, kuzgun otu, katran, güveyfeneri, ceviz, güvey otu, nane, nef t yağ
Karın geçirme	Erik, incir, acur, durak otu, bozuk süt, sabırlık, katranköpüğü mantarı, sütleğen, kuru üzüm, nar
Karını tutması	İğde, alıç, ayva, peynir, bambu şekeri, sumak, yabani fesleğen, şahsiperum, darı, kadıntuzluğu, koruk, kavak meyvesi, kadı ağacı, keten tohumu, kestane, Ermeni kili, mahtum kili, kiraz, ladin, mazı, mersin, nişasta
Karıdan sıcak humorların uzaklaşması	Sinirli ot, arpa suyu, erik, iğde, ispanak, semizotu, demirhindi, çörek otu, çakırdikeni, hatmi, karpuz, menekşe
Karıdan soğuk humorların uzaklaşması	Bağboğan, sarıyonca, papatya, bespaye, şahtere, Mekke balsamı, baldırı kara, acur, mahmudiye otu
Basur hastalığı	İt boncuğu, pırasa, durak otu
İdrar tutulması	Badem yağı, kimyon
Doğum	İt boncuğu, bürölce suyu, çemen otu, papatya suyu, ladin buharı
Kasık ağrısı	İt boncuğu, güveyfeneri, su teresi tohumu
Yanık	İt boncuğu, eşek yağı
Sıcaktan olan şişlere yakı	İt üzümü, afyon, menekşe, bambu şekeri, hatmi, sandal, darı, kişniş, Ermeni kili, nilüfer, yosun
Soğuk şişlere yakı	Papatya, sütleğen, çemen otu, çakırdikeni tohumu, çınar yaprağı, kına, tuz, demir sülfat, susam, Şam sakızı, ceviz, kepek, keten tohumu, günlük, boyacı diken
Susatan maddeler	Üzüm, peynir, tarhun otu, susam, fesleğen, kavun

Susuzluk gideren maddeler	Arpa suyu, ayva, bambu şekeri, erik, demirhindi, hıyar, zerdali, şarap, sirke, sumak, şeftali, acur, kabak, kadıntuzluğu, güvefeneri, marul, turunç, nar
İştah açan maddeler	Elma, hamama girmek, patlıcan, topalak, it kaşarı, zeytin, şarap, sirke, sumak, şeftali, sabırlık, limon, marul, turunç, yantak dikenini
Cinsel isteği arttıran maddeler	Anason, bespase, baldırıkara, bal, çemen otu, hardal, hurma, haşhaş, baş biberi, demirdikeni, it kasarı, safran, zencefil, zeytin, şarap, sarımsak, soğan tohumu, sakız, susam, şeftali, yabancı havuç, şalgam ve tohumu, fıstık, fındık, kadı ağacı, kunduz taşığı, ceviz, kavun tohumu, kiraz, güvey otu, nar, nohut, nane, kuşkonmaz, çiğdem, yonca tohumu
Cinsel isteği azaltan ve meniye kurutan maddeler	Semizotu, çok şarap içmek, kişniş, marul, hayıt
İdrar ve adet söktüren maddeler	Arpa suyu, eğir otu, ayva, Mekke balsamı, dut, soğan, hatmi, hıyar, durak otu, demir dikenini, rezene, safran, at sütü, şarap, sarımsak, su teresi, yabancı havuç, şalgam, darı, fındık, biber, kamış, kavun, kavak yemişi, kapari, kereviz, tere, lahana, kulkas otu, pırasa, nohut suyu, ladin boyacı dikenini, Yahudi taşı
Gaz yapıcı	Buğday, incir, börülce, dut, fındık, kadıntuzluğu, kestane, marul, nefit yağı
Gaz giderici	Eğir otu, anason, acı badem, bespase, bespaye, karaman kimyonu, boraks, çemen otu, küçük Hindistan cevizi, tarhun otu, baş biberi, durak otu, zencefil, sarımsak, sığirkuyruğu, oğul otu, anber, çakşır otu, koyun sütü, kepek suyu, yantak dikenini, çiğdem, yonca tohumu
Sıcak sıtmalar	Arpa suyu, acur (hıyarşenber), hıyar, semizotu, zerdali, sinirli ot, şeftali, acur (şinhıyar), sandal, kabak, karpuz, kadıntuzluğu, kadı otu, kişniş, Ermeni kili
Soğuk sıtmalar	Tarçın, kadı otu, çakşır otu
Boğazdan kan gelmesi (iç organlardan)	Mum, mercimek, mersin, yengeç
Böbrek, mesane, idrar yolu taşı	Papatya, baldırıkara, peynir, soğan kökü, topalak, defne meyvesi, su teresi, sedef otu, kebabe, kişniş, gül, limon, mürdümük, marul, civciv çıkmış yumurta
Domuz çıbanı	Baldırıkara, hatmi, hardal, lüle taşı, zift, sinirli ot kökü, sedef otu, biber, kapari, kene ağacı, mercimek
Bel ağrısı	Zakkum
Kusmayı kesenler	Demir hindi, yaban havucu suyu, gül şurubu, elma suyu, güllü-ballı macun, sakız, Ermeni kili
Nezle ve diş ağrısı	Isırgan, ılgın, hıyar yaprağı, acur, zencefil, çörek otu
Dizanteri	İğde, badem, darı, günlük, mercimek
Derinin oyulması şeklinde görülen cilt hastalığı	Söğüt kökü, ısırgan tohumu

3. GEREÇ ve YÖNTEM

Tezimizin ana eksenini oluşturan iki eserin orijinal kopyaları üzerine çalışmak mümkün olamamış ancak orijinal metinlere erişilebilmiştir. Bu erişebilme bağlamında çalışma süreci De Materia Medica'nın üç ayrı İngilizce çevirisi ve Edviye-i Müfrede'nin transkribe edilmiş basılı hali üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Dioskorides tarafından Grekçe yazılan De Materia Medica'nın üç farklı İngilizce çevirisi bulunmaktadır. Bu çevirilerden Lilly Y Beck'in Max Welmann'ın 1906-1912 yıllarında üç cilt halinde Grekçe yayınladığı Materia Medica'dan faydalanarak 2005 yılında hazırladığı çalışma tezimiz için birincil kaynak olmuştur (1). Günther-Goodyer'ın The Greek Herbal of Dioskorides İngilizce çevirisi ve Osbaldeston'un bu çeviriden faydalanarak güncel İngilizceyle hazırladığı The Herbal of Dioskorides the Greek adlı çalışmalar ise yardımcı kaynak olarak değerlendirilmiştir (77,78). İshak bin Murad tarafından döneminin Osmanlı Türkçesi ile yazılan Edviye-i Müfrede'nin ise Canpolat ve Önler tarafından transkribe edilerek kitaplaştırılmış metni kullanılmıştır (2).

Tezimizde De Materia Medica'da yer alan tüm droglar listelenmiş, her birinin Grekçe, Latince, İngilizce ve Türkçe adları verilmiştir. Bu liste hazırlanırken İngilizce De Materia Medica metinlerinin yanı sıra Turhan Baytop'un "Türkiye'de Bitkilerle Tedavi", "Türkçe Bitki Adları Sözlüğü" ve "Türkiye'nin Tıbbi ve Zehirli Bitkileri"; Ertan Tuzlacı'nın "Türkiye Bitkileri Sözlüğü" ve "Şifa Niyetine: Türkiye'nin Bitkisel Halk İlaçları" adlı kitaplarından ve Vedat Yıldırım'ın "Dioskorides'in Materia Medica'sı ve Türk-İslam Tababeti" adlı doktora tez çalışmasından destek alınmıştır (1,12,13,73,77,78,84,85,86).

Edviye-i Müfrede'nin birinci kısmında yer alan droglar da liste haline getirilerek teze aktarılmış; bu bağlamda eserde yer alan adların yanı sıra bunların günümüz Türkçesi'ndeki ve Latince'deki karşılıkları da verilmiştir. Listenin hazırlanmasında Turhan Baytop'un "Türkiye'de Bitkilerle Tedavi", "Türkçe Bitki Adları Sözlüğü" ve "Türkiye'nin Tıbbi ve Zehirli Bitkileri", Ertan Tuzlacı'nın "Türkiye Bitkileri Sözlüğü" ve "Şifa Niyetine: Türkiye'nin Bitkisel Halk İlaçları" adlı kitaplarından, Zafer Önler'in "XIV. ve XV. Yüzyıl Anadolu Türkçesi Botanik Terimleri", "XIV-XV. Yüzyıl Tıp Metinlerinde

Türkçe Bitki Adları” adlı makalelerinden, Ferit Devellioğlu’nun “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat”ından ve kullanılan Edviye-i Müfrede kitabının sonundaki sözlükten faydalanılmıştır (12,13,84,85,86,92,94,95).

İki eserin karşılaştırılması çerçevesinde Edviye-i Müfrede’deki sıralama referans alınarak, her iki eserde de yer alan droglarla karşılaştırılmış; bu bağlamda eserlerin her birinde aktarılan bilgilerin geniş özeti verilmiş, varsa benzeyen kullanımlar ayrıca belirtilmiştir. Tezde benimsenen bu yöntemin yetkinlikle kullanıldığı bir çalışma Şar-Ataç-Kahya’nın “Tedavide Kullanılan Bazı Tıbbi Bitkilerin Tarihi Süreç ve Günümüzdeki Kullanılması Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma” adlı makalesidir (96). Bu makale altı drog özelinde aralarında Dioskorides’in ve İshak bin Murad’ın da bulunduğu yazarların verdiği bilgileri içermektedir (96). Tezimizin tartışma bölümünde benimsenen yaklaşım ise yazarlar ve eserler hakkında farklı yazarların dile getirdiği ve tarafımızdan yapılan öznel değerlendirmeleri aktarmak olmuştur.

İki eser üzerinde yürütülen çalışmaların tamamlayıcısı olarak, yazarların yaşadığı dönemlere denk gelen Grek-Roma ve İslam tıp anlayışları üzerine okumalar yapılmış, Türkçe ve İngilizce tıp tarihi kitaplarından faydalanılmıştır. Dioskorides’i, eserini ve bu eserin yüzyıllar boyunca bitkilerle tedavi alanında başvuru kaynağı olarak kullanılmasının nedenlerini daha iyi anlayabilmek adına, daha önce bu konu üzerine çalışmış yazarların kitapları ve makaleleri derlenmiş ve kaynak olarak kullanılmıştır. Bu kaynaklar arasında, Riddle’in “Dioscorides on Pharmacy and Medicine” adlı kitabı, Scarborough ile Nutton’un “The Preface of Dioscorides' Materia Medica: Introduction, translation, and commentary” adlı makalesi, Ataç ile Yıldırım’ın “Osmanlı Hekimleri ve Dioskorides’in Materia Medica’sı” adlı makalesi, Yıldırım’ın “Dioskorides’in Materia Medica’sı ve Türk-İslam Tababeti” adlı doktora tezi anılmaya değerdir (37,69,72,73).

Paralel bir okumalar dizisi İshak bin Murad’ı ve İslam tıbbını daha iyi anlayıp değerlendirmek adına gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda faydalanılan eserler arasında Ağırakça’nın “Osmanlı Tıbbının Kaynakları”, Tokaç’ın “Osmanlı Dönemi Türkçe Tıp Yazmaları”, Okumuş’un “Osmanlı Dönemi Arapça Tıp Yazmaları” adlı kitap bölümleri, Ataç ile Yıldırım’ın “Osmanlı Hekimleri ve Dioskorides’in Materia Medica’sı” adlı makalesi, Yıldırım’ın “Dioskorides’in Materia Medica’sı ve Türk-İslam Tababeti” ve

Bedizel Aydın'ın "XVIII. Yüzyıla ait Türkçe 'Müfredat' Kitapları ve Türk Tıp Tarihindeki Yeri" adlı doktora tezi anılmaya değerdir (57,59,72,73,97,98).

Ana kaynaklardan faydalanma çerçevesinde içerikleri ana hatlarıyla yansıtmaya yönelik olarak tablolar hazırlanmış ve özetleyerek aktarımlar yapılmıştır. Yardımcı kaynaklarda yer alan eserler ve yazarlar hakkındaki bilgilerden üzerinde uzlaşmaya varılmış olanlar bütünleştirilerek aktarılmış, tartışmaya açık iddia niteliğindeki yorumların-çıkarımların yer aldığı ayrı bir bölüme yerleştirilmiştir.

Kadim Grek uygarlığında başlayan ve son büyük temsilcisi Osmanlı tıbbı olan geleneğin erken ve geç dönem temsilcileri olan yazar-kitap ikilileri arasındaki karşılaştırma büyük ölçüde taraflara ait eşdeğer unsurların biraraya getirilmesi şeklinde dolaylı olarak gerçekleştirilmiştir. Ancak tartışmanın son alt bölümünde ve son sözde karşılaştırmaya yönelik doğrudan değerlendirmeler yapılmıştır.

4. BULGULAR: İKİ ESERİN KARŞILAŞTIRILARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Tez çalışmasının bu bölümünde hem De Materia Medica'da hem de Edviye-i Müfrede'de yer alan 120 drog hakkında iki kitapta verilen bilgiler karşılaştırılmıştır. Her iki kitapta yer alan droglardan bitkisel olan 111'i ilk, hayvansal olan beşi ve madensel olan dördü ise ikinci alt bölümde ele alınmıştır. Alt bölümlerde droglar Edviye-i Müfrede'deki sıralamaya uygun olarak konumlandırılmış; her bir drogun iki kitapta ve günümüzde kullanılan adları belirtilmiştir.

4.1. Bitkisel Droglar

Numaralandırılmış maddeler halinde düzenlenen bu alt bölümde her bir maddeye başlık olarak drogun elde edildiği bitkinin botanik terminolojisindeki ve parantez içinde günümüz Türkçesi'ndeki adları verilmiştir.

1. *Malva silvestris* L. (Ebegümeci)

Malache agria (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 118)

Kültive edilmiş ebegümeci yabanisinden daha yenilebilirdir. Mide için kötüdür, bağırsakları rahatlatır, ince bağırsaklara ve mesaneye faydalıdır.

Yaprakları çiğ olarak çiğnenip, az miktar tuzla karıştırılıp yara lapası olarak kullanıldığında, lakrimal fistulayı (gözyaşı kanalı ve deri arasında oluşmuş fistül) giderir, fakat onların kabuk bağlaması için ebegümeci ilk sefer tuzsuz kullanılmalıdır. Ayrıca eşekarısı ve balarısı sokmalarına yakı yapılırsa iyi gelir ve kişi taze yaprakları zeytinyağı ile ezip tatbik ederse böcek sokmalarını tedavi eder. İdrarla lapa yapılıp uygulanırsa kepeği giderir.

Tümüyle kaynatılıp zeytinyağıyla tatbik edildiğinde yanıklara ve yılancığa faydalıdır. Bitkinin dekoksasyonu rahim için yumuşatıcı, yatıştırıcı oturma banyosudur ve ince bağırsaklar, vajina ve rektum için uygun bir sancı giderici yıkama sıvısıdır. Kökleriyle hazırlanan et suyu çorbası bütün ölümcül zehirler için yardımcıdır: fakat

içenler sürekli kusmalıdır. Ayrıca zehirli örümcekler tarafından ısırılanlara da faydalıdır ve sütü arttırır. Meyvesi yabani çemen tohumu ile karıştırılıp şarap ile içilirse, mesane çevresindeki ağrıyı hafifletir.

Ebem gömeci (Edviye-i Müfrede)

Dedikleri ot, ki farsça hurperest ve penirek adıyla bilinir. Arapça ona “hubazi” derler, Şam’da onu ekerler ve ona “muluhiya” derler. Şam kavmi ona rağbet eder ve yemeğini yaparlar. O ebegümececinin bir çeşididir, mizacı soğuktur, biraz yumuşatıcı etkisi vardır, yağ ve badem ile pişirilip yenilirse eski öksürüğe iyi gelir, mideyi temizler, hazmı kolaydır. Alerjik cilt hastalığına ve yılcığa yararlıdır. Yaprığını dövüp zeytinyağı ile yakı edilirse yanıklara iyi gelir. Kaynatıp suyuyla yıkanılırsa yarar. Diş eti çekilmesi ve ağız kokusu için yaprakları çiğneyip tükürmek etleri bitirir ve kokuyu giderir. Eğer tohumu sarımsakla dövülüp alerjik cilt üzerine sürülürse kurutur. Ve eğer bir kimse zararlı otlar yemişse, kökünü yaprağıyla kaynatıp yediğinde zararını engeller. Ve eğer zehirli şeyler yemişse kusturarak giderir. Ve yaprağını zeytinyağıyla ovup, arı sokmuş yere merhem gibi uygulanırsa zehrini çeker ve acısını giderir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta ebegümececinin arı sokmalarında, yılcık hastalığında, yanıklarda ve zehirlenmelerde kullanılması üzerinde durulmaktadır, her ikisinde de arı sokmalarında, yılcık hastalığında ve yanıklarda yapraklarının dövülüp zeytinyağıyla birlikte kullanılması önerilmektedir. Zehirlenmeler için De Materia Medica’da kökleriyle hazırlanan et suyu çorbası, Edviye-i Müfrede’de kökü yaprağıyla kaynatılıp kullanılmıştır.

2. Solanum nigrum L. (İtüzümü)

Struchnon kepaios (De Materia Medica, IV. Kitap, Numara: 70)

İtüzümü yenilebilirdir. Fesleğeninkinden geniş ve büyük koyu renkli yaprakları olan, çok dallı küçük bir çalıdır. Soluk yeşil veya siyah meyveleri vardır. Olgunlaştıklarında soluk sarıya dönerler. Bitkiyi tatmak zararsızdır.

Soğutucu özelliği vardır, bundan dolayı arpa unuyla, yılcık ve zona hastalığına karşı, uygun bir yakı bileşkesi oluştururlar. Bütünüyle uygulanırlar, lakrimal fistulayı

(gözyaşı kanalı ve deri arasında oluşmuş fistül) tedavi ederler, baş ağrısına ve mide ekşimesine yardımcıdırlar, Tuzla birlikte yakı edildiklerinde, kulak altı bezlerindeki tümörleri yok ederler.

Suyu da, üstübeç (beyaz kurşun), mürdesenk (kurşun oksit) ve gül yağıyla kullanıldığında yılançık ve zona hastalığına iyi gelir; fakat lakrimal fistula için ekmekle kullanılır. Ayrıca güneş çarpmasından dolayı acı çeken çocuklar için iyidir, gül yağıyla birlikte üzerlerine serpiştirilir. Suyu karıştırmak yerine, şiddetli akıntılar için kullanılan merhemlerle karıştırılarak damlatıldığında kulak ağrısına iyi gelir. Ayrıca lökoreyi (kadınlarda beyaz akıntı) durdurur.

Dilkü üzümü (Edviye-i Müfrede)

Farsça engur-ı rubah ve Arapça mebu-ş-şa'leb denir. Kurudur, soğuktur ve iki çeşittir. Biri uyuşturucu etkilidir, bağımlılık yapar. Diğeri öldürücüdür. Uyuşturur ve uyku getirir, on taneden fazla yenirse zarar verir. Suyundan içseler veya gargara yapsalar boğaz ağrısını giderir. Ve eğer şeytanboku (Ferula assa-foetida) suyu veya rezene suyuyla karıştırıp içilirse boğaz ağrısını giderir. Onu kaynatıp suyundan 20 dirhem (3,2 gram) içilirse susuzluğu giderir. Midesinde ur olan kişiye içirilirse iyi gelir. O öldürücü olduğundan yakılara karıştırılmalıdır. Sıcaktan olmuş çıbanlara üstübeç (beyaz kurşun) ve gülyaağıyla karıştırıp, sürülürse çıbanı giderir. Ve ondan biri yerse zarar verir, tedavisi kuskumla, yoğurt yemekle, anason, badem yağı ve tavuk çorbası içmekle olur.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynaktan it üzümünden cilt hastalıklarında yararlanılması üzerinde durulmakta, her ikisinde de üstübeç (beyaz kurşun) ve gülyaağı ile karıştırılarak kullanılması önerilmektedir. Endike olduğu cilt hastalıkları konusunda ise kaynaklar arasında fark bulunmaktadır; De Materia Medica'da yılançık ve zona hastalığı, Edviye-i Müfrede'de ise çıbanlar için kullanılmıştır.

3. Hordeum sativum L. (Arpa)

Krithe (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 86)

Kabuğu çıkarılmış arpadan yapılan lapa oldukça besleyicidir. Nefes borusundaki ülserleşmelere, pürüzlere ve sertliklere faydalıdır. Rezene tohumu ile kaynatılıp

içildiğinde sütü azaltır. İdrar söktürücü, müshil etkili ve midede gaz yapıcıdır. Mide için iyi değildir. İncir ve balla yapılan yemeğinin suyu şişliklerin dağılmasına ve iltihabın sonlanmasına faydalıdır. Çamsakızı, güvercin gübresi ve ziftle hazırlanan karışım çıbanın başını alır. Keten tohumu, boyotu ve sedef otu ile bağırsaklardaki gaz için yakı yapılır. Sıvı zift, balmumu, saf çocuk idrarı ve yağ ile sıracı hastalığındaki şiş tümörleri yok eder. Mersin, şarap, yabani armut, böğürtlen veya narla birlikte ishali durdurur. Ayva veya sirkeyle gut iltihabına iyi gelir. Öğütülmüş arpa bağırsakları tutar ve iltihapları azaltır.

Arpa (Edviye-i Müfrede)

Soğuktur, yaştır. İyi bir gıdadır. Midede çabuk sindirilir ve bütün organlara nüfuz eder. Kuvvet verir ve soğutucudur. Yüreği soğutur ve susuzluğu giderir. Ateşli sıtmalarda kullanılır. Mizacı soğumuş kişilere zarar verir, eğer olursa kereviz suyuyla kaynatıp içirilir. Yine zarar verir ise gülbeşeker (gülle yapılan macun) ile tedavi edilir. Yeni arpa dövülür, kil çömlekte kısık ateşte kaynatılır, süzülür ve suyu içilir. Bu sade arpa çorbasıdır. Öksürük, ağrı ve sancı varsa, menekşe yağı veya badem yağı ile karıştırılarak içirilir. Sancı için yirmi dirhem çekirdeksiz kızıl iğde ve yirmi tane sebesten meyvesini arpa çorbasıyla koyulaşana kadar kaynatıp, bezden geçirilerek süzülür. Yirmi dirhem menekşe şarabı ve üç dirhem badem yağı eklenip içirilir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

4. Prunus domestica L. (Erik)

Kokkumelia (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 121)

Erik ağacı iyi tanınan bir ağaçtır. Meyvesi yenilebilirdir, mide için kötüdür ve laksatif etkilidir. Fakat Suriye’de yetişen bir türün kurutulmuş meyveleri mide için iyidir ve bağırsaktaki akıntıyı keser. Yapraklarının şarapla hazırlanmış dekoksyonu gargara olarak kullanıldığında küçük dil, diş eti ve bademciklerdeki rahatsızlıkları giderir. Yabani erik ağacı meyveleri kurutulup konsantre üzüm şırasıyla kaynatılıp kullanıldığında mide için ve bağırsaklardaki akıntıyı durdurmak için daha iyidir. Erik ağacı sakızı şarapla

içildiğinde bağlayıcı ve taş kırıcı etkileri vardır. Sirkeyle birlikte sürüldüğünde çocuklardaki liken tipi deri döküntüsünü tedavi eder.

Erük (Edviye-i Müfrede)

Arapça iccaş derler. Soğuktur, yaştır. Hoşafı balgamı söktürür. Tatlı erik yiyip üzerine su içirilirse daha fazla giderir. Çok yenirse mideyi güçsüzleştirir, tedavisi gülengubin (gül ve bal karışımı macun) ve sakızladır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamakla birlikte her iki kaynakta da eriğin mide için zararlı olduğu ifade edilmiştir.

5. Pyrus communis L. (Armut)

Apion (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 116)

Çok çeşidi olan armut kan durdurucudur. Bütün çeşitleri yara lapaları için uygundur. Kurutulmuş armut dekoksasyonu ve taze armut ishali keser. Çiğ olarak boş mideye alındığında zararlıdır. Odununun külü mantar kaynaklı tıkanmalar için hazırlanan formüllere girer. Bazıları yabancı armut mantarla pişirilirse zararsız olduğunu söyler.

Emrud (Edviye-i Müfrede)

Soğuktur, kurudur. Ateşli mideli kişilere fayda eder, safrayı keser ve safra kusmayı engeller. Yemekten sonra yenirse faydalıdır ama mizacı soğuk kişilere yaramaz. Yaşlılarda, ondan çok yemek gaz sancısı yapar. Tedavisi zencefilledir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

6. Ruta harmala L. (Üzerlik otu)

Peganon agrion (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 46)

Kapadokya ve Asyatik Galatia'da "moly" denilen yabancı üzerlik, tek bir kökten birçok sürgün veren bir çalıdır. Diğer üzerlik otlarından daha uzun ve ince yapraklara sahiptir. Kültive üzerlik otundan biraz daha büyük, üç bölümden oluşan, içinde sarımsı

üçgen şeklinde tohumlar bulunan, tepesinde beyaz çiçekleri vardır. Tohumları acı tatta ve faydalıdır.

Tohumları sonbaharda olgunlaşır. Balla, şarapla, dişi tavuk ödü, safran ve rezene birlikte ezilerek kullanıldığında yakını görememe için iyidir. Bazıları siyah kökü ve beyaz çiçekleri olduğu için “harmala”, Suriyeliler “bessasa” ve Kapodakyalılar “moly” derler. Tepelik ve verimli arazilerde yetişir.

Yüzerlik (Edviye-i Müfrede)

Arapça harmel denir. Sıcaktır, kurudur. Yapağı dövülüp sürülürse ayak ağrısını giderir. Tohumu göğsü sıcak tutar. Ondan biraz yenirse dalak ağrısını giderir. Onu dövüp, balla karıştırıp dışarıdan yakı yapılırsa dalağı onarır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

7. Vitis vinifera L. (Üzüm)

Ampelos oinophoros (De Materia Medica, V. Kitap, Numara: 1)

Asma yaprakları ve filizi ezilip yakı olarak kullanıldığında baş ağrısını hafifletir. Yapraklarının kan durdurucu ve soğutucu özellikleri vardır. Kabuksuz arpa ile yakı yapıldığında mide iltihabını ve mide ekşimesini azaltır. Suyu içildiğinde dizanteriye, kan tükürmeye, mide rahatsızlıklarına ve garip yiyeceklere aş eren hamile kadınlara iyi gelir. Asma filizleri suda ıslatılıp içilirse aynı etkileri gösterir.

Öz suyu şarapla birlikte içildiğinde taş düşürür. Sürüldüğünde derideki liken tipi döküntüleri, cüzamı ve uyuzu tedavi eder. Fakat sürülecek bölge önce sodayla temizlenmelidir. Öz suyu zeytinyağıyla sürekli sürülürse kıl dökücüdür. Öz suyu ayrıca deride yayılmış siğilleri giderir. İnce dallarının ve üzüm posasının külü sirke ile birlikte sertleşmiş küçük kitleleri ve anüs ve eklem çevresindeki büyük siğilleri tedavi eder. Gül merhemi, üzerlik ve sirke ile birlikte yakı yapıldığında örümcek ısırıklarına ve dalak iltihaplarına iyi gelir.

Üzüm (Edviye-i Müfrede)

Olgunlaşmış hali sıcaktır, yumuşaktır. Ham hali soğuktur. Olgunu iyi gıdadır ve kan yapar, göğse ve akciğere faydalıdır, vücuda kuvvet verir ve şişmanlatır ama

susuzluğa neden olur. Çekirdeğiyle yenirse gaz yapar. Kesildikten bir ya da iki gün sonra yenmesi daha iyidir. Ne kadar geç yenirse faydası o kadar artar. Sıcak mizaçlılara çok yemek yaramaz. Tedavisi sirke iledir. Kesildiği gün yenirse içi çalıştırır ve idrar yoluna zarar verir. Tedavisi ekşi narladır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

8. Urtica dioica L. (Isırgan)

Akaluphe (De Materia Medica, IV. Kitap, Numara: 93)

Bazılarının “cnide” dediği ısırgan iki türdür; yabani olanının sert, geniş ve koyu renk yaprakları vardır ve meyveleri keten tohumuna benzer ama daha küçüktür. Diğer türünün tohumları daha incedir ve yeterince sert değildir.

İki türün de yaprakları tuzla birlikte köpek ısırıkları, kangren, kötü huylu tümörlere ve kötü yaralara, burkulmalara, kulak altı bezlerindeki tümörlere, tükürük bezlerindeki şişkinliklere ve apselere uygulanır. Bütün bu hastalıklara ve dahi dalak hastalıklarına balmumu merhemiyle tatbik edilir. Burun kanamalarının başlangıcında eğer yapraklarının suyu damlatılırsa iyi gelir.

Mürisafi reçinesi ile kaplayıp vajinal ovül olarak kullanıldığında mensturasyon döngüsünü düzenler ve yapraklarıyla birlikte kullanıldığında sarkmış döl yatağını düzeltir.

Tohumları afrodisyak etkilidir ve üzüm şurubu ile birlikte içildiğinde dölyatağını temizler. Balla birlikte kullanıldığında ortopne, göğüs zarı iltihabı ve akciğer zarı iltihaplanmasına faydalıdır. Yaprakları buğdayla kaynatıldığında bağırsakları yumuşatır, gazı giderir ve diüretik etki gösterir. Kabuksuz arpa ile pişirildiğinde göğsü temizler. Yapraklarından hazırlanan dekoksyonu az miktarda mürisafi reçinesiyle birlikte içildiğinde menstrual periyodu harekete geçirir ve suyu gargara yapıldığında küçük dil iltihabını engeller.

Isırgan Dikeni (Edviye-i Müfrede)

Soğuktur, yaştır. Tohumları dövölüp arpa suyuyla içirilirse Akciğer zarı iltihabına iyi gelir. Katı hıtları vücuttan uzaklaştırır. Tohumunu dövüp tuzla karıştırarak, köpek ısırığına yakı yapılırsa iyileştirir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta ısırgan akciğer zarı iltihabı için kullanılması önerilmektedir. Kaynaklar arasında uygulama açısından farklılıklar bulunmaktadır. De Materia Medica'da balla birlikte kullanılırken, Edviye-i Müfrede'de ısırgan tohumları dövölüp arpa suyuyla birlikte içilerek kullanılmaktadır.

9. Saponaria officinalis L. (Çöven, Sabunotu)

Strakion (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 163)

Yünleri temizlemek için kullanılan sabunotunun kökü keskin ve diüretiktir. Bir çorba kaşığı dolusu balla birlikte alındığında karaciğer hastalığı olanlara, öksürüğe, solunum güçlüğüne ve sarılığa yardımcı olur. Ayrıca bağırsakları temizler. Çavşır otu ve kapari ile birlikte alındığında taşları kırar, diüretik etkilidir ve dalak sertliğini giderir. Yüzeysel kullanıldığına adet sürer, embriyoyu yok eder ve kabuksuz arpa ile yakı yapıldığında cüzamı giderir. Arpa unuyla ve şarapla kaynatıldığında gelişmeyi durdurur. Bütün göz merhemlerine keskin gözlülük için karıştırılır. Toz halinde balla karıştırılıp burun deliklerine sürülürse hapşırmaya neden olur ve genzi temizler.

Uşnan (Edviye-i Müfrede)

Ki Şam'ın çoğanıdır, Anadolu'da çorak arazilerde olur. Sıcaktır, kurudur. Soğuktan olan dalak şişmesini giderir. Yarım dirhem yenirse, kadınların adetini getirir. Üç dirhem yenirse ödemi giderir, beş dirhem yiyeni öldürür. Tedavisi kavun tohumuyla, badem yağı ve menekşe yağyladır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

10. Ferula elaeochytris L. (Çakşır Otu)

Libatonis kaptimos (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 74)

İki çeşidi olan, bazılarının “zea” veya “campsatiema” dediği, çakşır otu bir meyve taşır ve meyvesine “cachry” denir. Yaprakları rezeneninkiler gibidir fakat daha geniş ve kalındırlar. Toprağın üzerinde daire oluşturacak şekilde yayılırlar ve güzel kokuludurlar. Kol boyu kadar veya daha uzun bir sapı vardır. Üzerinde beyaz meyve olan şemsiye şeklinde yapılar taşıyan birçok dal vardır. Meyvesi bir omuru andırır, yuvarlağımsı ve çok köşelidir. Mayhoşu tattadır ve çam reçinesi gibi kokar. Sürgün dalları çiğnendiğinde yakıcıdır. Kökü beyaz, oldukça büyüktür ve günlük gibi kokmaktadır.

Bütün yönleriyle yukarıdakilere benzeyen diğer bir türün geniş, yaban havucununki gibi koyu renkli tohumları vardır. Kökü eğer dışarıdaysa siyah ya da bükülmüşse beyazdır. Bu çakşır otu diğerlerinden farklı olarak meyvesizdir. Ne sapı, ne çiçeği ne de tohumu vardır. Kayalık ve taşlık bölgelerde yetişir.

Genel olarak her üçü de, hemoroidi küçültmek, anal iltihaplanmaları azaltmak, sertleşmiş şişkinliklere baş vermek, sıraca hastalığından kaynaklı şiş bezeler için yakı olarak uygulanır. Balla birlikte kurutulmuş kökleri yaraları temizler, bağırsak iltihabı ve gazına iyi gelir. Şarapla birlikte içildiğinde vahşi hayvan ısırıklarına faydalıdır. Adeti ve idrarı sürer. Kökünün ve bitkinin suyu balla birlikte karıştırılıp sürüldüğünde keskin gözlülüğü destekler. Meyveleri de aynı etkidedir. Şarap ve biberle birlikte içildiğinde epilepsiye yardımcı olur, göğüs rahatsızlıklarına ve sarılığa iyi gelir. Zeytinyağıyla masaj yapıldığında terlemeye neden olur. Delice otu ve sirkeyle yakı yapıldığında spazma, çatlaklara ve gut hastalığına iyi gelir. Mat beyaz cüzamı keskin sirkeyle birlikte karıştırıldığında temizler.

Oğlan Aşı (Edviye-i Müfrede)

Ki ona, kunduz taşığı da derler, farsça çavşirdir. Sıcaktır, kurudur. Eklem kırıklarına ve ayak ağrısına iyi gelir. Baş ağrısına ve sara hastalığına faydalıdır. Dövüp göze çekilirse ısıtısını arttırır. Yoğun balgamlı öksürüğe fayda eder.

Kunduz taşığı (Edviye-i Müfrede)

Farsça “cünd-i bidester” derler. Sıcaktır, kurudur. Soğuktan olan sıtmalara faydası vardır. titreme hastalığına (Parkinson), çiçek hastalığına ve felce faydalıdır. Unutkanlığı

giderir. Tütsü edilirse baş ağrısını giderir. Gaz gidericidir. Yarım dirhemden bir dirheme kadar kullanılmalıdır. Zehirlidir, öldürücüdür.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Edviye-i Müfrede'nin sözlük kısmında çakşır otu anlamına gelen iki drog belirtilmiştir. Her ikisi için De Materia Medica'dakilere benzer kullanım bulunmamaktadır.

11. Nerium oleander L. (Zakkum)

Nerion (De Materia Medica, IV. Kitap, Numara: 81)

Bazıları "rhododendron", bazıları da "rhododaphne" derler. Yaprakları badem ağacı yapraklarından daha uzun, kalın ve sert, güle benzeyen çiçekleri olan bilinen bir çalıdır. Boynuz benzeyen meyveleri açıldığında deve dikenine benzer yün gibi materyallerin olduğu görülür. Giderek incelen ve uzun köklerinin tadı tuzludur. Bahçelerde, deniz kenarlarında ve nehir boylarında yetişir.

Yaprakları ve çiçeklerinin eşekleri, katırları ve bütün dört ayaklı hayvanları zehirleme özelliği varken, insanları şarapla birlikte, özellikle biraz üzerlikle, içildiğinde vahşi hayvan ısırıklarından korur. Fakat keçi, koyun gibi zayıf hayvanlar bu infuzyondan içerlerse ölürlür.

Ağu ağacı (Edviye-i Müfrede)

Farsça "harzehre" ve Arapça "dihli" derler. Dövüp yasemin yağıyla karıştırıp, saça ve sakala sürerlerse dökülmeyi engeller, vücuda sürerlerse kaşıntıyı giderir ve ondan bir dirhem yenirse karındaki kurtları kırar. Suyu eve saçılırsa pireleri ve parazitleri uzaklaştırır. Katı çıbanlara yakı edilirse onları yumuşatır. Hayvana yedirilirse öldürür. İnsan yerse zarar verir, tedavisi gül yağı, pire otu özsuğu, kitre, ballı gülsuyu şurubu ve tatlı yiyeceklerledir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

12. Cuscuta epithimum L. (Bağboğan, Küsküt)

Epithumon (De Materia Medica, IV. Kitap, Numara: 177)

Bakla kekiğinin çiçeklerini andıran daha sert çiçekleri vardır. Üst kısımlarında saç gibi dallar bulunmaktadır. Pamfilya (Günümüz Antalya'nın doğu kısımları) ve Kapadokya'da bolca yetişir.

İçildiğinde balgamı ve kara safrayı sürer. Küsküt özellikle bal, tuz ve sirkeyle birlikte alındığında melankolikler ve gazı olanlar için çok faydalıdır.

Eftimun (Edviye-i Müfrede)

Tüm dillerde bilinir. Sıcaktır, kurudur. Koyu balgamları vücuttan uzaklaştırır, giderir. Felce, yüz felcine ve sara hastalığına faydalıdır. Melankoliyi giderir. Bir dirhemden iki dirheme kadar yenirse ishal yapar. Yemekler pişerken bir beze on dirhemini bağlayıp çömlek içine bırakılır, kaynadıktan sonra yenir. Yaşlılara faydalıdır. Balgamı ve kara safrayı sürer. Gaz gidericidir. Öd maddesi ağır basana yaramaz, tedavisi kitreyledir. Muhammed bin Zekeriya (Razi) der ki: "Altı miskal eftimunu badem yağıyla yoğurup, yirmi dört dirhem ballı sirkeye ekleyip dalak şişkinliği olana yedirirlerse o gün rahat eder. Kuvvetliyse altı miskal, zayıfsa beş miskal."

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta küskütün balgam söktürücü, gaz giderici ve melankoliyi önleyici özellikleri belirtilmiştir. De Materia Medica'da melankoli ve gaz için bal, tuz ve sirkeyle birlikte alınması gerektiği ifade edilirken, Edviye-i Müfrede'de herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

13. Papaver somniferum L. (Haşhaş, Afyon)

Mekon (De Materia Medica, IV. Kitap, Numara: 64)

Baş kısmı yumurta şeklinde ve tohumları beyaz olan, "thylacitis" denilen bir türü kültür bitkisi olarak bahçelerde yetiştirilir. Tohumları diyet için ekmekle pişirilir ve ayrıca susam yerine balla karıştırılarak kullanılır. "Pithitis" denilen diğer bir yabancı türünün kapsülleri baş aşağı sarkar ve tohumları siyahtır. Fakat bundan sıvı aktığından bazıları "rhoias" derler. Üçüncü çeşidi ise yabanidir. Daha küçüktür ve yumurta şeklinde kapsülleri vardır. Diğerlerine göre daha tıbbidir.

Genel özelliği soğutucudur. Bu nedenle yapraklar ve kapsüller suda kaynatılarak pansuman yapıldığında uyutucu etkisi vardır. Dekoksiyonu ayrıca uykusuzluk hastalığı için içilir. Kapsülleri dövölüp kabuksuz arpa ile karıştırılırsa iltihaplar ve yilancık hastalığı için faydalıdır. Kapsüller suda yarı yarıya kadar kaynatıldıktan sonra balla birlikte tekrar yoğunlaşana kadar kaynatılır. Hazırlanan hap şeklindeki şekerlemeler öksürükte, solunum yolundaki mukoza için ve karın bölgesiyle ilgili rahatsızlıklarda kullanılır. Yer narı (Cytinus hypocistis) ve akasya ile karıştırıldığında daha etkili olur. Haşhaş tohumları dövölüp şarapla birlikte içildiğinde ishale ve lökoreye karşı kullanılır. Suyla birlikte alına ve başa yakı yapıldığında uykusuzluk hastalığı için kullanılır. Fazla içildiğinde komaya sokar, öldürücüdür.

Gül merhemiyle karıştırılıp kullanıldığında baş ağrıları için çok iyidir. Fakat kulak ağrıları için acı badem merhemi, safran ve mürrisafi reçinesi ile karıştırılır. Göz iltihapları için kaynamış yumurta sarısı ve safranla karıştırılır. Yilancık hastalığı ve yaralar için sirkeyle birlikte, gut hastalığı için kadın sütü ve safranla birlikte kullanılır. Anüsten fitil olarak kullanıldığında uyutucu etkisi vardır.

Efyun (Edviye-i Müfrede)

Soğuktur, kurudur. Uyuşturucu etkilidir, uyku getirir ama bütün dertlerden uzaklaştırır. Mercimek kadar yenmeli ki dengesizlik yaşanmasın, aksi takdirde zarar verir. Afyon bağırsakları temizler ve ishali keser ama hıçkırık yapar ve gözleri karartır. Tedavisi; kusturduktan sonra biber ve tarçın yedirilmeli ve eski şarap içirilmelidir.

Haşhaş (Edviye-i Müfrede)

Soğuktur, yaştır. Sıcaktan olan öksürüğü keser ve beyinden gelen balgamı giderir. Balla birlikte iki dirhemini (beş dirheme kadar) karıştırıp yenirse fayda eder. Meniyi arttırır. Kabuğu karını bağlar ve geri açar. Tohumu uyku getirir. Çok yenirse akciğeri harap eder. Tedavisi sakız ilelidir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Dioskorides haşhaşın üç türü olduğunu ifade etmiş ve bu türlerin botanik özelliklerini vermiştir. İshak bin Murad ise Edviye-i Müfrede'de haşhaş iki farklı madde olarak vermiştir. Bunların ilki olan efyun haşhaştan elde edilen macun, ikincisi olan haşhaş ise bitkinin tohumları ve kurutulmuş kısımlarıdır.

Afyon macunu üzerinden karşılaştırma yapıldığında, her iki kaynakta da haşhaşın öksürük için kullanıldığının belirtilmiş olduğu görülmektedir. De Materia Medica'da kapsülleri suda yarı yarıya yoğunlaşana kadar kaynatarak hazırlanan şekerleme şeklindeki hapların öksürükte kullanıldığı, Edviye-i Müfrede'de ise kullanım tarifi verilmeksizin efyunun öksürük kesici olduğu ifade edilmiştir.

Kurutulmuş drog konusunda ise her iki kaynakta da haşhaşın ishal ve uykusuzluk için kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica'da, uykusuzluk için hem dekoksionunun içildiği hem de tohumlarının suyla birlikte alına yakı yapıldığı ifade edilmiş, ishal için ise tohumlarının dövülerek şarapla birlikte alındığı belirtilmiştir. Edviye-i Müfrede'de ise her iki endikasyondan söz edilmiş ancak kullanım yöntemi belirtilmemiştir.

14. Acorus calamus L. (Eğir otu)

Kalamos eudoes (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 18)

Eğir otu Hindistan'da yetişir. En iyisi sık boğumlu, turuncu sarı renkte olanıdır. Parçalara bölünecek şekilde kırıldığında kıymıkları ayrılır. Kamışın içi beyaz örümcek ağlarıyla kaplıdır. Yapış yapıştır ve kan durdurucudur. Çiğnendiğinde mayhoş bir tat bırakır.

Çiğnendiğinde sık sık idrara çıkartır. Köpekdişi ayrığı ve kereviz tohumu ile birlikte kaynatılıp içildiğinde ödemi olanlara, böbrek hastalığı olanlara, idrar zorluğu çekenlere ve şişliklere faydalıdır. İçildiğinde ve sürüldüğünde adet sürer. Kendisi veya terebentin ile birlikte yakılıp dumanı ağızdan bir boruyla çekildiğinde öksürüğü keser. Kadınlar için oturma banyosu olarak kaynatılır. Ağrı kesici karışımlara dahil edilir.

Egir (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Soğuk kaynaklı hastalıklara iyi gelir. Siyatiğe ve dalak ağrısına faydalıdır. İdrar yollarını temizler ve regl kanını söktürür. Dövüp ak düşen göze çekilirse fayda eder.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta da eğir otu adet söktürücü olarak ve idrar yollarındaki problemlerde kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica'da idrar zorluğu çekenler

için köpek dişi ayrığı ve kereviz tohumu ile kaynatılıp içilmesi önerilirken, içildiğinde ve sürüldüğünde adet söktürücü olduğu ifade edilmiştir. Edviye-i Müfrede’de ise her iki endikasyon için de kullanım yöntemi belirtilmemiştir.

15. Cornus mas L. (Kızılıcık)

Krania (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 119)

Kızılıcık arsız bir ağaçtır ve zeytine benzer fakat daha uzunca meyveler verir. Başlangıçta soluk yeşil, olgunlaştıklarında ise sarı ya da balmumu rengindedirler. Meyveleri yenilebilir ve acı tattadır. Üzüm şirasının içine veya yemeğe eklendiğinde bağırsak akıntılarına ve dizanteriye faydalıdır. Zeytin gibi salamurası yapılıdır. Yeşil odunundan çıkan suyu liken benzeri deri döküntüleri için faydalıdır.

Egren (Edviye-i Müfrede)

Soğuktur, yaştır. Mideye ve göğse kuvvet verir. Bağırsaklardaki yaraları iyileştirir. Sıcak mizaçlılara faydalıdır, çok yemeleri halinde soğuk mizaçlılara zarar verir.

Küşen (Edviye-i Müfrede)

Soğuktur, kurudur. Hamı kabız, olgunlaşmış müshil etkilidir. Sıcaklığa yakındır. Ekşiliğiyle safrayı temizler, soğukluğuyla harareti alır. Kurusunu ıslatılıp suyu içildiğinde safrayı giderir. Posası dövülüp göze çekilirse parlaklık verir. Yaprığı kanatılıp gargara yapıldığında baştan inen nesneyi uzaklaştırır, boğaz şişliğini giderir. Öksürüğü keser ve akciğerdeki ülserlere fayda eder. Yaprığı yaraları iyileştirir. Çok yenirse iştahı keser ve mideyi güçsüzleştirir. Zararı ballı gül macunu yiyerek giderilir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Edviye-i Müfrede’de kızılıcığa (Cornus mas) karşılık gelen iki madde vardır. Bunların birincisi olan “egren” ile De Materia Medica’daki kızılıcık arasında benzer kullanım bulunmamaktadır.

İkincisi olan “küşen” üzerinden karşılaştırma yapıldığında ise, her iki kaynakta da kızılıcığın bağırsak problemlerinde kullanıldığının belirtildiği görülmektedir. De Materia Medica’da üzüm şirasını içine veya yemeğe eklendiğinde bağırsak akıntılarına ve dizanteriye karşı kullanıldığı, Edviye-i Müfrede’de ise kullanım yöntemi belirtilmeksizin bağırsak yaralarını iyileştirdiği ifade edilmiştir.

16. Tamarix parviflora L. (Ilgın)

Murike (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 87)

Ilgın ağacı göllere ve durgun sulara yakın bölgelerde yetişen, söğüt ağacının çiçeklerine benzer yapıdaki çiçeklerinin yerinden meyveler veren bir ağaçtır. Meyveleri dışında diğer bütün özellikleriyle yabani ılgına benzeyen, Mısır'da ve Suriye'de yetiştirilen bir ılgın ağacı vardır. Meyvesi mazı meşesine benzer, şekilsiz ve acı tattadır. Mazı meşesi yerine göz ve ağız hastalıkları için rahatlıkla kullanılır. İçki olarak kan öksürmelerinde, bağırsak rahatsızlıklarında, akıntıdan muzdarip kadınlarda ve zehirli örümcek sokmalarında kullanılır. Ayrıca yakı yapıldığında şişkinlikleri azaltır.

Ağacın kabukları da meyveleri gibi aynı etkiyi gösterirler. Yapracağının dekoksyonu şarapla içildiğinde dalağı küçültür. Ağız gargarası olarak kullanıldığında diş ağrısına iyi gelir. Akıntıdan muzdarip kadınlar için oturma banyosu olarak kullanılır. Bitlenme ve böceklenme durumlarında eşsiz bir temizlenme suyudur. Odunun külü peser olarak kullanıldığında rahim salgılarını kontrol altına alır. Bazıları kökünden hazırladığı içeceği dalak hastalıkları için kullanır.

Ilgun (Edviye-i Müfrede)

Arapça tarfa derler. Soğuktur, kurudur. Göğüsten kan gelmesine iyi gelir. Şarapla kaynatılıp gargara yapılırsa diş ağrısını giderir. Külü ateşli göğse konursa iyileştirir. Yapracağını sirke ile iyice kaynatıp dalak üstüne yakı yapılırsa ağrısını giderir. Ilgın meyvesi soğuktur, kurudur ve bağırsaklardaki yaraları iyileştirir, ciğerin katılığını giderir ve sıcaktan ağrıyan bele çaredir. Balla karıştırıp yenilirse kabız yapar. Diş etlerine iyi gelir ve ağız yaralarını iyileştirir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta ılgının kan öksürmeye, bağırsak rahatsızlıklarına ve ağız hastalıklarına karşı kullanıldığı belirtilmiş, dekoksyonu şarapla birlikte gargara yapıldığında diş ağrısına iyi geldiği ifade edilmiştir. De Materia Medica'da içildiğinde kanlı öksürüğe ve bağırsak rahatsızlığına faydalı olduğu, Edviye-i Müfrede'de ise göğüsten kan gelmesine faydalı olduğu ve bağırsaktaki yaraları iyileştirdiği ifade edilmiştir.

17. Malus domestica L. (Elma)

Melea (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 115)

Tüm elma ağaçlarının yaprakları, çiçekleri, sürgünleri ve olgunlaşmamış meyvesi astrenjan etkilidir. İlkbaharda olgunlaşan meyveler safra üretir, kaslı bölgeler için uygun değildir ve gaz yapıcıdır. Pişirildiğinde daha lezzetli olan meyveleri mide için faydalıdır, diüretiktir, bağırsak rahatsızlıklarına iyi gelir. Dizanteriye, kan tükürmeye ve koleradan muzdarip hastalara hamken faydalıdır. İnfüsyonu da mide akıntıları veya ishal için kullanıma uygundur.

Ham meyvelerinin suyu ortopediden muzdarip hastalara yardımcı olur. Ayrıca dekoksasyonu rektum ve döllyatağı sarkmalarında losyon olarak kullanılır. Balla birlikte hazırlanan preparat diüretik, kabız yapıcı ve astrenjan etkilidir. Meyveleri balla birlikte pişirildiğinde lezzetli, mide için iyi ve daha az kabız yapıcıdır. Ham meyveler yara lapalarına karıştırıldığında ishal, mide bozulmaları ve ekşimleri, dalak sertliği ve kabuklaşmış şişlikler için kullanılır. Ayrıca meyveleri parçalanıp ezilerek hazırlanan şarabı 1/12 oranında balla karıştırılarak kullanılır. Tadı ekşiye döner.

Yaz elmaları bağırsakları yumuşatır ve içerideki parazitleri uzaklaştırır. Mide için kötüdür ve mide ekşimesi yapar. Bazıları tatlı elma der.

Alma (Edviye-i Müfrede)

Tatlısı isiliğe ve yaşlığa iyi gelir. Ekşisi soğuktur, mideye kuvvet verir, gönlü ferahlatır ve göğse ilaçtır. İştah getirir ve onun kabuğu mideye yarar, kusmayı keser. Özellikle şarabı zehirli maddeleri uzaklaştırır. Şarabı akrep sokmalarında faydalıdır. Özellikle ham ve ekşi olanından çok yenirse gaz yapar. Tedavisi cevariş-i na'na' (sindirim kolaylaştırıcı macun) ve gülbeşeker (gül ve şekerle yapılan bir tür macun) iledir. Ama kurutulmuşu katı ilaçtır. Mideyi ve kalbi güçlendirir ve ağız kokusunu giderir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta elmanın mideyi güçlendirdiği, kusmayı kestiği ve gaz yapıcı olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca elmadan hazırlanan şarabın Dioskorides tarafından tıbbi kullanımı aktarılmazken, İshak bin Murad şarabın zehirli maddeleri uzaklaştırdığını ve akrep sokmalarına faydalı olduğunu belirtmiştir.

18. Arum dracunculus L. (Yılanıyastığı)

Drakontion (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 166)

Yılanıyastığının, üzerinde beyaz benekleri olan, sarmaşığa benzer büyük yaprakları vardır. Değnek kalınlığında dimdik iki kol boyu uzanan, alacalı, zikzak yapan ve üzerinde mor benekleri olan bir sapı vardır. Tepedeki meyvesi üzüm salkımına benzer. Başlangıçta çimen yeşili rengindeyken, olgunlaştığında safran rengine döner. Tadı acımsıdır. Soğan şeklinde, oldukça yuvarlak, ince bir kabuğu olan kökü, danaayağı (Arum maculatum) köküne benzer. Yoğun gölgeli bölgelerde, duvar ve çit çevrelerinde yetişir.

Meyvesinin suyu zeytinyağıyla kulağa damlatıldığında kulak ağrısını dindirir. Burun deliklerine, yün üzerine sürüp, tıkaç yapılırsa hastalıklı lezyonları yok eder. Sürüldüğünde kanserleri durdurur. Otuz adet tohumu ekşi şarap ve suyla karıştırıp içilirse çocuk düşüğüne sebep olur. Isıtıcı özelliği vardır. Kökü solunum yetmezliğine, spazma, soğuk algınlığına ve öksürüğe faydalıdır. Kurutulup parçalandıktan sonra balla birlikte pastil olarak alınır.

Şarapla birlikte alındığında diüretik ve afrodisyak etkilidir. Şeytan şalgamı (Byronia dioica) ve balla birlikte sürüldüğünde kötü ve kanserli yaraları temizler. Kökü ellere sürüldüğünde yılanın sokmadığı söylenir. Sirkeyle sürüldüğünde mat beyaz cüzamı temizler. Yaprakları dövülerek taze yaralara sürüldüğünde faydalıdır. Ayrıca şarapta kaynatılıp uygulandığında soğuktan olan şişlere faydalıdır.

Kökünün suyu gözlerdeki donukluğu, bulanıklığı ve gözbebeğindeki beyaz lekeleri giderir. Kökü kaynatılarak veya çiğ olarak yenmek üzere sağlık için yetiştirilir.

Yılan Boncugu (Edviye-i Müfrede)

Ona lüf derler. Sıcaktır, kurudur. Boğazdan kan gelmesinde faydalıdır. Nefes darlığını giderir. Afrodisyak etkisi vardır ve böbrekleri temizler. Kökü vücuda sürülürse yılan ısırılmaz. Meyvesi çocuk düşürtür.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta yılanıyastığının afrodisyak özelliği olduğu, solunum yetmezliğine karşı kullanıldığı, düşüğe neden olduğu ve yılan sokmasından koruduğu belirtilmiştir. De Materia Medica'da şarapla birlikte alındığında afrodisyak etkili olduğu ve kökünün

solunum yetmezliğine iyi geldiği; Edviye-i Müfrede ise kullanım yöntemi belirtilmeksizin afrodizyak etkili olduğu ve nefes darlığı için kullanıldığı ifade edilmiştir.

19. Elaeagnus sp. (İğde)

Oua (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 120)

Olgunlaşmadan önce meyveleri ayva sarısı rengindedir. Olgunlaşmadan meyveleri toplanır, parçalanır ve güneşte kurutulur. Yendiğinde bağırsaktaki akışı durdurur. Öğütülmüş meyvelerin kabuksuz arpa yerine kullanılarak yemeği yapılır. Dekoksiyonu da içildiğinde aynı etkiyi gösterir.

İğde (Edviye-i Müfrede)

Alıçtan kurudur. Göğse ve bedene kuvvet verir. Bağırsaklardaki yaraları iyileştirir ve karından kan gelmesini giderir. Safrayı ve kusmayı keser. Ama ondan çok yemek mideye zarar verir. Tedavisi şekerle veya tatlıyladır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

20. Mellilotus officinalis L. (Sarıyonca, Kokulu yonca)

Melilotos (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 40)

Sarıyoncanın en iyisi Attika'da (Atina çevresi), Kyzikos'ta (Balıkesir-Erdek civarı), Kalkedon'da (İstanbul-Kadıköy) yetişir ve rengi safran sarısıdır. Ayrıca çemen kokusuna benzer zayıf bir koku veren çeşidi, Campania'da Nola yakınlarında (İtalya) yetişir. Astrenjan özelliği vardır. Kaynatılıp üzüm şurubu ile yakı yapıldığında göz, rahim, anüs ve testis çevresindeki tüm iltihaplanmaları yumuşatır. Bazen ayrıca kaynamış yumurta sarısıyla veya çemen otu tozuyla veya keten tohumuyla veya iyi bir unla veya haşhaş kapsülü ile veya hindiba ile karıştırılarak kullanılır.

Suda ıslatılarak kullanıldığında irinli isiliği tedavi eder. Chian toprağıyla veya mazi ile birlikte sürüldüğünde kepeği giderir. Şarapla kaynatıp verildiğinde mide ağrısını keser. Çiğ suyu üzüm şurubu ile kulağa damlatıldığında ağrıyı keser. Bitki ayrıca sirke ve gül merhemiyle kompres yapıldığında baş ağrısını keser.

İklil'ül-melik (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Sirkeyle kaynatıp baş ve şakak ağrısına yakı edilirse iyi gelir. Elli dirhemini dövdükten sonra yüz beş dirhem balla karıştırıp tan vakti yalasalar zorlu hastalıklardan uzak tutar ve onu eklemlerdeki şişlere yakı yapsalar şişini giderir. Ama testislere zarar verir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Dioskorides tıbbi kullanımlarının yanında en iyi çeşitlerinin yetiştiği bölgeleri aktarırken, İshak bin Murad sadece humoral özelliklerini belirtmiştir. Her iki kaynakta sarıyoncanın baş ağrısı için kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica'da sirke ve gül merhemiyle kompres yapılması önerilirken, Edviye-i Müfrede'de sirkeyle kaynatılıp yakı yapılması önerilmiştir.

21. Ficus carica L. (İncir)

Sukon (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 128)

Olgunlaşmış incir mide için kötüdür, ishal yapar, sivilceye ve terlemeye sebep olur. Kuru incir besleyicidir, ısıtıcıdır, susatıcıdır, bağırsakları rahatlatır, mide ve ishal rahatsızlıkları için uygun değildir. Fakat boğaz, nefes borusu, mesane, böbrekler, astım, epilepsi hastaları, ödem için uygundur. Zufa otu ile birlikte kaynatılıp içildiğinde göğüs rahatsızlıklarını giderir, eski öksürük, kronik akciğer rahatsızlıkları için faydalıdır. Yalancı safran ve soda ile birlikte yenildiğinde bağırsakları yumuşatır.

Dekoksiyonu gargara olarak nefes borusu ve bademcik iltihabı için kullanılır. Kadınlar için buhar banyosu olarak yararlanıldığında çürümüş mısır unu ve çemen otu ile karıştırılır. Üzerlikle birlikte lavman olarak bağırsak gazı için kullanılır. Dövülüp kaynatıldıktan sonra, özellikle süsen veya soda veya sönmemiş kireçle birlikte karıştırılarak yakı yapıldığında sertlikleri ve kulak altı bezlerindeki tümörleri giderir, küçük apseleri yumuşatır, bezeleri olgunlaştırır. Nar kabuğu ile birlikte gözde oluşan zarı tamamıyla temizler. Bakır sülfat çözeltisi ile baldırlardaki zor iyileşen kötücül ve irinli yaraları tedavi eder.

Şarapla kaynatıp acı pelin ve arpa unu ile karıştırıldığında ödemi olan hastalara fayda eder. Yakılıp balmumlu merhem ile karıştırıldığında soğuk kaynaklı şişleri tedavi

eder. Çiğ dövülerek hardal suyu ile karıştırıldığında, damla olarak kulak çınlamasına ve kaşıntısına kullanılır.

İncir ağacının sütümsü sıvısı sütü keser, vücutta tahrişe neden olur, iyi bir unla birlikte alındığında bağırsakları gevşetir ve rahmi rahatlatır. Yumurta sarısıyla kullanıldığında adet sürer. Çemen otu tozu ve sirke ile birlikte lapa yapıldığında gut hastalarına faydalıdır. Cüzamı, liken tipi deri dökülmelerini, çilleri, mat beyaz cüzamı ve kaşıntıyı kabuksuz arpayla birlikte ortadan kaldırır.

Akrep, zehirli hayvan sokmalarında ve köpek ısırıklarında damlatıldığında faydalı olur. Diş ağrısı için yün üzerine damlatılarak çürük dişe yerleştirildiğinde iyi gelir. Sütü kısmı ve suyu ülser için kullanılan bütün ilaç formüllerine girer.

Yaban inciri, gelincik çiçeği yapraklarıyla birlikte kullanıldığında kemikleri onarır. Balmumuyla küçük apseleri yok eder. Şarap ve burçakla birlikte yakı yapıldığında tarla faresi ve kırkayak ısırıkları için faydalıdır.

Encir (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Gaz yapar ve karın geçirir. Çok yenirse mideye zarar verir ve sıcak mizaçlılarda ateş yapar, tedavisi ekşi iledir. Boğaz kuruluşunu giderir ve susuzluğu keser. Böbreği ve idrar yollarını temizler. Akrep sokmalarına karşı tazesinin suyu ve sütü sürülür. Kuru ise hem yenilir, hem de akrebin soktuğu yere yakı edilir. Boğmaca için inciri kaynatıp belirli zaman aralıklarıyla gargara yapılırsa iyi gelir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta incirin akrep sokmaları ve böbrekler için kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica'da incirin kullanımının böbrekler için uygun olduğu, tazesinin sütünün akrep sokmalarında damlatıldığı, Edviye-i Müfrede'de ise incirin böbrekleri temizlediği, tazesinin suyunun ve sütünün akrep sokmalarında sürüldüğü ifade edilmiştir.

22. Pimpinella anisum L. (Anason)

Tragion agria (De Materia Medica , III. Kitap, Numara: 56)

Genel olarak anasonun ısıtıcı, ağız kokusunu giderici, ağrıyı hafifletici, maddeleri dağıtıcı, idrar söktürücü, ter atıcı, rahatlatıcı ve içildiğinde susuzluğu giderici etkileri

vardır. Böcek sokmaları ve şişkinlikler için uygundur. İshali ve lökoreyi keser. Afrodisyak etkilidir. Yakılarak dumanı burun deliklerinden çekildiğinde baş ağrısını giderir. Gül merhemiyle damlatıldığında kulak akıntısını tümüyle tedavi eder.

Anisun (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Mideye kuvvet verir, şehveti ve cinsel arzuyu arttırır. İdrar yollarını temizler ve dalak şişini giderir. Midede soğuk gaz varsa sürer ve karnı bağlar. Eski vereme ve sıtmalara iyi gelir. Yakıp, dumanını buruna tutacak olursanız baş ağrısını giderir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta da anasonun yakılarak dumanı burundan çekildiğinde baş ağrısını giderdiği belirtilmiştir.

23. Vitex agnus-castus L. (Hayıt)

Agnos (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 103)

Hayıt ağacı nehir kenarlarında, taşlık alanlarda ve su yataklarında yetişen ağaca benzer bir çalıdır. Dallarının kırılması zordur ve yaprakları zeytininkilere benzer fakat daha yumuşaktır. Bazıları mor-beyaz çiçekler verirken diğerleri sadece mor çiçekler verir. Tohumları karabibere benzer.

Isıtıcı ve yumuşatıcı özellikleri vardır. Meyveleri vahşi hayvan ısırıkları için faydalıdır. İçildiğinde dalak hastalıklarına iyi gelir. Dört gramı şarapla birlikte alındığında sütü azaltır ve adet söktürür. Ve ayrıca üreme organlarını gevşetir. Derin uykuya neden olur. Bitkinin ve tohumlarının dekoksyonu oturma banyosu şeklinde vajina çevresindeki iltihaplanmalar için kullanılır. Tohumları yarpuzla birlikte içildiğinde adet söktürür. Yakılarak burundan dumanı çekildiğinde baş ağrısını keser. Yaprakları yakıldığında dumanı vahşi hayvanları uzaklaştırır.

Ayt (Edviye-i Müfrede)

Farsça pencengüş derler. Sıcaktır, kurudur. Siroz hastalığına iyi gelir. Yılan sokması durumunda iki dirhem yedirilirse zararını giderir. Yaprığını dövüp yakı edilirse soğuktan olan baş ağrısını giderir. Onu döşeyip üzerine yatılırsa gece boşalması

yaşanmaz. Hayıtın kökü ısırğan canavarları kaçırır. Onu dövüp suyunu eve saçarlarsa o eve yılan, akrep girmez. Yılan, akrep sokmasına, it ısırığına yakı edilirse zararı giderir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta hayıtın yılan, akrep gibi hayvanları uzaklaştırmak için kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica'da yakıldığında dumanı vahşi hayvanları uzaklaştırdığı ifade edilirken, Edviye-i Müfrede'de ise hayıtın kökünün ısırğan canavarları kaçırdığı ve dövülüp suyu saçılan eve yılan, akrep girmeyeceği ifade edilmiştir.

24. Cydonia oblonga L. (Ayva)

Dioskorides ayvanın direkt kullanımını değil, ayva ile hazırlanan preparatların tıbbi kullanımlarını aktarmıştır. birinci kitapta ayva merhemini, beşinci kitapta ise ayva şarabını, balda bekletilen ayva preparatını ve bal ve suda bekletilen ayva preparatını tarif etmiştir.

Melinon - Ayva Merhemi (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 45)

Hazırlanışının da anlatıldığı ayva merheminin astrenjan ve soğutucu özelliği vardır. Kabuk bağlamış yaralara, kepeğe, soğuk şişkinliğine, dölyatağı ülserlerine etkilidir. Lavman olarak kullanıldığında dölyatağı iltihaplanmasını kontrol altında tutar. Yine hazırlanışının anlatıldığı ayva şarabının astrenjan özelliği vardır. Dizanteride, karaciğer hastalıklarında, böbrek hastalıklarında ve zor idrara çıkma rahatsızlığında kullanımı çok uygundur.

Oinos kudonites - Ayva şarabı (De Materia Medica, V. Kitap, Numara: 20)

Bazılarının melites dediği ayva şarabı aşağıdaki şekilde hazırlanır. Çekirdekleri ayıklanan ayva parçalara bölünür ve otuz gün yumuşayıp suyunu bırakması için bekletilir. Ardından süzülüp muhafaza edilir. Astrenjan özelliğindedir. Dizanteriye, karaciğer ve böbrek hastalığı olanlara, idrar zorluğu çekenlere faydalıdır.

Melomeli - Balda bekletilen ayva preparatı (De Materia Medica, V. Kitap, Numara: 21)

Cydonomeli de denilen bu preparat, ayvalar çekirdeklerinden ayrılıp parçalandıktan sonra tamamen balla kaplanacak şekilde bir kapta bir yıl kadar bekletilerek hazırlanır. Ayva şarabını andırır ve aynı amaçlarla kullanılır.

Udromelon - Bal ve suda bekletilen ayva preparatı (De Materia Medica, V. Kitap, Numara: 22)

Bir ölçek balda bekletilen ayva preparatı ile iki ölçek kaynamış su karıştırılan preparat köpek günleri (temmuzdan eylüle kadarki bunaltıcı sıcaklar) boyunca bekletilireek kullanıma hazır hale gelir. Bunun özellikleri de yukarıdakirle aynıdır.

Ayva (Edviye-i Müfrede)

Soğuktur, kurudur. Mideye, göğse ve kalbe iyi gelir. Aç karnına yenilecek olursa karını bağlar, susuzluğu giderir, idrar yollarını temizler, böbreklere ve mesaneye faydalıdır. Suyu etli kısmına göre daha faydalıdır. Balla pişirilmiş hali idrarı arttırır. Kokusu beyne kuvvet verir. Yendiğinde kusmayı keser ama geç sindirilir. Çok yenirse sinirlere zarar verir. Tedavisi hurmayla ve balladır. Ve derler ki; onun yaprağının külü tutya (göz hastalıkları için çinkoyla hazırlana bir karışım) yerini tutar ve göze çekilir. Özü dizanteriye şifadır. En faydalısı tam olgunlaşmış olanıdır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta balla pişirilmiş halinin idrarı arttırdığı belirtilmiştir.

25. Matricaria chamomilla L. (Papatya)

Anthemis (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 137)

Papatyaya bazıları "leucanthemon", bazıları ise ilkbaharda yetiştiği için "eranthemon" derler. Bazıları kokusu elmaya benzediğinden "cahamamelon", bazıları "chyrsoallia" ve bazılarıysa "callia" derler. Bu bitkinin üç farklı çeşidi vardır. Sürgünleri bir karış uzunluğunda çalı gibi ve birçok köşelerle ayrılmış dalları vardır. Yaprakları küçük ve incedir. Tepedeki çiçeklerin ortası beyazımsı altın rengindedir. Dışında çemberin çevresine dizilen, sedefotununkilere benzer, küçük taç yapraklar beyaz, sarı veya mor renktedirler. Taşlık arazilerde ve yol kenarlarında yetişir. İlkbaharda toplanırlar.

Kökü, çiçekleri ve yapraklarını ısıtıcı ve maddeleri inceltici özelliği vardır. İçildiğinde ve oturma banyosu yapıldığında adet söktürür. İçildiğinde iltihaplanmaları ve sarılığı giderir. Sürüldüğünde lakrimal fistulayı, çiğnendiğinde ise pamukçuk hastalığını tedavi eder.

Bazıları yağ ile birlikte döverek, yatıştırıcı merhem olarak belirli aralıklarla gelen ateş için kullanılır. Toplandığında çiçekleri ve yaprakları ayrı ayrı muhafaza edilmelidir. Ve kökü kurutulduktan sonra saklanmalıdır. İhtiyaç olduğunda iki birim çiçeklerinden ve bir birim yeşil kısımlarından veya kökünden, ya da bunun tam tersi biri birim çiçeklerinden ve iki birim yeşil kısımlarından verilmelidir. Seyreltilmiş bal likörü ile içilmelidir.

Babadya (Edviye-i Müfrede)

Arapça “babunec” derler. Sıcaktır, kurudur. Sinirlere kuvvet verir ve sevdavi hastalıklara faydalıdır. Tohumunu dövdükten sonra su ile kaynatıp balla karıştırıp, şakakları ağrıyana yakı yapılırsa iyileştirir. Tohumunu dövüp sert çibanlara yakı ederlerse yumuşatır ve soğuktan olan baş ağrısına iyi gelir. Onu çok kaynatıp suyuna oturursa, böbrek taşını idrar yollarından düşürür. Kadın oturursa adetini açar, hamile oturursa kolay doğurur.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta papatyanın adet söktürücü özelliği belirtilmiştir. De Materia Medica’da kaynatılıp içildiği ve oturma banyosu olarak kullanıldığı, Edviye-i Müfrede’de ise oturma banyosu olarak kullanıldığında adet söktürdüğü ifade edilmiştir.

26. Amygdalus communis L. (Badem)

Amugdale (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 123)

Acı badem kökü kaynatılarak kullanıldığında yüzdeki çilleri giderir. Peser olarak kullanıldığında adet söktürür. Alına sirke ve gül merhemiyle birlikte sürüldüğünde baş ağrısını giderir. Çok ağrılı çibanlara şarapla birlikte sürüldüğünde fayda eder. Balla birlikte kabuklu yaralar ve köpek ısırıkları için uygundur. Yenildiğinde ağrıyı hafifletir, bağırsakları yumuşatır ve idrar söktürücüdür. Nişasta ve nane ile birlikte alındığında kan tükürmeye iyi gelir. Böbrek hastalıklarına ve iltihaplanmasına faydalıdır. Böbrek taşı sancıklarına ve zor idrara çıkma problemlerine yardımcı olur.

Badam (Edviye-i Müfrede)

Tatlısı ılımlıdır. Göğsü yumuşatır ve öksürüğü keser. Vücudu güçlendirir. Çok yenirse hazımsızlık yapar ve geç sindirilir. Tuzla yenirse ishal yapar. Acısı sıcaktır,

kurudur. Gazı giderir ve soğuk mizaçlılara yarar. Kulağa damlatılacak olursa uğuldamayı giderir. Tatlı bademin az kurutulmuşu çok iyidir ve yağı da faydalıdır. Basura ve dizanteriye iyi gelir. Balgamı söker, baş ağrısı için sürülürse, kulak ağrısı için damlatılırsa iyi gelir. Böbrek ağrısına ve prostata iyi gelir. Taş kaynaklı mesane ağrısını giderir. Eski öksürüğe, astıma, akciğer zarı iltihabına, gaz sancısına, menenjit ve boğaz ağrısına iyi gelir. Acı badem geçirticidir. Mum ve balla karıştırıp vitiligoya ve siğile sürülürse onları giderir. Yakı yapılırsa dalağa iyi gelir. Karışık köklerin suyu ile birlikte içmek gaz sancısını giderir. Kadın kendisi fitil gibi kullanırsa adet söker. Badem yağının tazesı faydalıdır, eskisi yaramaz.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta bademin adet söktürücü olarak ve böbrek rahatsızlıklarında kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica'da peser olarak kullanıldığında adet söktürdüğü, böbrek hastalıklarına ve iltihaplanmasına faydalı olduğu, böbrek taşı sancularına ve zor idrara çıkma problemlerine yardımcı olduğu ifade edilmiş, Edviye-i Müfrede'de kadın kendisi fitil olarak kullandığında adet söktürdüğü, böbrek ağrısına ve prostata iyi geldiği, taş kaynaklı mesane ağrısını giderdiği ifade edilmiştir.

27. Oryza sativa L. (Pirinç)

Oruza (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 95)

Kısmen besleyici ve bağırsakları bağlayıcıdır.

Birinc (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Bazı hekimlerce ılımlıdır. Kızıl pirinci yıkamadan pişirirlerse kabız yapar. Eğer yıkayıp yağ ile pişirilirse mide ağrısını giderir ve insanı yüzünün rengini güzelleştirir. Bedeni güçlendirir ve iyi düşler gösterir. Gaz sancısı olanlara yaramaz, acısını arttırır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

28. Polypodium vulgare L. (Bespaye)

Polupodion (De Materia Medica, IV. Kitap, Numara: 186)

Bespaye yosunla kaplı kayaların üzerinde ve eski ağaç kütüklerindeki yosunlarda yetişir. Bir karış kadar boyu vardır ve erkek eğrelti otunu andırır. Küçük parmak kalınlığı kadar olan kökünün üzerinde ahtapot gibi dokunaçları vardır. Tadı acımsı ve biraz tatlıdır. Müshil etkilidir. Tavuk etiyle, balıkla, pancarla veya ebegümeceyle kaynatılarak verilir. Bal şerbetiyle birlikte verildiğinde balgamı ve safrayı söktürür. Kökü burkulmalara ve parmak arasındaki çatlaklara sürüldüğünde iyi gelir.

Besfayic (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Mideyi ve karaciğeri kuvvetlendirir. Bağırsak gazını giderir. Sultani söğüt (Salix viminbalis L.) yağıyla karıştırılıp eklemelere sürülürse ağrısını giderir. Kayalık kesimlerde, meşe ve kavak ağaçlarında biter. Kökünden üç dirhem çorbaya eklenirse kara safrayı ve balgamı söker. İlaça karıştırılacaksa iki dirhem yeterlidir. Yalnız kullanılacaksa bir dirhemi dövülerek kullanılır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynaktan da bespayenin balgam ve safra söktürücü olarak kullanıldığı ifade edilmiş, De Materia Medica'da bal şerbetiyle birlikte, Edviye-i Müfrede'de ise çorbaya kökünden üç dirhem eklenerek kullanıldığı belirtilmiştir.

29. Triticum sp. (Buğday)

Puroi (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 85)

Buğday eğer tamamen olgunlaşmış, ayva sarısı renginde ve taze ise sağlık için çok faydalıdır. Bunun yanında üç ay bekletilerek kullanılan buğdaya bazıları "setaneion" der. Beyaz unla yapılan ekmek kaba unla yapılan ekmekten daha besleyicidir. Ayrıca üç ay bekletilen buğdayın kaba unundan hazırlanan ekmek daha hafif ve kolay sindirilebilir. Buğday yendiğinde bağırsak kurtlarını çoğaltır fakat çiğnenip sürüldüğünde köpek ısırıklarına faydalıdır. Banotu ekstresiyle birlikte sürüldüğünde tendonların iltihabına ve bağırsak gazlarına devadır. Bal ve sirkeyle birlikte tatbik edildiğinde doğum lekelerini giderir. Keskin sirkeyle kaynatılıp sürüldüğünde cüzamı

yok eder ve başlayan iltihaplara sürüldüğünde fayda eder. Sedef otu suyuyla kaynatıldığında süt kesilmesini durdurur. Örümcek ısırıklarına ve gaz sancısına iyi gelir.

Kaba undan hazırlanan hamur ayak tabanındaki çibanları ısıtır, çeker ve inceltir. Ve tuzla birlikte diğer apseleri açar. Üç aylık buğdayın kaba unu sirke veya şarapla karıştırılıp yakı yapıldığında zehirli hayvan ısırıkları için faydalıdır. Zamkla birlikte kaynatılıp pastil şeklinde kullanıldığında kan tükürmeye iyi gelir. Yağ ve yeşil nane ile birlikte kaynatıldığında öksürük ve nefes borusundaki sertlik için iyidir. Ayrıca kaba un ballı su karışımı ve yağ ile birlikte kaynatılıp kullanıldığında iltihapları azaltır.

Kuru ve eski ekmeğe, sadece kendisi veya bir başka maddeyle kombine bir şekilde, ishali kontrol altına alır. Fakat taze buğday ekmeği tuzlu suda ıslatılıp yakı yapıldığında derideki liken tipi döküntüleri tedavi eder.

Buğday (Edviye-i Müfrede)

Ilıktır. Saf buğday ince elekten geçirilmelidir. Gıdası insanın yüzünün ışığını arttırır. Çiğneyip kara safralı şişlere yakı yapılsa şişliğini giderir. Eğer kuduz köpek ısırığına sürülürse zararını giderir. Çiğ yenirse mideye ağır gelir ve organları gazla doldurur ve adamın karnında kurt meydana gelir. Kabuğu çıkartılan buğdaydan yapılan yemek şehveti arttırır, organları güçlendirir ve insana kuvvet verir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynaktan çiğnenmiş buğdayın köpek ısırıklarında kullanıldığı, çiğ yenirse bağırsaklarda kurt yaptığı ve gaza sebep olduğu ifade edilmiştir.

30. Fumaria officinalis L. (Kadife çiçeği, Şahtere)

Kapnos (De Materia Medica, IV. Kitap, Numara: 109)

Şahtere çalıya benzer küçük bir bitkidir. Kişnişi andırır ve çok narindir. Soluk kül renginde bolca yaprağı ve mor çiçeği vardır. Suyu keskindir ve keskin gözlülüğü arttırır. Gözyaşı üretir. Sakızla sürüldüğünde dökülen kaşların yerine çıkmasını sağlar. Ayrıca bitki yendiğinde dölyatağındaki safrayı sürer.

Beg börki (Edviye-i Müfrede)

Şahtere denir. Orta sıcaklıktadır. Kanı saflaştırır. Uyuz ve kaşıntıyı giderir. Çiğnenirse diş diplerini güçlendirir, diş eti oluşturur ve iyi duruma getirir. Katılaşmayı

giderir ve mideye kuvvet verir. İçi yumuşatır, idrarı söktürür ve safrayı atar. On dirhem suyuna şeker ekleyip içilirse, üç dirhem kadarı dövülüp yenilirse, altı dirhemi sarı helile (Terminalia citrina) suyuyla karıştırılıp içilirse fazlaca fayda eder.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta kadife çiçeğinin safra söktürücü olarak kullanıldığı belirtilmiş, De Materia Medica'da bitki yendiğinde dölyatağındaki safrayı sürdürdüğü, Edviye-i Müfrede'de ise safrayı attığı ifade edilmiştir.

31. Vigna sinensis L. (Börülce)

Smilax (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 146)

Börülce bazılarının "lobia", bazılarının "asparagos" dediği bir bitkinin meyvesidir. Sarmaşık yaprağına benzer fakat daha yumuşak yaprakları vardır. Uzun ince dallarının üzerindeki sarılmaya yarayan filizlerle çalılara tutunur ve gölgelik yapacak kadar uzayabilir. Meyvesinin içindeki böbreğe benzer tohumları ağırlıklı kırmızı renktedir. Yemek için yetiştirilir. Tohumlarıyla birlikte kuşkonmaz gibi kaynatıldığında diüretik etkilidir ve gece kabusuna neden olur.

Böğrülce (Edviye-i Müfrede)

Soğuktur, kurudur. Başka bir rivayete göre sıcaktır, kurudur. Göğse ve akciğerlere iyi gelir, açar. Kaynatıp suyunu serhas'a (eğrelti otu, kuzgun otu, karga döleği karışımı) ekleyip içirildiği hamile kadın kolaylıkla doğurur. Kadında oğlan döleşti kaldığında içirilirse kendini bırakır. Gaz yapar. Yağ ve sirkeyle pişirilince gazı giderir. Hardal, biber veya güveyi otu da yarar. Bunlar yoksa tuz iyileştirir ki miktarı fazlaca eklenmelidir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

32. Carum carvi L. (Karaman kimyonu)

Karos (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 57)

Çok bilinen küçük tohumları diüretik etkili, lezzetli, ısıtıcı, sağlıklı ve sindirimi kolaylaştırıcıdır. Antidotlarla ve hızlı etkili ilaçlarla kombine edilerek faydalanılır. Anasonla benzer etkidedir. Kaynatıldığında kökü havuç gibi yenilebilir.

Belad-ı Kümnun (Edviye-i Müfrede)

Rumcadır. Arapça “kerevya” denir. Sıcaktır, kurudur. Gaz gidericidir ve kalp çarpıntısını keser. Karında kurt varsa kırar ve çıkarır. Bağırsakları temizler ve organlara kuvvet verir. Soğuktan olan hastalıklara yarar. İki dirhem içilmelidir.

Keraviya (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır. Kurulukta ve nemlilikte orta derecededir. Sodyum bikarbonat ile karıştırıp iyileşmeyen yaralara sürülürse iyileştirir. İçerdeki ve dışarıdaki şişleri yumuşatır. Üç dirhem yenirse karını bağlar. Dumanı gribe iyi gelir ama mideye zarar verir. Tedavisi bal ile dir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Edviye-i Müfrede’de Karaman kimyonu anlamına gelen iki madde yazılmıştır. Her ikisi için De Materia Medica’dakine benzer kullanım belirtilmemiştir.

33. Commiphora opobalsamum L. (Pelesenk ağacı, Mekke balsamı)

Balsomon (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 19)

Mekke balsamı cehri ağacına (Rhamnus sp.) veya kızıl ateş dikenine benzer bir ağaçtır. Üzerlik bitkisine benzer yaprakları vardır. Fakat daha solgun renkte ve her dem tazedir. Judea (İsrail) bölgesinde yetişir.

“Opobalsamon” denilen reçine yazın en sıcak günlerinde demir kazıyıcılarla gövdesi oyularak elde edilir. Bununla beraber az miktarda sıvı elde edilir. Her yıl altı ya da yedi “choes” (yaklaşık 3,7 litreye den gelen hacim ölçüsü) civarında toplanır ve iki katı ağırlığında gümüş fiyatına satılır.

Suyu, gözbebeklerine düşmüş gölgelenmeyi giderir. Gül merhemiyle birlikte uygulandığında rahim soğukluğunu önler. Sürüldüğünde plasentayı ve embriyoyu aşağı çeker. Ayrıca yaralardaki çok kirli maddeleri temizler. İçildiğinde hem sindirimi kolaylaştırıcı hem de idrar söktürücüdür. Ayrıca nefes darlığından yakınanlar, arnikayı (Arnika montana) sütle içenler ve vahşi hayvanlar tarafında ısırılanlar için faydalıdır.

İçildiğinde iyi geldiği diğer sorunlar akciğer zarı iltihabı, akciğer iltihabı, öksürük, kalça ağrısı, epilepsi, baş dönmesi, ortopne, karın ağrısı, zor idrara çıkma, vahşi hayvan tarafından ısırılmadır. Yoğun duman uygulaması ve oturma banyosu yapıldığında kadın

hastalıklarına iyi gelir ve rahim boynunu genişletir ve kurutur. Suda kaynatılıp içildiğinde hazımsızlığa, karın ağrısına, zehirli ısırıklara ve spazma yardımcı olur. Diüretiktir ve baştaki yaralara iyi gelir. Ayrıca epitel artıklarını azaltır.

Belesan (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Baş dönmesine ilaç olarak kullanılır. İdrar yolunu açar. Yağı soğuk hastalıklarda kullanılır ve şişler varsa giderir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynaktan idrar söktürücü özelliğinden dolayı kullanıldığı belirtilmiş, De Materia Medica'da içildiğinde idrar söktürücü olduğu, yenildiğinde zor idrara çıkanlara faydalı olduğu, Edviye-i Müfrede'de ise idrar yolunu açtığı ifade edilmiştir.

34. Viola sp. (Menekşe)

İon (De Materia Medica, IV. Kitap, Numara: 121)

Menekşenin sarmaşığa göre daha küçük, kırılabilir ve daha koyu renkli yaprakları vardır. Kökün ortasından çıkan tepesinde küçük çiçeği olan bir sapı vardır. Çiçeği mor renkte ve çok aromatiktir. Gölge ve taşlıklı alanlarda yetişir.

Kabuksuz arpa ile birlikte sürüldüğünde yapraklarının soğutucu özelliği vardır. Mide ekşimesine, göz iltihaplarına ve rektum sarkmasına iyi gelir. Ve derler ki çiçeklerinin mor kısımları suyla birlikte içildiğinde boğaz yaralarına ve çocuklardaki epilepsiye yardımcı olur.

Benefşe (Edviye-i Müfrede)

Soğuktur, yaştır. Üç dirhem ondan içilse mideden safrayı temizler ve çıkartır. Şeker ile içilmelidir. Çıbanlara yakı yapılırsa şişliğini giderir. Kokusu baş ağrısına yarar. Suyu içilirse öksürüğü keser, göğsü yumuşatır ve balgamı söker. Bağırsakları temizler. Menekşe yağı soğuktur. Beyni yaş eder ve sinirleri yumuşatır. Safradan kaynaklı baş ağrısını giderir ve uyku getirir. Uyuzu ve kaşıntıyı giderir. Diz ağrısına iyi gelir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

35. Trigonella foenum graecum L. (Çemen otu)

Teleos aleuron (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 102)

Birinci kitapta hazırlanışı anlatılan çemen otu merheminin apseleri yumuşatma ve hazmı kolaylaştırıcı etkisi vardır. Özellikle rahimdeki sertleşmeler için çok uygundur. Zor doğum yapan kadınlar için vajina çok kurduğunda damla olarak kullanılır. Büyük abdestte zorlanmalarda lavman olarak başarılı bir şekilde kullanılır. Kepeği giderir. Yanıklara ve soğuktan kaynaklı şişlere balmumu ile birlikte kullanılır. Çilleri temizler ve kozmetik karışımlara girer.

Bal şurubuyla pişirildiğinde ve yakı yapıldığında iç ve dış iltihaplara iyi gelir. Sirke ve sodayla birlikte kullanıldığında huysuzluğu azaltır. Dekoksiyonu kadın hastalıklarında oturma banyosu olarak kullanılır.

Suda kaynatılarak kullanıldığında saçtaki kepekleri giderir. Kaz yağıyla karıştırılıp vajina içine yerleştirildiğinde dölyatağını yumuşatır ve genişletir. Taze çemen otu ve sirke ile kullanıldığında mide esnekliğini yitirmiş ve ülserli kişilere faydalıdır. Dekoksiyonu büyük abdestte zorlanmalarda faydalıdır. Mersin yağıyla kullanıldığında saçı temizler ve genital bölgedeki yara izlerini giderir.

Boy (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Cinsel arzuyu artırır ve soğuk çıbanları açar. Akciğerleri balgamdan arıtır. Gazı giderir ve sesi berraklaştırır. Doğuramayan kadınlara yedirilirse kolay doğum yapar. Regl kanını sürer. Çok yenirse idrarı ve deriyi kokutur. Yağı yüze sürülürse rengini güzelleştirir, bozulma varsa giderir. Vücut derisinde bozulma varsa birkaç sürülmeyle giderir. Kadın kasıldığında rahmini onunla ıslatırlarsa doğumu kolaylaştırır ve kasık ağrısını giderir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta çemen otunun çıbanlar ve apseler için kullanıldığı belirtilmiş, De Materia Medica'da apseleri yumuşattığı, Edviye-i Müfrede'de ise soğuk çıbanları açtığı ifade edilmiştir.

36. Portulaca oleracea L. (Semizotu)

Andrachne (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 124)

Semizotunun astrenjan ve soğutucu özellikleri vardır. Kabuksuz arpa ile yakı yapıldığında baş ağrısına, göz iltihaplarına, diğer iltihaplara, mide ekşimesine, yılanık hastalığına ve mesane ağrısına iyi gelir. Yenildiğinde mide ekşimesine, bağırsak iltihaplarına ve nezleye faydalıdır. Böbrek ve mesanedeki yaraları tedavi eder. Cinsel isteği aniden ortaya çıkartır. Suyu vücut ateşine etkilidir. Bağırsak kurtlarına, kan tükürmeye, dizanteriye, hemoroit ve yılan sokmalarına karşı kullanılır. Göz hastalıklarında kullanılan karışımlara kullanılır. Bağırsak akıntılarında ve rahim ağrılarında lavman olarak kullanılır. Güneş çarpması kaynaklı baş ağrıları için gül merhemiyle birlikte karıştırılarak losyon şeklinde kullanılır. Baş çıbanları için şarapla birlikte temizleyici olarak kullanılır. Ve kangrenleşmiş yaralara kabuksuz arpa ile birlikte yakı olarak kullanılır.

Tohmekan (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, yaşlıdır. Ciğerlerin hararetini giderir. Sıtmalara iyi gelir. Dalak şişliğine iyi gelir. Şekerle karıştırıp içerilirse safrayı söker ve karından kan gelmesini keser. Yaprığını dövüp karına yakı yapılırsa harareti giderir. Sıyrılmaya olana yakı yapılırsa oldukça iyi gelir. Ama çoğu zarar verir. Meniyi kurutur ve şehveti bitirir. Tedavisi kereviz, kerdeme otu ve nane ile yapılır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynaktan semizotunun ateş düşürücü özelliğinden dolayı kullanıldığı belirtilmiş, De Materia Medica'da suyunun vücut ateşine etkili olduğu, Edviye-i Müfrede'de ise yaprakları dövülüp karına yakı yapıldığında harareti giderdiği ifade edilmiştir.

37. Raphanus sativus L. (Turp)

Raphanis (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 112)

Turp gaz yapıcıdır, lezzetlidir, mide için iyi değildir. Geğirmeye neden olur. İdrar söktürücü ve ısıtıcıdır. Yemeklerden sonra alınırsa bağırsakları rahatlatır. Sindirime yardımcı olur. Yemeklerden önce yenirse yiyecekleri destekler, kusmak isteyenler için

idealdir. Hisleri güçlendirir. Kaynatılarak kullanıldığında kronik öksürüğü olanlara ve göğsünde yoğun madde bulunanlara yardımcı olur. Kabuğu sirke ve balla birlikte alındığında daha da kusturucudur. Balla birlikte ülserlerin yayılmasını durdurur, siyah lekeleri giderir, yılan ısırıklarına faydalıdır, kelleşmiş bölgelerde saç çıkartır. Delice otuyla birlikte yendiğinde doğum lekelerini siler. Ayrıca mantardan nefesi kesilmiş kişilere yardımcı olur ve adet söktürür.

Tohumları kusturucu, idrar söktürücüdür. Sirkeyle birlikte içildiğinde huysuzluğu azaltır. Eğer sıcak ballı sirke ile birlikte kaynatılıp gargara olarak kullanılırsa boğaz yarası olanlara yardımcı olur. Şarapla içilirse yılan ısırıklarına faydalıdır. Sirkeyle kangrene yakı yapılırsa sınırını çizerek ayırır. Tohumlarından elde edilen turp yağı bitlenme sıkıntısı olanlara faydalıdır ve yüzdeki pürüzleri temizler.

Turb (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Soğuktan kaynaklı öksürüğü keser. Ve eğer suyu şarapla içilirse balgamı keser ve söktürür. Suyu kulağa damlatılırsa gazı giderir. Onun önce tohumu, sonra otu, sonra kabuğu ve sonra yaprağı kuvvetlidir. Turpun suyu gözü parlatır. Eğer dip kısmı yenirse sindirimi kolaylaştırır ve yılan-akrep sokmasındaki zararı giderir. Derler ki onun suyu akrebi öldürür. Herhangi bir kişi turp yemiş olduğu haldeyken akrep soksa zarar vermez. Gaz yapıcıdır. Çok yenirse parazit yapar, dişe ve başa zarar verir, ağzı kokutur. Yalnız kabuğu yenirse kusturur. Turp yağı sıcaktır, kurudur. Kara safrayla ve balgamla ilgili hastalıklara iyi gelir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta da turpun solunum yolu sıkıntılarına-öksürüğe iyi geldiğinden, kusturucu olduğundan ve yılan sokmalarında kullanıldığından söz edilmektedir.

38. Tragopogon porrifolius L. (Tekesakalı)

Trapogon (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 143)

Kısa sapı vardır, yaprakları safranla benzerlik gösterir. Kökü uzun ve tatlıdır. Sapının üzerinde aşağı sarkan büyükçe bir çanak vardır. Yenilebilirdir.

Teke sakalı (Edviye-i Müfrede)

Arapça lihyetü't-teys derler. Soğuktur, kurudur. Karın ağrısına ve bağırsak yarasına iyi gelir. Ona Rumca kostundus derler. Tiryaki kabız yapıcıdır. Tohumu ve kökü eski yaraları iyileştirir ve akciğerdeki yarayı ıslah eder. Onun suyu karından kan gelmesini keser. Bıçak ve kılıç yarasına dahi yarar. Sinir dahi kesilmiş olsa bitirir, iyileştirir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

39. Morus sp. L. (Dut)

Morea (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 126)

Dut veya "sycaminon" çok iyi bilinen bir ağaçtır. Meyveleri bağırsakları boşaltır, çabuk bozulurlar ve mide için kötüdür. Pirinç kaplarda kaynatıldığında veya güneşte fermente edildiğinde astrenjan etkisi vardır. Az miktar balla karıştırıldığına nezle, yayılan ülserler ve bademcik iltihabı için etkilidir. Olgunlaşmış meyveleri kuruyken ince doğranmış şekilde yemeklere sumak yerine kullanıldığında bağırsak hastalıklarına fayda eder. Kökünün kabuğu suda kaynatılıp içildiğinde bağırsakları boşaltır, yassı kurtları defeder. Yağ ile birlikte yakı yapıldığında yaprakları yanığı tedavi eder. Yağmur suyunda şaraplık üzüm yaprağı ve siyah incirle birlikte kaynatıldığında saç boyar. Yapraklarının suyu içildiğinde zehirli örümcek ısırıklarına faydalıdır. Kabuğunun ve yapraklarının dekoksyonu diş ağrıları için iyi bir gargaraadır.

Tut (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, yaştır. Göğsü ve mideyi ısıtır. Göğsü yumuşatır ve boğazı berraklaştırır. Suyuyla birlikte yağmur suyunda kaynatıp saça sakala sürüldüğünde siyaha boyar. Olgunlaşmış ekşidir. Soğuktur, kurudur. Ona "hartut" derler. Kurutulduğunda sumak yerini tutar, karını bağlar. Onun yaprağı ağız yarasına iyi gelir ama akciğere zararlıdır. Tedavisi tırfıl otu (cennet biberi, Amonum granum paradisi) ile yapılır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta da ağız ve boğaz sorunlarına etkisine ve yapraklarının yağmur suyu ile kaynatılmasıyla siyah saç boyası elde edileceğine değinilmektedir.

40. Nigella sativa L. (Çörek otu)

Melantion (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 79)

Çörek otu ince dallı, iki karış boyunda veya daha uzun küçük bir çalıdır. Kanarya otununkilere benzer ama daha ince yaprakları vardır. Tepesinde bulunan gelinciğinki gibi küçük ama uzunca başın içerisinde tohumları vardır. Tohumlar siyah, keskin ve güzel kokuludurlar. Ekmeğin üzerine serpiştirirler.

Alına yakı yapıldığında baş ağrısı olanlara idealdir. Burun deliklerine süsen merhemle birlikte sürüldüğünde başlangıçtaki katarakta faydalıdır. Sirkeyle birlikte yakı yapılırsa doğum lekelerini, cüzamı, eski çıbanları ve sertlikleri giderir. Çam odunu ve sirkeyle birlikte kaynatıldığında gargara olarak diş ağrılarına faydalıdır. Suyla birlikte göbeğin üstüne yakı yapıldığında bağırsak kurtlarını düşürür. Ezilip, küçük bir bez parçasına bohça yapıp koklandığında soğuk algınlığına iyi gelir. Uzun süre içilirse adet, idrarın ve sütün gelişmesine neden olur. Sodayla içildiğinde nefes darlığına faydalıdır. Suyla birlikte içilirse zehirli örümcek ısırıklarına fayda eder. Yakarak tütsülenirse sürüngeleleri uzaklaştırır. Çok içen olursa öldürücü olduğu söylenir.

Çörek otı (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Deride olgunlaşmış safraları temizler. Organları güçlendirir ve mideyi zorlu hastalıklardan korur. Beyni temizler ve nezleyi giderir. Tütsü yapıldığında sokan böcekleri uzak tutar. Bir dirhem yendiğinde böcek sokmasının zararını giderir. Çok yemek zarar verir. Tedavisi kitre iledir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta çörek otu tütsü olarak kullanıldığında zararlı hayvanları; De Materia Medica'da sürüngeleleri Edviye-i Müfrede'de ise sokan böcekleri uzak tuttuğu ifade edilmiştir.

41. Colchicum sp. L. (Çiğdem)

Kolchikon (De Materia Medica, IV. Kitap, Numara: 83)

Çiğdeme bazıları "bolbos agrios" bazıları da "ephemenon" derler. Sonbaharın sonlarına doğru safran çiçeği gibi beyaz çiçekler, sonrasında ise Arap sümbülünün (Muscari comosum L.) yapraklarına benzer yapraklar verir. Beyazdan koyu renge doğru

yönelen solgun renkteki kökü yumuşak, tatlı ve kabuğu sıyrıldığında suyla doludur. Soğanının üzerinde, çiçeğe doğru ilerleyen, düzgünce bir yarığı vardır.

“Colchian” topraklarında (Doğu Karadeniz ve Gürcistan bölgesi) ve “Messenia”da (Yunanistan’da bir kent) bolca yetişir. Yenildiğinde mantar gibi nefesi keserek öldürür. Mantar zehirlenmelerinde kullanılan bütün antidotlar çiğdem zehirlenmelerinde de kullanılır. Ancak inek sütü varsa diğerlerine gerek yoktur.

Çiğdem (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Organların güçsüzlüğüne yarar, soğuktan olan hastalıklara iyi gelir. Onu dövüp göze çekilirse sulanmasını keser. Dalak şişi için sirkeyle yakı yapılırsa giderir. Yenildiğinde kara sarılığa iyi gelir. Karındaki kurdu kırar. Böcek ısırığına yakı yapılırsa iyileştirir. Bir dirhem yenirse unutkanlığı giderir.

Yund dişi (Edviye-i Müfrede)

Ona “surıncan” denir. Sıcaktır, kurudur. Eklem ağrılarında ve gut hastalığına faydalıdır. Cinsel isteği artırır. Gaz gidericidir. Organları güçlendirir. Felce, yüz felcine ve sevdavi hastalıklara fayda eder. Eski yaraları iyileştirir. Ayak ağrınsa sürüldüğünde hemen giderir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Edviye-i Müfrede’de karşılığı Colchicum sp. olan iki madde çiğdem ve yund dişi bulunmaktadır. Her ikisinin de De Materia Medica’dakine benzer kullanımı yoktur.

42. Platanus orientalis L. (Çınar)

Platonos (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 79)

Taze çınar yaprakları şarapla kaynatılarak yakı yapıldığında gözdeki iltihabı çıkarır, şişkinlik ve iltihabları azaltır. Kabuğu sirkeyle kaynatıldığında diş ağrısı için gargara olarak kullanılır. Çiçekleri şarapla birlikte içilirse yılan ısırıklarına faydalıdır ve iç yağıyla birlikte yanıklara sürülürse iyileştirir. Fakat yapraklarının ve çiçeklerinin parçaları göze ve kulağa kaçarsa görmeye ve duymaya zarar verir.

Çenar (Edviye-i Müfrede)

Soğuktur, kurudur. Yaprığını dövüp özellikle balgamdan olan çıbanlara yakı yapılırsa iyi gelir. Kabuğunu sirkeyle kaynatıp gargara yapılırsa diş ağrısını giderir. Taze

meyvesinin suyunu çıkartıp şarapla içildiğinde kurt kuş ısırığının zararını giderir. Kozalağını dövülüp köpek ısırığına yakı yapılırsa fayda sağlar. Çürüğünü bile eski yaralara sürseler iyileştirir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta da çınar kabuğunun sirkeyle kaynatılıp diş ağrısı için gargara olarak, şarapla birlikte hayvan ısırıkları için kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica'da çiçeklerinin şarapla birlikte içilmesinin yılan ısırıklarına iyi geldiği, Edviye-i Müfrede'de ise taze meyvesinin suyunun çıkartılıp şarapla içilmesinin kurt-kuş ısırığının zararını giderdiği, kozalağının dövülüp köpek ısırığına yakı yapılmasının fayda sağladığı ifade edilmiştir.

43. Lawsonia inermis L. (Kına)

Kupros (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 95)

Kına genç dallarının çevresinde zeytin yaprağına benzer, daha geniş, yumuşak ve solgun renkte yaprakları olan bir ağaçtır. Hoş kokulu çiçekleri üzüm salkımı gibi kümelenmiştir. Siyah tohumları mürver ağacı tohumlarına benzer. En iyisi Ascalon'da (Gazze yakınlarında bir bölge) ve Canopus'ta (Mısır'da bir bölge) yetişmektedir.

Yapraklarının astrenjan özelliği vardır. Bu nedenle yaprakları çiğnendiğinde pamukçuk hastalığını tedavi eder. Çıbanlara ve ateşli iltihaplara yakı yapıldığında iyi gelir. Dekoksiyonu yanıklar için durulama suyu olarak kullanılır. Eğer alına sirkeyle birlikte konulursa çiçekleri baş ağrısını keser. Kına merhemi tendonları ısıtır ve yumuşatır.

Hinna (Edviye-i Müfrede)

Soğuktur, kurudur. Soğuktan olan, fazla balgamlı hastalıklara yarar. Balgamdan olan çıbanın üzerine yakı yapılırsa fayda eder. Güçsüz organlara kuvvet verir. Ateşli göğse yakı yapılırsa iyileştirir. Bir buçuk dirhem yendiğinde bağırsak gazını giderir. Ama boğaza zarar verir. Tedavisi kitre iledir. Ve yağı sarılığı olana faydalıdır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta kınanın çıbanlar üzerine yakı olarak kullanıldığında fayda ettiği ifade edilmiştir.

44. Brassica nigra L. (Hardal)

Sinepi (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 154)

Hardalın kuru ve kırılğan olmayanı seçilmelidir. Yuvarlak olmalı ve ezildiğinde içi yeşil, sulu ve pırıltılı olmalıdır.

Çiğnendiğinde ısıtıcı, zayıflatıcı ve balgam söktürücü etkisi vardır. Suyu bal şurubuyla veya şarap ve balla karıştırılarak içildiğinde bademcikler için iyi bir gargaraadır ve kronik öksürükler için idealdir.

Burun deliklerine yaklaştırıldığında hapşırmaya neden olur ve epilepsi hastalarını ayıltır. Dölyatağı tıkanıklığından acı çeken kadınlara iyi gelir. Letarjik ateşten acı çeken insanların tıraşlı başına yakı yapıldığında iyi gelir. İncirle birlikte karıştırılarak sırt hastalıkları olan hastalara derisi tahriş olana kadar sürülür. Yakı yapıldığında ayrıca kelliği de tedavi eder. Balla veya hayvan yağıyla veya balmumuyla birlikte yüzü temizler ve siyah noktaları giderir.

Sirkeyle sürüldüğünde cüzama ve liken gibi deri döküntülerine iyi gelir. Ayrıca aralıklarla ortaya çıkan ateş için içilir.

Hardal (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Balgamdan olan soğuk hastalıklara iyi gelir ve meniye arttırır. Ondan adamakıllı alındığında cüzamı iyileştirir. Yabani hardalı “domuz çıbanı” na sürerlerse iyileştirir. Dalak şişliğine yakı yapılırsa fayda eder. Eski sıtmalara iki dirhem yeterlidir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta hardalın balgam ve cüzam için kullanıldığı belirtilmiş, De Materia Medica’da çiğnendiğinde balgam söktürücü olduğu, sirkeyle sürüldüğünde cüzama iyi geldiği, Edviye-i Müfrede’de ise balgamdan olan soğuk hastalıklara iyi geldiği ve ondan adamakıllı alındığında cüzamı iyileştirdiği ifade edilmiştir.

45. Phoenix dactylifera L. (Hurma)

Phoinix (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 109)

Hurma ağacı Mısırdaki yetişir. Ben ağacı yemişlerine benzeyen, yaz sonunda toplanan yarı olgunlaşmış meyvelerine "ptoma" denir. Yeşilimsi sarı renktedir ve ayva gibi kokar. Tamamen olgunlaşmış olanına ise "phoinicobalanos" denir.

Hurmanın tadı mayhoşu ve astrenjan etkilidir. Bu yüzden ki şarapla birlikte içildiğinde ishal ve lökoreye etkilidir. Ayrıca hemoroidi durdurur. Yaki yapıldığında yaraları kapatır. Taze hurmalar kuru olanlardan daha fazla astrenjan etkiye sahiptir. Fakat baş ağrısı yaparlar. Çok miktarda yenirse sarhoş eder.

Kuru hurmalar ayva, balmumu ve çiçek şarabıyla sürüldüğünde ve yaki yapıldığında kan tükürmeye, dizanteriye, mide rahatsızlıklarına ve bağırsak düzensizliklerine iyi gelir.

Thebes hurmasından hazırlanan dekoksasyon mide ekşimesini azaltır ve bal şurubu ile birlikte alındığında güç verir. Yenildiğinde de aynı etkiyi yapar. Ayrıca meyveleri kadar etkili şarabı da vardır.

Hurma çekirdekleri kil bir kaptaki yakılarak şarapla karıştırıldığında göz kapağı ve kirpikler için uygun boya olur.

Gözdeki püstüllere yapılan operasyondan sonra oluşan boşlukları doldurur ve astrenjan etkilidir.

Hurma yaprağının astrenjan özelliği vardır. Ülserlerin yayılmasını engeller.

Dekoksyonu durulama suyu olarak kullanılır. Saçı siyaha boyar. Böbrek hastalıkları için uygun bir içecektir. Bağırsak rahatsızlıklarında ve iç organlarda kullanılır. İshali ve idrar akışını keser. Çam reçinesi ve balmumu ile birlikte tatbik edildiğinde uyuzu tedavi eder.

Hurma (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Yoğun kan yapıcıdır. Göğse ve akciğere faydalıdır. Eklemleri yumuşatır. Meniyi ve cinsel isteği artırır. Ama çok yenirse baş ağrıtır. Tedavisi sikencübin (şirkeli- ballı macun) ile yapılır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

46. Althea officinalis L. (Gülhatmi)

Althaia (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 146)

Gülhatmi, bazılarının “ebiscos” dediği bir çeşit yabancı ebeümedir. Gövdesini çevreleyen, siklameninkilere benzeyen yaprakları tüylüdür ve güle benzer çiçekleri vardır. Sapı kol boyu kadardır ve kökünün içi beyaz, yapışkanlıdır. Çok faydalı olduğu ve birçok hastalığı tedavi ettiği için ona “althaia” denir. Bal şurubuyla veya şarapla kaynatıldığında yaralanmalarda, kulak altı tümörlerinde, sıraca hastalığında, apselerde, iltihaplanmış memelerde, anal iltihaplanmalarda, ezilmelerde, şişkinlikte ve tendonların gerginliğinde kullanılır.

Domuz yağıyla veya terebentin ve kaz yağıyla yumuşatılarak kullanıldığında rahim iltihaplanmalarına iyi gelir. Sirkeyle birlikte gargara olarak kullanıldığında diş ağrısını giderir. Şarapla birlikte içildiğinde zor idrara çıkmaya, idrar yollarındaki taşlara, sırt hastalıklarına, dizanteriye ve çarpıntıya iyi gelir.

Taze ve kuru tohumları ezilip sirkeyle sürüldüğünde cüzamı temizler. Sirke ve yağ ile birlikte hayvansal zehirlere karşı koruyucu olarak kullanılır. Ayrıca dizanteriye, kan tükürmeye ve ishale karşı iyidir. Yaprakları az miktar zeytinyağıyla yakı yapıldığında yanıklara ve ısırıklara iyi gelir.

Hatmi (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, yaştır. Gaz sancısını giderir. Üç dirhemi bağırsak gazını giderir. Regl kanı kesilmişse açar. Onunla baş yıkanırsa saç sakalı temizler ve güçlendirir, dökülmelerini engeller. Yakı yapılırsa şişleri ve domuz çıbanını dağıtır. Sinir ağrılarına, kaz ve ördek yağıyla birlikte sürülürse iyi gelir. O yumuşatıcı, ısıtıcı ve dağıtıcıdır. Tohumu ve kökü yaprağından daha güçlü etkiye sahiptir. Özellikle kaz ve ördek yağıyla sürüldüğünde eklemlere iyi gelir. Safrayı ishal yapar. Tohumunu sirkeyle karıştırıp, sam lekesine yakı yaparak güneşe karşı oturulursa iyi gelir. Zatürreye ve akciğer zarı iltihabı için yakı yapılırsa yumuşatır ve sertliğini giderir. Yenildiğinde karını bağlar.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta gülhatminin şişlikler için kullanıldığı belirtilmiş; De Materia Medica’da bal şurubu ve şarapla kaynatıldığında apseler ve şişlikler için kullanıldığı,

Edviye-i Müfrede'de ise şişlere ve domuz çıbanına yakı yapıldığında onları dağıttığı ifade edilmiştir.

47. Cucumis sativus L. (Hıyar, salatalık)

Sikuos emeris (De Materia Medica, IV. Kitap, Numara: 151)

Kültür salatalık ballı su ile birlikte içilirse kusmaya neden olur. Yemekten sonra alınırsa kusmayı engeller.

Hıyar (Edviye-i Müfrede)

Yaştır, soğuktur. Vücudun sıcaklığını giderir ve susuzluğu keser. İdrar yollarını çalıştırır. Ateşli sıtmalara faydalıdır. Soğuk mizaçlılara yaramaz ve çok yenirse karın ağrısı yapar. Tedavisi sıcak yiyeceklerle ve tatlılardır. Ve sıcaktan ağrıyan midenin ağrısını giderir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

48. Cinnamomum sp. L. (Tarçın)

Kinamomon (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 14)

Çok fazla çeşidi vardır ve bütün hepsi ısıtıcı, idrar söktürücü, yumuşatıcı ve hazmı kolaylaştırıcı etkileri vardır. İçildiğinde ve uygulandığında adet söktürücü ve çocuk düşürücü etkileri vardır. Zehirler için uygun bir antidottur. Göz bebeklerinde gölgelenemeye neden olan maddeleri uzaklaştırır, balla birlikte sürüldüğünde doğum lekelerini ve çilleri temizler. Ayrıca öksürük, soğuk algınlığı, ödem, böbrek rahatsızlıkları ve zor idrara çıkma problemlerinde faydalıdır.

Darçini (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Gönlü ferahlatır ve akciğer ağrısını giderir. Siroz hastalığına iyi gelir. Beyni hastalıklardan artırır ve balgamlı sıtmalara ilaçtır. Yüz renginin sarılığını giderir ve vücudu sıcak tutar. Onu yiyince nezle geçer ve göze çekilirse fayda eder. Göğsü balgamdan temizler ve mideye kuvvet verir. Akrep sokana incirle yedirilirse iyi gelir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kitapta da tarçının göz hastalıklarına iyi geldiğinden söz edilmektedir.

49. Cyperus rotundus L. (Topalak)

Kuperios (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 4)

Pırasaninkileri andıran ama daha uzun ve ince yaprakları, bir kol boyu veya daha uzun gövdesi ve tepesinde küçük yaprakçıklardan ve tohumlardan oluşan bir çıkıntısı vardır. Kullanılan kökleri zeytininkiler gibi uzamış ve birbirine bağlanmıştır; yuvarlak, siyah, aromatik ve acımsı tattadır. İşlenen ve sulak arazilerde yetişir. En iyisi Kilikya'da ve Suriye'de yetişen ağır, kalın, kırılması zor, sert ve aromatik olanıdır.

Isıtıcı ve açıcı özellikleri vardır. İçildiğinde böbrek taşı ve ödemi olan hastalara faydalıdır. Akrep sokmalarına karşı kullanılır. Buhar banyosu olarak kullanıldığında dölyatağı titremesi-üşümesine ve kapanmasına iyi gelir. Adet sürer. Kurutulup iyice kıyıldığında ağız yaraları ve yayılan ülserler için iyi bir tedavidir. Isıtıcı ilaç karışımlarına eklenir.

Dopalak (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Çürümüş diş etlerini yerine getirir ve dişleri güçlendirir. Mideyi ve ciğeri kuvvetlendirir. İştahı arttırır. Gazı giderir. Böbrekten taşı çıkartır ve böbreği ısıtır. Zayıf mesaneyi güçlendirir. Kavrama yetisini arttırır. Ama kanı yakar.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kitapta da ağız sorunlarında kullanımından söz edilmektedir.

50. Anethum graveolens L. (Dereotu)

Anethon (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 58)

Yapraklarının ve tohumlarının dekoksionu içildiğinde sütü çoğaltır, bağırsak gazını ve şişkinliği giderir, kusmayı hafifletir, idrar söktürür, hıçkırığı azaltır ve görme yeteneğini zayıflatır. Sürekli içildiğinde organların gelişimini engeller. Dekoksionu ayrıca dölyatağı rahatsızlığı olan kadınlar için faydalı bir oturma banyosudur. Tohumu yakılıp yakı yapıldığında nasırlaşmış yumruları giderir.

Anthinon (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 51)

Kitapta hazırlanışı anlatılan dereotu merheminin dolyatağını çevresini yumuşatıcı ve genişletici etkileri vardır. Tekrarlayan titremeler, ısıtmak ve yorgunluğu ortadan kaldırmak için idealdir. Eklem ağrıları için faydalıdır.

Durak otı (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Mideden balgamları uzaklaştırır. Gözü güçlendirir ve parlatır. Dört dirhemi iki dirhem anasonla birlikte yenirse gazı giderir. Suyu kusmayı keser, bütün ağrıları sakinleştirir. Tazesi kurusundan daha etkilidir. Uyku getiricidir. Sütü çoğaltır. Mide dolgunluğundan olan hıçkırığı keser. Çiçeği penis ve makat yaralarına ilaçtır. Basura yakı yapıldığında fayda eder. Tohumu, iki dirhem içseler, kadınların sütünü arttırır. Onu çok yemek gözü zayıflatır. Tedavisi limon ile yapılır. Onun yağı organların titremesine ilaçtır. Balgamdan olan sıtmalara yarar. Gazı giderir. Güçlü ağrıları dindirir. Açıcıdır, sinir başlarındaki katılaşmaları açar.

Kullanımlardaki Benzerlikler

De Materia Medica'nın III. Kitabında dereotu bitkisinden bahsedilirken, I. kitabında dereotu merheminin hazırlanışı ve etkileri aktarılmıştır. Her iki kaynaktan dereotunun sütü arttırdığı, gaz giderici olduğu, kusmayı kestiği, hıçkırığı giderdiği ve görmeyi zayıflattığı belirtilmiştir. De Materia Medica'da yapraklarının ve tohumlarının dekoksyonu içildiğinde sütü çoğalttığı, bağırsak gazını ve şişkinliği giderdiği, kusmayı hafiflettiği, hıçkırığı azalttığı ve görme yeteneğini zayıflattığı; Edviye-i Müfrede'de ise dereotu anasonla birlikte yenirse gazı giderdiği, suyunun kusmayı kestiği, tohumunun kadınlarda sütü arttırdığı ve çok yendiğinde gözü zayıflattığı ifade edilmiştir.

51. Tribulus terrestris L. (Demirdikeni)

Tribolos enudros (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 15)

Demirdikeninin semizotununkilere benzer ama daha ince yaprakları vardır. Yerden yayılan ince, uzun dalları üzerinde bükülmez, sert dikenleri vardır. Nehir kenarlarında ve yerleşim yerlerinde yetişir. Ayrıca nehirlerde yetişen su bitkisi olan bir çeşidi vardır. Yaprakları su üzerinde ama dikenleri gizlidir. Yaprakları geniş ve yaprak

sapı daha uzundur. Gövdesi tepede ve alt kısımlarda kalınlaşır. Buğdayinkilere benzer sivri, tüylü kısımları vardır. Meyveleri diğer türe benzer.

Soğuktur ve kanamayı durdurucu etkisi vardır. Tüm iltihaplanmalara balla birlikte yakı yapılır; pamukçuk hastalığında, ağızdaki kötüleşmiş sivilcelerde ve bademcik iltihabında kullanılır. Göz ilaçları için ekstraktı hazırlanır. Olgunlaşmamış meyveleri içildiğinde taşı olan hastalar için faydalıdır. Meyvesini ekstresi içildiğinde ve yakı yapıldığında örümcek sokmalarına karşı kullanılır. Şarapla içildiğinde ölümcül zehirler için faydalıdır. Dekoksiyonu etrafa serpiştirildiğinde pireleri öldürür.

Demür diken (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Gaz sancısını giderir. Böbrekteki ve mesanedeki taşları eritir, giderir. Suyundan içilirse idrar yollarını çalıştırır. Cinsel isteği ve cinsel gücü artırır. Boğaz ağrısına ilaçtır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta da demir dikeninin böbrek ve mesane taşları için kullanıldığı belirtilmiş, De Materia Medica'da olgunlaşmamış meyvelerinin suyu içildiğinde taşı olan hastalar için faydalı olduğu, Edviye-i Müfrede'de ise böbrekteki ve mesanedeki taşları erittiği-giderdiği ifade edilmiştir.

52. Laurus nobilis L. (Defne)

Daphne (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 40, 78)

Defne yağının ısıtıcı, yumuşatıcı, açıcı ve yorgunluğu azaltıcı etkileri vardır. Kas liflerindeki ağrılar, titreme nöbetleri, kulak ağrıları, nezle ve baş ağrıları için uygundur. Fakat içildiğinde mide bulantısına neden olur.

Isıtıcı ve yumuşatıcı etkileri olan yapraklarının dekoksiyonu oturma banyosu olarak kullanıldığında mesane ve döllyatağı çevresindeki rahatsızlıkları giderir. Yeni filizlenmiş yapraklarının hafif astrenjan özelliği vardır. İyice kıyılıp eşek arısı ve bal arısı sokmalarına faydalıdır. Eğer ekmek ve arpa unuyla sürülürse bütün iltihapları azaltma özelliği vardır. Fakat mideyi güçsüzleştirir ve kusturur.

Defne meyvesi yapraklarından daha da ısıtıcı özelliğe sahiptir. Balla veya üzüm şurubuyla pastil şeklinde kullanıldığında tüberküloza, nefes darlığına ve göğüsteki

balgama etkilidir. Akrep sokmalarına karşı ve mat beyaz cüzam için şarapla içilir. Ezilerek elde edilen suyu eski şarap ve gül merhemiyle kulağa enjekte edildiğinde kulak ağrısını, kulak çınlamasını ve duyma zorluğunu giderir. Ayrıca ağrı kesici, ısıtıcı ve çözücü ilaç karışımlarına girer. Köklerinin kabuğu aromatik şarapla birlikte içildiğinde taşları kırar, embriyoyu öldürür ve karaciğer hastalığından muzdarip kişiye yardımcı olur.

Zefni (Edviye-i Müfrede)

Bu Rumcadır. Arapça “şecerüt'l-gar” derler. Sıcaktır, kurudur. Soğuktan olan hastalıklara yarar. Felç, yüz felci ve organların güçsüzlüğü için kullanılır. Karındaki kurtları kırar. Katılaşmayı açar ve mideyi kuvvetlendirir. Gücü özellikle meyvesindedir, sonra yaprağındadır. Nefes darlığına lu'uk (yalanarak kullanılan ilaç) etseler iyi gelir. Kusturucu etkisi vardır. Yarım miskal yenirse idrar yollarındaki taşı giderir. İki dirhemi ishal yapar ve zehirli bir şey yendiğinde fayda eder. Akrep sokmasında içilirse zararını giderir. Ama göğse zarar verir. Tedavisi kitre ilemdir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta da defnenin nefes darlığına ve akrep sokmalarına karşı kullanıldığı belirtilmiştir. Meteria Medica'da balla ve üzüm şurubuyla pastil şeklinde kullanıldığında nefes darlığına iyi geldiği ve şarapla birlikte akrep sokmalarında kullanıldığı; Edviye-i Müfrede'de ise nefes darlığına lu'uk (yalanarak kullanılan ilaç) etseler iyi geldiği, akrep sokmasında içildiğinde zararını giderdiği ifade edilmiştir.

53. Foeniculum vulgare L. (Rezene)

Marathron (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 70)

Rezene yendiğinde, tohumu içildiğinde veya arpa lapasıyla yendiğinde sütü çeker. Yapraklarının dekoksasyonu diüretiktir, böbrekler ve bağırsaklar için faydalıdır. Sürüngenler tarafından ısırılanlara şarapla birlikte verilir. Adet düzenler. Ateşi olan hastalara faydalıdır. Mide bulantısı ve ekşimesi olan hastalara soğuk suyla verilir. Kökü kıyılıp balla birlikte sürüldüğünde köpek ısırıklarına iyi gelir.

Saplarından ve yapraklarından hazırlanan suyu, özellikle görüşü keskinleştirmek için hazırlanan göz ilaçlarına girer. Tohumlarından, taze yeşil yapraklarından, dallarından ve yeni köklerinden hazırlanan ekstraktı aynı amaç için kullanılır.

Razyane (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Suyu içilirse boğazdaki soğukluğu giderir ve siroz hastalığına yarar. Suyu göze çekilirse göz yaşarmasını giderir ve gözü parlatır. Yazın ilk günlerinde yılan ininden çıktığında gözü yaşarır, kamaşır. Bu yüzdendir ki; rezenenin yaprağına gözünü sürter ve gözlerinin yaşı gider ve açılır. Pişirilmişini yılan sokmuş kişiye yedirseler iyi gelir. Kuduz köpek ısırığına yakı yapılırsa fayda eder. Bir kısmı yabani, bir kısmı bostanda yetiştirilir. Kadın yediğinde sütünü arttırır. İdrar yollarını çalıştırır ve böbreği temizler. İdrarını tutamama durumunda suyu içildiğinde iyi gelir. Soğuk kaynaklı prostatı (ziyanitis) giderir. Rezene tohumu idrarı söker ve regl kanını sürer. Gazları giderir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta rezenenin yılan sokmalarına ve köpek ısırıklarına karşı kullanıldığı, diüretik ve adet söktürücü olduğu, böbrekler için faydası bulunduğu belirtilmiştir. De Materia Medica'da yapraklarının dekoksiyonunun diüretik etkili olduğu ve böbrekler için faydalı olduğu, adet düzenlediği, kökü kıyılıp balla birlikte sürüldüğünde köpek ısırıklarına iyi geldiği, sürüngele tarafından ısırılanlara şarapla birlikte verildiği ifade edilmiştir. Edviye-i Müfrede'de ise pişmiş rezene yılan sokmuş kişiye yedirilirse iyi geldiği, kuduz köpek ısırığına yakı yapıldığında faydası olduğu, idrarı söktüğü ve regl kanını sürdüğü ifade edilmiştir.

54. Crocus sativus L. (Safran)

Krokos (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 26)

Tıbbi amaçlı kullanılan en iyi safran Corycian (Mersin, Cennet-Cehennem mağarasında yetişen) denilendir. Tazeyken güzel renklidir ve dişi organının üzerinde hafif bir beyazlık vardır. Dişi oranı uzunca, düzgün, kırılmaz, güçlüdür. Yaşken elde iz bırakır. Ne küflü ne de kurudur. Kokusu güçlü ve tadı mayhoşudur. Eğer bu tanıma uymuyorsa ya eskidir ya da rutubetlenmiştir. Corycus'ta (Erdemli-Mersin) yetişen

Corycian safranından sonra Olympus-Likya'da yetişen safran gelmektedir. Ve bir diğer safran çeşidi Aitolia'daki Aigai'den (Manisa) gelmektedir. Hepsi ot gibidir. İtalya halkı onu sulu ve güzel renkliyen sandaraç ağacının (Callidris quadrivalvis) ahşabını boyamak için kullanır.

Ağırlaştırmak için kütılmış safran posası ve mürdesenk (kurşun oksidi) veya kükürtlü kurşun ile karıştırılır, üzeri yoğun küf ile sıvanır. Tozun varlığı ve küflü kokusu bileşenleri dağıtır.

Hazmı kolaylaştırıcı, yatıştırıcı, oldukça astrenjan ve diüretik özellikleri vardır. Üzüm şurubuyla içildiğinde yüz derisinin rengini sağlıklı görünüme getirir ve mide bulantısını giderir. Kadın sütüyle sürüldüğünde gözyaşını azaltır.

Bağırsak rahatsızlıklara yararlıdır. Anüs ve uterus problemleri için peser ve yara lapalarıyla birlikte kullanılır. Afrodizyak etkilidir. Sürüldüğünde yılanlık hastalığından kaynaklı iltihapları hafifletir. Kulak iltihapları için de faydalıdır. Üç drahması suyla içilirse zehirli olduğu söylenir. Kökü de üzüm şurubu ile içildiğinde diüretik etkilidir.

Za'firan (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Gönle ferahlık verir. Mideye kuvvet verir. Dalak, böbrek ve göğüs ağrısına iyi gelir. Soğuktan olan bel ağrısını giderir. Cinsel isteği arttırır. Balgam çürümesini giderir ve organlara kuvvet verir. Yüzün rengini hoş eder ve göze parlaklık verir. Kalbi güçlendirir. Şakak ağrısına iyi gelir ve uyku getirir. İdrar yollarını açar. Meyvesi yarım dirhemden bir dirheme kadardır. Fazla yenirse zarar verir. Akciğere zararlıdır ve baş ağrısı yapar. Tedavisi anasonladır. Safran şarapla birlikte içilirse çok sarhoş eder. Ve onun yağı sıcaktır, yaştır. Sinirleri yumuşatır ve spazmı giderir. Sürüldüğünde insanın görünüşünü ve yüzünü güzelleştirir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta safranın midevi olduğu ve yüzün rengini güzelleştirdiği belirtilmiştir. De Materia Medica'da hazmı kolaylaştırdığı ve üzüm suyuyla birlikte içildiğinde yüzün rengini güzelleştirdiği; Edviye-i Müfrede'de ise mideye kuvvet verdiği ve yüzün rengini hoş ettiği ifade edilmiştir.

55. Zingiber officinalis L. (Zencefil)

Zingiberi (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 160)

Zencefil geniş ölçüde Arabistan'ın mağara bölgelerinde yetişen, bizim sedef otunu kullandığımız gibi birçok amaçla kullanılan farklı bir bitkidir. İçmek için kaynatılır veya kaynayan yemeklere karıştırılır. Kirli beyaz, havlıcağınkine benzer kökleri biber gibi acı tatta ve aromatiktir. Çok çabuk çürüdüğünden, kurt yememiş olanı seçilmelidir. Bazıları onu kil testilerde muhafaza ederek İtalya'ya gönderir.

Zencefilin ısıtıcı ve hazmı kolaylaştırıcı etkileri özellikleri vardır. Bağırsakları yumuşatır ve sağlığa faydalıdır. Gözbebeğine gölge düşmesine neden olan maddeleri etkiler.

Zencebil (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Felce, yüz felcine, yaşlılığa ve soğuktan olan hastalıklara faydalıdır. Balla karıştırılıp yendiğinde beyindeki katılaşmayı, irinleşmiş balgamı ve sevdayı giderir. Vücuttan gazı uzaklaştırır. Kavrayışı, anlamayı hızlandırır. Boğazdan yaşlığı giderir. Gözü aydınlatır. Mideyi ısıtır. Yemeğı sindirir ve cinsel isteğı arttırır. Isırıcı böceklerin zehrini giderir. Özellikle zencefil hafif kurutulduğunda faydası çöktür.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta zencefilin göz için kullanıldığı belirtilmiş, De Materia Medica'da gözbebeğine gölge düşmesine neden olan maddeleri etkilediğı, Edviye-i Müfrede'de ise gözü aydınlattığı ifade edilmiştir.

56. Oleum olivae (Zeytinyağı)

Elaion omotribes (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 30)

Bağırsakları hafifletir ve yumuşatır. Tekrar tekrar içirilip, kusturularak zehirlenmeler için kullanılır. Arpa suyu veya sade su ile içildiğinde müshil etkilidir. Sedef otuyla birlikte kaynatılıp verildiğinde bağırsak kurtlarını düşürür. Eski şarapla birlikte keskin görüşlülüğü arttırır.

Yabani zeytin ağcından elde edilen yağ, sağlık için kullanımda ikinci sıradayken, daha fazla astrenjan etkiye sahiptir. Terlemeyi ve saç dökülmesini azaltır. Baş ağrısına

göl merheminden daha faydalıdır. Ayrıca kepeği, uyuzu ve cüzamı ortadan kaldırır. Her gün sürüldüğünde saç ağarmasını yavaşlatır.

Zeyt (Edviye-i Müfrede)

Yenisi ılımlıdır, eskisi sıcaktır. Göze çekildiğinde karalığını giderir. Gut hastalığına belirli aralıklarla sürüldüğünde iyi gelir. Eğer arpa suyuyla karıştırılıp içilirse ishal yapar.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta zeytinyağı arpa suyuyla beraber içildiğinde müşhil etkisi gösterdiği belirtilmiş, De Materia Medica'da arpa suyu veya sade suyla içildiğinde müşhil etkili olduğu, Edviye-i Müfrede'de ise arpa suyuyla karıştırılıp içildiğinde ishal yaptığı ifade edilmiştir.

57. Olea europea L. (Zeytin)

Agrielaia (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 105)

Bazılarının "cotinos", bazılarının ise Etiyopya zeytini dediği yabancı zeytinin yapraklarının astrenjan özelliği vardır. Dövölüp sürüldüğünde yılanlık hastalığına, zonaya, gece daha ağrılı olan sivilcelere, kanlı çibanlara, yayılan ülserlere ve dolamalara iyi gelir. Kirli yaraları temizler ve balla yakı yapıldığında iltihapları ve bezelerdeki şişlikleri giderir. Çiğnendiğinde ağız yaralarını ve pamukçuğu tedavi eder.

Uygulandığında yaprağının suyu kan akışını ve lökoreyi kontrol altına alır. Ayrıca yapraklar gözdeki kornea bozukluklarını ve püstülleri düzeltir. Göz merhemleriyle karıştırıldığında gözkapagındaki aşınmaları giderir. Çürümüş çiğ mısır unu ile birlikte yakı yapıldığında bağırsak rahatsızlıklarını giderir. Yapraklar göz hastalıkları için çok faydalıdır.

Zeytun (Edviye-i Müfrede)

Ham olanı soğuktur, olgunlaşmış olanı sıcaktır, yaştır. Mideyi soğuk hastalıklardan korur ve yüzün sarılığını giderir. İştahı ve meniyi artırır. Onu yemek mideyi kuvvetlendirir. İki yemek arası yemek faydalıdır. Yaprağı dövölüp bezden geçirildiğinde "tutiya" (çinko ile hazırlanan göz ilacı) yerini tutar, gözü parlatır. Yaprağı sirkeyle pişirilip gargara yapıldığında diş ve ağız ağrısını giderir. Yaprağı koruk suyunda, bal gibi

yoğunlaşana kadar pişirildikten sonra, çürüyen dişe yapıştırıldığında çürümeyi durdurur.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kitapta da zeytin yapraklarının göz hastalıklarına iyi geldiğinden söz edilmektedir.

58. Euphorbia sp. L. (Sütleğen, Şebrem)

Tithumalos (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 82)

Sütleğen büyükçe bir rezeneyi andıran, Autolia'da (Kuzeybatı Afrika) yetişen bir Libya bitkisidir. Yerliler içindeki acı tattaki sıvı çok yakıcı olduğundan endişeyle toplarlar ve belli bir mesafeden kargıyla gövdesini koparırlar.

Sürüldüğünde kataraktı dağıtma özelliği vardır, fakat bütün gün yakar. Bu yüzden, keskinliğini almak için balla ve göz merhemleriyle karıştırılır. Aromatik bir içeceklerle karıştırılıp içildiğinde sırt hastalıklarına iyi gelir. Ayrıca çabucak spürleri (mahmuza benzer sivri kemik parçası) ortadan kaldırır. Bazıları söylediğine göre baş derisini kemiğe kadar yarıp içine sütleğen sıvısı yerleştirerek kapatmak yılan ısırıklarından zarar görmeyi önler.

Südlügen (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Güçlü balgamları vücuttan uzaklaştırır. Beş kırat ondan yendiğinde derideki sarı suları temizler. Siroz hastalığına iyi gelir. Sabır otu ve türbüt otu ile birlikte alındığında balgamı söker. Günlük, kasnı ağacı zamkı, çadıruşağı zamkı ve kurt tersi ile karıştırıldığında bağırsak gazını giderir. Bir ilaç karışımına eklenecek sütleğen bir gece sütte bekletilir, bekletilen süt dökülür ve yeni sütte üç gece bekletilir. Karışıma bu eklenir ki zararı olmasın. Fazla alınacağı zaman zararını önlemek için kaynatılmalıdır. Tedavisi yağlı yiyeceklerdir.

Ferfiyun (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Onun etkisi kesildikten sonra üç yıl kadar gider. Hoş edici ve yakıcıdır. Kadı ağacı zamkından daha ısıtıcıdır. Dövüp, eleyip, yağ ile karıştırılıp felçli organlara sürüldüğünde felci giderir. Göze çekilirse parlatır. Ama acı olduğundan balla

çekilmelidir. Bir dengden (dirhem in altıda biri; yaklaşık yarım gr) fazlası yendiğinde zarar verir, soğuk terletir ve midenin ağzını tutar. Tedavisi Arap zamkı iledir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Edviye-i Müfrede'nin sözlük kısmında sütlügen ve ferfuyun bitkilerinin Türkçe karşılığının sütleğen otu olduğu belirtilmiştir. Kaynaklarda her ikisi için de benzer kullanımlara rastlanmamıştır.

59. Vinum (Şarap)

Oinos (De Materia Medica, V. Kitap, Numara: 6)

Eski şaraplar sinirlere ve diğer hassas organlara zararlıdır. Zayıf bölgeleri olanlar sakınmalıdır. Bunun yanında tadı çok güzeldir. Tutumlu bir şekilde kullanıldığında sağlığa faydalıdır. Yeni şarap gaz yapar, sindirimi zordur, kabus gösterir ve diüretiktir.

Ortalama yaştaki şarapların kullanımı sağlık ve hastalık durumunda önerilir. Beyaz şarap hafif, sindirimi kolay ve faydalıdır. Kırmızı şarapsa yoğun, sindirimi zor, sarhoşluğa ve şişmanlığa yol açar. Beyaz şarap sağlık ve hastalık için tercih edilir.

Tatlı şarap kaba tanelidir ve yavaş buharlaşır. Mideyi şişirir, karnı ve bağırsakları çökertir. Ayrıca daha az sarhoş eder. Mesane ve böbrekler için uygundur.

Sek şarap daha fazla diüretiktir ve baş ağrısına, sarhoşluğa yol açar. Kan durdurucu şarap besinlerin sindirimi ve bağırsakların boşaltımı için çok daha uygundur. Hafif şarap sinirleri daha az etkiler ve daha az diüretiktir. Fakat deniz suyuyla karıştırılan şarap mide için kötüdür, susatır, sinirler için kötüdür, bağırsakları gevşetir ve uzun süreli hastalığı atlatan hastalara önerilmez.

Girit veya protropos şarabı denilen, güneşte kurutulmuş veya şarapta bekletilip preslenen üzümlerden hazırlanmış şarap veya siraios denilen tatlı yeni şarabın kaynatılmasıyla hazırlanan şarap tatlıdır. Melampsithios denilen kırmızı olanı yoğun ve besleyici, beyaz olanıysa daha yumuşaktır. Hepsi astrenjan özellikte ve bütün zehirler için faydalıdır.

Gaz yapıcıdır ve mide için zararlıdır. Kırmızısı ishali olanlara faydalıdır, beyazı ise diğerlerine göre bağırsakları daha fazla yumuşatır. Alçı taşı içeren şarap sinir sistemi için zararlıdır. Baş ağrısı ve sinirlilik yapar. Mesane için uyum değildir. Fakat bütün

ölümcül zehirler için en faydalısı budur. Katran veya çam reçinesi içeren şarap ısıtıcı ve sindirimi destekleyicidir. Fakat kismaya eğilimli olanlar için uygun değildir.

En iyi şaraplar Phalerian denilen İtalyan şaraplarıdır. Yıllandıklarında sindirimi kolaydır, bağırsakları bağlar ve mide için iyidirler. Mesane için uygun değildirler ve uzak görüşü zayıflatırlar. Arnavut şarabı İtalyan şarabından daha kalitesizdir. Bu şarap midede şişkinlik yapar ve bağırsakları yumuşatır. Fakat sinir sistemine daha az zararlıdır. Bununla beraber yıllandıkça bu şarap ta keskinleşir.

Doğal sek şarap ısıtıcıdır, kolay hazmedilir, faydalıdır, iştahı açar, besleyicidir, uyutucudur, güç verir ve yüze renk getirir.

Coicoubos denilen şarap Arnavut şarabından daha kalitesizdir. Kilo aldırır ve cildin rengini güzelleştirir. Fakat sindirim için uygun değildir. Syrentine denilen şarap bağırsak ve mide ifrazatlarını durdurur ve başa daha az etki eder. Yıllandığında daha güzel ve atlı olur. Sicalya'da üretilen Adriatic ve Mamentine şarapları eşit derecede doyurucu ve astrenjan etkilidir. Yumuşak olduklarından sinir sistemine daha az etki ederler.

Praitytian şarabı güzel kokulu, yumuşak ve sarhoşluğu uzun sürelidir. Istian denilen şarap Praitytian şarabını andırır ve daha fazla diüretik etkilidir. Arious denilen Chian şarabı önceki bahsedilenlerden daha yumuşaktır. İçimi kolay, besleyici ve daha az şişmanlatıcıdır. Göz preparatlarının hazırlanmasında kullanılır.

Lesbian şarabı Chian şarabından daha hafiftir ve bağırsakları rahatlatır. Phygelites denilen Efes civarında üretilen şarabın Lesbian şarabına benzer özellikleri vardır. Tmolos dağından (Bozdağ, Ödemiş, İzmir) gelen Mesogites şarabı baş ağrısı yapar ve sinir sistemine zararlıdır. Coan ve Clazomenean şarapları fazlaca deniz suyu içerdiğinden çabuk bozulur ve sinir sistemine zararlıdır.

Genel olarak bütün saf, karıştırılmamış, doğal, sek şaraplar ısıtıcı özelliktedir, çabuk sindirilir, iştahı açar, faydalıdır, besleyicidir, uyutucudur, güç verir ve yüze renk getirirler. Yeterli miktarda alındığında baldıran, kaplan otu, kişniş, afyon, porsuk ağacı ve mantar zehirlenmelerinde ve yılan sokmalarına karşı faydalıdırlar. Özellikle beyaz, yıllanmış ve güzel kokulu şaraplar zayıf ve terleyen kişilere yararlıdır.

Eski ve tatlı şaraplar mesane ve böbrek problemlerinde faydalıdır, yağlı yünle yaralara ve iltihaplara uygulanır ve kötücül, kanserli yaralara sürülür.

Yoğun ve koyu renkli olan şaraplar mide için zararlı, gaz yapıcı ve şişmanlatıcıdır. Diğer yandan hafif ve sek şaraplar mide için iyidirler ve daha az kilo aldırırlar. Orta yaştaki, yedi yılın üzerinde yıllanmış şaraplar en iyileridir.

Bütün sarhoşluklar, özellikle sürekli sarhoşluk, çok tehlikelidir. Hergün şarap içmek birçok sağlık problemi yaratır. Uygun miktarlarda, belirli günlerde, öncesinde bir bardak su içerek alınan şarap faydalıdır.

Lesbos adasında üretilen Omphacites şarabı, tamamen olgunlaşmamış, ekşi üzümlerden hazırlanır. Salkımları büzüşene kadar üç dört gün güneşte kurutulduktan sonra preslenir ve kil testilerde fermente edilir. Astrenjan özelliktedir. Sindirim güçlüğü çekenler, mide problemleri olanlar, garip yiyecekleri arzulayanlar ve bağırsak tıkanmalarından dolayı acı çekenler için çok faydalıdır. Ölümcül hastalıklardan dolayı acı çekenler için çok faydalı olduğu söylenir.

Aşağıdakiler gibi uzun yıllar gerektiren şaraplar içmek için uygun değildirler. Deuterias denilen şarap toplanan üzümlere su eklendikten sonra, ayakla ezilip preslenerek hazırlanır. Elde edilen sıralı su üçte bir oranına kadar kaynatılır ve üzerine belli oranda tuz eklenerek kış sonu kil testilere konur. Etkisi çabuk zayıfladığından bir yıl sonra tüketilmelidir.

Şarap vermeye çekindiğimiz fakat canı çeken hastalara vermek için çok uygundur. Ayrıca uzun bir hastalık sürecinden yeni çıkanlar için de uygundur. Adynamos denilen diğer bir şarap, deuterias şarabıyla aynı özelliklere sahiptir. Eşit miktarda su ve üzüm sırası hafif ateşte su buharlaşana kadar kaynatılarak hazırlanır. Soğuduktan sonra taraklanmış testilere konmalıdır.

Bazıları eşit miktarlarda deniz suyu, yağmur suyu, bal ve üzüm sırasını karıştırıp kaynatarak kırk gün fermente ederler ve bir sene sonra aynı amaçlar için kullanırlar. Yabani üzümde elde edilen, agriosphylites denilen, kırmızı şarap astrenjan özelliktedir ve ishal için faydalıdır.

Süci (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, yaştır. Ondan uygun miktarda içildiğinde harareti yükseltir. Gönlü sevindirir ve vücuda kuvvet verir. İştahı artırır ve yemekleri sindirir. Beyaz olanın sıcaklığı azdır ve gıdası daha düşüktür. Sarhoşluğu çabuk geçer. Kırmızı olan bunun tam tersidir. Tatlı olan çabuk sindirilir, karın geçirir ve balgami kişiye faydalıdır. Koyu olanının besin değeri daha fazladır. Geç sindirilir ve iştahı açar. Berrak olanı bunun tam tersidir. Gaz yapar.

Çok kokulu olanı yaramaz, zarar verir. Eskitir, kızdırır. Eskidikçe harareti artırır. En uygunu ne eski ne de yeni olanıdır. Sarı ve mor olmalı, kokusu iyi ve saf olmalıdır. Buna ılımlı kıvam derler. Böylesi beli güçlendirir, şehveti artırır ve iştahı açar. İyi sindirilir. Balgamdan olan göz ağrısını giderir. Vücudu zehirli nesnelere korur ve kuvvet verir. Gönlü açar. Boğaza kaçan yemeği giderir. Göğsü yumuşatır. İdrar yollarını açar, mesaneyi temizler, sağlığı korur ve bazı hastalıkları sidik yolundan temizler. İdrar söktürür ve şifa verir.

Çok fazla içilirse akla zarar verir. Göğsü ve dalağı pişirir. Cinsel isteği ve meniyi azaltır. İştah keser ve unutkanlık yapar. Sinirleri zayıflatır ve göze donukluk verir. Sıtmaya, saraya, sekteye ve felce sebep olur. Boğaz ağrısı yapar. Onu aç karnına içmek ani ölüme sebep olabilir. Cimadan sonra içilirse boğmacaya sebep olur. Tedavisi kusturma ve kan almayla olur. Sıcak mizaçlı kişinin sarhoşluğu koruk, nilüfer, ekşi nar, ekşi elma ve sumak yemeyle giderilir. Soğuk mizaçlının sarhoşluğu şeker peltesi ile giderilir.

Saf üzüm suyu güneşte kaynatılıp süzülükten sonra, toprak ekleyip kıvama getirilir. Kaynarken hardal eklenirse Sünni mezhebinde helaldir. Ayrıca hiç şüphe yok ki, Hanefi mezhebinde de helaldir. En iyisi kaynatılarak yapılandır. Tatlı üzüm çöplerinden temizlenir ve suyu sıkılır. Kazan içerisinde suyun üçte biri kalana kadar kaynatılır. Kalana yirmide bir oranında şeker veya bal ilave edilir. Kıvama gelene kadar fokur fokur kaynatılır. Cam kaplara aktarılır. İhtiyaç halinde bir kaşığına üç kaşık su karıştırarak ezilir ve gül şurubu eklenip içilir. Şaraptan daha fazla fayda eder. Eğer daha yararlı olması isteniyorsa sakız, safran, sümbül, küçük Hindistan cevizi, zencefil, tarçın ve öd ağacının her birinden bir miktar dövüp, beze sararak son kaynamada kıvama gelinceye kadar

bekletilir. Çıkartıldıktan sonra iyice sıkılır ki, kuvveti karışıma geçsin. Karıştırılır ve saklanır. Yaşlılara çok faydalıdır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta şarabın kuvvet verdiği, idrar söktürdüğü, gaz yapıcı olduğu ve mesane için faydalı olduğu belirtilmiştir. De Materia Medica'da doğal sek şarabın kuvvet verici olduğu, yeni şarabın diüretik etkili, sek şarabın daha fazla diüretik etkili olduğu, hafif şarabınsa daha az diüretik olduğu, eski ve tatlı şarapların mesane için faydalı olduğu; Edviye-i Müfrede'de ise şarabın vücuda kuvvet verdiği, mesaneyi temizlediği ve idrar söktürdüğü ifade edilmiştir.

60. Aceto (Sirke)

Oxus (De Materia Medica, V. Kitap, Numara: 13)

Sirkenin soğutucu ve büzücü etkileri vardır. Mide için iyidir, iştah açar, içildiğinde veya oturma banyosu olarak kullanıldığında bütün kanamaları durdurur. Yemekle kaynatılarak kullanıldığında ağırlı ishal için faydalıdır. Yağlı yün ve süngerle tatbik edildiğinde kanamalı yaraları ve iltihapları tedavi eder. Vajinayı daraltır, kaymış anüsü düzeltir, dişeti kanamalarında kullanılır. Yayılan ülserler, cüzam, liken tipi deri döküntüsü ve göz içindeki köşelerde oluşan zarlar için iyidir. Sürekli pansuman yapıldığında kanserli yaraları ve yayılan ülserleri azaltır.

Sülfürle birlikte ılık durulama suyu olarak kullanıldığında gut için iyidir. Balla sürüldüğünde kara lekeleri giderir. Sıcak çarpması için gül merhemi ve yağlı yün veya süngerle birlikte kullanılır. Sıcak buharı yapıldığında ödeme, duyma zorluğuna, kulak çınlamasına iyi gelir. Damlatıldığında kulağakaçanları öldürür.

Öldürücü zehirler için iyidir. Ilık içilir ve kusulur. Özellikle afyon, arnika ve banotu içenler için faydalıdır. Ilık içildiğinde ayrıca solunum yetmezliğine iyi gelir. Gargara olarak boğaz rahatsızlıklarını hafifletir, boğaz yaraları, gevşek küçük dil ve diş ağrıları için faydalıdır.

Sirke (Edviye-i Müfrede)

Soğuktur, kurudur. Safrayı giderir ve iştahı arttırır. Yemeği sindirir ve sıcak mideli kişiye faydalıdır. Eğer bir parça yün kumaş sirkeyle ıslatılıp yara üstüne konulursa

şişmesini engeller. Sirkeyle gargara yapılırsa dişleri güçlendirir. Geç işitme varsa, kulak sirke buharına tutulursa açılır. Katılaşmaları hemen açar ve siroz hastalığına iyi gelir. Ama balgami ve sevdavi kişilere zarar verir. Su ile karıştırmak zararını giderir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta sirkenin iltihaplı yaralar, dişler ve duyma zorluğu kullanıldığı belirtilmiştir. Materi'a Medica'da sirkenin sürekli pansuman yapıldığında kanserli yaraları ve yayılan ülserleri azalttığı, gargara olarak kullanıldığında diş etleri ve diş ağrıları için faydalı olduğu, sıcak buharı yapıldığında duyma zorluğuna iyi geldiği; Edviye-i Müfrede'de ise yara üzerine sirkeyle ıslatılmış yün kumaş konulduğunda şişmeyi engellediği, kulak sirke buharına tutulduğunda güç işitmenin ortadan kalktığı, sirkeyle gargara yapıldığında dişlerin güçlendiği ifade edilmiştir.

61. Allium sativum L. (Sarımsak)

Skorodon (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 152)

Sarımsağın Mısır'da bahçelerde yetiştirilen bir türünün iki dişi vardır ve beyazdır. Dişlerine "aglithes" derler. Ayrıca "ophiscordon" dedikleri yabancı bir türü vardır.

Keskin ve ısıtıcı özellikleri vardır. Gazı gidericidir, bağırsakları bozar, mideyi kurutur ve susatır. Deride ülserlere sebep olur.

Yendiğinde bağırsak kurtlarını düşürür, diüretiktir. Örumcek sokmalarında ve kanamalarda faydalıdır. Şarapla birlikte içilmelidir. Kuduz köpek ısırıklarında yakı olarak kullanılır. Çiğ yendiğinde bronşları temizler ve kronik öksürüğü hafifletir. Pişirilip veya kaynatılıp kekik suyuyla içildiğinde bitleri ve yumurtaları öldürür.

Yakılıp balla karıştırıldığında ve sürüldüğünde siyah lekeleri giderir ve hint sümbülü merhemiyile kel bölgeleri tedavi eder. Tuz ve yağ ile çibanları tedavi eder. Balla birlikte kullanıldığında doğum lekelerini, liken tipi deri döküntülerini, kepeği, mat beyaz cüzamı ve cüzamı giderir. Çam odunu parçaları ve günlükle kaynatılıp ağızda bekletilirse diş ağrılarını giderir. İncir yaprağı ve kimyonla lapa olarak kır faresi ısırıklarına kullanılır. Yapraklarından hazırlanan dekoksion oturma banyosu olarak kullanıldığında adet söküçüdür. Siyah zeytin ve sarımsakla hazırlanan macun idrar söktürücüdür, bağırsakları işletir. Ödem için faydalıdır.

Sarımsak (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Tene sıcaklık verir ve meniye arttırır. Sirkeyle kaynatıp, tuzla karıştırarak diş diplerine konursa ağrısını giderir. Sarımsak balla birlikte yenirse felce ve yüz felcine iyi gelir. Cüzamlı hastaya faydası vardır. Sarımsak güçlü soğuk ağrıların panzehiri ve tiryakıdır. Vücutta ne kadar gaz varsa çıkartır. Ve yaramaz suların zararını giderir. Pişirip yenirse boğazı balgamdan temizler. Eğer boğaza sülük yapışmışsa sarımsak yendiğinde düşürür. Karındaki kurtları kırar ve idrarı söktürür. Böcek ısırıklarına sürülürse zararını giderir. Kuduz köpek ısırıklarında, dövüp sıkılır, şarapla karıştırılarak içildiğinde zararını giderir. Soğuktan olan nezleye faydalıdır. Çok yenirse baş ağrısı yapar ve gözü zayıflatır. Tedavisi yağ, yağlı çorbalar ve turşu yemekle olur.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynaktan sarımsağın gaz giderici, diüretik, kurt düşürücü özellikleri olduğu, böcek sokmalarına ve köpek ısırıklarına karşı kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica'da yendiğinde bağırsak kurtlarını düşürdüğü, diüretik olduğu, şarapla birlikte içildiğinde örümcek ısırıklarına faydalı olduğu, kuduz köpek ısırıklarında yakı olarak kullanıldığı, Edviye-i Müferede'de ise karındaki kurtları kırdığı, idrarı söktürdüğü, böcek ısırıklarına sürülürse zararını giderdiği, kuduz köpek ısırıklarında, dövülüp sıkılarak şarapla içildiğinde zararını giderdiği ifade edilmiştir.

62. Hedera helix L. (Sarmaşık)

Kissos (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 179)

Sarmaşığın başlıca üç çeşidi vardır. Bir çeşidi beyaz, diğeri siyah ve bir diğeri de sarmaldır. Beyaz olanının beyaz meyveleri, bazılarının Dionysion dediği siyah olanın siyah veya safran renginde meyveleri vardır. Sarmal olanı meyve vermez fakat lezzetli, ince dalları vardır. Ayrıca yaprakları da lezzetli, köşeli ve güzeldirler.

Bütün sarmaşık türlerini acı tatta, astrenjan ve sinir sistemine etkilidirler. Bir tutam çiçeği şarapla içilirse dizanteriye iyi gelir. Fakat günde iki kez içilmelidir. Balmumlu merhemle sürüldüğünde sivilcelere de iyi gelir.

İnce olan yaprakları sirkeyle kaynatılarak veya kaba toz haline getirilerek kullanıldığında dalak hastalıklarını tedavi eder. Yapraklarının ve meyvelerinin suyu

süsen merhemi veya bal veya soda ile karıştırılıp kronik baş ağrısı için kullanılır. Ayrıca sirke, gül merhemi ve zeytinyağı ile karıştırılıp başa serpildiğinde kulak iltihaplarını tedavi eder.

Siyah sarmaşığın yaprağı ve meyvelerinin suyu kısırlığa, fazlaca tüketildiğinde ise akıl karışıklığına neden olur. Beş adet meyvesi dövülüp gül merhemiyle birlikte nar kabuğunda ısıtılır ve ağrıyan dişin ters tarafındaki kulağa damlatılırsa diş ağrısını dindirir. Ayrıca meyveleri saçları siyaha boyar.

Yaprakları şarapla kaynatılıp lapa olarak bütün iltihaplı yaralar için kullanılır. Sürüldüğünde yanıkları, habis tümörleri ve lekeleri tedavi eder. Meyveleri kıyılıp içildiğinde ve yakılıp tütsülendiğinde adeti sürer ve adet periyodunun sonunda bir drahma (3,4 gram) kadar içildiğinde kısırlığa neden olur. Yapraklarını tozu balla birlikte dölyatağına sürüldüğünde ve yerleştirildiğinde de adeti sürer ve fetüsü düşürür. Ayrıca suyu buruna damlatıldığında kötü kokuyu ve kokuşmuş humorları temizler. Özsu suyu sürüldüğünde saçları inceltir ve bitleri yok eder. Köklerinin suyu sirkeyle içildiğinde zehirli örümcek ısırıklarına fayda eder.

Sarmaşık (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Mideye kuvvet verir. Eğer suyu acur ile aç karnına içilirse sarılığa faydası olur. Kavrulup yenirse dizanteriye iyi gelir. Suyu sirkeyle karıştırılıp içilirse hıçkırığı giderir. İdrar yollarını açar ve regl kanını sürer. Fazlası zarar verir. Tedavisi hindiba yemektedir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta sarmaşığın dizanteriye karşı ve adeti sürmek için kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica'da çiçeklerinden bir tutam şarapla içilirse dizanteriye faydalı olduğu ve meyveleri kıyılıp içildiğinde veya yakılıp tütsülendiğinde adeti sürdüğü; Edviye-i Müfrede'de ise kavrulup yenirse dizanteriye iyi geldiği ifade edilmiş, adet sürmesiyle ilgili bir yöntem belirtilmemiştir.

63. Pistacia vera L. (Sakız)

Pistakia (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 124)

Suriye’de yetişir ve Strobilos (Bodrum) çamına benzer yemişleri vardır. Mide için iyidir. Yenildiğinde ve şarapla birlikte içildiğinde yılan sokmalarına iyi gelir.

Sakız (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Mideyi, boğazı ve bağırsakları güçlendirir. Cinsel isteği artırır. Balgamı ve sevdayı vücuttan uzaklaştırır, baştan ve beyinden temizler. Sabır otu eklenip kullanılırsa soğuktan olan baş ağrısını giderir. Yakı yapılırsa soğuktan olan çıbanları giderir. Sakız yağı mideyi güçlendirir ve çıbanlara sürülürse giderir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta sakızın midevi özelliği olduğu belirtilmiştir. De Materia Medica’da mide için iyi olduğu, Edviye-i Müfrede’de ise mideyi güçlendirdiği ifade edilmiştir.

64. Salix sp. L. (Söğüt)

Itea (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 104)

Söğüt çok iyi bilinen bir ağaçtır. Meyvesi, yaprağı, kabuğu ve suyu astrenjan özelliğe sahiptirler. Yaprakları kıyılıp şarapla birlikte alındığında bağırsak rahatsızlıklarına iyi gelir. Meyveleri içildiğinde kan tükürmeye fayda eder. Kabuğu yakılıp sirkeyle karıştırılıp yakı yapıldığında siğilleri ve nasırları giderir. Kabuk ve yapraklarının suyu, gül merhemiyle nar kabuğunun içinde ısıtılırsa kulak ağrılarına yardımcı olur. Dekoksiyonu gut için iyi bir durulama suyudur ve kepeği giderir. Çiçeklenme döneminde kabuğu kazıyarak elde edilen öz suyu, göz bebeğinde kararmaya neden olan maddeleri temizler.

Söğüt (Edviye-i Müfrede)

Soğuktur, yaştır. Suyundan yirmi dirhem içilirse göğüsteki katılaşmaları açar. Sarılığa iyi gelir ve vücudun hararetini alır. Onun suyuyla banyo yapılırsa vücuttaki kızarıklığı ve ona benzer rahatsızlıkları giderir. Söğüdün yaprağı ve çiçeği kabız yapar. Söğüt ağacının kökünü sirkeyle karıştırıp yüzdeki siğile ve temriyeye yapılırsa giderir. Süsen yağıyla karıştırıp ayak ağrısı için sürülürse fayda eder ve kanlı çıbanlara yakı

yapılırsa giderir. Tecrübeyle sabittir. Ne zaman ki bir kişinin vücudunda çıban çıksa ve çıktığı yerdeki etlerin çekilmesine yol açsa ona Arapça “ekile”, Farsça “hore” derler. Türkçe “kesme” veya “göyündürme” denir. Bazıları testereyle keserler, bazılarıysa kızgın demirle dağlarlar. Ama geride bir parça bile kalsa tekrar vücuda yayılır. İkinci kez kesmek gerekir. Ne zaman ki bu hastalık yeniden belirse, o çıban yeri kararsa, bir miktar hamur fitil gibi yapıp, halka şeklinde çıbanın üzerine konur. Çıban halka içinde kalmalı. Aç bir kişi o halkanın içine tükürür üzerine söğüt külü doldurulur. Şöyle ki; söğüt kabuğu soyulur, temiz bir yerde yakılır ki başka nesnelere karışmasın. Temiz bir bezden geçirilen kül çıbanın üzerine dökülür. Bir şey kalmaz, Tanrı eliyle iyi olur. Kesmekten, dağlamaktan kurtulur. Ve söğüt yaprağı dalak ağrısına yarar. Dövülür, suyu alınır. Bir dirhem içilir. Dövüp yakı edilirse de fayda eder. Sirkeyle karıştırıp içilirse de faydalıdır. İdrar yollarını açar. Gut hastalığına faydalıdır. Öldürücü otlar yendiğinde söğüt suyu içilirse zararını giderir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta söğütün siğiller ve gut hastalığı için kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica’da kabuğu yakılıp sirkeyle yakı yapıldığında siğilleri giderdiği, dekoksyonun gut için iyi bir durulama suyu olduğu; Edviye-i Müfrede’de ise söğüt ağacının kökü sirkeyle karıştırıp yüzdeki siğile sürülürse giderdiği, gut hastalığına faydalı olduğu ifade edilmiştir.

65. Plantago sp. L. (Sinirli ot)

Arnoglosson (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 126)

Bazılarının “heptapleuron”, bazılarınınınsa “polypleuron” dediği sinirli ot iki çeşittir. Biri küçük diğeri daha büyüktür. Büyük olanının diğeri göre daha dar, küçük ve pürüzsüz yaprakları vardır. Yerden itibaren uzanan, üzerinde soluk yeşil renkte çiçekleri ve tepesinde tohumları olan sapı vardır. Sebzeye benzeyen büyük olanının daha fazla sürgünü ve daha geniş yaprakları vardır. Sapı yumrulu, kırmızımsı ve bir kol boyu uzunluğundadır. Ve ortasından tepesine kadar tohumlarla kaplıdır. Toprağın altındaki kökü yumuşak, sıkı, beyaz ve bir parmak kalınlığındadır. Bataklıklarda, çit kenarlarında ve nemli bölgelerde yetişir. Yaprakları büyük olan cinsi daha faydalıdır.

Yapraklarının astrenjan ve kurutucu özellikleri vardır. Lapa olarak habis tümörlere, fil hastalığı olanlara ve kötü, iyileşmeyen yaralara kullanılır. Ayrıca kanamayı, yayılan ülserleri, kanlı çıbanları ve sivilceleri kontrol altına alır. Kronik ve düzensiz yaraları tedavi eder. Köpek ısırıklarına, yanıklara, iltihaplanmalara, kulak altı bezlerindeki tümörlere, sıracı hastalığına ve lakrimal fistulaya faydalıdır. Yeşil haldeyken kaynatılıp sirke ve tuzla birlikte alındığında dizanteri ve kolik için faydalıdır. Ayrıca epilepsi ve astım için iyidir.

Yapraklarının suyu ağız gargarası olarak kullanıldığında ağızdaki ülserli yaraları temizler. Kulak ağrısı için faydalıdır ve göz merhemleriyle birlikte sürüldüğünde göz iltihabına iyi gelir. İçildiğinde dişeti kanamalarına, kan öksürmeye ve tüberküloza iyi gelir. Lavman olarak uygulandığında dizanteriye faydalıdır. Vajina boğulması ve rahatsızlıkları için yün üzerine damlatılıp peser olarak kullanılır.

Tohumları da şarapla içildiğinde ishali ve kan tükürmeyi durdurur. Kökleri çiğnendiğinde veya kaynatılıp içildiğinde diş ağrısını durdurur. Yaprakları ve kökleri üzüm şurubuyla birlikte mesane ve böbrek ülserleri için verilir.

Sinirlüce ot (Edviye-i Müfrede)

Soğuktur, kurudur. Bağırsaktaki yaraları iyileştirir. Safradan olan karın geçmesini bağlar. Sıcaktan olan boğaz ağrısı ve boğaz şişi için suyu gargara yapılırsa iyileştirir. Kurusu dövülüp dişetine sürüldüğünde güçlendirir. Domuz çıbanı çıkmış kişi kökünü yanı başına asarsa özellikle çıbanı giderir. Yapracağını dövüp yanıklara yakı yapılırsa ağrısını giderir. Yaş yaprağını böcek soktuğu yere konursa acısını giderir. Suyu sıkılıp gargara yapılırsa ağız ağrısını giderir. Derler ki, gün aşırı tutan hummalı sıtmaya karşı kökü kaynatılır, üç gün şafak vakti dörder okka içirilir. Şarapla karıştırılırsa güzel olur. Ama dalağa zarar verir. Tedavisi sakız iledir.

Urız otı (Edviye-i Müfrede)

Farsça adı "butsan-efruz"dur ve "hayyul-alem" de derler. Soğuktur, kurudur. Gölgede kurutulup dövülerek kullanılır. İki dirhem (6,4 gram) yenildiğinde mide ve bağırsaklardaki problemleri giderir. Dövüp yara üzerine sürülürse iyileştirir. İki dirhemden fazla yenirse zarar verir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Edviye-i Müfrede'nin sözlük kısmında sinirli otun karşılığı olarak iki madde verilmiştir. Birincisi sinirlüce ot ile De Materia Medica karşılaştırıldığında, her iki kaynakta sinirli otun çıbanlar ve ağız yaraları için kullanıldığının belirtildiği görülmektedir. De Materia Medica'da kanlı çıbanları kontrol altına aldığı, yapraklarının suyu gargara yapıldığında ağızdaki ülserli yaraları temizlediği, Edviye-i Müfrede'de ise domuz çıbanı çıkmış kişi kökünü yanı başına asarsa özellikle çıbanı giderdiği, suyu sıkılıp gargara yapıldığında ise ağız ağrısını giderdiği ifade edilmiştir. Edviye-i Müfrede'deki uruz otunun ise De Materia Medicada'ki sinirli ota benzer bir kullanımı bulunmamaktadır.

66. Rhus coriaria L. (Sumak)

Rous (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 108)

Sumak kayalıklarda yetişen iki kol oyu uzunluğunda küçük bir ağaçtır. Yaprakları ince, uzun, kırmızımsı ve testere gibi çentikli kenarlıdır. Meyveleri üzüm salkımı gibi, terebentin ağacı meyvesi büyüklüğündedir. Çevresini saran kabuğa benzer zar çok faydalıdır.

Yapraklarının astrenjan etkisi vardır. Dekoksiyonu saçları siyaha boyar. Dizanteride içildiği gibi lavman ve oturma banyosu olarak da kullanılır. İnfüzyonu kulak rahatsızlıklarında kullanılır. Gözün iç kısmında oluşan zarlara ve ağızdaki yaralara yakı yapıldığında hafifletir.

Meyvesi de bağırsak problemleri olanlara ve dizanteriye faydalıdır. Balla birlikte yakı yapıldığında iltihapları, ezilmeleri, dökülmeleri ve siyah lekeleri temizler. Balla birlikte dildeki sertliği giderir ve lökoreyi önler. Odun kömürüyle uygulandığında hemoroidi tedavi eder. Ayrıca ürettiği sakız, diş çürüklerine yerleştirildiğinde ağrıyı keser.

Sumak (Edviye-i Müfrede)

Soğuktur, kurudur. Mideye kuvvet verir ve karnı bağlar. Safrayı ve harareti def eder. Bağırsaktaki yaraları iyileştirir ve kan gelmesini keser. Organlara kuvvet verir. Darbe yemiş çıbanlara yakı yapılırsa giderir. İştahı açar. Ağrıyan kulağa damlatılırsa,

kulaktan irini atar ve sıyrılmayı giderir. Lavman olarak kullanıldığında dizanteri hastalığına iyi gelir. Sıcaktan ağrıyan gözlere damlatılırsa fayda eder. Özellikle gül şurubuyla karıştırılıp damlatılmalı. Soğuk mideli ve soğuk göğüslü kişilere çok yemek zarar verir. Tedavisi sakız ile yapılır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynaktan sumağın bağırsak, kulak ve göz rahatsızlıklarında kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica’da meyvesinin bağırsak problemlerine ve özellikle dizanteriye faydalı olduğu, infuzyonunun kulak rahatsızlıklarında kullanıldığı, yakı yapıldığında gözün iç kısmında oluşan zarları hafiflettiği ifade edilmiştir. Edviye-i Müfrede’de ise gül şurubu ile damlatıldığında sıcakta ağrıyan gözlere fayda ettiği, bağırsaktaki yaraları iyileştirdiği, kan gelmesini kestiği, ağrıyan kulağa damlatıldığında irini attığı ve sıyrılmayı giderdiği bilgileri yer almaktadır.

67. Nasturtium officinale L. (Su Teresi)

Sisumbrion (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 128)

Bazılarının “cardamine”, bazılarının ise “sion” dediği su teresi, su kerevizinin yetiştiği bölgelerde yetişen bir su bitkisidir. Bazılarının cardamine demesinin sebebi tadının cardomonu (tarçın) andırmasındandır. Yaprakları ısıtıcıdır. Diüretiktir ve çiğ olarak yenilebilir. Bütün bir gece yakı olarak uygulanıp sabah yıkandığında, bütün çilleri ve doğum lekelerini giderir.

Su kerdemesi (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. İdrar yollarını çalıştırır. Kasığı temizler, regl kanını sürer. Böbrek taşı giderir. Bağırsaklardaki yarayı iyileştirir ve iç organlara kuvvet verir. Dizanteri hastalığına iyi gelir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynaktan su teresinin diüretik özelliği olduğu belirtilmiştir.

68. Iris sp. L. (Süsen)

Iris (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 1)

Illyrian (Arnavutluk) süseninin zambağa benzer yaprakları daha büyük, geniş ve etlidir. Sapına paralel uzanan çiçekleri kıvrımlı ve birçok renktedir. Beyaz, ayva sarısı, mor ve mavimsi renkte olurlar. Bu renk çeşitliliği harika gökkuşağını andırır. Toprak altındaki kökü boğumlu, sıkı ve aromatiktir. Kesildikten sonra gölgede kurutulmalı ve keten ipe dizilerek saklanmalıdır. Arnavutluk ve Makedonya süsenleri aralarında en iyi olanlarıdır. Bunlar bodur, kırılması zor, sarımsı renkte, çok aromatik, baharat tadında ve yapışkan olmayan yapıdadırlar. Kesildiğinde hapşırığa neden olur. Libya süseni tamamen beyaz renkte, acı tatta ve etki açısından ikinci sıradadır. Süsenler, zamanla kurt yemeye başladığında güzel kokulu olurlar.

Tüm süsenlerin öksürüğe ve dışarı çıkarılması güç sıvıları inceltmeye uygun, ısıtıcı ve inceltici özellikleri vardır. Yedi drahma ağırlığında ballı su ile içildiğinde koyu salgıları ve safrayı temizler. Uyku getirir, gözlerde gözyaşı meydana getirir ve karın ağrısını tedavi eder. Sarımsakla içildiğinde, vahşi hayvanlarca ısırılanlara, dalak rahatsızlığı olanlara, spazmı olanlara, hipotermiklere ya da titremesi olanlara, erken boşalma sorunu olanlara yardım eder ve şarapla birlikte içildiğinde adeti getirir. Dekoksionu da kadınların buhar banyosu için uygundur, genitali yumuşatıcı ve açıcıdır, siyatiği olanlara lavmandır ve kanalları ve oyukları etle doldurur.

Balla birlikte vajinal fitil gibi uygulandığında, kökler embriyoları/fetüsleri aşağı çeker ve lapa olarak kaynatıldığında sıracı hastalığına bağlı bezlerin şişkinliğini ve katılığını yumuşatır. Kurutulmuş hali balla birlikte ülserlere doldurulduğunda onları kurutup temizler; eti sıyrılmış kemiği yeniden etlendirir. Sarımsak ve gül merhemiyle birlikte yapıştırıldığında, baş ağrısına iyi gelir ve iki kat akçöplemeyle birlikte sürüldüğünde doğum lekeleri ve çilleri siler. Fitillerle, yumuşatıcılarla ve analjeziklerle terkibe girer ve her şey hesaba katıldığında birçok amaç için kullanışlıdır.

Süsen (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Dalak ağrısına iyi gelir. Kökü gül yağıyla pişirilip yenirse kasık ağrısını giderir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

69. Sesamum indicum L. (Susam)

Sesamon (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 99)

Mide için zararlıdır. Yendikten sonra diş arasında kaldığında nefesi kötü kokutur. Lapa olarak kullanıldığında tendonların sertliğini giderir, kulak çürümesini tedavi eder, iltihaplar, yanıklar, kolon ağrıları ve engerek yılanı ısırıklarında kullanılır. Gül merhemiyle birlikte güneş çarpması kaynaklı baş ağrısını giderir. Bitki şarapla kaynatıldığında aynı etkileri gösterir ve özellikle göz iltihaplanmaları ve kuvvetli ağrılar için kullanılır. Ve ayrıca yağı çıkartılır.

Simsim (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, yaştır. Sevdadan olan çıbanlara sürülürse fayda eder. Yenildiğinde gövdeyi semirtir. Nefes darlığını giderir. Yumuşatıcıdır, dağıtıcıdır. El ve ayak çatlaklarına sürülürse iyileştirir. Saça ve sakal sürüldüğünde uzatır. Meniyi arttırır. Beş dirhemi içilirse regl kanını sürer. Ama mideyi zayıflatır ve ağzı kökü kokutur. Kusturur ve susuzluk getirir. Geç sindirilir ve koyu hıtlar ortaya çıkar. Seven kişi çiğ yemesin, pişen yemeklere karıştırıp yenmeli. Gaz yapıcıdır. İbn-i Sina der ki, ben susamda ve yağında hiç fayda görmedim.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta da susamın mide için zararlı olduğu ve ağzı kötü kokuttuğu belirtilmiştir.

70. Pastinaca sativa L. (Yabani havuç)

Sisaron (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 113)

Yabani havuç çok bilinen bir bitkidir. Kaynatılarak kullanıldığında kökü lezzetlidir, diüretiktir ve iştahı açar.

Şakakul (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, yaştır. Mideye kuvvet verir. Cinsel isteği ve meniye arttırır. Kadınların sütünü arttırır ve bağlanmış kasığı açar. Böbreğe ve testislere kuvvet verir. Hafif kurutulmuşu daha iyidir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

71. Brassica napus L. (Şalgam, Fransız şalgamı)

Bounas (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 111)

Şalgam kökü gaz yapıcıdır ve kaynatıldığında daha az besleyicidir. İçildiğinde tohumları zehirlerin etkisini önler ve antidot karışımlarına eklenir. Kökünün ayrıca salamurası yapılır.

Şalgam (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Mideyi safradan temizler. Kuru olduğuna dair bir çalışma vardır. Zira geri kalan tıp kitaplarında ikinci derecede sıcak, birinci derecede yaş diye geçmiştir. Göğsü yumuşatır ve cinsel isteği arttırır. İştah açıcıdır. Böbreği güçlendirir ve tohumu bağırsak gazını giderir. Eklem ağrısına iyi gelir. İdrar yollarını çalıştırır. Gıda değeri fazladır. İki kez haşlanıp, sirke ve hardal konursa faydalı olur. Şalgamın tohumu yaştır. Cinsel isteği ve meniye arttırır. Bunun için ondan iki dirhem kullanılır. Ama dalağa zarar verir. Tedavisi kavun tohumu ile yapılır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

72. Ruta graveolens L. (Sedef otu)

Peganon (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 45)

Dağlarda yetişen yabani olanı yemek uygun değildir. İncir ağaçlarının yakınlarında yetiştirilen kültive sedef otu daha yenilebilirdir.

Sedef otunun ısıtıcı, yakıcı, ülser yapıcı, diüretik ve adet sökücü etkileri vardır. Yendiğinde veya içildiğinde ishali keser. Tohumları şarapla içildiğinde ölümcül zehirler için antidottur. Yaprakları, ceviz ve kuru incirle yenirse ölümcül zehirleri etkisizleştirir.

Kuru dereotuyla kaynatılıp içildiğinde koliği durdurur ve göğüs ve yanlardaki ağrılar için iyidir. Nefes darlığı, öksürük, akciğer iltihabı, kalça eklemleri ağrısı ve periyodik titreme için iyidir.

Zeytinyağıyla kaynatılıp içildiğinde bağırsak kurtlarını düşürür. Balla birlikte yakı yapıldığında eklem ağrılarını keser. Ve incirle dahili ödemlere faydalıdır. Gül merhemi ve sirkeyle karıştırılıp baş ağrısı için kullanılır, sürüldüğünde burun kanamasını durdurur. Defneyapraklarıyla yakı yapıldığında testis iltihapları için iyidir. Mersin merhemiyle birlikte sivilceler için kullanılır.

Soda ve biberle birlikte sürüldüğünde mat beyaz cüzamı tedavi eder. Bal ve sarımsakla birlikte sürüldüğünde liken tipi deri döküntüsüne iyi gelir. Suyu nar kabuğunda ısıtılıp damlatıldığında kulak ağrısını giderir. Rezene suyu ve balla birlikte sürüldüğünde zayıf görmeye yardımcı olur. Sirke, beyaz kurşun ve gül merhemiyle birlikte sürüldüğünde yılançık hastalığını, zonayı ve kepeği tedavi eder. Çiğnendiğinde sarımsak ve soğan kokusunu giderir.

Sedef (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kururdur. Felce ve eklem ağrılarına iyi gelir. Ne zaman ki cüzam yarası belirirse sedef otunu sirkeyle karıştırıp yakı yapılmasının faydası olur. Gerek yakı yapılarak, gerekse yenilerek organların güçsüzlüğünü giderir. Onun yağı kulakta olan gazı giderir. Ondan elde edilen zambak yaprağından daha kuvvetlidir. Onun kokusu soğan ve sarımsak kokusunu bastırır. Dövülüp domuz çıbanı üzerine konursa iyileştirir. Cinsel isteği azaltır ve göze zararı vardır. Tedavisi anasonladır. Bostanda yetiştirilmiş yenmelidir. Yabani olarak susuz yerlerde biter, yenmez, adamı öldürür. Sedef tohumu ayak ağrısını giderir ve soğuktan olan hastalıklara iyi gelir. Yağı sıcaktır, kurudur. Mesane soğukluğuna ve soğuktan olan bel ağrısına sürülecek olursa giderir. Sinirlerin güçsüzlüğünü giderir. Soğuk gazları giderir. Felce yarar. Soğuk sıtmalara, organlara ve vücuda sürüldüğünde fayda eder.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta sedef otunun gaz giderici özelliği olduğu ve kulak rahatsızlığı için kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica'da kuru dereotuyla kaynatılıp içildiğinde koliği durdurduğu ve suyu nar kabuğunda ısıtılıp damlatıldığında kulak ağrısını

giderdiği; Edviye-i Müfrede’de ise soğuk gazları giderdiği, yağının kulaktaki gazı giderdiği ifade edilmiştir.

73. Anchusa sp. (Sığırdili)

Bouglosson (De Materia Medica, IV. Kitap, Numara: 127)

Sığırkuyruğu (Verbascum sp.) bitkisine benzer. Yerde uzanan sivri uçlu, koyu renkli ve daha küçük yaprakları sığır dilini andırır. Şaraba atılıp içildiğinde insanları neşe dolu yaptığı düşünülür.

Sığır dili (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, yaştır. Çocukların ağzı ağrıdığına, yakılıp külü serpiştirilirse giderir. Ferahlatıcıdır, gönlü açar, kalp çarpıntısına çok yarar. Şekerle pişirilip yenirse öksürüğü keser. Göğsü yumuşatır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta sığırdilinin ferahlatıcı özelliği olduğu belirtilmiştir. De Materia Medica’da şaraba atılıp içildiğinde insanları neşe dolu yaptığı, Edviye-i Müfrede’de ise ferahlatıcı olduğu, gönlü açtığı ifade edilmiştir.

74. Verbascum sp. (Sığırkuyruğu)

Pholomos (De Materia Medica, IV. Kitap, Numara: 103)

Sığırkuyruğunun biri beyaz diğeri koyu renkli olan iki türü vardır. Beyaz olanının dişi ve erkek çeşitleri vardır. Dişi olanının yaprakları kabak yaprağını andırır fakat daha tüylü, geniş ve beyazdır. Bir kol boyu kadar veya daha uzun olan sapı tüylü ve beyazdır. Çiçekleri beyaz ve soluk sarıdır. Tohumları acıdır ve kökü uzunca, acı tatta ve bir parmak kalınlığındadır. Erkek olanının da beyaz yaprakları vardır fakat daha uzun ve dardır. Gövde sapı daha incedir.

Koyu renkli olan beyaz olana benzer fakat daha geniş ve koyu renkli yaprakları vardır. Bir de yabani olan sığırkuyruğu vardır ki, adaçayı gibi uzun, ağaca benzer dalları ve yaprakları vardır. Köpek otu gibi gövde sapının çevresindeki çiçekler ayva sarısı, altın rengindedir.

İlk ikisinin köklerinin astrenjan etkisi vardır. Şarapla birlikte ishal için verilir. Dekoksiyonu kırıklara, spazma, ezilmelere ve öksürüğe yardımcıdır. Ayrıca ağız gargarası olarak kullanıldığında diş ağrısını azaltır. Suda kaynatılan yaprakları balla veya şarapla birlikte gözdeki şişliklere ve iltihaplara, kangrenli ülserlere yakı yapılır. Fakat sirkeyle yaraları tedavi eder ve akrep sokmalarına yardımcı olur. Yabani olanın yaprakları yanıklara yakı yapılır.

Sıgır kuyruğu (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Gut hastalığına ve eklem ağrılarına iyi gelir. Gaz gidericidir. Soğuktan olan bel ağrısına faydalıdır. Eğer suya vurulursa, ne kadar balık varsa bayılıp su yüzeyine çıkar. En faydalı kısmı kabuğudur.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

75. Arbutus unedo (Sandal ağacı, Kocayemiş)

Komaros (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 122)

Sandal ağacı ayva ağacını andırır. İnce kabukludur. Meyveleri erik büyüklüğündedir, çekirdeksizdirler ve olgunlaştığında sarıya çalarlar. Meyveleri yendiğinde mide için zararlıdır ve baş ağrısına neden olur.

Sandal (Edviye-i Müfrede)

Soğuktur, kurudur. Beyaz sandal ağacı kalp çarpıntısına ve sıcak sıtmalara faydalıdır. Sıcak mizaçlı kişilere çok faydalıdır. Otlarla karıştırıp içildiğinde mideyi ve kalbi soğutur, kuvvet verir. Ama çok yenirse sesi boğar ve soğuk mizaçlı kişilere yaramaz. Kızıl sandalın soğukluğu bundan daha azdır. Sıcak çıbanlara yakı yapılırsa iyileştirir ve baş ağrısını giderir. Kızılçık çıkaran kişiye içirilirse hararetini alır, çabuk kurutur.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Kaynaklarda mide ve baş ağrısı üzerinde zıt etkilerden söz edilmiştir. De Materia Medica'da mide için zararlı ve baş ağrısına neden olduğu söylenirken, Edviye-i Müfrede'de ise otlarla karıştırılıp içildiğinde mideye kuvvet verdiği, baş ağrısını giderdiği ifade edilmiştir.

76. Ocimum sp. (Yabani fesleğen)

Akinos (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 43)

Yabani fesleğen, reyhanı andıran ince dallı, çelenk yapımında kullanılan bir bitkidir. Gür bir çalıdır ve güzel kokuludur. Bazıları bahçelerinde yetiştirir.

İçildiğinde ishali ve adet kanamasını keser. Yakı yapıldığında şiş bezeleri ve yilancık hastalığını tedavi eder.

Zaymuran (Edviye-i Müfrede)

Arapçadır. Farsça “sahsiperüm” derler. Sıcaktır, kurudur. Baştaki katılaşımları açar. Tohumu gül yağıyla kavrulup, soğuk suyla içilirse karın geçmesine iyi gelir. İç organları güçlendirir. Sıcak mizaçlı kişilere gülab ile içirilmelidir. Yakı yapılırsa baş ağrısını geçirir.

Badrik (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Safra yapar. Çok yenirse gözü donuklaştırır. Sirkeyle yenirse mideyi ve kalbi kuvvetlendirir. Burun kanaması durmayan kişilerde suyunu sirkeye ve biraz kafurla karıştırıp buruna damlatsalar kanamayı durdurur. Dövüp akrep sokmasına sürüldüğünde acısını giderir. Derler ki; onu yemek fayda sağlamaz, yakısı yapılmalıdır. Yenirse zararını semizotu giderir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Edviye-i Müfrede'nin sözlük kısmında yabani fesleğene karşılık gelen iki drog vardır. Her ikisi için De Materia Medica'dakine benzer kullanım bulunmaktadır.

77. Panicum miliaceum L. (Darı)

Kenchros (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 97)

Diğer tahıllardan daha az besleyicidir. Fakat ekmek ve lapa yapımında kullanıldığında bağırsakları kontrol altına alır ve idrar söktürür. Kavrulup sıcakken torbaya konduğunda, gaz sancısına ve diğer ağrılara iyi gelir.

Daru (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Karını bağlar ve unu çibana yakı yapılırsa fayda eder. Siroza iyi gelir. Zayıf organları güçlendirir. Besin değeri azdır. Ekmeği dizanteri hastasına yarar.

Kabızlığa neden olur, idrar yollarını açar. Ama geç sindirilir ve yaramaz kan yapar. Bu yüzden süt ile pişirilip yenmelidir. Şırlağan otu ile yenirse zarar vermez.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta da darının idrar söktürücü özelliği olduğu belirtilmiştir.

78. Anacyclus pytethrum L. (Pire otu)

Psullion (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 73)

Pire otu, rezene ve yabancı havuç gibi dal ve yaprakları olan bir bitkidir. Durak otununkini andıran şemsiye şeklinde çark gibi çiçekleri vardır. Kökü başparmak kalınlığında, uzun ve tadıldığında çok acıdır ve balgam söktürücüdür. Sirkeyle kaynatılıp ağız gargarası olarak kullanıldığında diş ağrısını giderir. Çiğnendiğinde de balgamı söktürür. Zeytinyağıyla sürüldüğünde terlemeye neden olur. Kronik titreme için etkilidir. Ayrıca donmuş ve zayıf düşmüş vücut bölgeleri için oldukça faydalıdır.

Akırkarha (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Yoğun balgamları vücuttan temizler. Mideyi boşaltır ve soğuktan olan diş ağrısını giderir. Yakısı organları güçlendirir. Yumuşakça dövülüp vücuda sürülürse terletir ve eğer bir buçuk dirhemi yenirse sertleşmeleri açar. Nemi çeker ama akciğere zararlıdır. Tedavisi yabancı üzüm iledir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta pire otunun terletici ve organlara güç verici özellikleri olduğu belirtilmiştir. De Materia Medica'da zeytinyağıyla sürüldüğünde terlemeye neden olduğu, donmuş ve zayıf düşmüş vücut bölgeleri için faydalı olduğu; Edviye-i Müfrede'de ise yumuşakça dövülüp vücuda sürüldüğünde terlettiği ve yakısının organları güçlendirdiği ifade edilmiştir.

79. Aquilara aggalocha (Öd ağacı)

Agalachon (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 22)

Hindistan'dan ve Arabistan'dan gelen, ağaç kavununa benzer bir ağaçtır. Alaca renkli, aromatik ve tadı belli bir derecede acıdır. Kayış gibi ve rengarenk kabuğu vardır. Çiğnendiğinde veya dekoksyonu içildiğinde nefes kokusunu güzelleştirir. Bütün vücut

için parfümlü pudra olarak kullanılır. Tütsü yerine yakılır. Kökünden hazırlanan dekoksion içildiğinde, mide sıvılarını birikmesini hafifletir, mide gevşekliğini ve ekşimesini giderir. Suyla birlikte içildiğinde karaciğer ağrısına, dizanteriye ve kolige faydalıdır.

Ud (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Beyni ve kalbi güçlendirir. Mide iç organların ağrısını giderir. Gaz gidericidir. Sertleşmeleri açar ve özellikle sevdadan olan siroz hastalığına iyi gelir. Gönlü ferahlatır ve karını bağlar. Dizanteri hastalığına faydası vardır. En fazla yarım dirhemi gülabla ezilerek içilmelidir. Çiğnendiğinde ağız kokusunu giderir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta öd ağacının ağız kokusu için kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica'da çiğnendiğinde veya dekoksionu içildiğinde nefes kokusunu güzelleştirdiği, Edviye-i Müfrede'de ise çiğnendiğinde ağız kokusunu giderdiği ifade edilmiştir.

80. Agaricus campestris L. (Katranköpüğü mantarı)

Agarikon (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 1)

Katranköpüğü mantarının kökü çakşır kökünü andırır fakat yüzeyle çakşır kadar küçük değildir. Biri dişi diğeri erkek olan iki türü vardır. Dişi olanının yatay kulakçıkları vardır. Erkek olansa daha yuvarlak ve tek parçadır. Her ikisinin de tadı başlanıçta tatlı sonrasında acıdır.

Bununla beraber bazıları ağaç kökü olduğunu söylerken, bazıları da meşe ağaçlarında mantar gibi yetiştiğini söylemektedirler. Asyatik Galatia'da ve Kilikya'da yetişir. Fakat kırılğan ve zayıftır.

Astrenjan ve ısıtıcı özellikleri vardır. Kolik ve hazımsızlık için iyidir. Şarapla birlikte ateşi olmayanlara, şarap ve suyla birlikte ateşi olanlara verilir. Karaciğer hastalıklarında, astımda, zor idrara çıkmada, böbrek hastalıklarında, döllyatağı boğulmasında, sarılıkta ve kötü yüz rengi ve görünümünde kullanılır. Tüberkülozda üzüm şurubu ile, dalak hastalıklarında sirkeli bal ile kullanılır. Mide rahatsızlıkları için çiğnenip yutulur ancak beraberinde su içilmemelidir.

Suyla alındığında kan tükürmeyi keser. Eşit miktarda sirkeli bal ile birlikte alındığında kalça ve eklem ağrılarında, epilepside kullanımı faydalıdır. Adet sürer ve vajinadaki iltihapları giderir. Eğer şiddetlenmesinden önce verilirse titremeyi azaltır ve ballı su ile alındığında bağırsakları temizler.

Seyreltik şarapla alındığında ölümcül zehirler için antidottur. Şarapla birlikte yılan sokmaları için kullanılır. Bütün iç hastalıklar için idealdir. Verilen kişinin gücü ve yaşına göre suyla, şarapla, ballı sirke veya ballı suyla verilir.

Garikun (Edviye-i Müfrede)

Katran köpüğüdür. Mantar gibi ağaçta biter. En iyisi Menteşe vilayetindeki (Muğla ve çevresi) ardıç ağacında biter. Sıcaktır, kurudur. Soğuk hastalıklara ve dalak hastalığına iyi gelir. Organları zorlu hastalıklardan arındırır. Sirkeli ballı macunla karıştırılıp içildiğinde siyatik hastalığına iyi gelir. Özellikle sinirdeki unsurları çıkartır. Şurubu bir dengden bir buçuk dirheme kadardır. Uçuğa ve sarılığa faydalıdır. Sıtma hastalığına yarar. Zehirli nesnelere zararını giderir. Eski hekimler, dışarıdan çözülemeyen iç organlardaki yaralara faydası olduğunu, giderdiğini söylemişlerdir. Mide hastalıklarını ve ekşimesini giderir. Çiğnenmeden yutulmalıdır. Onun katılmış eski olanı zehirlidir, yenmemelidir. Öldürücüdür. Tedavisi sıcak su içirilip kusturulmalıdır ve süt içirilmelidir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta katranköpüğü mantarının mide rahatsızlıklarında ve zehirlenmelerde kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica'da mide rahatsızlıkları için susuz olarak çiğnenip yutulduğu, ölümcül zehirler için seyreltik şarapla birlikte antidot olduğu; Edviye-i Müfrede'de ise çiğnenmeden yutulduğunda mide hastalıklarını ve ekşimesini giderdiği, zehirli nesnelere zararını giderdiği ifade edilmiştir.

81. Arundo donax L. (Kamış)

Kalamos (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 85)

Ok yapılan kamış çeşidine "nastos", üflemeli çalgılar için dil yapılan kamışa "thelys", kitap yazmak için uygun olan kamış türüne "syringas" ve dere yataklarında yetişen türüne "dona" denir. Kökü dövülüp yakı yapıldığında dikenleri ve kıymıkları

çıkartır. Sirkeyle birlikte yakı yapıldığında sırtın alt kısımlarındaki incinmeleri ve ağrıları hafifletir. Soluk yeşil yaprakları kesilip uygulandığında yılançık hastalığını ve diğer iltihaplanmaları tedavi eder. Kabuğu yakılıp sirkeyle yakı yapıldığında kel bölgeleri iyileştirir. Tohumlarının ipeksi püskülleri kulağa kaçarsa sağırılık yapar.

Kamış (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Çiçeği soğuktur. Yaprığı ve kökü vereme neden olur. İdrarı ve regl kanını akıtır. Akrep sokmalarında faydalıdır. Kökü yaban soğanıyla birlikte vücuttan çıkmayan dikenleri çıkartır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta da kamış kökünün vücuttan çıkmayan dikenler için kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica'da kökü dövülüp yakı yapıldığında dikenleri ve kıymıkları çıkardığı, Edviye-i Müfrede'de ise kökünün yaban soğanıyla birlikte vücuttan çıkmayan dikenleri çıkardığı ifade edilmiştir.

82. Hypericum perforatum L. (Sarı kantaron)

Askuron (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 155)

Ballı su ile birlikte içildiğinde kalça hastalıkları için faydalıdır. Safravi maddeleri ve atıkları uzaklaştırır. Fakat hastaya iyileşene kadar sürekli verilmelidir. Ayrıca yakı yapıldığında yanıklara iyi gelir.

Kantariyun (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Böbrekteki ve kasıktaki yaraları iyileştirir. İki dirhemi ballı gül şurubu ile içildiğinde sarılığa ve nefes darlığına faydası vardır. Karındaki kurdu kırar. Yaprığının etkisi daha fazladır. Kültür ekilmiş olanı daha etkilidir. Susuzluğu giderir ve yüreği serin tutar.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

83. Juglans regia L. (Ceviz)

Karua basilika (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 125)

Yendiğinde sindirimi zordur, mide için zararlıdır, safra üretir, baş ağrısı yapar ve öksüren kişilere önerilmez. Oruçlu insanlar kullandığında kusmayı engeller. Önceden incir ve üzerlik tohumu ile birlikte yenirse ölümcül zehirlerin etkisini azaltır. Çok fazla yenirse bağırsak kurtlarını döker. Az miktar balla ve üzerlik tohumuyla iltihaplanmış memelere ve burkulmalara kullanılır. Köpek ve insan ısırıklarına soğan, tuz ve balla birlikte etkilidir. Ve koliği keser.

Dış kabuğu yakılıp şarap ve yağ ile yoğrulup çocuklara sürülürse bol saç çıkartır ve kel bölgelerde saç çıkartır. İç kısmı yakılıp şarapla birlikte peser olarak adet kan akışını yavaşlatır. Yakı yapıldığında eski ceviz kangrenleri ve kanlı çıbanları azaltır ve lakrimal fistulayı tedavi eder. Çiğnenip bölgesel olarak kullanıldığında kelliği tedavi eder. Taze ceviz mide için daha faydalıdır.

Koz (Edviye-i Müfrede)

Tazesi sıcaktır, yaştır. Kurusu sıcaktır, kurudur. Tazesi midede çabuk sindirilir. Meniyi arttırır. Kurusu, incir ve sedef otuyla birlikte kullanıldığında zehirlenmiş, yılan ve çıyan sokmuş kişilere faydalıdır. Sevdadan olmuş çıbanlara yakı yapıldığında giderir. Salça ile yendiğinde karnı geçirir ve karındaki kurtları kırar. Kuduz köpek ısırığına sürüldüğünde zararını giderir. Soğuk mizaçlılara iyi gelir ve sıcak mizaçlılara zarar verir. Öksürük ve baş ağrısı yapar. Bir yıl eskimiş olanının bütün nefislere zararı vardır. Kusturur ve bir hoş eder. Tedavisi koruk, turşu veya ekşi yoğurt gibi ekşi yemektedir. Yağı sıcaktır, yumuşaktır. Çözücüdür. Oyuk yaralara faydalıdır. Felç ve yüz felcine fayda eder. Soğuk mizaçlı kişiler vücutlarına sürdüklerinde yarar sağlar. Eski yağı sürüldüğünde zayıf organları ve damarları güçlendirir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

84. Physalis alkengi (Güvey feneri, Fener çiçeği)

Struchnon alikakabon (De Materia Medica, IV: kítap, Numara: 71)

Soğutucu özelliği vardır. İyi arpa unuyla birlikte yakı olarak yılanlık ve zona için kullanılır. Ufalanıp uygulandığında lakrimal fistulaya iyi gelir. Mide ekşimesine ve baş ağrısına iyi gelir. Tuzla birlikte yakı yapıldığında kulak altı bezlerindeki tümörleri azaltır. Meyveleri içildiğinde sarılığı giderir ve idrar söktürür.

Kanbil (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, yaştır. Kalbi taze ve soğuk tutar. Kalbi titreyene şarabı içirilirse şifa bulur.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

85. Populus alba (Kavak, Akkavak)

Leuke (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 81)

İçeceklerle belli bir miktar alındığında kalça hastalıklarına ve idrar zorluğuna faydalıdır. Katır böbreğiyle birlikte içildiğinde kısırlığa neden olduğu rapor edilmiştir. Ayrıca denir ki, yaprakları sirkeyle birlikte adet sonrası alındığında aynı etkiyi gösterir. Yapraklarını suyu ılık damlatıldığında kulak ağrısını giderir.

Kavak (Edviye-i Müfrede)

Farsça "sipid-dar" derler. Servi ağacının bir türüdür ve karaardıç ağacı gibi meyvesi olur. Ama bunun rengi kırmızıdır. Arapça "ar'ar" derler. Sıcaktır, kurudur. Yaprığı baş ağrısına faydalıdır. Meyvesi kabızlık yapar. Karını bağlar ve öksürüğü keser. Sertlikleri açar. Regl kanını sürer ve idrar söktürür. Isırıcı ve sokucu böceklerin zararını giderir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta kavağın idrar söktürücü özelliği olduğu belirtilmiştir. De Materia Medica'da içeceklerle birlikte bir miktar alındığında idrar zorluğuna faydalı olduğu, Edviye-i Müfrede'de ise idrar söktürücü olduğu ifade edilmiştir.

86. Capparis spinosa L. (Kapari)

Kapparis (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 173)

Dairesel bir şekilde yere yayılan dikenli bir çalıdır. Kanca gibi dikenleri, ayva yaprağına benzer yaprakları ve zeytin gibi meyveleri vardır. Meyve açıldığında beyaz çiçeğe döner, çiçek düştüğünde yerine, içinde nar gibi kırmızı küçük tohumların olduğu meşe palamudunu andıran ama daha uzunca bir yapı gelir. Çok büyük odunsu bir kökü vardır.

Karın rahatsızlığı verir, mide için zararlıdır ve susatır. Fakat pişirildiğinde çiğ halinden daha faydalıdır. Meyveleri şarapla birlikte otuz gün boyunca içilirse karasevdayı azaltır. Diüretiktir. Kanlı atıkları sürer. İçildiğinde kalça hastalıklarına felce faydalıdır. Ayrıca çatlaklar ve spazm için kullanılır, adet kanını sürer. Meyveleri sirkeyle kaynatılıp gargara yapıldığında balgam söktürür ve diş ağrılarını keser.

Kurutulmuş kökünün derisi yukarıdakilerle aynı etkide olduğu gibidir ve ayrıca kronik ve çok kirli yaraları temizler. Çürük taze mısır unuyla birlikte yakı yapıldığında karasevdaya, az miktar üzerine konduğunda diş ağrısına iyi gelir ve sürüldüğünde mat beyaz cüzamı ortadan kaldırır. Yaprakları ve kökleri iyice dövülüp kulak altı bezlerindeki şişliklere ve sertliklere kullanılır. Damlatıldığında kulağakaçanları yok eder.

Kebera (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Yiyerek veya yakı yaparak dalak hastalığına yarar. Kökünün kabuğu yaprağından daha etkilidir. İdrar söktürür ve regl kanını sürer. Kapari üzüm şırası küpüne konulursa, fermantasyonu engeller ve şarap olmaz. Hardal nasıl etki ediyorsa, onun etkisi de aynıdır. Kökü yaprağıyla birlikte dövülüp domuz çıbanına yakı yapılırsa fayda eder. Kökünün kabuğu diş eti çekilmesinde kullanılır. Salamurası astım hastalığına çok iyi gelir. Arpa unuyla dalak yarasına sürülürse iyileştirir. Kapari olgunlaşmamış hastalıkları vücuttan uzaklaştırır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta kaparinin diüretik ve adet söktürücü özellikleri olduğu, diş ağrısı için kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica'da diüretik olduğu, adet kanını sürdüğü, az miktar üzerine konduğunda diş ağrısına iyi geldiği; Edviye-i Müfrede'de ise

idrar söktürdüğü, regl kanını sürdüğü, kökünün kabuğunun dişeti çekilmesinde kullanıldığı ifade edilmiştir.

87. Apium graveolens (Kereviz)

Selinon kepaion (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 64)

Ekmekle veya kabuksuz arpayla tatbik edildiğinde göz iltihapları için faydalıdır. Mide ekşimesini azaltır. Süt pıhtılaşmasından dolayı şişmiş memeleri rahatlatır. Çiğ veya pişmiş yendiğinde diüretik etki gösterir. Bütün bitkinin ve kökünün dekoksyonu içildiğinde ölümcül zehirlerin etkisini azaltır. Kusturucu ve ishal kesici özellikleri vardır.

Tohumlarının daha fazla diüretik etkisi vardır. Vahşi hayvan tarafından ısırılanlara ve kurşun oksit içmiş kişilere faydalıdır. Midedeki gazı çözer. Faydalı bir şekilde ağrı kesicilerle, zehirli ısırıklarda kullanılan antidotlarla ve öksürük ilaçlarıyla karıştırılır.

Kerefs (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Gaz gidericidir. İdrar yollarını hastalıklardan temizler ve nefes darlığına iyi gelir. İdrar söktürür ve regl kanını sürer. Doğumu kolaylaştırır. Sulak bölgede yetişir ve yabanisi daha etkilidir. Ağız kokusunu hoş eder. Dağda yetişen yabanisi diş ağrısını giderir ve cinsel isteği arttırır. Sara hastalığı olana yaramaz, harekete geçirir. Çok yenirse baş ağrısı yapar. Tedavisi marul ile yapılır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta kerevizin diüretik ve gaz giderici özellikleri olduğu belirtilmiştir. De Materia Medica'da çiği veya pişmiş yendiğinde diüretik olduğu, tohumlarını daha fazla diüretik etki gösterdiği, midedeki gazı çözdüğü; Edviye-i Müfrede'de ise sadece gaz giderici ve idrar söktürücü olduğu ifade edilmiştir.

88. Lepidium sativum L. (Kerdeme otu, Adi su teresi)

Kardamon (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 155)

Tohumları ısıtıcı ve keskindir. Mide için zararlıdır. Bağırsakları boşaltır ve kurtları düşürür. Karasevdayı azaltır. Embriyoyu/fetüsü öldürür. Adet kanını sürer. Afrodizyak etkilidir. Hardal ve roka gibi liken tipi deri döküntülerini ve cüzamı giderir.

Balla birlikte yakı yapıldığında karasevdayı azaltır ve irinli isilikleri temizler. Yulaf lapasıyla kaynatılıp içildiğinde göğüsteki maddeleri dışarı sürer ve yılan ısırıklarına faydalıdır. Tütsü olarak yılanları uzaklaştırmak için kullanılır. Saç dökülmesini azaltır ve kanlı çıbanları temizler. Sirke ve kabuksuz arpa ile yakı yapıldığında kalça rahatsızlıkları için faydalıdır. Deniz suyuyla birlikte kullanıldığında şişkinlikleri ve iltihapları azaltır. Küçük apselerin irinlerinin akmasına neden olur.

Kerdeme (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır. Yemekleri midede sindirir. Cinsel isteği artırır ve kadınların sütünü artırır. Çok yenirse baş ağrıtır. Tedavisi hindiba ve marul iledir. Suda yetişenine su kerdemesi denir ve tohumu prostata faydalıdır. Dövülüp, bal ve sirkeyle karıştırıp sıcak suyla içilirse katı balgamları söker. Bir dirhem yenirse meniye ve cinsel isteği artırır. Penisi sağlamlaştırır ve güçlendirir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

89. Coriandrum sativum L. (Kişniş)

Koriannon (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 63)

Soğutucu özelliği vardır. Ekmek ve kabuksuz arpayla yakı yapıldığında yılcık ve zona hastalıklarını tedavi eder. Bal ve kuru üzümle birlikte, geceleri çok ağrılı çıbanları, testis iltihaplarını tedavi eder. Çürük mısırla birlikte kulak altı bezlerindeki şişlikleri ve tümörleri azaltır. Çok az miktardaki tohumları üzüm şurubuyla içilirse bağırsak kurtlarını düşürür. Meni üretimine destek olur. Çok kullanılırsa düşünme yetisine zarar verir. Suyu beyaz kurşun veya kurşun oksitle, sirke ve gül merhemiyle birlikte sürüldüğünde iltihaplı yüzeysel tümörlere faydalıdır.

Kişnic (Edviye-i Müfrede)

Soğuktur, kurudur. Safradan olan sıtmalara iyi gelir. Sıcaktan olan baş ağrısına faydalıdır. Ağız kokusunu güzelleştirir. Soğan ve sarımsak kokusunu bastırır. Ağrı kesicidir. Sirke, gül yağı ve üstübeç ile karıştırıp güçlü çıbanlara yakı yapılırsa iyileştirir. Gül ve bal ile karıştırıp alerjik cilt hastalıklarına kullanıldığında giderir. Onun buharı başa iyi gelir. Saralı kişiye yedirilirse fayda eder. Tazesi burundan kan gelmesini keser.

Kurusu varsa dövölüp buruna konur. İki dirhemi sığırdili suyuyla karıştırılıp içilirse iç organlardan kan boşalmasını keser. Yendiğinde kusmayı, ekşi geçirmeyi giderir. Çok yenirse meniye kurutur, akli ve zihni karıştırır, gözü dondurur ve cinsel isteği azaltır. Suyundan çok içilirse mideye zarar verir. Zararı kalbe kadar gelir. Kaygı getirir ve saçma sözler söyler. Dalgınlık yapar. Sonuçta öldürür. Tedavisi rafadan yumurta, biber, tuz, eski kırmızı şarap ve tavuk çorbası içmekle olur.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta da kişinin çok yendiğinde düşünme yetisine zarar verdiği belirtilmiştir.

90. Rosa sp. L. (Gül)

Rhodon (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 99)

Soğutucu ve astrenjan etkisi vardır. Kurutulmuş gül yaprakları şarapla birlikte kaynatıldığında ve kuştüyü fırçayla sürüldüğünde veya yıkandığında baş ağrısı, göz ağrısı, kulak ağrısı, ağrıyan diş etleri, anal ve vajinal ağrılar için etkilidir.

Gül yaprakları ince doğranıp sıkılmadan yakı yapıldığında hipokondrium iltihaplarına, mide sıvılarındaki artışlara ve yılancık hastalığına iyi gelir. Göz kapakları ve kirpikler için yakılarak kullanılır. Gülün ortasında bulunan çiçekler kurutulup sürüldüğünde dişeti rahatsızlıklarına iyi gelir. Gül tohumları içildiğinde kan tükürmeyi ve ishali kontrol altına alır.

Gül (Edviye-i Müfrede)

İç organları güçlendirir ve ter kokusunu giderir. Banyodan sonra sürülürse baş ağrısını giderir. Mideye ve ciğere faydalıdır. Tazesini ishal yapar. Üç dirhemi yenirse sıtmaya faydalıdır. Ağızda çiğnendiğinde ağız ağrısını giderir ve beyni güçlendirir. Onu koklamak birçok kişinin başını ağrıtır, nezleye neden olur ve cinsel isteği azaltır. Döşeyip üzerine yatılacak olursa isteği giderir. Gül suyuyla gargara yapılırsa zayıflamış dişleri güçlendirir ve soğuktan ağrıyan göze faydalıdır. Gül yağı soğuktur, yaştır. Sirke ve gül şurubuyla karıştırıp başa sürüldüğünde, başın ve beynin sıcaklığını giderir. Sürüldüğünde yaraları iyileştirir. Safradan kaynaklı karın geçmesine fayda eder. Beyne

kuvvet verir ve anlayışı, kavrayışı hızlandırır. Uyuza faydalıdır. Vücuttaki sivilcelere sürülürse giderir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta gülün ağız ağrıları ve dişeti rahatsızlıkları için kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica'da kurutulmuş gül yaprakları şarapla birlikte kaynatılıp, kuştüyü fırçayla sürüldüğünde ağrıyan diş etleri için etkili olduğu, gülün ortasında bulunan çiçekler kurutulup sürülmesinin dişeti rahatsızlıklarına iyi geldiği; Edviye-i Müfrede'de ise ağızda çiğnenirse ağız ağrısını giderdiği, gülsuyuyla gargara yapılırsa zayıflamış dişleri güçlendirdiği ifade edilmiştir.

91. Brassica oleracea L. (Lahana)

Krambe emeris (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 120)

Kültür lahana kavru olarak yendiğinde bağırsakları boşaltır, fakat özellikle külü suda kaynatılarak yendiğinde kabızlığa neden olur. Yaz lahanası mide için zararlıdır. Çiğ kabak suyu süsen ve sodayla birlikte içildiğinde dışkıyı yumuşatır. Şarapla birlikte içildiğinde yılan sokmalarına faydalıdır. Çemen otu tozu ve sirke ile birlikte gut hastalığına ve romatizmaya faydalıdır. İyileşmeyen yaralar için iyi bir uygulamadır. Tozu burundan çekildiğinde zihni açar. Delice otuyla birlikte uygulandığında adet kanını sürer. Yaprakları bir başına ya da kabuksuz arpayla birlikte yakı yapıldığında bütün iltihaplanmalar ve şişlikler için etkilidir. Yılcık hastalığını, gece ağrılı olan çıbanları ve cüzamı tedavi eder. Tuzla birlikte çıbanların çevresini sınırlandırır. Ayrıca saç dökülmesini engeller.

Sirkeyle birlikte çiğ olarak yenildiğinde karasevvalı hastalara faydalıdır. Çiğlendiğinde ve suyu yutulduğunda ses kaybını yeniden getirir. Lahana suyu içildiğinde bağırsak hareketlerini ve adeti düzenler. Tohumları içildiğinde bağırsak kurtlarını düşürür ve ayrıca zehirli ısırıkların antidotlarına karıştırılır.

Kelem (Edviye-i Müfrede)

Arapça "kerneb" derler. Sıcaktır, kurudur. Derler ki, soğuk kaynaklı göğsü yumuşatır, öksürüğü keser. İdrar yollarını çalıştırır. Kalp titremesini giderir. Ama mideye ve göze iyi gelmez. Tedavisi et ve yağlı yiyeceklerle pişirilerek yenmesidir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta lahananın mide için zararlı olduğu belirtilmiştir.

92. Cuminum cyminum L. (Kimyon)

Kuminon emeron (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 59)

Özellikle Hipokratın “krallara layık” dediği Etiyopya’da yetişeni çok faydalıdır. Isıtıcı, kurutucu ve astrenjan özellikleri vardır. Zeytinyağıyla kaynatılıp lavman olarak ve çürük taze mısır unuyla lapa olarak kullanıldığında özellikle kolik ve şişkinlikler için faydalıdır. Solunum güçlüğünde ekşi şarap ve suyla birlikte verilir. Fakat vahşi hayvan ısırıklarında şarapla birlikte verilir. Kuru üzüm ve çürük fasulyeyle yakı yapıldığında testis iltihaplarına iyi gelir. Sirkeyle birlikte kadınlardaki beyaz akıntıları ve burun kanamalarını durdurur. Ayrıca sürüldüğünde ve içildiğinde derinin rengini soluklaştırır.

Kimnun (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Mide ve bağırsaklardaki katılaşmaları açar. Birkaç kez bal ile yenirse felce, siroz hastalığına ve yüz felcine iyi gelir. Cinsel isteği ve meniye arttırır. Böbreğin soğukluğunu giderir. Gaz gidericidir. Beli sıcak tutar. Suyuyla yüz yıkanırsa yüzün rengini güzelleştirir. Durmayan burun kanamalarında, dövülüp sirkeyle buruna konduğunda kanamayı durdurur. İdrar damlaması ve idrardan kan gelmesi durumlarında içirildiğinde iyi gelir. Çok yemek zarar verir, karın ağrısı yapar. Tedavisi melek otu iledir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta kimyonun gaz giderici özelliği olduğu belirtilmiştir. De Materia Medica’da zeytinyağıyla kaynatılıp lavman olarak ve çürük taze mısır unuyla lapa olarak kullanıldığında kolik için faydalı olduğu, Edviye-i Müfrede’de ise sadece gaz giderici olduğu ifade edilmiştir.

93. Allium ampeloprasum L. (Pırasa)

Pırason (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 149)

Gaz yapıcıdır, faydasızdır, gece kabuslarına neden olur, diüretiktir, bağırsakları boşaltır, görme bozukluğuna neden olur, adet kanını sürer, iltihaplı mesane ve

böbrekler için zararlıdır. Kabuksuz arpayla kaynatılıp yendiğinde göğüsteki maddeleri uzaklaştırır. Yaprakları sirke ve deniz suyunda kaynatılıp, rahim tıkanması ve sertleşmesi için oturma banyosu olarak kullanılır.

Kıyılmış yaprakları az miktar astrenjan etkilidir. Bu yüzdendir ki yapraklarının suyu sirkeyle birlikte hemoroide ve burun kanamalarına faydalıdır. Günlük ağacı tozuyla birlikte afrodizyak etkilidir. Balla birlikte karıştırıldığında göğüs hastalıkları ve tüberküloz için pastil olarak kullanılır. Yendiğinde nefes borusunu temizler. Fakat kıyılmış yaprakların fazla tüketimi görme yeteneğini azaltır ve mide için zararlıdır.

Suyu ballı su ile içildiğinde vahşi hayvan ısırıklarına faydalıdır. Suyu günlük ağacı ve sirkeyle ya da sütle ya da gül merhemiyle birlikte kulağa damlatıldığında kulak ağrısına ve kulaktaki gürültülere yardımcı olur. Yaprakları sumakla birlikte yakı yapıldığında yüzdeki sivilceleri giderir. Geceleri ağrılı olan çıbanları tedavi eder. Eşit miktarlarda pırasa tohumu ve mersin meyvesi kronik kan tükürmeyi kontrol altına alır.

Gendena (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Katılaştırmış balgamları mideden ve göğüsten temizler. Cinsel isteği artırır. Suyuyla lavman yapıldığında balgamdan olan gaz sancısına iyi gelir. Sumakla birlikte siğilleri iyileştirir. Yara üzerine tuzla birlikte uygulanırsa fayda eder. Burundan kan gelmesini giderir. Boğazdan gelen ekşi geçirmeyi iyileştirir. Yaprığı yenerek veya yakı yapılarak basur için kullanılır. Arpa suyuyla astım hastalığını iyileştirir. İdrar yollarını çalıştırır ve meniye artırır. Çok yenirse baş ağrısı yapar ve güçlü düşler gösterir. Diş etlerini ve dişleri zayıflatır, mide ağrısı yapar. Gözleri kamaştırır ve gaz yapar. Geç sindirilir. Yenmeden önce sıcak suda haşlanmalı, soğuk suda yıkanmalı, yağ ve sirkeyle yenmelidir. Kuru pırasa vücuttan kanı boşaltır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta pırasanın idrar söktürücü özelliği olduğu belirtilmiştir.

94. Ricinus communis L. (Keneotu, Hintyağı)

Kikion elaion (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 32)

Küçük bir incir ağacı büyüklüğünde bir ağaçtır. Yaprakları çınar yaprağına benzer fakat daha büyük, yumuşak ve koyu renktedir. Tepedeki üzüm salkımına benzer

meyveleri serttir. Açıldığında bir böceği andıran tohumları vardır. Hint yağı bu tohumlardan elde edilir. Yenilmeyen bu yağ kandil yağı ve yakı olarak kullanılır. Hint yağı uyuz, kepek, kalçadaki çıbanlar, dölyatağı tıkanıklığı ve kıvrılması, hoş görünmeyen yaralar ve kulak ağrıları için faydalıdır. İçildiğinde bağırsaktaki sulu maddeleri sürer ve bağırsak kurtlarını düşürür.

Kene tohmı (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Soğuktan olan hastalıklara, felce ve yüz felcine yarar. Baştaki çıbana sürüldüğünde iyileştirir. Dövüp balla birlikte yenirse boyundaki domuz çıbanını iyileştirir.

En fazla on tane yenmelidir. Kabuğu çıkarılıp yenmelidir, aksi halde göğse zarar verir. Tedavisi kitre ile yapılır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

95. Boswellia thurifera L. (Akgünlük, Buhur)

Libanon thus (De Matetria Medica, I. Kitap, Numara: 68)

Ak günlük ısıtıcı özelliğindedir ve göz bebeğine düşmüş gölgeleri giderir, ülserli boşlukları doldurur ve kabuk bağlar. Kanlı yaraları onarır. Anüs çevresindeki kötü huylu tümörlere sütle birlikte pansuman yapıldığında ağrıyı hafifletir. Sirkeyle birlikte sürüldüğünde yeni başlayan deri altında yayılan siğilleri ve liken tipi deri döküntülerini giderir.

Kaz veya domuz yağıyla yanıkları ve soğuktan olan şişlikleri tedavi eder. Sodayla birlikte temizleyici olarak kullanıldığında kepeği giderir. Şarapla birlikte kulak preparatlarında kullanılır. Meme iltihaplanmalarında Cimolian toprağı ve gül merhemiyile birlikte sürülür. Nefes borusu ve bağırsak için kullanılan ilaç karışımlarına dahil edilir. İçildiğinde kan öksüren hastalara fayda eder. Sağlıklıken şarapla içildiğinde deliliğe neden olur ve hatta çok içilirse öldürücüdür.

Ak günlük kabuğunun kendisi gibi aynı özellikleri vardır. Bununla birlikte daha etkili ve daha fazla astrenjan özelliğindedir. İçildiğinde kan öksüren hastalara faydalıdır.

Peser olarak kullanıldığında akıntıdan muzdarip kadınlara iyi gelir. Ayrıca gözlerdeki yara izlerine ve korneadaki ülserlere faydalıdır.

Ak günlükten yakılarak hazırlanan kurumun, gözlerdeki iltihabı azaltma, akıntıları kontrol altına alma, yaraları temizleme, gözenekleri doldurma, dağılan yaraları birleştirme özelikleri vardır.

Kündür (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Hafıza için çok iyidir. Kavrayışı arttırır ve zihni kuvvetlendirir. Kanı bağlar. G l yağıyla çiğnenip yaralara vurulursa iyileştirir, çıbanlara vurulursa azaltır. İltihaplı yaralara kullanıldığında pisliliğini giderir. Birkaç kez kaz ve ördek yağıyla siğile sürülürse iyileştirir. Burun kanamasını keser ve kanserli çıbana iyi gelir. Yarım miskalini, safran ve m r ağacı meyvesiyle toz halinde yenirse dizanteriye iyi gelir. Anasonla karıştırılıp kullanılırsa daha faydalı olur. Çok yenmesi akciğere zarar verir ve kuru kan yapar. Baş ağrısı yapar. şarapla veya sirke ile birlikte içilirse öldürücüdür.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta akg nl ğ n yaralar ve çıbanlar için kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica'da kanlı yaraları onardığı, kaz veya domuz yağıyla soğuktan olan şişlikleri tedavi ettiği; Edviye-i Müfrede'de ise g l yağıyla çiğnenip sürüldüğünde yaralara iyileştirdiği, çıbanlara ise azalttığı ve ayrıca kaz ve ördek yağıyla birlikte sürüldüğünde siğili iyileştirdiği ifade edilmiştir.

96. Cannabis sativa L. (Kenevir)

Kannabis (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 148)

Günlük hayatta çok kullanılan sağlam iplerin hazırlanmasında kullanılan çok faydalı bir bitkidir. Yaprakları dişbudak ağacının (Fraxinus ornus) yapraklarını andırır ve kötü kokuludurlar. Meyvelerinden fazlaca yendiğinde organların gelişimini engeller. Yeşilken hazırlanan ekstraktı damlatıldığında kulak ağrıları için biçilmiş kaftandır.

Kenev r (Edviye-i Müfrede)

Farsça "şehdane" denir. Sıcaktır, kurudur. Gaz gidericidir ve cinsel isteği arttırır. Koyu balgamları vücuttan uzaklaştırır ve beli sıcak tutar. Yağı damlatılarak soğuktan olan kulak ağrısına kullanıldığında iyi gelir. Kullanılan dozu iki dirhemden   dirheme

kadardır. Geç sindirilir ve mideye zarar verir. Çok yenirse baş ağrıtır ve meniye kurutur. Gz kamaştırır. Tedavisi badem şekeri, haşhaş ve sirkeli bal macunu iledir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta kenevirin kulak ağrısı için kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica'da yeşilken hazırlanan ekstraktı damlatıldığında kulak ağrılarına iyi geldiği; Edviye-i Müfrede'de ise yağı damlatıldığında soğuktan olan kulak ağrısına iyi geldiği ifade edilmiştir.

97. Conium maculatum L. (Baldıran, Mendek, Yılan otu)

Koneion (De Materia Medica, IV. Kitap, Numara: 78)

Baldıranın, rezene gibi budaklı byk bir sapındaki yaprakları at kasnısının yapraklarını andırır fakat daha dar ve ağır kokuludurlar. Tepesinde yan dalları ve semsiye şeklinde çiçekleri vardır. Anasona benzer tohumları daha solgun renktedir. Kökü oyuk ama derin değildir.

ldrc bitkilerdendir. Bitkinin tümü ve yaprakları testislere sürüldüğünde uykudayken boşalmayı engeller. Yakı yapıldığında cinsel organları rahatlatır. Sütü keser. Göğüslerin büyümesini engeller, oğlanların testislerini prstr.

Kaşım-ı beyabani (Edviye-i Müfrede)

Dvlp, suyu sıkılarak içildiğinde göğüsteki sertleşmeleri açar. Mideyi ve ciğeri güçlendirir. Siroz hastalığına iyi gelir. Böcek ısırđına yakı yapılırsa iyi gelir. Ciğeri balgamdan temizler ve eklem ağrılarına iyi gelir. Meniyi ve cinsel isteği arttırır. Karını bağlar ve göğüsteki hastalıkları uzaklaştırır. Yüzdeki siğilleri temizler. Yağı merhemlerle karıştırıldığında çabuk iyileştirir. Yakı yapıldığında siyatik ağrısını giderir. Meyvesi basur için kullanılır. Yakılıp, külü saa-sakala sürüldüğünde dökülmeyi engeller. Çok yenmesi iştahı keser. Tedavisi kitre iledir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

98. Origanum vulgare L. (Güvey otu, Keklik otu)

Maron (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 42)

Çok iyi bilinen bitkinin çiçekleri kekiğinkileri andırır fakat yaprakları daha solgun ve çiçekleri daha aromatikler. Hafifçe bağlayıcı ve ısıtıcıdır. Bu nedenle yayılan ülserlere yakı olarak kullanıldığında azaltır ve ısıtıcı merhemlerle birlikte kullanılır.

Güvegü otı (Edviye-i Müfrede)

Arapça "sa'ter" denir. Sıcaktır, kurudur. Mideye kuvvet verir. Gaz gidericidir. Dört dirhemi bal ve şarapla yenildiğinde cinsel isteği arttırır ve karındaki kurtları kırar. Soğuktan olan boğaz ağrısını giderir ve soğuk mizaçlı kişilere fayda eder.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

99. Lactuca sativa L. (Marul)

Thridaks emeros (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 136)

Kültive marulun uyutucu ve ağrı kesici özellikleri vardır. Bağırsakları yumuşatır. Akrep ve zehirli örümcek sokmalarında içirilir. Tohumları içildiğinde uykuda boşalmayı engeller ve cinsel isteği giderir. Sürekli yemek görme zorluğuna neden olur. Suyu da daha zayıf bir şekilde aynı etkilere sahiptir.

Marul (Edviye-i Müfrede)

Soğuktur, yaştır. Sirkeyle yenirse sarılığa faydalıdır. İştah açıcıdır ve susuzluğu giderir. Uyku getirir. Öksürüğe ve nezleye faydalıdır. Kanı saflaştırır. Kan yapıcıdır. Yıkayıp yendiğinde gaz yapar. Yıkanmadan yenirse gaz yapmaz. Çabuk sindirilir. Şarap üstüne yenirse sarhoşluğu hafif olur. Yendiğinde deride çıkan kızılığa ve benzer hastalıklara faydalıdır. Tuzlayıp yemek de faydalıdır. Uykusuzluğu giderir. Hastanın sayıklamasını keser. Çok yemek göze zarar verir. Ve meniye kurutur. Tedavisi nane ve kereviz yemek ile olur. Marul tohumu güzel uyku getirir. Dövülüp, sirkeyle karıştırarak alına sürülürse sıcaktan olan baş ağrısını giderir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

100. Convolvulus scammonia L. (Mahmudiye otu, Bingöz otu)

Skammonia (De Materia Medica, IV. Kitap, Numara: 170)

Bingöz otu tek bir kökten kaygan ve sertçe birçok dal verir. Yaprakları da sert, sarmaşığinki gibi üçgen şeklindedir. Çiçekleri beyaz, yuvarlak, sepet gibi oyukludur ve ağır bir kokusu vardır. Uzun olan kökü, kol kalınlığında, beyaz, ağır kokulu ve sütlü sıvıyla doludur. Sütlü sıvı kökün başı kesilip, konik şekilde oyulmasıyla biriktirilir.

Sütlü sıvısı ballı su ve suyla birlikte verildiğinde balgamı ve safrayı temizler. Bağırsakları boşaltmak içinse susam tohumlarıyla birlikte verilir. Daha güçlü ishal yapması için sütlü sıvısı karacaot, sarısabır ve tuzla birlikte verilir.

Ayrıca sütlü sıvısı tuzla karıştırılarak müshil ilacı hazırlanır. Sirkeyle kaynatılıp, kabuksuz arpayla yakı yapıldığında kalça rahatsızlıklarına faydalıdır. Sütlü sıvısı yün tamponla rahme uygulandığında embriyoyu/fetüsü öldürür. Sirkeyle kaynatılıp sürüldüğünde cüzamı giderir. Sirke ve gül merhemiyle birlikte kronik baş ağrısı için kullanılır.

Mahmude (Edviye-i Müfrede)

Arapça "sakmuniya" denir. Sıcaktır kurudur. Organlardan safrayı uzaklaştırır. Vücudu güçlendirir, saç sakal dökülmesini önler. Sarılık hastalığına iyi gelir. Sam lekesine, abraşlık hastalığına ve yüzde kızarıklık şeklinde çıkan cilt hastalığına yakı yapılırsa fayda eder. Kronik baş ağrısına sirkeyle yakı yapılırsa giderir. Öldürücü otlardandır. Fazla yenirse mideye, ciğere ve kalbe zarar verir. Karamsarlık ve sancı yapar. Bağırsaklarda yaraya sebep olur. Tedavisi kitre, nişasta ve anasonla olur. Ayrın, yoğurt, ayva özü ve sumak suyu da zararını giderir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta mahmudiye otunun safra giderici özelliği olduğu belirtilmiştir. De Materia Medica'da sütlü sıvısı ballı su ve suyla birlikte verildiğinde safrayı temizlediği, Edviye-i Müfrede'de ise organlardan safrayı uzaklaştırdığı ifade edilmiştir.

101. Lens culinaris L. (Mercimek)

Phakos (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 107)

Mercimeği sürekli yemek körleşmeye neden olur, sindirimi zordur ve mide için zararlıdır. Mide ve bağırsak gazı yapar. Kabuklarıyla yenirse bağırsakları sıkıştırır. Astrenjan özelliği vardır. Kötü rüya görmeye neden olur. Tendonlar, akciğerler ve baş için kullanılan ilaç karışımları için uygun değildir. Sirkeyle birlikte ishal için iyi bir ilaçtır.

Sarıyonca veya ayva ile birlikte gül merhemiyle karıştırıldığında göz ve anla iltihapları tedavi eder. Bu karışım ayrıca yayılan kangrenler için de kullanılır. Deniz suyuyla karıştırılıp çibanlar, yılançık hastalığı, mayasıl için kullanılır.

Mercimek (Edviye-i Müfrede)

Soğuktur, kurudur. Safranın ve kanın keskinliğini giderir. Sıcak mideli kişilere faydalıdır. Posası kabız yapar, suyu ishal eder. Kaynatıp domuz çıbanı üzerine sürülürse fayda eder. Kaynatıp gargara yapılırsa boğaz ağrısını giderir. Mideye kuvvet verir ama katılaşmaya sebep olur. Geç sindirilir. Adamakıllı yenirse cüzama sebep olur. Yağ ile yenmelidir. Kuru etle pişirilip yenirse zarar verir. Pazi, şeker pancarı, üstübeç ve etle pişirilip, yağ döküp yendiğinde zararı olmaz.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

102. Myrtus communis L. (Mersin, Murt)

Mursine (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 112)

Siyah olan kültive mersin tıbbi kullanım için beyaz olanından daha uyundur. Dağlarda yetişen, tatsız meyveleri olan mersin en iyisidir.

Meyvelerinin astrenjan özelliği vardır. Meyveleri kuru veya taze şekilde kan tükürenlere ve idrarda yanması olanlara verilir. Taze mersin meyvelerinden elde edilen suyu da aynı etkidedir. Mide için iyidir, diüretiktir ve ayrıca zehirli örümcek ve akrep sokmalarında şarapla birlikte verilir. Meyvesinin dekoksasyonu saç boyar. Şarapla kaynatılıp sürüldüğünde uzuvlardaki yaraları iyileştirir. Kabuksuz buğdayla yakı yapıldığında gözlerdeki iltihabı azaltır.

Meyvesinden yapılan şarap önceden içilirse bulantıyı önler. Oturma banyosu olarak mesane ve anüs sarkmalarında, kadın hastalıklarında kullanılır. Kepeği ve sivilceleri giderir. Saç dökülmesini engeller. Yapraklarından elde edilen dekoksiyon mat beyaz cüzamı temizler. Akıntılı kulaklara damlatılır ve saçı siyaha boyar.

Yaprakları ufalanıp suyla yakı yapıldığında ıslak yaralar ve bağırsak sıkıntısı çekenler için çok faydalıdır. Ham zeytinyağı veya az miktar gül merhemiyle ve şarapla birlikte zona hastalığına, yılanık hastalığına, testis iltihaplarına, geceleri daha acılı olan çibanlara ve nasırlara karşı kullanılır.

Mersin (Edviye-i Müfrede)

Soğuktur, kurudur. Mideye ve kalbe kuvvet verir. Kalp çarpıntısını giderir. Üç dirhem kuru yaprağı dövülüp yenirse midedeki safrayı temizler. Karını bağlar. Yağı saç ve sakal çıkartır ve parlaklık verir. Dökülmesini engeller ve saç çıkartır. Eklemlerin güçsüzlüğü için sürülürse fayda eder. Bağırsaktaki yaraları iyileştirir. Organlara kuvvet verir. Sürüldüğünde baştaki kepeği giderir. Basur için faydalıdır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta yaban mersinin saç dökülmesine karşı kullanıldığı belirtilmiştir.

103. Punica granatum L. (Nar)

Rhoa (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 110)

Bütün nar çeşitleri suludur, mide için iyidir ve besleyicidir. Gaz yapıcıdır. Ekşi nar mide ekşimesine iyi gelir ve diüretiktir. Astrenjan etkilidir.

Ekşi nar taneleri güneşte kurutulup kaynatıldığında ishali ve mide rahatsızlıklarını önler. Eğer yağmur suyunda bekletilirse kan tükürmeye iyi gelir. Dizanteride ve akıntıdan muzdarip kadınlara oturma banyosu olarak kullanılır. Tanelerinin suyu kaynatılıp balla karıştırıldığında ağız yaralarında, urlarda, yayılan ülserlerde, kulak ağrılarında, genital bölgedeki ve burun deliklerindeki sorunlarda kullanılır.

Çiçekleri astrenjan etkilidir. Kurumaya neden olur. Kanayan yaralar ve onları bağlamak için çok uygundur. Dekoksiyonu ağız gargarası olarak zayıflamış diş etlerine ve gevşemiş dişlere kullanılır. Bağırsak fitiği için lapa olarak kullanılır. Nar kabukları da astrenjan etkilidir. Kökünün dekoksiyonu bağırsak kurtlarını öldürür ve düşürür.

Nar (Edviye-i Müfrede)

Tatlısı sıcaktır, yaştır. Göğsü yumuşatır ve meniye arttırır. Beyne kuvvet verir. Ekşisi soğuktur, kurudur. Safrayı saflaştırır ve kalp çarpmasına iyi gelir. Soğuk mizaçlılara ve yaşlılara yaramaz. Çok yemek gaz sancısı yapar. En iyisi mayhoşu olanıdır. Onarıcıdır. Ekşi ve tatlı narın tazesinin, henüz yeşilken soyup tanelerini ayırıp bir havanda döverek suyu çıkarılır. Bu suya yirmi dirhem şeker eklenip aç karnına içilir. Vücut doğasını fazlalıklardan temizler ve safranın acılığını giderir. Yaşlılar fazla yediğinde zarar verirse ardından hemen turunç yedirilir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

104. Cicer arietinum L. (Nohut)

Erebinthos (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 104)

Yetiştirilmiş kültive nohut bağırsakları yumuşatır, diüretik etkilidir, gaz yapar, sağlıklı görünüm sağlar, adet sürer ve süt üretir. Kaynatılıp balla birlikte yapıldığında testis iltihaplarına, kepeğe, liken tipi deri dökülmesine, uyuza, deri altında yayılan siğillere, kanserli ve kötü huylu hücrelere faydalıdır. Dekoksiyonu biberiye ile birlikte verildiğinde sarılığa ve ödeme iyi gelir. Fakat ülserli mesaneye ve böbreklere zarar verir. Deri altında yaygın siğillere, özellikle ince boyunlu olanlara, bazıları yeni ay zamanında her bir siğilin tepesine farklı nohutu sürüp, sonra nohutları keten kumaşa sarıp atarlar. Etki altında siğiller düşebilir.

Ayrıca yaprakları kültive nohutun yapraklarına benzer yabani bir nohut türü vardır. Kokusu daha keskin ve meyveleri kültive olanından farklıdır. Kültive nohuta benzer şekilde faydalıdır.

Nohud (Edviye-i Müfrede)

Besleyicidir. Sıcaktır, yaştır. Meniyi arttırır ve idrar söktürür. Unu yüze sürülüp yıkanırca yüzün rengini güzelleştirir. Yağı kaşıntıyı giderir ve suyuyla gargara yapılırsa diş ağrısını keser. Çok yenirse böbrekte yara yapar, tedavisi haşhaşladır. Nohut suyu felce faydalıdır ve kadınların sütünü arttırır. Cinsel kuvveti arttırır. Kabuğu çıkarılıp

soğan, kişniş ve şırlağan otu ile kaynatılıp, süzildükten sonra büyük kaşıkla içildiğinde çok faydalıdır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta nohudun diüretik etkisi olduğu belirtilmiştir.

105. Mentha sativa L. (Nane)

Eduosmos (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 34)

Bazılarının “minthe” dediği, çok iyi bilinen bir bitkidir. Isıtıcı, astrenjan ve kurutucu özellikleri vardır. Bu nedenle suyu sirkeyle içildiğinde, kan durdurucudur, iç parazitleri öldürür, cinsel isteği uyarır. İki üç serpinti ekşi nar suyuyla içildiğinde hıçkırığı, titremeyi ve kolerayı durdurur. Kabuksuz arpayla yakı yapıldığında apseleri küçültür. Alına uygulandığında baş ağrısını azaltır. Ve memelerin şişkinliğini hafifletir.

Tuzla birlikte köpek ısırıklarına yakı yapılır. Suyu ballı su ile kulak ağrıları için kullanılır. Kadınlar tarafından seksten önce peser olarak kullanıldığında gebeliği önler. Sertleşmiş dile sürüldüğünde yumuşatır.

Na'na (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır. Mideye kuvvet verir ve karındaki kurdu kırar. Cinsel isteği arttırır. Balgami hastalıkları vücuttan uzaklaştırır ve meniye arttırır. Gaz gidericidir. En faydalısı gölgede kurutulmuş olanıdır. Eğer sütün içine bırakılırsa asla mayalanma olmaz ve peynire dönüşmez. Dövülüp suyu içildiğinde karını bağlar ve az miktar yendiğinde yemeği sindirir. Hıçkırığı geçirir ve sarılık hastalığına faydalıdır. Kadınlar sevişmeden önce fitil gibi kullanırsa gebelik gerçekleşmez. Eğer nar şerbetiyle birlikte yenirse göbek sancısını giderir. Çok yemek hıçkırık ve kaşıntı yapar. Tedavisi kereviz iledir. Tohumundan bir dirhem içilirse midedeki hastalıkları temizler. Akciğere zarar verir, tedavisi kitre iledir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta naneyi kadınlar seks öncesi fitil olarak kullandığında gebelik önleyici olduğu belirtilmiştir.

106. Ocimum basilicum L. (Fesleğen)

Okimon (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 141)

Fesleğen çok miktarlarda yendiğinde görme problemlerine neden olur. Bağırsakları yumuşatır, gazları sürer, diüretiktir, anne sütünü arttırır ve hazmı zordur. Çok iyi bir unla, gül merhemiyle ve sirkeyle yakı yapıldığında deniz ejderi ve akrep sokmalarında kullanılır. Suyu gözlerin buğulanmasını giderir.

Tohumları içildiğinde kara safrayı zor atanlar için ve gazı olanlar için çok faydalıdır. Burundan çekildiğinde hapşırımı keser.

Vesligün (Edviye-i Müfrede)

Arapça “reyhan” derler. Orta değerdedir. Keskinliği ile yemekleri sindirir. Yendiğinde susuzluk yapar. Otlarla karıştırılarak yenmelidir. Basur için yakı yapıldığında fayda eder. Yendiğinde zarar verir. Tedavisi ekşiyle, yoğurtla, sedefotuyla, hardalla ve sarımsaklıdır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

107. Rhamnus petiolaris L. (Boyacı diken, Cehri)

Lukion (De Materia Medica, I. Kitap, Numara: 100)

Bazılarının “pyxacantha” dediği boyacı diken, sık yapraklı üç kol boyu veya daha uzunca dalları olan, şimşir ağacına benzer dikenli bir bitkidir. Karabiber gibi siyah, düzgün ve çok acı meyveleri vardır. Kabuğu solgun renkte, kökü geniş ve odunsudur. Kapadokya’da, Likya’da ve diğer birçok yerde yaygınca yetişir. Engebeli arazileri tercih eder.

Ekstraktı, kökü ufalanıp dallarıyla beraber suda bekletilip ardından kaynatılarak hazırlanır. Odunsu kısımlar çıkartılır ve kalan sulu kısım bal kıvamına gelene kadar tekrar kaynatılır. Kaynatma süresince zeytinyağı çökeltisi, absent suyu veya öküz ödü karıştırılır. Astrenjan özelliği vardır. Göz bebeklerinde gölgeleme yapan maddeleri temizler. Arpacık kaşıntılarını ve iritasyonları tedavi eder. Uzun süre ayakta durmaktan kaynaklı rahatsızlıklara iyi gelir. Ayrıca sürüldüğünde kulak akıntısına, bademcik iltihaplarına, ülserli dişetlerine ve çatlamış dudaklara, anal yaralara ve sürtünmeden

kaynaklı aşınmalara iyi gelir. İçilerek ve lavman olarak bağırsak hastalıklarına ve dizanteriye karşı kullanılır. Suyla birlikte kan tüküren ve öksüren hastalara verilir. Kuduz köpek tarafından ısırılanlara küçük bir hap içerisinde veya suyla birlikte içirilerek verilir. Ayrıca saçı sarıya boyar ve dolamayı, zonayı ve cerahatli yaraları tedavi eder.

Venbel (Edviye-i Müfrede)

Arapça “hassü'l-himar” denir. Yakı yapıldığında katı çibanlara iyi gelir. Gut hastalığında yakı yapıldığında fayda eder. Sirkeyle yendiğinde dalak ağrısını giderir. Yakı yapıldığında dalak şişmesini giderir. Regl kanını sürer ve karındaki ölmüş çocuğu düşürür. Bir miskal yendiğinde veya fitil gibi kullanıldığında çocuk düşürür.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

108. Driopteris filix-mas L. (Eğrelti otu)

Pteris (De Materia Medica, IV. Kitap, Numara: 184)

Bazılarının “blehorn”, bazılarının “polyrrhizon” dediği eğreltiotunun yaprakları sapsız, çiçeksiz ve meyvesizdir. Bir kol boyu uzunluğundaki dalı üzerinde gelişen yaprakları çentikli, kısmen keskin kokulu ve kanat gibi açılmışlardır. Yüzeyde kalan kökü siyah, birazca uzundur. Çokça yan dalı bulunan kökünün tadı acıdır. Dağlarda ve taşlık alanlarda yetişir. Kökü ballı su ile alındığında bağırsak kurtlarını düşürür.

Yaliki eğreltî (Edviye-i Müfrede)

Arapça “serhas-ı rumi” denir. Sıcaktır, kurudur. İçerdeki solucanları ve makattaki kurtları kırar. Kan tükürmeye faydası vardır. Akciğerdeki yarayı kurutur. Bağırsaktaki paraziti öldürür. İçi bağlar. Yavşan otu zararını giderir ama böbreklere zararı vardır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta eğrelti otunun bağırsak kurtlarını düşürücü etkisi olduğu belirtilmiştir. De Materia Medica’da kökü ballı su ile alındığında bağırsak kurtlarını düşürdüğü, Edviye-i Müfrede’de ise içerdeki solucanları ve makattaki kurtları kırdığı, bağırsaktaki parazitleri öldürdüğü ifade edilmiştir.

109. Ecballium elaterium L. (Eşekhiyari, Acı döklek)

Sikus agrios (De Materia Medica, IV. Kitap, Numara: 150)

Bazılarının "pherombron" dediği eşekhiyari kültive yetiştirilmiş hiyardan meyveleri açısından farklıdır. Meyveleri çok daha küçüktürler, uzunca meşe palamudunu andırırlar. Yaprakları ve dalları kültive edilmiş hiyara benzemektedir. Kökü beyaz ve büyüktür. Yerleşim alanlarında ve kumlu bölgelerde yetişir. Bitkinin bütün parçaları acıdır.

Yapraklarının suyu kulak ağrıları için damlatılır. Kökü kabuksuz buğdayla yakı yapıldığında sertlikleri giderir. Terebentin ile birlikte uygulandığında tümörleri yok eder. Sirkeyle kaynatılarak gut üzerine yakı yapılır. Dekoksiyonu kalça rahatsızlıklarında lapa olarak, diş ağrılarında gargara olarak kullanılır. Mat beyaz cüzama, cüzama, liken tipi deri döküntülerine, yara izlerine ve yüz lekelerine sürüldüğünde onları temizler.

Boşaltımı hem aşağıdan hem yukarıdan aktive eder, balgamı ve safrayı sürer. Özellikle solunum güçlüğünden muzdarip hastalara mükemmel bir temizleyicidir. Bağırsakları boşaltmak için yeterince tuzla ve renk vermek için sürmeyle karıştırılarak verilir. Kusmayı önlemek için suda çözdürülüp kuş tüyüyle dilaltına sürülür. Kusma zorluğunda ise zeytinyağı ve süsen merhemiyle karıştırılır, hastanın uyumasına izin verilmez.

Eşek hiyari adeti düzenler. Peser olarak kullanıldığında embriyoyu/fetüsü öldürür, sarılığı temizler, sütle birlikte burundan çekildiğinde kronik baş ağrısını hafifletir. Boğaz yarası olanlara eski zeytinyağı, bal ya da boğa ödü ile birlikte merhem olarak verilir.

Yaban hiyari (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Karnı yumuşatır. Mideye ve göğse faydalıdır. Yakı yapıldığında akciğer ve dalak ağrısına iyi gelir. Sıcak mizaçlı kişiler sirke ve çökelekle yemelidir. Soğuk mizaçlılar et çorbasıyla yemelidir. Gut hastalığına yarar. Kadınlar yaprağını dövüp göğüslerine sürdüğünde oradaki ağrıyı giderir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta eşek hiyarının gut hastalığı için kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica'da sirkeyle kaynatılarak gut üzerine yakı yapıldığı, Edviye-i Müfrede'de ise gut hastalığına yaradığı ifade edilmiştir.

110. Medicago sativa L. (Yonca)

Lardaki Medice (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 147)

Yonca filizlenmeye başladığında çayırlardaki üçgüle benzer. Olgunlaştığında bol yapraklı olur ve gövdesi üçgülünkine benzer. Üzerinde mercimek büyüklüğünde, küçük bir boynuza benzer, kıvrımlı tohumları vardır. Büyükbaş hayvan yetiştiricileri bermuda çimi (Cynodon dactylon) yerine yoncayı kullanırlar. Tohumları kurutulduktan sonra tuzla birlikte kapanmamış yaralara yakı yapılır. Soğutucu özelliği vardır.

Yonca (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, yaştır. Kadınların sütünü ve meniye arttırır. Yağı organların titremesine çok iyi gelir. Özellikle banyodan sonra sürülmelidir. Gaz gidericidir ve organların güçsüzlüğüne faydalıdır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

111. Ononis spinosa L. (Yantak diken, kayışkiran)

Anonis (De Materia Medica, III. Kitap, Numara: 18)

Yantak dikenine bazıları “onasis” derler. Yapraklı ve çiçekli dalları bir karış kadar veya daha uzundur. Çok boğumlu çalimsı bir bitkidir. Dallarında çok koltuk vardır. Dalı çevreleyen ince küçük yapraklar sedef otununkileri andırır. Çayırlarda yetişir ve aromatiktir. Üzerindeki sert ve keskin dikenleri solgun renktedir.

Isıtıcı özelliği vardır. Beyaz kökünün kabuğu idrar söktürür, taşları kırar, içkiyle birlikte alındığında yara kabuklarını koparır. Ekşi şarapta kaynatılıp suyla birlikte ağız gargarası olarak kullanıldığında diş ağrılarını hafifletir.

Yantak (Edviye-i Müfrede)

Farsça “uşturgar” denir. Sıcaktır, kurudur. Mideye kuvvet verir iştah açıcıdır. Midedeki ve bağırsaklardaki gazı giderir. Gaz sancısına ve sıtma ateşine iyi gelir. Sirkesi cinsel isteği getirir ve yemeği sindirir. Ama kabuğu kusturur ve beyne zarar verir. Tedavisi sirke ile yapılır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

4.2. Hayvansal ve Madensel Droglar

Eski tıpta tedavi uygulamaları büyük ölçüde bitkisel droglar kullanılarak gerçekleştirilmiş, diğer iki ana kategori olan hayvansal ve madensel droglar geri planda kalmıştır. Bu durum doğal olarak De Materia Medica'da ve Edviye-i Müfrede'de yer alan drog oranlarına da yansımıştır. Hem her iki eserde de bitkisel drogların ağırlıklı olması hem de tez çalışmasının bitkilerle tedaviye odaklanmış bulunması bakımından bu alt bölüm iki ana kategoriyi birden içermesine rağmen öncekine göre belirgin biçimde daha kısadır. Numaralandırılmış ve başlıkları güncel Türkçe adlar olarak verilmiş maddelerin ilk beşinde hayvansal, sonraki dördünde madensel droglar yer almaktadır.

1. Etler

De Materia Medica'da etler hayvansal drogları içeren ikinci kitapta yer almaktadır. Edviye-i Müfrede'de ise alfabetik sıralamanın "etler" maddesindeki liste; at eti, oğlak, baliketi, yılan balığı, horoz, tavuk, serçe, tilki eti, sırtlan eti, ayı, dağ tavuğu, sığır eti, oğlak eti, koyun eti, keçi eti, deve eti, güvercin eti ve geyik etin alt başlıklarından oluşmaktadır. İki kitabın et-drog listelerinin tek ortak maddesi tavuk etidir.

Hens (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 49)

Tavuk karnı yarılıp sıcak bir şekilde uygulandığında sürüngen ısırıklarına faydalıdır. Fakat değiştirmeye devam edilmesi önemlidir. Tavuk beyni şarapla birlikte vahşi hayvan ısırıkları için verilir ve zardaki kanamayı durdurur. Piliç suyu hasta mizaçlı ve mide yanması olan kişilere verilir. Kart tavuk suyu müshil etkilidir.

Tavuk (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kuvvet verir. Midede ağırlık yapar, çok yenirse zarar verir. Yumurtlamamış tavuk eti yemek daha iyidir. Kavrayışı hızlandırır ve beynin yetisini arttırır. Meniyi çoğaltır. Piliç çıkmış tavuk yumurtası dövülüp ve beni İsrail zeytini (taşı) ile karıştırılıp bir kaşık kaynatılmış şarapla veya şarapla içirildiğinde idrar yollarındaki taşı eritir ve giderir. Tavuğun karnı yarılıp katı şişliklere yakı yapılırsa iyi gelir. Tavuğun beyni burun kanamasını durdurur.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta tavuk beyninin kanama durdurucu etkisinden bahsedilmiştir. De Materia Medica'da tavuk beyni şarapla birlikte içildiğinde zardan gelen kanamayı durdurduğu, Edviye-i Müfrede'de ise tavuk beyninin burun kanamasını durdurduğu ifade edilmiştir.

2. Sütler

Gala (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 70)

De Materia Medica'nın hayvansal droglar hakkındaki ikinci kitabında sütler tek bir başlık altında toplanmış ve genel olarak sütün sağlık için faydalı, besleyici, dışkıyı yumuşatıcı ve mide-barsak gazı yapıcı olduğu belirtilmiştir. Kaynakta keçi, koyun, eşek, inek, at ve kadın sütlerinin kullanımı sırayla aktarılmıştır. Edviye-i Müfrede'dekiler ile eşleşen sütlerden at ve eşek sütünün bağırsakları rahatlattığı fakat mideyi bozduğu; kadın sütünün çok tatlı ve çok besleyici olduğu, içildiğinde mide sancısına ve tüberküloza iyi geldiği ve ayrıca deniztavşanı içmiş kişi için kullanımı uygun olduğu; koyun sütünün yoğun, tatlı, yağlı olduğu ve mide için iyi olmadığı; keçi sütünün ise -keçi sakız, meşe ve zeytinin genç sürgünleri gibi bağırsakları bağlayan yiyeceklerle beslendiğinden- bağırsaklar üzerinde daha az etkisi olduğu, bu sebepten mideye iyi geldiği ifade edilmiştir.

Südlar (Edviye-i Müfrede)

Edviye-i Müfrede'de sütler alfabetik sırlamada "s" harfinin altında aktarılmıştır. Süt maddesinde at, deve, sığır, eşek, koyun, keçi, kadın sütlerinin ve bozuk sütün kullanılışı sırayla anlatılmıştır. De Materia Medica'daki droglarla eşleşenlerden at sütünün regl kanını sürdüğü ve idrar yollarını açtığı, göğsü yumuşattığı ve eski öksürüğü geçirdiği, belirli zaman aralıklarıyla gargara yapılırsa diş ağrısına iyi geldiği; eşek sütünün cüzam, verem gibi güçlü hastalıklarda içirildiğinde fayda ettiği, diğer sütlerden daha çabuk sindirildiği ve faydasının çabuk ortaya çıktığı; kadın sütünün diğer sütlerden daha güçlü olduğu, midede çabuk sindirildiği ve vücudu güçlendirdiği, cüzam-verem gibi kuru hastalıklara yaradığı, göze damlatılırsa ağrısına iyi geldiği; koyun sütünün öksürüğe iyi geldiği ve gaz giderici olduğu, sürüldüğünde uyuzu ve kaşıntıyı giderdiği,

balla içildiğinde içerideki yaraları iyileştirdiği ve katı unsurları uzaklaştırdığı, iyi gıda verdiği ve kavrayışı arttırdığı, yüzün rengini güzelleştirdiği, bağırsaktaki kanamalı yaralara ve basura faydalı olduğu, ban otu tohumu ve zırnık gibi zehirli nesnelere yemiş kişilerde oluşan zararı giderdiği; keçi sütünün soğuk ve yağ olduğu, öldürücü otlar yemiş kişiye içirilirse zararını giderdiği ifade edilmiştir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

3. Hayvansal Yağlar

Stear (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 76)

De Materia Medica'nın hayvansal drogların yer aldığı ikinci kitabında, hayvansal yağlar tek bir madde altında toplanmış, bütün hayvansal yağların hazırlanışları ve saklanma koşulları bu madde altında anlatılmıştır. Bütün yağların ısıtıcı özelliğe sahip olduğu ifade edilmiş ve sırayla boğa, sığır, dana içyağı, engerek, tilki, aslan, fil, geyik, erkek keçi, dişi keçi, koyun, domuz, kaz ve tavuk, ayı yağlarının kullanımı aktarılmıştır.

Edviye-i Müfrede'deki droglar ile eşleşenlerden aslan yağının kabız yapıcı etkisi olduğu; eşek yağının yara izlerini giderdiği ve deriyle aynı renge çevirdiği; balık yağının güneşte eritildikten sonra balla karıştırılıp göze sürüldüğünde keskin gözlülüğü arttırdığı; tilki yağının kulak ağrıları için iyi olduğu; sığır yağının kabız yapıcı etkisi olduğu; domuz yağının kalça ve dölyatağı çevresindeki rahatsızlıklar ve yanıklar için faydalı olduğu; kaz ve tavuk yağının ise kadın hastalıkları, dudak çatlakları, yüz bakımı ve kulak ağrıları için faydalı olduğu ifade edilmiştir.

Yağ (Edviye-i Müfrede)

Edviye-i Müfrede'de hayvansal yağlar alfabetik sıralamada "y" harfi ile başlayan droglar arasına yerleştirilmiştir. Öncelikle yağların genel tanımını yapılarak hepsinin sıcak ve yağ olduğu, göğsü yumuşattığı ve zehir yemiş kişilere tiryak olduğu, ne kadar eski olursa o kadar kuvvetli olduğu, katılmış eski olanı basura sürülürse çok fayda ettiği belirtilmiştir. Kaynakta aslan, eşek, balık, tilki, deve, sığır, domuz, kaz ve ördek yağları sırayla anlatılmıştır.

De Materia Medica'daki hayvansal yağlarla eşleşenlerden aslan yağının sıcaklığının bütün diğer yağlardan daha fazla, yaşlığının ise az olduğu ve diğerlerinden daha çözücü olduğu, katı çıbanlara sürülürse giderdiği; eşek yağının sürüldüğünde sivilceleri giderdiği ve yanıklara faydalı olduğu; balık yağının balla karıştırıp göze çekildiğinde gözdeki yaşarmayı giderdiği; tilki yağının süsen yağıyla birlikte kulağa damlatıldığında oradaki ağrıyı giderdiği ve pamuğa damlatıp ağrıyan diş üzerine konursa diş ağrısını da kestiği; sığır yağının sıcakça ve yaşça, koyun olduğu, sıcaklığının keçi ve manda yağlarınıninkilerin üstünde bulunduğu; domuz yağının bağırsaklardaki yarayı giderdiği, çıbanlara sürüldüğünde iyi geldiği, böcek sokmalarında sürüldüğünde de fayda ettiği ifade edilmiştir. Ayrıca kaz ve ördek yağlarının tavuk yağından daha kuvvetli olduğu belirtilmiştir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

De Materia Medica'da onbeş hayvansal, Edviye-i Müfrede'de dokuz hayvansal yağın tıbbi kullanımı aktarılmıştır. Eşleşme görülen altı hayvansal yağdan ikisinde benzer kullanım bulunmaktadır. Her iki kaynakta balık yağının göz rahatsızlıkları için kullanıldığı, balla birlikte göze çekildiği belirtilmiştir. Endike olduğu rahatsızlıklarda ise farklılıklar bulunmaktadır. De Materia Medica'da keskin gözlülük sağladığı, Edviye-i Müfrede'de gözdeki yaşarmayı giderdiği ifade edilmiştir. Tilki yağının kulak ağrıları için kullanıldığı da her iki kaynakta aktarılan bir bilgidir. Tilki yağının De Materia Medica'da yöntem belirtilmeksizin kulak ağrıları için kullanıldığı, Edviye-i Müfrede'de ise süsen yağıyla birlikte damlatılırsa kulak ağrısını giderdiği ifade edilmiştir.

4. Yumurta

Oon (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 50)

Az pişmiş yumurta pişmemişinden daha besleyicidir. Katı yumurta da az pişmiş olanından daha besleyicidir. Kaynamış yumurta sarısı safran ve gül merhemiyle birlikte kullanıldığında akut göz ağrısına faydalıdır. Sarıyonca ile birlikte anüs iltihaplarına ve anüs çevresindeki sertleşmiş yumrulara faydalıdır. Sarısı sumak veya mazı ile birlikte pişirilip yendiğinde ishali kontrol altına alır.

Yumurta akının çiğken soğutucu özelliği vardır, yapışmaya neden olur, iltihaplı gözlerle sürülürse ağrısını hafifletir, yüzü güneş yanmalarından korur, günlük ağacıyla alna yakı yapıldığında burun akıntısı olanlara iyi gelir. Gül merhemi, şarap ve balla birlikte yün keseye konup uygulandığında göz iltihabını azaltır. Çiğ içildiğinde yılan sokmalarına faydalıdır. Ilık içildiğinde ise mesane sancısına, böbrek ülserlerine, nefes borusu problemlerine, kan öksürmeye, soğuk algınlığına iyi gelir.

Yumurda (Edviye-i Müfrede)

Beyazı soğuktur, sarısı sıcaktır. Öksürüğe iyi gelir. Yalnız sarısı yendiğinde karını bağlar. Yumurta boğaz ağrısına ve veremli kişiye yarar. Bağırsaklara iyi gelir. En iyisi suda kaynatıp yemektir. Sirkede kaynatıp yendiğinde dizanteriye iyi gelir. Yaralara sürüldüğünde iyileştirir. Sürekli yenirse kabızlık ve gaz sancısı yapar. Hazımsızlık ve karında taş yapar. Ardında zencefil çiğnenmelidir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

5. Bal

Meli (De Materia Medica, II. Kitap, Numara: 82)

Temizleyici, açıcı ve mizaçların ortaya çıkışını hızlandırıcı etkileri vardır. Bu yüzdendir ki, pis yara ve oyuklar için iyi bir temizleyicidir. Derideki liken tipi kabarıklıkların tedavisinde kullanılır. Kulak çınılamaları ve ağrılarını tedavi eder. Sürüldüğünde bitleri ve bütün yumurtalarını yok eder. Gözbebeğindeki gölgelenmeyi tedavi eder. Gargara yapıldığında nefes borusu, bademcik ve boğaz yaralarına faydalıdır.

Bal (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Mideye kuvvet verir ve kişiye sağlıklı olma hali getirir. Organların güçsüzlüğünü giderir. Cinsel isteği arttırır ve içi yumuşatır. Kaynatıp süzülür ve mumundan ayıklanırsa ishal eder. Zorlu soğuk hastalıklara faydalıdır, yoğun balgamı söktürür, iyi kan yapar, vücut ısısını dengeler. Ne zaman ki ham yenirse gaz yapar ve kabız eder. Çok yiyen safravi kişilere zarar verir. Tedavisi ekşi nar, limon, kuzukulağı gibi ekşi bitkilerle yapılır. Gülsuyuyla yapılan bal karışımına “cüllap” denir. Sıcaktır ve mideyi

ısıtır ve kuvvet verir. İştah açar ve idrar yollarını çalıştırır. Şöyle hazırlanır: Bir ölçek bal ve iki ölçek su, karışımın üçte biri kalana kadar kaynatılır, süzülür. İçine sakız, karanfil, tarçın ve safranı dövüp konur ve küçük bir küpe aktarılır. İhtiyaç oldukça soğuk suyla ezilir, içine biraz gülsuyu şurubu eklenip içilir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

6. Kilermeni (Sodyum karbonat, Soda)

Nitron (De Materia Medica, V. Kitap, Numara: 113)

Soda kimyonla birlikte öğütülüp bal şurubu veya şırayla birlikte içilirse karın ağrısını keser. Ayrıca merhem olarak belirli aralıklarla gelen ateş için kullanılır. Su veya şarapla infüzyonu yapıldığında şişkinliği, kulak çınlamasını ve irinli akıntıyı tedavi eder. Sirke ile birlikte tatbik edildiğinde pislği temizler. Eşek ve domuz yağı ile birlikte köpek ısırıklarını tedavi eder. Terebentin ile birlikte küçük apseleri açar. İncirle birlikte bal üzerine serpiştirip uygulandığında keskin gözlülüğü artırır. Su ve sirkeyle birlikte içildiğinde mantarlar için faydalıdır. Suyla birlikte zehirli böcek ısırıklarına kullanılır. Aşırı zayıflamış kişiler için iyi bir yakıdır. Ayrıca balmumu merhemi ile birlikte tetanos kaynaklı eğrilme ve burkulmalardan kaynaklı ağrıları azaltır. Ekmekle karıştırılarak felçli dil için kullanılır.

Büre-i Ermeni (Edviye-i Müfrede)

Farsça "natrun" derler. Sıcaktır, kurudur. Az dövülüp, gülyağıyla karıştırılıp basura sürülürse fayda eder. Eğer limon suyuyla pişirilip şarapla içilirse içi çalıştırır ve gövdede ne kadar gaz varsa giderir. Ak düşmüş göze çekilirse parlaklık verir. Nöbetli hummalara iyi gelir ve fazla yenirse yüzün rengini bozar. Tedavisi arapzamkı iledir.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta sodanın göz için kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica'da incirle bal üzerine serpiştirilip uygulandığında keskin gözlülüğü arttırdığı; Edviye-i Müfrede'de ise ak düşmüş göze çekildiğinde parlaklık verdiği ifade edilmiştir.

7. Spuma salis (Lüle taşı)

Alos achne (De Materia Medica, V. Kitap, Numara: 110)

Küçük köpüklü taştır ve tuzla aynı özelliklere sahiptir.

Deniz köpüğü (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Saç sakal dökülmesine iyi gelir. Sirkeyle sürülecek olursa dişleri beyazlatır ve temizler. Gülyağı ve mumla karıştırıp sürülürse uyuza, domuz çıbanına, kaşıntıya, gut hastalığına ve dalak ağrısına iyi gelir, denenmiştir. Ondan bir deng içilirse idrar yollarındaki kumu, taşı temizler.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

8. Sal (Tuz)

Ales (De Materia Medica, V. Kitap, Numara: 109)

Farklı derecelerde ve çeşitli faydaları vardır. Astrenjan, temizleyici, iyileştirici ve çözücü etkileri vardır. Yara kabuğu oluşturucu ve bastırıcı etkisi vardır. Kötü sivilceleri durdurur ve kaşıntı merhemlerine karıştırılır. Gözlerdeki küçük yumruları kontrol altına alır. Lavmanlara karıştırmak için uygundur, zeytinyağıyla sürüldüğünde yorgunluğu hafifletir. Su toplamış şişliklere iyi gelir. Küçük paketlenmiş, sıcak tuz kompresi ağrıyı hafifletir.

Zeytinyağıyla ve sirkeyle sürüldüğünde kaşıntıyı giderir. Zeytinyağı, sirke ve balla birlikte sürüldüğünde cüzamı, liken tipi deri döküntülerini, kaşıntıyı ve boğaz yaralarını hafifletir. Fakat bademcik ve küçük dil iltihapları için balla yakı yapılır. Pamukçuk hastalığı, zayıf dişeti ve ağız yaraları için yanmış tuz kabuksuz arpayla birlikte kullanılır.

Akrep sokmaları için keten tohumuyla birlikte üzerine sürülür. Yılan sokmaları için kekik, bal ve zufa otu ile birlikte sürülür. Engerek yılanı sokmasında zift, Suriye sediri yağı veya balla karıştırılarak kullanılır. Kırkayak ısırıklarında ve eşek arısı sokmalarında sirke ve balla birlikte kullanılır.

Un ve balla birlikte burkulmalar için iyidir. Yağla birlikte yakı yapılırsa yanıkları önler. Benzer bir şekilde gut için uygulanır. Sirkeyle birlikte kulak ağrısı için kullanılır.

Sirkeyle yakı yapıldığında veya zufa otuyla sürüldüğünde yılcık ve zona hastalıklarını kontrol altına alır.

Duz (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Eti sertleştirir ve balgamı vücuttan uzaklaştırır. Kuvvetli yaşlıkları giderir. Zeytinyağıyla karıştırıp çıbanlara sürülürse iyileştirir, dağıtır. Yabani rezene, tuz ve hamurla karıştırılıp, balgam kaynaklı şişlere yakı edilirse dağıtır. Özellikle kulak dibinde olan şişlere yakı edilirse genellikle giderir. Bazı kitaplarda hamur yerine sığır yağı, bazısında bal yazılmıştır. Her üçü de faydalıdır. Eğer afyon, Arap mantarı ve mantar tuz ve balla birlikte yenirse zararlarını giderir. Rezene ve balla birlikte yılan yarasına sürülürse iyi gelir. Zifti, katranı, balı ve tuzu karıştırıp yılan yarasına sürerlerse zararını giderir. Ki bu karışıma Arapça “habbetü'l-mükrine” , farsça “mar-ı basur” derler. Tuzu sirkeyle ve balla karıştırıp sinirin kuruduğu yere sürseler siniri açar ve ağrısını giderir. Tuz, zeytinyağıyla birlikte vücuda sürülürse yorgunluğu giderir, kuvvet verir. Tuz, zeytinyağı, bal ve sirkeyle karıştırılıp kalp üzerine yakı yapılırsa göğüs ağrısını giderir. Zeytinyağı, sirke ve tuzu karıştırıp ocağın karşısında vücuda sürülürse uyuzu ve kaşıntıyı giderir. Balla tuzu damak şişine vursalar şişliğini giderir. Bir yaşında dana yağıyla tuzu karıştırıp saçkırana sürseler iyi gelir. Tuz yerine deniz suyu da tuzun yerini tutar. Bu hekim Zikorizos'tan alıntıdır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Her iki kaynakta tuzun şişlikler, çıbanlar, kaşıntı ve yılan sokmaları için kullanıldığı belirtilmiştir. De Materia Medica'da su toplamış şişliklere iyi geldiği, zeytinyağı ve sirkeyle sürüldüğünde kaşıntıyı giderdiği, yılan sokmaları için kekik, bal ve zufa otu ile birlikte sürüldüğü; Edviye-i Müfrede'de ise zeytinyağıyla birlikte sürüldüğünde şişleri erittiği, yabani rezene ve hamurla karıştırılıp sürüldüğünde şişleri dağıttığı, zift, katran ve bal ile karıştırılıp sürülürse yılan yarasını iyileştirdiği ifade edilmiştir. İshak Bin Murad, tuzun kullanım alanlarından bahsederken Dioskorides'ten alıntı olduğunu belirtmişse de iki kaynak arasında tam bir benzerlik bulunmamaktadır.

9. Stibium (Antimon, Rastık taşı)

Stimmi (De Materia Medica, V. Kitap, Numara: 84)

Gözenekleşmeyi durdurur, kan durdurucu ve soğutucu etkisi vardır. Şişmanlığı azaltır, yaralara kabuk bağlatır ve gözlerdeki kirli maddeleri ve ülserleri uzaklaştırır. Ayrıca kanamayı yavaşlatır. Yanmış kurşunla aynı özellikleri gösterir. Özellikle iç yağıyla birlikte sürüldüğünde yanıkların kabuk tutmasını başlatır; balmumu ve beyaz kurşunla birlikte de kabuklanmaya başlamış yanıklara sürüldüğünde kabuk oluşumun arttırır.

Tıbbi kullanım için hazırlanırken hamurun içine sarılıp kömürde küle dönene kadar pişirilir ve erkek çocuk doğurmuş kadın sütü veya şarapla karıştırılır.

Rasuht taşı (Edviye-i Müfrede)

Sıcaktır, kurudur. Bir miskalini dövüp balla karıştırarak yenirse, karındaki sarı suları giderir. Önce gözlerin şişmesine, sonra iki ayağın ve vücudun şişmesine sebep olan siroz hastalığına faydalıdır. Dövülüp çinkoyle karıştırarak göze çekilirse parlaklığı arttırır.

Kullanımlardaki Benzerlikler

Benzer kullanım bulunmamaktadır.

6. TARTIŞMA

Dioskorides ve De Materia Medica ile İshak bin Murad ve Edviye-i Müfrede hakkında genel kabul gören bilgiler tezimizin genel bilgiler bölümünde aktarılmıştır. Tartışmanın yine yazar-eser ikililerine ayrılmış olan ilk iki alt bölümünde ise bunlara dair tartışmalı hususlar, yorumlar, çıkarımlar ve dolaylı-tamamlayıcı bilgiler yer almaktadır. Üçüncü alt bölümde ise yazarların anlayışları ve yaklaşımları ile eserlerin içeriksel ve biçimsel özellikleri karşılaştırılarak değerlendirilmiş; böylece erken ve geç dönemlerinden iki örnek üzerinden Grek-Roma tıbbi olarak başlayıp İslam tıbbi olarak devam eden sürecin nereden nereye evrildiği ortaya konulmuştur.

6.1. Dioskorides ve De Materia Medica Hakkında Tartışmalı Hususlar

Dioskorides'in tıp ve farmakoloji eğitimini, Aziz Paul'un mükemmel şehir dediği, Strabon'un entelektüel açıdan Atina ve İskenderiye'yi geçtiğini ifade ettiği, antik çağda eczacılık ve farmakoloji merkezi olarak kabul gören Tarsus'ta aldığı bilinmektedir (37,67,69,83). Galen'in eserlerinde sıkça refere ettiği Tarsus farmakoloji geleneğinden gelen tıp yazarları arasında I. yüzyıl başlarında yaşamış, meşhur Philoneion antidotunu keşfeden Philo ve ilaçlar ve Hipokrat üzerine eserler veren, Dioskorides'in hocası Areios öne çıkmaktadır. Bunlara eklenebilecek diğer önemli isimler Apollonius, Magnus, Aristarchus, Tarsuslu Lucius ve Lucius'un öğrencileri Criton ile eczacı Asclepiades'dir (37,69).

Tarsus farmakoloji geleneğinden gelen Dioskorides'in çalışmasının bir tedavi kitabı mı yoksa bir ilaç rehberi mi olduğu tartışmaya açıktır. Kitabın odaklandığı unsurun hastalıklar değil droglar olması bakımından ikinci seçeneğin ağır bastığını söylemek olanaklıdır.

De Materia Medica dışında 1.600 yıl boyunca ilaç bilgisi üzerine başvuru kaynağı olarak kullanılan başka bir eser bulunmamaktadır. Dioskorides kitabında yer alan drogların birçoğunun tıbbi kullanımını ilk defa kendisi keşfetmemesine rağmen

topladığı bilgileri sistemleştirip, açık ve rasyonel bir şekilde düzenlediğinden tıp ve eczacılık alanında en önemli otoritelerden biri olmuştur. Ondan sonra gelen kuşaklar, farmakoloji çalışmalarında bu önemli eserden faydalanmışlardır.

Batı ve İslam tıbbını önemli ölçüde etkileyen ve kaynak kitap olarak kullanılan, orijinalı Grekçe olan eser, bu yüzyıllar boyunca Latince, Arapça, Ermenice, Süryanice, İtalyanca, Fransızca, Almanca, Çekçe, İspanyolca, Flemenkçe ve İngilizce dillerine tercüme edilip, baskıları yapılmıştır (37). Ne yazık ki, Anadolu tarihinin önemli bir parçası kabul edilecek eserin henüz güncel Türkçe bir çevirisi bulunmamaktadır.

Farmakolojiye rasyonel metodolojiyi kazandıran Dioskorides, *De Materia Medica*'nın önsözünde, bitkileri tıbbi etkilere göre sınıflandırdığı ifade etmektedir. Buna rağmen kendisinden sonra, *De Materia Medica*'nın derleyicileri bu özelliğini görmezden gelmişler ve eseri alfabetik olarak düzenlemişlerdir. Eser, Linnaeus'un 1753'te ortaya koyduğu bitkilerin modern sınıflandırma yöntemine kadar, özellikle botanik bilimi açısından başvuru kaynağı olarak kullanılmış ve kendinden sonra gelen tıp yazarları bitkilerin botanik özelliklerini bu eserden faydalanarak aktarmışlardır.

Dioskorides'in yaşamını, kendisi dışındakiler tarafından açıklayıcı bilgi verilmediğinden, ayrıntılı bir şekilde anlatmak mümkün görünmemektedir. Biyografisinin kaleme alındığı kaynaklarda, genel olarak Anavarza'da doğduğu, tıp eğitimini Tarsus ve İskenderiye'de aldığı, Roma ordusunda askeri hekim olarak görev yaptığı ve bu sayede bitkileri toplamak için çok yer gezdiği bilgileri yer almaktadır (26,34,39,72,99).

Dioskorides'in yakın arkadaşı ve hocası olan, çalışmasını ithaf ettiği Areios'un, ilaç formülleri Yaşlı Andromachus (MS I. yüzyıl) ve Galen tarafından alıntılanan bir hekim ve farmakolog olduğu bilinmektedir (69,100). Galen, Areios'un Asklepiades ekolünün takipçilerinden biri olduğunu ifade etmiştir (69). Dioskorides hocasına bağlı ve saygılı olmakla birlikte özelde Asklepiades'in izleyicilerine ve genel olarak herhangi bir ekole katılmamak konusunda bilinçli bir seçim yapmıştır. Genel bilgiler bölümünde yer alan hocasına mektubundan yapılmış alıntı bu durumu açıkça göstermektedir.

Dioskorides, Hipokratik tıp anlayışının ampirik boyutuna kuvvetle yönelmiş; gözleme ve deneyime dayalı olarak etkili olduğu bilinen tıbbi uygulamaları açıklama

adına insan bedeninin yapısını ve işleyişini açıklayan model konusuna ise ilgi göstermemiştir. Bu bağlamda ne var olan kuramlardan birine bağlanmış ne de kendisi bir model oluşturma arayışına girmiştir.

Dioskorides'in kuramsal temellendirme arayışı insan bedeni değil ilaç etkileri üzerinden olmuştur. De Materia Medica'nın önsözü niteliğindeki Areios'a mektup bu yaklaşımın ana hatları konusunda ipuçları içermektedir. Yaklaşımın açık ve ayrıntılı olarak anlaşılmasını sağlayacak olan kitabın orijinal düzeni ise ne yazık ki bilinmemektedir. Konu halen tıp ve eczacılık tarihçilerinin, botanikçilerin, farmakognozi uzmanlarının araştırma-tartışma gündeminde yer almaktadır.

Kuramsal bilgi aktarımı bağlamında drogların elde edildiği bitkilere yönelmiş olması onun özgün ve çarpıcı özelliğidir. Bu yöneliş belki sadece bitkileri birbirine karıştırıp etkisiz veya olumsuz etkili droglar üretme riskini ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Ancak öyle olsa bile ayrıntılı betimlemelerinin mükemmeliyeti onu amacının ötesine taşımıştır. İnsan bedeninden çok droglara ve onların kaynağına yönelmiş olması bir yandan onun hekimden ziyade eczacıya yakın bir formasyona sahip olduğunu, diğer yandan ilacı hekimden daha önemli-değerli gören Roma anlayışına yakın durduğunu göstermektedir (40).

Dioskorides De Materia Medica'nın Areios'a mektup şeklindeki önsözünde, gençliğinden beri tıbbi maddeleri öğrenme konusuna sonsuz ilgi gösterdiğini ve askerce hayatına aşına olan hocasının da bildiği gibi bundan dolayı birçok yer gezdiğini ifade etmektedir (1). Genel bilgiler bölümünde de belirtildiği üzere tıp tarihi araştırmacılarının ve yazarlarının aktardığı, Dioskorides'in Roma ordularında askeri hekim olarak görev yaptığı bilgisinin kaynağı bu cümledir.

Hem Nutton ve Scarborough hem de Riddle, "askerce hayat" tamlamasına yoğunlaşmış ve bunun bir işe adanmışlığı ifade edebileceği çıkarımını yapmışlardır (37,69). Metnin tamamını bu açıdan inceleyen kitapta Riddle, savaş yaralanmalarında kullanılan tedavilerin fazla yer tutmadığını, oysa kadın hastalıkları ve menstruasyon ile ilgili birçok tedavi bilgisi bulunduğunu vurgulayarak askeri hekimlik konusunun spekülatif olduğunu ifade etmektedir (37). Eserin tamamında yaralar için 138, 18 farklı kadın hastalığı için 411 ilaç tanımlanmıştır (37).

Ordu hekimi olmadığı kabul edildiğinde Dioskorides'in meslek yaşamını ne şekilde gerçekleştirdiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Farklı bölgelerde bulunduğu hakkındaki doğrudan beyanları ve sözünü ettiği farklı floralara ait tıbbi bitkiler hakkındaki ayrıntılı anlatımları, onun hareketli bir yaşamı olduğunu; büyük olasılıkla gezici hekimlik yaptığını göstermektedir. Hekimlerin gezici çalışma düzenini benimsemesi antik dönem tıbbının karakteristik özelliklerinden biridir (37).

Şu ana kadar gün yüzüne çıkmış antik tıp eserleri arasında, Dioskorides'in ismi ilk olarak I. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış Erotian tarafından yazılmış olan "Hipokrat Sözlüğü"nde geçmektedir (37). Dioskorides'in çağdaşı sayılabilecek Erotian, kurtboğan bitkisinin sinonimlerini tartışırken, De Materia Medica'nın IV. Kitabının 76. maddesinden direkt alıntı yapmış ve kaynağın sahibinin Dioskorides olduğunu isim vererek aktarmıştır (37).

Yaklaşık yüzyıl sonra Galen de eserlerinde Dioskorides'in öncesindeki ve çağdaşı tıp yazarlarından küçümseyerek söz ederken, onun otoritesinin hakkını vermekten geri durmamıştır: "Anavarzalı Dioskorides, sadece bitkileri değil ağaçları, meyveleri, bitki özlerini, sıvıları, ek olarak mineralleri ve hayvansal drogları da içeren, bütün faydalı maddeleri beş kitapta bir araya getirmiştir. Bana göre bu çalışma, tıbbi maddeler üzerine yapılmış, en mükemmel bilimsel eserdir" (37).

Galen, birçok çalışmasında Dioskorides'in ismini anmanın yanında De Materia Medica'yı da kaynak göstermiş, ondan alıntılar yapmıştır (37). Özellikle basit ilaçlar üzerine yazdığı, eczacılık ve farmakoloji tarihinde önemli bir yeri olan, on bir kitaplık eserinin alfabetik olarak düzenlediği basit drogların humoral özelliklerini ve tıbbi kullanımlarını aktardığı bölümünde De Materia Medica'dan sıkça faydalanmış ve Dioskorides'e atıfta bulunmuştur (37). IV. yüzyılda yaşamış olan İmparator Julian'ın hekimi ve arkadaşı olan Oribasius (325-400), yazdığı tıp ansiklopedisinin XI-XII. kitaplarında, De Materia Medica'nın içeriğine alfabetik olarak düzenlenmiş halde yer vermiştir (37).

Max Wellman yukarıda belirtilen bilgilere dayanarak, De Materia Medica'nın ilk olarak Galen ve Oribasius dönemleri arasında bir zamanda alfabetize edildiğini savunmaktadır (37). Varlığını ve etkisini sürdürdüğü uzun dönem boyunca De Materia

Medica'nın içeriği büyük ölçüde korunmuş ancak düzeniyle oynanmış, bazen resimli bazen resimsiz kitap şeklinde hazırlanması ve kimi nüshalarında metnine de müdahale edilip eklemeler-çıkartmalar yapılması söz konusu olmuştur. Bu durum yukarıda da belirtildiği üzere eserin orijinal kurgusunun ayrıntılı olarak bilinebilmesini ve yazarın zihnindeki sistematığın anlaşılabilmesini zorlaştırmakta; çıkarıma-kestirime dayalı spekülasyonların önünü açmaktadır (83).

En eski ve en ünlü De Materia Medica kopyası, yaklaşık 512 yılında Bizans prensesi Anicia Juliana (462-527) adına hazırlanan "Konstantinapol Kodeksi", "Viyana Kodeksi", "Kodeks Vindabonensis" ve "Anicia Juliana Kodeksi" gibi değişik adlarla anılan yazmadır. Eserin orijinalinde yer alan hayvansal ve madensel droglar bu yazmaya alınmamış, bitkisel droglar ise düzen değişikliğine gidilerik alfabetik olarak sıralanmıştır (37). Dioskorides'in önsözü de dışarıda bırakılmış, buna karşılık Crateus'tan ve Galen'den alınan parçalar orijinal metinden gelenlere eklenmiştir. Yazmada 392 adet tam sayfa ve 87 adet metin içinde yerleştirilmiş illüstrasyon bulunmaktadır. Bu illüstrasyonları inceleyerek metnin anlaşılmasını ve eseri biçimlendiren anlayışın kavranmasını destekleyen bilgiler çıkartmak olanaklıdır.

De Materia Medica'nın oluşturulma süreci hakkında fikir veren bir illüstrasyonda Dioskorides oturur durumda metni kaleme almakta ve yanındaki genç bir sanatçı adamotu resmi çizmektedir (100). illüstrasyondaki üçüncü figür ressamın modeli olan adamotunu elinde tutan bir kadındır (100). Epinoia adlı bu kadın gnostizmin önemli bir unsuru ve düşünce gücünün simgesi olup varlığı eserin bilgelikle vücuda getirildiğini vurgulamaya yöneliktir (100).

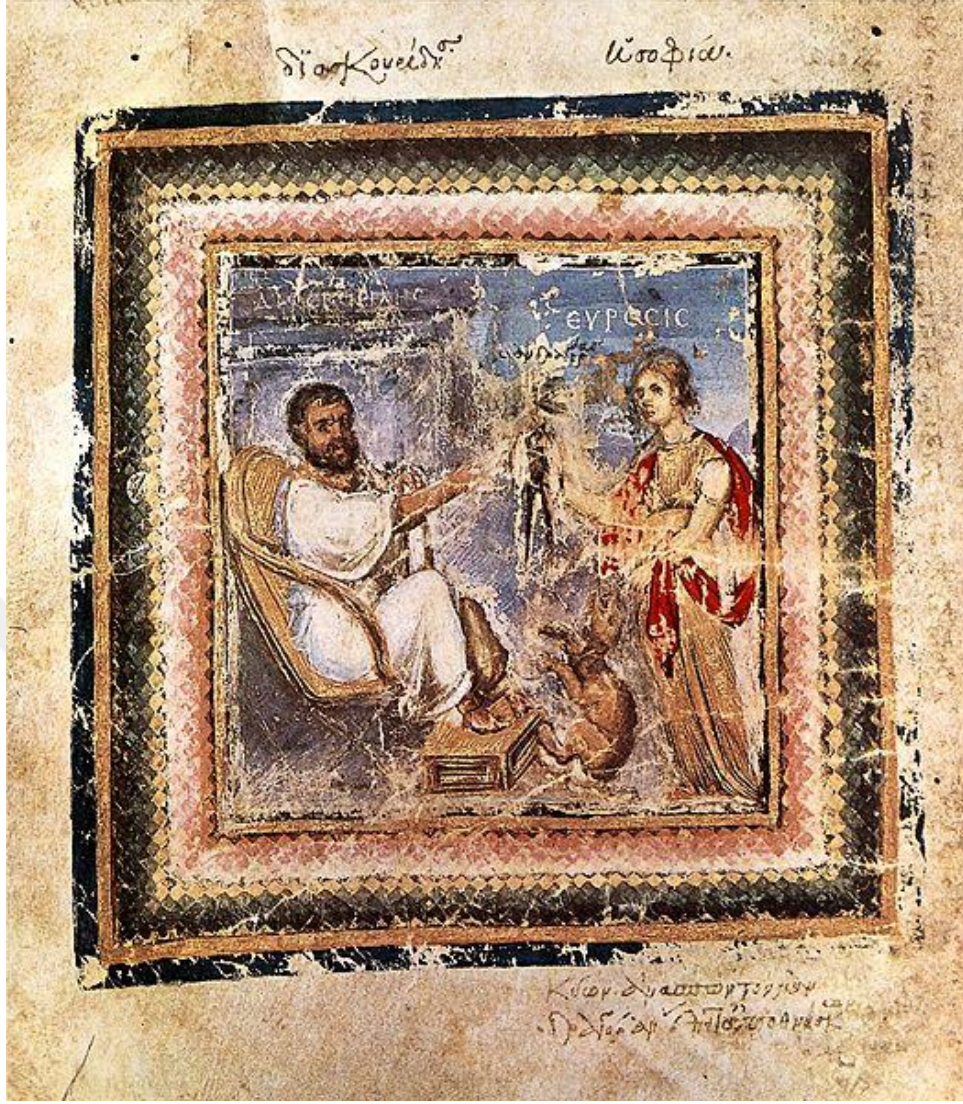
Şekil 3. Dioskorides, ressam, Epinoia ve adamotu figürlerinin yer aldığı illüstrasyon (101).

Yedi eczacı–hekimin resmedildiği başka bir illüstrasyonda Galen üstte-ortada, bulunmakta, onun solunda Dioskorides ve sağında Crateus yer almaktadır. Dioskorides’in altında Nicander ve Rufus, Crateus’un altında ise Apollonius ve Andreas oturmaktadır. Galen’in hemen yanında yer alması Dioskorides’in saygınlık derecesini açıkça göstermektedir.

Şekil 4. Antik dönemin yedi önemli eczacı–hekimi bir arada gösteren illüstrasyon (101).

Üçüncü bir illüstrasyonda, oturur durumdaki Dioskorides'in yanında insan şeklindeki adamotu, adamotunun topraktan çıkarılmasında rol oynayan köpek ve adı Euresis olan bir kadın yer almaktadır. Euresis keşfetme sevincinin simgesi olup varlığı De Materia Medica'nın özgün bilgi içeriğine bir göndermedir. Bu illüstrasyonda Dioskorides figürünün öncekilerden farklı oluşu, kök toplayıcısı Crateus'a benzer şekilde resmedilmiş bulunması dikkat çekicidir (37).

Şekil 5. Dioskorides'i Euresis, köpek ve adamotu ile birlikte gösteren illüstrasyon (101).

Dioskorides'in eseri, Türkiye'de ve başka ülkelerde birçok tıp tarihçisinin ve klinisyenin çalışmalarına esin kaynağı olmuştur. De Materia Medica'nın gizemini ve yüzyıllardır süregelen yadsınmaz etkisini anlayabilmek adına, araştırmacılar eserde geçen drogları özellikle günümüz modern dünyasındaki tıbbi kullanılışlarıyla karşılaştırarak değerlendirmelerini yapmışlardır.

Çakmak ve Köken "Medical Therapies for Cataracts in Dioscorides' De Materia Medica" adlı makalelerinde De Materia Medica'daki droglarla katarakt tedavisini incelemişler ve pupilladaki gölgelenmeleri ortadan kaldırmak için kullanılan 18 bitkisel, iki hayvansal, altı madensel, toplam 26 drog saptamışlardır (102).

Ataç, Kahya ve Şar “Dioskorides’in Materia Medica’sında Tedavide Kullanılan Bazı Tıbbi Bitkilerin Geçmişte ve Günümüzde Kullanımları Açısından Değerlendirilmesi” adlı çalışmalarında De Materia Medica’da yer alan hardal, haşhaş, hindiba, kokulu menekşe, köpeküzümü, mercimek, sedefotu, turp, yabancı kuşkonmaz bitkisel droglarının günümüz kullanımlarıyla karşılaştırmalı değerlendirmesini yapmışlardır (98).

Eadie “The Antiepileptic Materia Medica of Dioscorides (Dioskorides’in Antiepileptik Tıbbi Maddeleri)” adlı makalesinde Dioskorides’in De Materia Medica’sında yer alan, epilepsi ile ilgili bitkisel, hayvansal ve madensel drogları incelemiştir (103). Söz konusu droglar De Materia Medica’da “epilepsiyi ortaya çıkaranlar”, “nöbet sırasında hastayı destekleyenler”, “epilepsiye yardımcı olanlar”, “epilepsi için iyi olanlar”, “epilepsiyi tedavi edenler” şeklinde sınıflandırılmıştır (103).

Mulrow ile Lawrence’in “Milk Thistle: Effects of Liver Disease and Cirrhosis and Clinical Adverse Effects (Meryemana Dikeni: Karaciğer Hastalıkları ve Siroz Üzerindeki Etkileri ve Klinik Yan Etkileri)” adlı makalesinde meryemana dikeninin günümüzde modern tıpta kullanımının yanında, Antik tıp yazarları tarafından önerilen kullanılışları da aktarılmıştır (104). Makalede De Materia Medica’da çay olarak hazırlandığında yılan sokmalarına karşı kullanıldığı belirtilirken, günümüzde meryemana dikeninin, içerdiği silymarin etken maddesinden dolayı karaciğer hastalıklarında ve sirozda kullanıldığı aktarılmaktadır (104).

Piomelli, Touwaide ve Pollio “Medicinal Plants for the Treatment of Urogenital Tract Pathologies According to Dioscorides’ De Materia Medica (Dioskorides’in De Materia Medica’sına Göre Ürogenital Kanal Problemlerinin Tedavisinde Kullanılan Tıbbi Bitkiler)” adlı çalışmalarında De Materia Medica’da yer alan 200 drogun ürogenital sistem hastalıkları için kullanımlarını, diüretik, idrar zorluğu, böbrek ve mesane taşları, sarılık, böbrek ve mesane hastalıklarına ayırarak listelemişler ve günümüz kullanımlarının değerlendirmesini yapmışlardır (105).

Hummer “Rubus Pharmacology: Antiquity to the Present (Antik Çağdan Günümüze Böğürtlen Farmakolojisi)” adlı çalışmasında böğürtlen bitkisinin insanlık tarihi boyunca tıbbi kullanımı üzerinde duran araştırmacı, özellikle Dioskorides’in

Materia Medica'sında aktardığı bilgileri ele almış ve bitkinin güncel-bilimsel tedavideki yerini aktarmıştır (106).

Kıran "Kozan Yöresi Florasındaki Tıbbi Bitkiler ve Bunların Halk Tıbbında Kullanılışı" adlı yüksek lisans tezinde halen Anavarza çevresindeki köylerde tıbbi amaçla kullanılan bitkiler ile Dioskordies'in De Materia Medica'sındaki aynı bitkilerin kullanımı hakkındaki bilgileri karşılaştırmıştır. Bu etnobotanik çalışmada eşleşen 29 drogdan dokuzunun benzer amaçlarla kullanıldığı ortaya konmuştur (107).

6.2. İshak bin Murad ve Edviye-i Müfrede Hakkında Tartışmalı Hususlar

İshak bin Murad hakkında bilinenler genel bilgiler bölümünde belirtildiği üzere sınırlı ve şüphelidir. Öte yandan Edviye-i Müfrede'nin dikkat çeken özelliklerinden biri kısımlarının bütünlük arz etmemesidir. Hal böyle olunca yazar ve eser hakkında yoruma-çıkarıma dayalı değerlendirmelerin önü açılmakta, farklı bilim ve tıp tarihçileri konuyla ilgili değişik yaklaşımlarda bulunmaktadır. Kısmen genel bilgilerde gündeme getirilmiş olan bu yaklaşımları yazarlar özelinde kısa notlar halinde ve toplu olarak bir kez daha gözden geçirmek yerinde olacaktır.

Osman Şevki Uludağ, Beşbuçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi adlı eserinde Osmanlı döneminin ilk Türkçe tıp kitabının İshak bin Murad tarafından hicri 792 senesinde Havassü'l Edviye adıyla yazıldığını belirtmekte, çok araştırmalara rağmen daha eski tarihli başka bir kitaba tesadüf edilmediğini ifade etmektedir (87). İshak bin Murad'ın kitabının isminden de anlaşılacağı üzere her şeyden evvel bir müfredat-ı tıb, her biri kendi başına bir derde deva olan basit ilaçlardan bahseden bir kitap olduğunu belirten Uludağ alıntılar yaparak kitaba göre at eti, balık eti, horoz eti, eşek turpu, hardal, üzüm, afyon, sabır gibi droglarının nasıl kullanıldığını aktarmaktadır (87). Ayrıca eserde geçen hastalıkları listeleyerek, bunlar üzerinden dönemin tıp anlayışının değerlendirmesini yapmakta ve pek ilkel olduğunu sonucuna varmaktadır (87).

Adnan Adıvar, Osmanlı Türklerinde İlim adlı eserinde, I. Murat ve Yıldırım Beyazıt devrilerinde (1359-1402) Osmanlı Ülkesinde tıp alanında bir hareketliliğin başladığını, Osmanlı Türkleri tarafından yazılan ilk tıp eserinin Havassü'l-Edviye adıyla, İshak bin

Murad adında biri tarafından derlendiğinin kabul olunduğunu ifade etmektedir (93). Adivar eserde bir dizi ilacın etkilerinin kısa ve basit olarak anlatıldığını, bilgilerin büyük bir kısmının kaynağının Cürcani'nin Zahire-i Harzemşahi'si ve İbni Sina'nın Kanun'u olduğunu belirtmektedir (93).

Naşid Baylav, Eczacılık Tarihi adlı eserinde Osmanlılar'ın ilk tıp kitabının 1391'de Hacıpaşa tarafından yazılmış olan "Şifa-ül-eskam ve Devaül-alam" olduğunu, bundan dokuz sene sonra Geredeli Murad oğlu İshak tarafından yazılan "Müntehab-ı Şifa-yi Tıb" adlı eserin eczacılık açısından önemli olabileceğini ifade etmektedir (69). Baylav eserdeki drogların tam listesini aktarmaktadır (69). Bu liste tez çalışmamız çerçevesinde hazırlananla büyük ölçüde örtüşmekte, ancak listemizdeki droglardan birkaçını içermemektedir (69).

Ali Haydar Bayat, Tıp Tarihi adlı eserinde Edviye-i Müfrede'nin tarihi önemi olduğunu, 1389 yılında Gerede civarında yazıldığını, yazma nüshalarında kitabın adının Edviye-i Müfrede olarak verilmesinin nedenini eserin önsözünde geçen edviye-i müfrede (basit droglar) ifadesinden kaynaklandığını belirtmektedir (21). Bayat İshak bin Murad'ın metodolojiyi ve bilimsel verileri halka indirmeyi çok iyi bilen, çağdaşlarından üstün bir bilim adamı olduğunu ifade etmektedir (21).

Turhan Baytop, Türkiye'de Bitkilerle Tedavi adlı kitabında, Türkçe yazılmış olduğunu bildiğimiz en eski eserin Geredeli İshak bin Murad'ın hicri 792 (1389-1390) tarihli Edviye-i Müfrede adlı eseri olduğunu belirtmektedir (12). Sade bir Türkçe ile yazılmış eserde, zamanında kullanılmakta olan drogların alfabetik bir sırayla dizilmiş olduğunu, her bir drogun özelliği, hangi hastalıklara iyi geldiği, zararları ve zararlarının giderilmesi yöntemleri hakkında bilgi verildiğini ifade etmektedir (12). Baytop, İshak bin Murad'ın kitabını tamamlamasından yaklaşık 600 yıl sonra, 9 Mayıs 1984 yılında, Geredeli eczacı H Ziya Çakmak ile birlikte Arkut dağı üstünde bulunan Gerede kalesi bölgesini gezdiklerini, İshak bin Murad'ın bahsettiği pınarın halen mevcut olup mesire yeri olarak kullanıldığını belirtmektedir (12).

Ayşegül Demirhan Erdemir, Edviye-i Müfrede'nin genellikle Hacı Paşa'nın Müntahab-ı Şifa'sı ile birlikte istinsah edilerek tek bir ciltte toplanmasından dolayı adının bazı kütüphanelerde yanlış olarak Müntehab-ı Şifa şeklinde kayıtlara geçtiğini

ifade etmektedir (89). Demirhan Erdemir'in açıklamasına göre kitapta müellif isminden sonra eser isminin verilmesi beklenen yerde çalışmanın "edviye-i müfrede"yi toplayan bir eser olduğunun belirtilmesi söz konusu olduğundan bu tamlamanın kitaba ad olarak kabul edilmiştir (89). Kitabın bazı nüshalarının "Havassü'l-Edviye" olarak adlandırıldığı bilgisini de veren Demirhan Erdemir, George Sarton'un (1884-1956) bu eserle ilgili yaptığı çalışmada hangi nüshaya dayandığını belirtmeksizin kullandığı "Hulasatü't-Tıb" adının içeriğe daha uygun olduğunu ifade etmektedir (89). Demirhan Erdemir öne sürdüğü dikkate değer bir iddia da İshak bin Murad'ın İbn Cezle'nin "Takvimü'l-Ebdan" adlı eserinden yaptığı bir tercümenin de bulunduğu (89).

Ahmet Ağırakça, İshak bin Murad'ın Osmanlı tıbbının Anadolu ölçeğinde tanınmış bir tabibi ve mütercimi, Edviye-i Müfrede'nin ise Osmanlı Beyliği'nin ilk tıp kitabı olduğunu belirtmektedir (57). Ağırakça eseri, Hacı Paşa'nın "Müntehab-ı Şifa"sı ile karşılaştırarak onun gibi dualar, tılsımlar, muskalar içermediğini vurgulamakta ve bu noktadan hareketle İshak bin Murad'ı metodolojiyi ve bilimsel verileri halka indirmeyi çok iyi bilen bir bilim adamı olarak nitelemektedir (57). Ağırakça kanıt-kaynak göstermeksizin İshak bin Murad'ın İbn Cezle'nin "Takvimü'l-Ebdan"ını ve İbn Baytar'ın "Baytarname"sini Türkçeye çevirdiğini belirtmektedir (57). Baytarname'nin Türkçe çeviri nüshaları üzerine çalışma yapan araştırmacılara göre eseri çeviren belli değildir (58). Bu noktada Baytarname'de ve Edviye-i Müfrede'de de yer alan drogların büyük ölçüde örtüştüğünü vurgulamak yerinde olacaktır. Ağırakça'nın iddiasının bu benzerliğe dayalı olduğunu düşünmek olanaklıdır (57).

Mahmut Tokaç "Osmanlı Dönemi Türkçe Tıp Yazmaları" başlıklı makalesinde Edviye-i Müfrede ile ilgili bilgi aktarırken, eserin adı olarak çeşitli yerlerde "Havassü'l-Edviye" ve "Müntehab-ı Şifa" önerilerinin bulunduğunu belirtmektedir (59). Tokaç'ın dikkat çektiği bir diğer husus eserin genellikle Hacı Paşa'nın Müntehab-ı Şifa adlı eseriyle aynı mecmuada istinsah edildiğidir (59).

Gülten Dinç "Osmanlı Tıbbı" başlıklı kitap bölümünde, İshak bin Murad'ın Müntehab-ı Şifa adlı eseriyle tanındığını, eserde çeşitli hastalıklardan söz edildiğini, bitkisel ve diğer ilaçların kullanılış şekillerinin anlatıldığını belirtmekte; Türkçe bitki ve ilaç adlarının verildiğini vurgulamaktadır (65) .

Tüm bu değerlendirmeleri göz önüne alarak literatürde İshak bin Murad hakkında kısmen örtüşen kısmen çelişen değerlendirmeler olduğunu söyleyebiliriz. Onun Türkçe tıp kitabı yazma konusundaki öncülüğü genel kabul görmekte, Edviye-i Müfrede'nin derleme niteliği taşıdığı, kuramsal temelli ve hurafeden arınmış bir anlayışla yazılmış olmasının önemi kabul edilmekte ancak içerik bakımından dikkate değer olduğu öne sürülmemektedir.

Bu noktada eserin sınırlı ancak uygulamada işlevsel olma potansiyeli yüksek bir içeriğe sahip olduğunu, emsalinin de bulunmaması çerçevesinde varlığıyla önemli bir işlevi yerine getirdiğini; akılcı-ampirik bir kuramsal zemine oturan Hipokratik tıp anlayışının devamına hizmet ettiğini vurgulamak yerinde olacaktır. İshak bin Murad üzerinde çalıştığımız eseri telif ve muhtemelen başta İbn-i Baytar olmak üzere başka yazarların eserlerini tercüme ederek söz konusu anlayışın Türkçe'ye mal olmasına da önemli bir katkı sağlamıştır.

Eklektik yapı veya kısımlar arası entegrasyon sorunu olarak niteleyebileceğimiz durum Edviye-i Müfrede'nin dikkate değer bir özelliğidir. Bu durum saptamasını açıkça ortaya koymak ve aynı zamanda eski tıpta kitap telif etmenin doğasını anlamak adına kitaptan kimi örnekleri incelemek uygun olacaktır.

Eserin temel tıp bilgisini basit ilaçlar ve hastalıklar üzerinden birbirini tamamlayacak şekilde aktaran ilk iki kısmını bütünleştirmek görece daha kolay son iki kısmını onlara bağlamak ise daha zordur. Üçüncü kısım diğer kısımlardan kopuk olmanın yanı sıra kendi içinde de sistematik bir yapı göstermemekte; dördüncü kısmı oluşturan sözlük ise genel bilgilerde de belirtildiği üzere önceki kısımlarda bahsedilen hastalıkların ve ilaçların birçoğunu kapsamamaktadır.

Farklı kısımlarda mükerrer olarak ele alınan sağlık sorunları ve bunların tedavisinde kullanılan ilaçlar bağlamında farklılıklar bulunması da dikkate değerdir. Birinci kısmın ilk bölümünde alfabetik düzen içinde sıralanan droglar ve ikinci bölümünde endikasyonlar esas alınarak sıralanmış olanlar bire bir örtüşmemektedir. Kısımlar arasındaki farklılıklar daha da çarpıcıdır. Örneğin birinci kısmın basit ilaçlar bölümünde 43 drogun cinsellikle ilgisinden söz edilmekte, endikasyonlar bölümünde cinsel isteği arttıran 37 ve cinsel isteği azaltan dört drog sıralanmakta; ikinci kısmın

cinsel sorunlara değinen üçüncü makalesinde ve üçüncü kısmın bahname niteliğindeki bölümünde ise bu drogların çoğundan söz edilmemektedir.

İshak bin Murad'ın eserin girişinde sözünü etmediği üçüncü ve dördüncü kısımlar, içerik farklarının yanı sıra kitabın kurgusunu da anlaşılmaz hale getirmeleri bakımından, ilk iki kısımdan oluşan ana metne sonradan eklenmiş izlenimi uyandırmaktadır. Eklemenin bizzat İshak bin Murad tarafından, derlediği farklı bilgilere kalıcılık kazandırmak adına mı yapıldığı; yoksa sonradan onun metnine bilinmeyen bir yazarın çalışmasının mı eklendiği konusu tartışmaya açıktır. Eserin müellif hattı nüshası bulunmamakta ve günümüze ulaşan nüshalarda hat incelemesi yapıldığında tüm metnin aynı kalemden çıktığı görülmektedir.

Kitabın adlandırılmasındaki çeşitlilik İshak bin Murad'ın eserine açıkça bir isim vermemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada dönemin yaklaşımının kitaplara kendilerine özgü isimler vermek değil, onları niteliklerini-içeriklerini ifade eden tamlamalarla ya da ithaf edildikleri hükümdarların zikredilmesiyle adlandırmak olduğunu vurgulamak yerinde olacaktır.

Edviye-i Müfrede'nin ilk kısmı alfabetik düzen içinde yazılmış olmasına rağmen, ebeğümeci, tilki üzümü ve it boncuğu bitkileri bu düzenin dışında tutulmuş, kısmın en başına alınmıştır. İlk kısmın sonunda droglardan kullanım endikasyonları esas alınarak söz edilen bölümde, bu üç bitkinin pek çok sağlık sorunu için kullanıldığı görülmektedir. Bu saptamalardan hareketle yazarın söz konusu üç bitkiye ayrı bir önem atfettiğini düşünmek yerinde olacaktır. Baştaki istisna dışında alfabetik düzene özenle uyulmuş; bu özen bağlamında Türkçe adı "şin" harfi ile başlayan drog olmadığı için "babü's-şai" kısmını boş bırakmamak adına Rumca adı "şirmun" olan sıcak su oraya yerleştirilmiştir.

Tezimizin genel bilgiler bölümünde aktarılan Galen hakkındaki anekdot "şirmun" maddesinde yer almaktadır. Edviye-i Müfrede'nin ilk kısmında Galen dışında da anılan önemli yazarlar bulunmaktadır. Birinci kısmın ana kaynağının el-Kanun fi't-Tıb ikinci kitabı olduğu görüşüyle uyumlu olarak İbn-i Sina da bu yazarlar arasında yer almakta, onun "ben susamdan ve yağından hiç fayda görmedim" şeklindeki ifadesi aktarılmaktadır. Dioskorides'in adı ise "Tuz" maddesinde geçmekte, deniz suyunun

tuzun yerini tutacağını belirttiği bilgisi verilmektedir. “Eftimun” maddesinde ise Muhammed bin Zekeriya olarak anılarak Razi’den söz edilmektedir.

Edviye-i Müfrede’nin üzerinde düşünölmeye değeri özelliklerinden biri de kimi bitkisel drogların alfabetik olarak sıralanmış maddeler arasında farklı adlarla mükerrer olarak yer almasıdır. Bu duruma getirilebilecek bir açıklama kitaptaki farklı adların aynı bitkinin farklı alttürlerine ya da varyetelerine ait olmasıdır. İkinci bir açıklama ise drog listesinin farklı kaynaklardan yapılmış bir derleme olması bağlamında yazarın bizzat kullanmadığı-tanımadığı ve kaynaklarında farklı adlarla anılan kimi bitkilerin aynı olduğunu fark edememiş, ayrı bitkiler zannederek onları eserine birden fazla kez almış olmasıdır. Üçüncü bir açıklama olarak da eski dilde bitki adlarının günümüz diline aktarımı sırasında karışıklık yaşanması; bir bitkinin bir başka bitki sanılmasıdır. Oldukça güçlü olan bu üçüncü hata olasılığının ortadan kaldırılmasına yönelik olarak filologların, botanistlerin ve farmakognotların katılacağı interdisipliner çalışmalar yapılması yerinde olacaktır.

6.3. Genel Tartışma

Dioskorides’in ve İshak bin Murad’ın farklı dönemlerinin temsilcisi olduğu, Hipokrat ile başladığı kabul edilen klasik tıp anlayışının temel özelliği sağlık sorunlarının doğal nedenlerden kaynaklandığını ve onlara çözüm arayışında doğal unsurlara yönelmenin gerektiğini kabul etmesi, doğa ötesi ve akıl dışı referanslara itibar etmemesidir. Bu anlayışın uygulama boyutu gözleme ve deneyime dayanmakta, kuramsal boyutu ise spekülâtif bir modelden oluşmaktadır. Günümüzün tıp anlayışı çerçevesinde klasik tıbbın uygulamalarının belli ölçüde uygun olduğunu, kuramsal modelinin ise geçerliliğini kaybetmiş bulunduğunu söylemek olanaklıdır.

Hem De Materia Medica hem de Edviye-i Müfrede doğanın olanaklarından ve özellikle de tıbbi bitkilerden tedavi amacıyla yararlanılması konusunda yol gösteren eserlerdir. Klasik tıp anlayışının güçlü yanı olan uygulama boyutu ile bağlantılı bulunmaları etkili ve uzun ömürlü birer kaynak eser olmalarını sağlamıştır.

Klasik tıp anlayışının daha erken dönemine ait bir eser olan De Materia Medica kapsamlı bir temel bilgi kitabı olma iddiasıyla hazırlanmış; daha geç dönemine ait bir eser olan Edviye-i Müfrede ise kapsamlı temel bilgi kitaplarının mevcut ve geçilemez olduğu kabulüyle gündelik uygulamalarda yararlanılacak bir el kitabı şeklinde düzenlenmiştir. De Materia Medica’da gözleme ve deneyime dayanma daha ağır basmakta, Edviye-i Müfrede de ise humorlar-mizaçlar teorisini gündeme getirme kaygısı dikkat çekmektedir.

İki eserde ele alınan droglar hem sayıları hem de kullanım endikasyonları bakımından farklılık göstermektedir. Bitkisel, hayvansal ve madensel olarak De Materia Medica’da toplam 827, Edviye-i Müfrede’denin basit ilaçların tanıtıldığı ilk kısmında ise yine üç kategoriden toplam 260 drog bulunmaktadır. Karşılaştırmalı değerlendirmede her iki kitapta ele alınmış olan drogların sayısının 129 olduğu görülmektedir. Bu ortak droglardan 111’i bitkisel, 14’ü hayvansal ve 4’ü madenseldir.

Her iki eserde söz konusu edilen 111 bitkisel drogun 70’i için öngörülen kullanım endikasyonları örtüşmektedir. Bu 70 drog ve endikasyonları Tablo 4’de yer almaktadır. Tek bir drog; sandal ağacı için ise iki kitapta tamamen zıt tıbbi kullanımlar önerilmektedir. De Materia Medica’da sandal ağacının mide için zararlı ve baş ağrısı nedeni olduğu bilgisi yer almakta; Edviye-i Müfrede’de ise otlarla karıştırılıp içildiğinde mideye kuvvet verdiği ve baş ağrısını giderdiği ifade edilmektedir.

Tablo 4. İki eserde benzer kullanımı olan droglar.

Drog	Endikasyon
Ebegümeci	Arı sokmalarında, yılanlık hastalığında, yanıklarda, zehirlenmelerde
İt üzümü	Cilt hastalıkları
Erik	Mide için zararlı
Isırgan	Akciğer zarı iltihabı
Küsküt	Balgam söktürücü, gaz giderici, melankoliyi önleyici
Haşhaş	İshal ve uykusuzluk için
Eğir otu	Adet söktürücü, idrar yolları rahatsızlıklarında
Kızılçık	Bağırsak problemlerinde
Ilgın	Kan öksürmeye, bağırsak rahatsızlıklarına ve ağız hastalıklarına
Elma	Mide güçlendirici, kusmayı kesici ve gaz yapıcı
Yılyastyığı	Afrodizyak, solunum yetmezliği
Sarıyonca	Baş ağrısı
İncir	Akrep sokmaları ve böbrekler için
Anason	Baş ağrısı
Hayıt	Yılan akrep gibi hayvanları uzaklaştırır

Ayva	Balla pişirildiğinde idrarı artırır
Papatya	Adet söktürücü
Badem	Adet söktürücü ve böbrek rahatsızlıklarında
Bespaye	Balgam ve safra sökücü
Buğday	Köpek ısırıkları için kullanılır, çiğnendiğinde bağırsaklarda kurt yapar ve gaz yapıcıdır
Kadife çiçeği	Safra söktürücü
Mekke balsamı	İdrar söktürücü
Çemen otu	Çıbanlar ve apseler için
Semizotu	Ateş düşürücü
Dut	Yaprağı siyah saç boyası olarak
Çörek otu	Tütsü olarak zararlı hayvanları uzak tutmak için
Çınar	Kabuğu diş ağrısı ve hayvan ısırıkları için
Kına	Çıbanlar için
Hardal	Balgam söktürücü ve cüzam için
Gül hatmi	Şişlikler için
Dereotu	Süt arttırıcı, gaz giderici, kusmayı kesici, hıçkırığı giderici, görmeyi zayıflatıcı
Demirdikeni	Böbrek ve mesane taşları
Defne	Nefes darlığına ve akrep sokmalarına
Rezene	Yılan sokmalarına, köpek ısırıklarına, diüretik, adet söktürücü, böbrekler için faydalı
Safran	Midevi ve yüzün rengini güzelleştirdiği
Zencefil	Göz için
Zeytinyağı	Arpa suyuyla birlikte içildiğinde müshil etkisi gösterdiği
Şarap	Kuvvet verici, idrar söktürücü, gaz yapıcı ve mesane için faydalı
Sirke	İltihaplı yaralar ve duyma zorluğu için
Sarımsak	Gaz giderici, diüretik, kurt düşürücü, böcek sokması ve köpek ısırığı devası
Sarmaşık	Dizanteri için ve adet söktürücü
Sakız	Midevi
Söğüt	Siğiller ve gut hastalığı
Sinirli ot	Ağız yaraları
Sumak	Bağırsak, kulak ve göz hastalıklarında
Su teresi	İdrar söktürücü
Susam	Mide için zararlı olduğu ve ağız kötü kokuttuğu
Sedef otu	Gaz giderici ve kulak rahatsızlıkları için
Siğirdili	Ferahlatıcı
Darı	İdrar söktürücü
Pire otu	Terletici ve organlara güç verici
Öd ağacı	Ağız kokusu
Katranköpüğü mantarı	Mide rahatsızlıkları ve zehirlenmeler
Kamış	Kökünün vücuttan çıkmayan dikenler için kullanıldığı
Kavak	İdrar söktürücü
Kapari	İdrar söktürücü ve adet söktürücü
Kereviz	İdrar söktürücü ve gaz giderici
Kişniş	Çok yendiğinde düşünme yetisine zarar verdiği
Gül	Ağız yaraları ve dişeti rahatsızlıkları
Lahana	Mide için zararlı
Kimyon	Gaz giderici
Pırasa	İdrar söktürücü
Akgünlük	Yaralar ve çıbanlar için
Kenevir	Kulak ağrısı
Mahmudiye otu	Safra giderici

Mersin	Saç dökülmesi
Nohut	İdrar söktürücü
Nane	Gebelik önleyici fitil
Eğrelti otu	Kurt düşürücü
Eşekhiyarı	Gut hastalığı

Her iki eserdeki hayvansal drogların 14'ü ismen eşleşmektedir. Edviye-i Müfrede'nin "Etlar" başlığı altında incelenen droglarından De Materia Medica'daki hayvansal drogların aktarıldığı bölümle eşleşen sadece tavuktur. Her iki kaynaktan da tavuk beyninin kanama durdurucu etkisi üzerinde durulmuştur. Edviye-i Müfrede'nin "Sütler" başlığı altında incelenen droglarından De Materia Medica'daki hayvansal drogların aktarıldığı bölümdeki sütlerle ismen eşleşenler ise at sütü, eşek sütü, kadın sütü, koyun sütü ve keçi sütüdürler. Eşleşme sayısı fazla olmakla birlikte benzer kullanım bulunmaktadır. Edviye-i Müfrede'de "Yağlar" başlığı altında incelenen droglar ile De Materia Medica'daki hayvansal drogların aktarıldığı bölümdeki hayvansal yağlar arasında da fazla sayıda eşleşme bulunmakta; aslan yağı, eşek yağı, balık yağı, tilki yağı, sığır yağı ve domuz yağı her iki tarafta yer almaktadır. Her iki eserde bu droglardan balık yağının göz hastalıkları, tilki yağının ise kulak ağrıları için kullanıldığı belirtilmiştir. Eşleşen son iki hayvansal drog olan yumurta ve bal için benzer kullanım bulunmamaktadır.

Her iki eserde yer alan dört madensel drogdan soda hakkında iki tarafta da göz hastalıkları için kullanımının uygun olduğu bilgisi yer almaktadır. Tuzun konusunda da görüş birliği bulunmakta; iki eserde de tuzun şişlikler, çıbanlar, kaşıntı ve yılan sokmaları için kullanıldığı aktarılmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere Edviye-i Müfere'de Dioskorides'in isminin geçtiği tek yer tuz hakkındaki kısımdır. Her iki eserde de yer alan ancak kullanım endikasyonları eşleşmeyen iki madensel drog ise lüle taşı ve antimondur.

Genel olarak ve bitkisel olanlar özelinde drogların kullanım endikasyonlarının büyük ölçüde örtüşüyor oluşu klasik tıp anlayışının sağlam ve tutarlı oluşunun göstergesi şeklinde yorumlanabilir. Sağlam ve tutarlı oluş hem tedavi uygulamalarının ampirik temelli olmasında hem de bunlar hakkındaki bilgi aktarımlarının orijinal eski metinlere sadakat gösterilerek yapılması yaklaşımında bağlanabilir. Öte yandan

saptanan durum bilginin yenilenmesine kapalı oluşun, kadim metinleri sorgulamadan- eleştirmeden kabul etmenin de göstergesidir. Klasik tıp anlayışının sonunu getiren de bu yenilenmeye kapalılık olmuştur. Sonunu bildiğimiz süreç hakkında geriye dönük değerlendirme yaparak Dioskorides'in boş bir bilgi biriktirme alanını doldurmaya başlamanın heyecanı içinde coşkulu ve büyük ölçekli bir üretim yaptığını; aynı alanın dolmuş ve yeniden radikal düzenlemeye tabi olmaya kapanmış dönemine denk gelen İshak bin Murad'ın ise sükunet içinde mevcut birikimden mütevazı bir seçki hazırladığını söylemek olanaklıdır.

Dioskorides'in ve İshak bin Murad'ın yaşadığı dönemler arasında gerçekleşen çok önemli bir gelişme tek tanrılı dinlerin güç ve yaygınlık kazanmasıdır. Politik boyutuyla güçlü monarşileri destekleyen bu dinlerin sosyal boyutunun dikkate değer bir parçası kadının toplumsal konumu üzerinde olumsuz etki göstermeleridir. Kadının uğradığı değer kaybı dolaylı olarak incelediğimiz eserlerde de kendini göstermekte; De Materia Medica'da ise 18 farklı kadın hastalığına yönelik 411 tedavi seçeneği bulunmasına karşılık Edviye-i Müfrede'de kadın hastalıkları için, çoğu adet söktürücü, doğumu kolaylaştırıcı ve çocuk düşürücü olarak kullanılan 19 müfret deva yer almaktadır. Eserler cinsiyetlere yönelik yaklaşım bakımından genel olarak incelendiğinde de Dioskorides'in cinsiyetler arası ayrım gözetmediği, İshak bin Murad'ın ise erkeği esas kabul eden anlayışa yönelmiş olduğu görülmektedir.

7. SONUÇ

Anadolu, tarih boyunca sadece medeniyetlerin kurulduğu bir coğrafi alan değil, birçok biyolojik tür için de sığınak görevi gören bir bölge olmuştur. Anadolu doğasının eşsiz biyo-çeşitliliğinin, doğadaki dengeyi insan bedenine uyarlayan klasik tıp anlayışında ve özellikle onun tedavi yöntemlerinde önemli katkısı olduğu bu anlayışı yansıtan literatür incelendiğinde açıkça görülmektedir.

Flora zenginliği açısından kıta özelliği gösteren Anadolu'nun endemiklik açısından en önemli bölgesi kabul edilen Çukurova'nın merkezinde bulunan ve antik çağın entelektüel açıdan en ileri kentlerinden biri olan Tarsus'ta önemli tıp yazarları eczacılık ve farmakoloji alanlarında çok değerli eserler vermişlerdir. Eczacılık ve farmakoloji merkezi sayılan Tarsus, bu açıdan Atina ve İskenderiye'yi geride bırakmıştır. Tarsus'ta oluşan bu geleneğinin en önemli temsilcisi sayılabilecek olan I. Yüzyıl hekimi Dioskorides'in kaleme aldığı *De Materia Medica* çok uzun süre, çok geniş bir coğrafyada hem basit ilaçlar hem de botanik konusunda çok önemli bir başvuru kaynağı olarak gündemde kalmıştır.

Dioskorides'in seçkin bir temsilcisi olduğu klasik tıp anlayışının kuramsal yönü Hipokrat'ın ortaya koyduğu humoral patoloji teorisi üzerine temellenmiş, Galen'in bu teoriye pneumayı eklemesiyle gelişmiş; ampirik karaktere sahip uygulamalı yönü ise özellikle bitkisel drogların tedavide kullanımı şeklinde olmuştur. Bu tıp anlayışı, XVI. yüzyılda Paracelsus'un iatroşimiye öncülük eden metalik preparatlarla tedavi yaklaşımıyla sarsılmış ve XVII. yüzyılda Galile'nin, Descartes'in ve Bacon'ın dolaylı etkilerinin hissedildiği modern tıp çağının başlangıcı ile birlikte etkisini-geçerliliğini yitirmeye başlamıştır.

XIV. yüzyıl hekimi İshak bin Murad Grek-Roma uygarlığından İslam uygarlığına; Yunanca'dan Arapça'ya geçerek gelişimini sürdüren klasik tıp anlayışının görece geç döneminin bir temsilcisidir. Meslek yaşamı, bu anlayışın etkisini ve nüfuzunu sürdürdüğü ancak yorgunluk belirtileri vermeye başlamış bulunduğu bir aşamaya denk gelmiştir. Bu bağlamda mevcut bilgi birikimini arttırmaya-geliştirmeye yönelik bir

motivasyon içinde olmamış, aksine ondan yaptığı sınırlı bir seçkiyi ana dilinde yazmaya yönelmiştir. Böylelikle meslektaşlarına gündelik uygulamalarda destek alabilecekleri bir el kitabı oluşturmak istemiş ve bunu da gerçekleştirmiş; eserinden görece uzun süre bu şekilde yararlanılmıştır.

Hem De Materia Medica hem de Edviye-i Müfrede ön plana çıkararak yazarlarının gölgede kalmasına yol açmış güçlü eserlerdir. Onlar kuşaklar boyu ilgi çekmeyi sürdürerek günümüze ulaşmayı başarmış, Dioskorides ve İshak bin Murad ise geçmişin sisleri arasında ancak silueti seçilen birer figür olarak kalmıştır. Anadolu topraklarında kaleme alınmış olan bu iki kitap özel olarak bitkilerle tedavinin, genel olarak ana enstrümanı bitkilerle tedavi olan bir tıp anlayışının coşkulu-enerjik başlangıç ve sakin-yorgun sona eriş dönemlerini temsil etmektedir. Uzun süre tıp uygulamalarına katkı destek sağlamış olan bu iki eser, günümüzde de bir şekilde işlevsel olabilmekte; tıbbın geçmişini anlamamızı-yorumlamamızı sağlayan kaynaklar olarak devreye girebilmektedir.

8. KAYNAKLAR

1. **Beck LY.** *Pedanius Dioscorides of Anazarbus, De Materia Medica.* Germany: Olms-Weidmann, **2005.**
2. **İshak bin Murad.** *Edviye-i Müfrede.* Yayına hazırlayanlar: Canpolat M, Önler Z. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, **2007.**
3. **Sakıncı M.** 50 Soruda Yer'in Evrimi. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı, 2011.
4. Evrim ve Paleobotanik. Erişim: (<https://www.britannica.com/topic/plant/Evolution-and-paleobotany>). Erişim tarihi: 09.12.2016
5. **Willis KJ, Bachman S.** The State of The World's Plants, Royal Botanic Gardens KEW. Erişim: (https://stateoftheworldsplants.com/2016/report/sotwp_2016.pdf) **2016.** Erişim tarihi: 25.01.217
6. **Van Andel TH, Tzedakis PC.** Bir Genel Bakış: Günümüzden 150000 ile 25000 Yıllar Öncesinde Paleolitik Döneme de Karşılık Gelen Zaman Aralığında Avrupa Coğrafyasının Manzarası. Çeviren: Uysal MK. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, **2009**; 8(1): 71-113.
7. **Avcı M.** Moleküler Biyocoğrafya: Gelişimi, Kapsamı, Paleobiyocoğrafya ve Biyolojik Çeşitlilik Açısından Bir Değerlendirme. *Fiziki Coğrafya Araştırmaları Sistemik ve Bölgesel: Profesör Doktor Mehmet Yıldız Hoşgören'e Armağan.* İstanbul: Türk Coğrafya Kurumu Yayınları No:6, **2011**: 199-224.
8. **Çağatay A, Terzioğlu E, Ekmen İ, Erdoğan E.** *Biyolojik Çeşitliliği İzleme ve Değerlendirme Raporu.* Ankara: Kültür Bakanlığı No:15108, **2012.**
9. **Baytop A.** *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları.* İkinci Baskı, Ankara: Tübitak Yayınları, **2004.**
10. **Duran C, Günek H.** Mersin Kenti Kuzeyi Akarsu Havzalarındaki Ekolojik Faktörlerin Bitki Örtüsüne Etkisi. *Biological Diversity and Conservation*, **2010**; 3(3): 137-152.
11. **Karamanoğlu K.** *Türkiye Bitkileri.* Ankara: Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları, **1976.**
12. **Baytop T.** *Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi: Geçmişte ve Bugün.* İkinci Baskı, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, **1984.**
13. **Baytop T.** *Türkiye'nin Tıbbi ve Zehirli Bitkileri.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, **1966.**
14. **Zerzan J.** *Gelecekteki İlkel.* İstanbul: Kaos Yayınları, **2000.**
15. **Özbek M.** Dünden Bugüne İnsan. İstanbul: İmge Kitabevi, 2000.

16. **Eşkazan EE.** İlacın Doğuşu ve Geliştirilmesinde İlk Adımlar. *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, **2015**; (21): 39-58.
17. **Lewin R.** Modern İnsanın Kökeni. Çeviri Özüaydın N. Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 2000.
18. **Charvát P.** *Mezoptoamia Before History*. New York: Routledge Press, **2002**.
19. **Oxilia G, Fiorillo F, Boschian F, Boaretto E, Apicella SA, Matteucci C, Panetta D, Pistocchi R, Guerrini F, Margherita C, Andretta M, Sorrentino R, Boschian G, Arrighi S, Dori I, Mancuso G, Crezzini J, Riga A, Serrangeli MC, Vazzana A, Salvadori PA, Vandini M, Tozzi C, Moroni A, Feeney RNM, Willman JC, Moggi-Cecchi J, Benazzi S.** The Down of Dentistry in The Late Upper Paleolithic: An Early Case of Pathological Intervention at Riparo Fredian. *Am J Phys Anthropol*. **2017**; 163(3): 446-461.
20. **Harari YN.** Hayvanlardan Tanrılara Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi. İstanbul: Kolektif Kitap, **2015**.
21. **Bayat AH.** *Tıp Tarihi*. İzmir: Sade Matbaa, **2003**.
22. **Sarı N.** Tarih Öncesinde Tıp. Editör Sarı N ve ark. *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*. İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, **2007**: 5-12.
23. **Sarı N.** İlk Çağ'da Tıp. Editör Sarı N ve ark. *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*. İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, **2007**: 13-58.
24. **Baylav N.** *Eczacılık Tarihi*. İstanbul: Yörük Matbaası, **1968**.
25. **Baytop T.** *Türk Eczacılık Tarihi*. Hazırlayan Mat A. İkinci Baskı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No:3358, **2001**.
26. **Ünver S.** *Tıp Tarihi: Tarihten Evvelki Zamandan İslam Tababetine Kadar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, **1938**.
27. **Şehsuvaroğlu BN.** *Eczacılık Tarihi Dersleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No:1582, **1970**.
28. **Tez Z.** *Tıbbın Gizemli Tarihi: Semboller, Büyüceler ve Ritüeller Eşliğinde 'Şifa'*. İstanbul: Hayykitap, **2010**.
29. **Nunn JF.** *Ancient Egyptian Medicine*. London: University of Oklahoma Press, **2002**.
30. **Alp S.** Hitit Çağında Anadolu: Çivi yazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar. Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 2001.
31. **Şahinbaş Erginöz G.** Hititlerde Anatomi ve Tıp. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1999.

32. **Sharma SC, Ahmad AS.** Traditional Medicinal Plants: Ancient and Modern Approach. *Ancient Science of Life*, **1992**; 12(1-2): 197-200.
33. **Uzluk FN.** *Genel Tıp Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, **1958**.
34. **Atabek EM, Görkey Ş.** *Başlangıcından Rönesansa Kadar Tıp Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, **1998**.
35. **Prioreschi P.** *A History of Medicine: Roman Medicine*. Omaha: Horatius Press, **1998**.
36. Dogmatik Ekol. Erişim: (https://en.wikipedia.org/wiki/Dogmatic_school). Erişim tarihi: 11.02.2016
37. **Riddle MJ.** *Dioscorides on Pharmacy and Medicine*. Texas: University of Texas Press, **1985**.
38. Metodik Ekol. Erişim: (https://en.wikipedia.org/wiki/Methodic_school). Erişim tarihi: 11.02.2016
39. **Smith W.** *Dictionary of Greek and Roman Biography, Mythology and Geography*. New York: Harper&Brothers, **1884**.
40. **Jakson R.** *Roma İmparatorluğu'nda Doktorlar ve Hastalıklar*. Çevirmen Mumcu Ş. İstanbul: Homer Kitabevi, **1999**.
41. **Tez Z.** *İlaç ve Parfümün Sihirli Dünyası*. İstanbul: Haykitap, **2009**.
42. **Anderson FJ.** *An Illustrated History of Herbals*. Newyork: Columbia University Press, **1977**.
43. **Aydın E.** *Dünya ve Türk Tıp Tarihi*. Ankara: Güneş Kitabevi, **2006**.
44. **Şehsuvaroğlu BN, Erdemir Demirhan A, Cantay Güreşsever G.** *Türk Tıp Tarihi*. Bursa: Taş Kitapçılık, **1984**.
45. **Altıntaş A.** İslam Öncesi Türklerde Tıp. Editör Sarı N ve ark. *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*. İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, **2007**: 139-146.
46. **Gürkan M.** Orta Asya'daki Eski Türk Tıbbının, Başlangıçtan 14. Yüzyıla Kadarki Döneme Ait Bilinen Türkçe Tıp Metinlerinin Tıp Tarihi Açısından Değerlendirilmesi. Danışman Altıntaş A. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, **2010**.
47. **Bayat AH.** İslam Öncesi Orta Asya Türk Dünyasında Tababet, Türkler. *Yeni Türkiye Yayınları*, 2002; 3: 449-459.
48. **Altıntaş A.** *Deontoloji ve Tıp tarihi Doktora Ders Notları*. İstanbul:, **2010-2012**.

49. **Önler Z.** Divan-ı Lügati't-Türk ve Kutadgu Bilig'de Tıp Terimleri. *Kebikeç Dergisi*, **2006**; (22): 135-150.
50. **Günaltay MŞ.** *Antik Felsefenin İslam Dünyasına Girişi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, **2001**.
51. **Dinç G.** Ortaçağ'da İslam Tıbbı. Editör Sarı N ve ark. *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*. İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, **2007**: 73-89.
52. **Kadioğlu S.** Nabi'nin Hayriyye'sinin Mebhas-ı Lazime-i Hikmet ü Tib Bölümü; Şair Gözüyle XVII. Yüzyıl Osmanlı Tıbbına Eleştirel Bir Bakış. Editör Nuhoğlu HY. *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Uluslararası Kongresi Tebliğler*. İstanbul, 2001:417-435.
53. **Kadioğlu FG, Kadioğlu B.** Tıp Tarihinde Önemli Çeviriler ve Çevirmenleri. X. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri. Adana 15-18 Mayıs 2017.
54. **Topdemir HG.** İslam Dünyasında Farmakoloji. *Bilim ve Teknik Dergisi*, **2012**; 2: 90-93.
55. **Said HM.** *Al-Biruni's Book on Pharmacy and Materia Medica*. Pakistan: Hamdard Academy, **1973**.
56. **İbn-i Sina.** *El-Kanun Fi't-tıbb İkinci Kitap*. Çeviren Kahya E. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, **2003**.
57. **Ağırakça A.** Osmanlı Tıbbının Kaynakları. Çeviren Aydın S. Editör Yılmaz N, Yılmaz C. *Osmanlılarda Sağlık I: Makaleler, Araştırmalar, Arşiv Belgeleri*. İstanbul: Biofarma Yayınları, **2006**: 133-163.
58. **Küçüker P, Yıldız Y.** Tercüme-i Müfredat-ı İbn-i Baytar'daki Bitki Adları Üzerine Bir İnceleme. *International Journal of Social Science*, **2016**; (44): 13-32.
59. **Tokaç M.** Osmanlı Dönemi Türkçe Tıp Yazmaları. Editör Yılmaz C, Yılmaz N. *Osmanlılarda Sağlık I: Makaleler, Araştırmalar, Arşiv Belgeleri*. İstanbul: Biofarma Yayınları, **2006**: 165-185.
60. **Altıntaş A.** Selçuklu Tıbbı. Editör Sarı N ve ark. *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*. İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, **2007**: 147-153.
61. **Önler Z.** XIV-XV. Yüzyıl Tıp Metinlerinin Dili ve Söz Varlığı. *Kebikeç Dergisi*, **1990**: (6); 157-168.
62. **Uzel İ.** *Anadolu Tıp Tarihine Giriş*. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, **2008**.
63. **Erdağı Doğuer B.** *Hekim Bereket Tuhfe-i Mübarizi: Metin-Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, **2013**.
64. **Önler Z.** *Celalüddin Hızır (Hacı Paşa): Müntahab'ı Şifa*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, **1990**.

65. **Dinç G.** Osmanlı Tıbbı. Editör Sarı N ve ark. Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı, İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, **2007**: 155-174.
66. **Önler Z.** Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yazılmış İki Tıp Kitabında Yer Alan Sağlık Bilgisi Terimleri. Erişim: (http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/zafer_onler_EAT_tip_terimleri.pdf) **1985**. Erişim tarihi: 23.04.2017
67. **Strabon.** Antik Anadolu Coğrafyası Kitap:XII-XIII-XIV: Strabon Geographika. Çeviren Pekman A. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, **2000**.
68. **Umar B.** Kilikia: Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2000.
69. **Scarborough J, Nutton V.** The Preface of Dioscorides' Materia Medica: Introduction, Translation and Commentary. *Trans Stud Coll Physicians Phila*, **1982**; 4 (3): 187-227.
70. **Riddle JM.** *Contraception and Abortion from the Ancient World to the Renaissance*. London: Harvard University Press, **1994**.
71. **Tobyn G, Denham A, Whitelegg M.** *The Western Herbal Tradition: 2000 Years of Medicinal Plants Knowledge*. UK: Singing Dragon Press, **2011**.
72. **Ataç A, Yıldırım RV.** Osmanlı Hekimleri ve Dioskorides'in "De Materia Medica"sı. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi OTAM*, **2004**; (15): 257-269.
73. **Yıldırım RV.** Dioskorides'in Materia Medica'sı ve Türk-İslam Tababeti. *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, **2003**; (9): 383-479.
74. **Aydın B.** XVIII. Yüzyıla ait Türkçe "Müfredat" Kitapları ve Türk Tıp Tarihindeki Yeri. Danışman Sarı N. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul: **1996**.
75. **Karlığa HB.** İbn Cülcül. *İslam Ansiklopedisi 19. Cilt*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, **1999**: 403-404.
76. **Francia S, Stobart A.** *Critical Approaches to The History of Western Herbal Medicine: From Classical Antiquity to Early Modern Period*. London: Bloomsbury, **2014**.
77. **Gunther RT.** *The Greek Herbal of Dioscorides*. İngilizceye Çeviren Goodyer J. London: Hafner, **1968**.
78. **Osbaldeston TA.** *The Herbal of Dioscorides The Greek*. Johannesburg South Africa: IBIDIS Press, **2000**.
79. **Hayes AW.** *Principles and Methods of Toxicology*. London: Informa Healthcare Press, **2008**.

80. **Manktelow M.** History of Taxonomy. Erişim: (http://atbi.eu/summerschool/files/summerschool/Manktelow_Syllabus.pdf). Erişim tarihi: 14.11.2016
81. **Stearn William T.** From Theophrastus and Dioscorides to Sibthorp and Smith: The Background and Origin of The Flora Graeca. *Biological Journal of the Linnean Society*, **1976**; 8(4): 285-298.
82. Bilimsel Sınıflandırma. Erişim: (https://tr.wikipedia.org/wiki/Bilimsel_sınıflandırma). Erişim tarihi: 14.11.2016
83. **Popa IC.** The Lists of Plant Synonyms in De Materia Medica of Dioscorides. *Global Journal of Frontier Research*, **2010**; 10 (3): 46-48.
84. **Baytop T.** *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları No:578, **1994**.
85. **Tuzlacı E.** *Türkiye Bitkileri Sözlüğü: Bitki Adlarının Özel Açıklamaları*. İstanbul: Alfa yayınları, **2006**.
86. **Tuzlacı E.** *Şifa Niyetine Türkiye'nin Bitkisel Halk İlaçları*. İstanbul: Alfa Yayınları, **2006**.
87. **Uludağ OŞ.** *Beş Buçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi*. Hazırlayan: Uzel İ. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, **1991**.
88. **Murad S.** Terceme-i Akrabadin'de Terkipler ve Adlandırmaları. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, **2011**; 12 (2): 81-94.
89. **Demirhan Erdemir A.** Geredeli İshak: XIV. Yüzyılda Yaşayan Bir Osmanlı Hekimi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 14. Cilt*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayını, **1996**: 30-31.
90. **Önler Z.** İshak bin Murad ve "Edviye-i Müfrede" Adlı Eseri. Türk Tarihinde İz Bırakan Bolulular Çalıştayı, Bolu-Türkiye: 21-22 Ağustos **2015**.
91. **Canpolat M.** XIV. Yüzyılda Yazılmış Değerli Bir Tıp Eseri: Edviye-i Müfrede. *Türkoloji Dergisi*, **1973**; 5 (1): 21-47.
92. **Önler Z.** XIV-XV. Yüzyıl Tıp Metinlerinde Türkçe Bitki Adları. *Kebikeç Dergisi*, **2004**; (18): 273-301.
93. **Adıvar A.** *Osmanlı Türklerinde İlim*. Paris: Remzi Kitabevi, **1939**.
94. **Önler Z.** XIV. ve XV. Yüzyıl Anadolu Türkçesi Botanik Terimleri. *Journal of Turkish Studies (Fahir İz Armağanı I)*, **1990**; 14: 357-392.
95. **Devellioğlu F.** *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat: Eski ve Yeni Harflerle*. Dokuzuncu Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi, **1990**.

96. **Şar S, Ataç A, Kahya E.** Tedavide Kullanılan Bazı Tıbbi Bitkilerin Tarihi Süreç ve Günümüzdeki Kullanılması Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Editör Kahya E ve ark. V. Türk Tarihi Kongresi. Ankara: **1999**: 201-208.
97. **Okumuş N.** Osmanlı Dönemi Arapça Tıp Yazmaları. Editör Yılmaz C, Yılmaz N. *Osmanlılarda Sağlık I: Makaleler, Araştırmalar, Arşiv Belgeleri*. İstanbul: Biofarma Yayınları, **2006**: 187-193.
98. **Ataç A, Kahya E, Şar S.** Dioskorides'in Materia Medica'sında Tedavide Kullanılan Bazı Tıbbi Bitkilerin Geçmişte ve Günümüzde Kullanımları Açısından Değerlendirilmesi. Editör Kahya E ve ark. V. Türk Tarihi Kongresi Bildirileri. Ankara: **1999**: 489-499.
99. **Fielding HG.** History of Medicine. 4th Edition, Philadelphia and London: WB Saunders Company, **1929**.
100. **Andromachus.** Erişim: ([https://en.wikipedia.org/wiki/Andromachus_\(physician\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Andromachus_(physician))). Erişim Tarihi:11.05.2017
101. **Janick J, Stolarczyk J.** Ancient Greek Illustrated Dioscoridean Herbals: Origins and the Impact of the Juliana Anicia Codex an the Codex Neopolitanus. *Not Bot Horti Agrobo*, **2012**; 40(1): 9-17.
102. **Çakmak HB, Köken AH.** Medical Therapies for Cataracts in Dioscorides' De Materia Medica. *Journal of Medical Humanities and Social Studies of Science and Thecnology*, **2016**; 8(1): 119-131.
103. **Eadie MJ.** The Antiepileptic Materia Medica of Dioscorides. *Journal of Clinical Neuroscience*, **2004**;11(7): 697-701.
104. **Mulrow C, Lawrence V, Jacobs B, Dennehy C, Sapp J, Ramirez G, Aguilar C, Montgomery K, Morbidoni L, Arterburn J M, Chiquette E, Harris M Mullins, D, Vickers A, Flora K.** Milk Thistle: Effects of Liver Disease and Cirrhosis and Clinical Adverse Effects. *Evidence Reports/Technology Assessments*, **2000**; (21): 1-3.
105. **Touwaide A, Pollio A, Aliotta G, Piomelli D, De Santo NG.** Medicinal Plants for The Treatment of Urogenital Tract Phatologies According to Dioscorides' De Materia Medica. *Am J Nephrol*, **1997**; 17(3-4): 241-247.
106. **Hummer KE.** Rubus Pharmacology: Antiquity to the Present. *Hort Science*, **2010**; 45(11) : 1587-1591.
107. **Kıran Ö.** Kozan Yöresi Florasındaki Tıbbi Bitkiler ve Bunların Halk Tıbbında Kullanılışı. Danışman Uzel İ. Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana, **2006**.

9. ÖZGEÇMİŞ

Özgür Kıran 1974 yılında Adana'da doğdu. İlkokulu ve ortaokulu Adana'da bitirdikten sonra üç yıl İstanbul Kuleli Askeri Lisesi'ne devam etti ve Adana Borsa Lisesi'nden 1992 yılında mezun oldu. Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nde 1994-2000 yılları arasında eğitim gördü. Lisans eğitimi süresince Tarih Vakfı ve Türk Sinema Vakfı adına çeşitli projelerde araştırmacı, arşiv fotoğrafçısı ve çevirmen olarak çalıştı. Adana'nın Karaisalı ilçesinde 2001-2013 yılları arasında eczane eczalığı yaptı. Eczacılık yaptığı sürede Adana Eczacı Odası bünyesinde çeşitli görevlerde ve yayın kurulunda yer aldı. Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi yüksek lisans programını 2003-2006 yılları arasında Prof. Dr. İlter Uzel danışmanlığında, "Kozan Yöresi Florasındaki Tıbbi Bitkiler ve Bunların Halk Tıbbında Kullanılışı" adlı teziyle tamamladı. Eylül 2007'de Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıp Tarihi ve Etik doktora programına kaydoldu. Tıbbi bitkiler, etnofarmakoloji, ekoloji, doğal tarım ve çevre üzerine çalışmalar yapmaktadır. Bekardır ve İngilizce bilmektedir.